

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Монографія

За редакцією С. В. Глібка, О. В. Розгон

Харків
2021

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-дослідного інституту правового забезпечення
інноваційного розвитку Національної академії правових наук України
(протокол № 11 від 23 грудня 2021 р.)*

Рецензенти:

С. О. Сліпченко, доктор юридичних наук, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ;

О. А. Устіменко, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;

Л. В. Сіщук, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач лабораторії проблем корпоративного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України.

Колектив авторів:

С. В. Глібо – вступ (співавт. *О. В. Розгон*), підрозд. 1.1. розд. 1; *Ю. В. Георгієвський* – підрозд. 1.2. розд. 1; *В. Д. Бринцев* – підрозд. 1.3. розд. 1; *О. О. Гречко* – підрозд. 1.4. розд. 1; *С. В. Васильєв* – підрозд. 2.1. розд. 2; *А. Т. Завадська* – підрозд. 2.2. розд. 2; *Ю. М. Жорнокуй* – підрозд. 2.3. розд. 2; *А. М. Любич* – підрозд. 2.4. розд. 2; *О. В. Розгон* – вступ (співавт. *Глібо С. В.*), підрозд. 3.1. розд. 3; *І. В. Подрез-Ряполова* – підрозд. 3.2. розд. 3; *І. Ю. Матюшенко* – підрозд. 3.3. розд. 3.

Правове забезпечення ефективності інноваційного процесу в Україні : моно-
П 68 графія/ [С. В. Глібо, О. В. Розгон, Ю. В. Георгієвський та ін.]; за ред. С. В. Гліба,
О. В. Розгон. – Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2021. –
365 с.

ISBN 978-617-7806-22-5

Монографію присвячено дослідженню теоретичних та практичних проблем забезпечення ефективності інноваційного процесу, зокрема, розгляду актуальних питань щодо формування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні та реалізації в інноваційному процесі принципу свободи ведення підприємництва. У монографії проаналізовані завдання і шляхи уніфікації законодавства в сфері інноваційної діяльності та правова природа венчурного інвестування інноваційної діяльності. Також проведено концептуальний аналіз питань визначення сутності, форм та етапів здійснення трансферу технологій в правовому регулюванні інноваційного процесу України, розглянуті правові аспекти формування критеріїв ефективності інноваційної діяльності та проблеми оцінки технологічної конкурентоспроможності України в умовах асоціації з ЄС.

Видання призначене для всіх, хто цікавиться правовими проблемами забезпечення інноваційного процесу, в тому числі для фахівців, юристів, науковців, викладачів, аспірантів, студентів закладів вищої освіти.

УДК 346(477): 001.895

© Глібо С. В., Розгон О. В., Георгієвський Ю. В., 2021

© Науково-дослідний інститут правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, 2021

ISBN 978-617-7806-22-5

NATIONAL ACADEMY OF LEGAL SCIENCES OF UKRAINE
SCIENTIFIC AND RESEARCH INSTITUTE
OF PROVIDING LEGAL FRAMEWORK FOR THE INNOVATIVE DEVELOPMENT

LEGAL SUPPORT FOR THE EFFICIENCY OF INNOVATION PROCESS IN UKRAINE

Monograph

Hlibko S. V., Rozghon O. V. & Iu. V. Georgiievskiy et al. (2021). Legal support for the efficiency of innovation process in Ukraine: monograph. In S. V. Hlibko, O. V. Rozghon (Ed.). Kharkiv: Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine. 365 p.

UDC 346(477): 001.895

ISBN 978-617-7806-22-5

JEL Classification: K200, K220, O31, O32, O33, O34, G 24

The monograph is devoted to the research of theoretical and practical problems of ensuring the effectiveness of the innovation process, in particular, consideration of topical issues regarding the formation of priority areas of innovation in Ukraine and implementation of the principle of freedom of enterprise in the innovation process. The monograph analyzes the tasks and ways of unification of legislation in the field of innovation and the legal nature of venture investment in innovation. Also, a conceptual analysis of the essence, forms and stages of technology transfer in the legal regulation of Ukraine's innovation process, legal aspects of the formation of criteria for innovation efficiency and the problem of assessing Ukraine's technological competitiveness in terms of association with the EU.

The publication is intended for all those who are interested in the legal problems of ensuring the innovation process, including professionals, lawyers, scientists, teachers, graduate students, students of higher education.

Key words: innovation activity, innovation process, innovation parks, legislation, technology transfer, technological competitiveness, innovation and investment mechanism.

© Hlibko S. V., Rozghon O. V., Georgiievskiy Iu. V., 2021
© Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Legal Sciences of Ukraine, 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ	
1.1. Удосконалення правового регулювання інноваційного процесу	7
1.2. Проблеми правового регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні	42
1.3. Принцип свободи підприємництва та його нормативне забезпечення у інноваційному процесі сучасної економіки України	81
1.4. Завдання та шляхи уніфікації законодавства в сфері інноваційної діяльності при забезпеченні інноваційного процесу	121
Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ	
2.1. Інноваційна діяльність учасників національної інноваційної системи на етапі фундаментальних досліджень та експериментальних розробок лікарських засобів та впровадження їх результатів	142
2.2. Правове регулювання створення та розвитку стартапів на ранніх стадіях інноваційного процесу	176
2.3. Правова природа венчурного інвестування інноваційної діяльності	213
2.4. Залучення інвестицій у промисловість шляхом стимулювання створення індустріальних парків, як суб'єктів інноваційного процесу та трансферу технологій	258
Розділ 3. ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ, СТИМУЛЮВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	
3.1. Трансфер технологій в правовому регулюванні інноваційного процесу України: сутність, форми, етапи здійснення	274
3.2. Критерії ефективності інноваційної діяльності: правовий аспект	312
3.3. Проблеми оцінки технологічної конкурентоспроможності України в умовах асоціації з ЄС та її вплив на корегування інноваційного процесу	347

ВСТУП

В умовах глобалізації і євроінтеграції особливої актуальності набувають питання правового забезпечення ефективності інноваційного процесу, яка є найважливішою узагальнюючою характеристикою результативності інноваційної діяльності. Процес забезпечення результативності інноваційної діяльності можливий лише у разі існування дієвого нормативно-правового регулювання. Отже, необхідність гарантування належного рівня правового регулювання при цьому займає ключове місце. Тому, у сучасних умовах необхідна активізація усіх складових інноваційного процесу, що викликає потребу здійснення комплексного дослідження умов правового забезпечення його ефективності в Україні. Чинні нині положення національного законодавства України у галузі створення та реалізації інноваційної продукції, а також діяльності окремих суб'єктів інноваційного процесу мають суттєві недоліки та прогалини, що викликає потребу у формуванні пропозицій щодо відповідного реформування нормативно-правової бази. У зв'язку із вищенаведеним, питання правового забезпечення інноваційного процесу мають надзвичайно високу актуальність й потребують наукового розкриття.

Нормативним підґрунтям роботи є положення Конституції України, Господарського кодексу України, Законів України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р, Плану заходів на 2021–2023 роки з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року від 09 грудня 2021 № 1687-р., інших законів, постанов Кабінету Міністрів України, актів центральних органів державної влади, нормативно-правових актів іноземних держав та міжнародних актів, що стосуються регулювання інноваційної діяльності та інноваційного процесу.

У монографії проведено комплексне дослідження питань правового забезпечення інноваційного процесу. Зокрема, висвітлені проблемні аспекти щодо формування та правового регулювання пріоритетних напрямів інно-

ваційної діяльності в Україні, розглянуто принцип свободи ведення підприємництва та його реалізація в інноваційному процесі сучасної економіки України, проаналізовані завдання та шляхи уніфікації законодавства в сфері інноваційної діяльності.

У монографічному дослідженні розглядаються актуальні питання щодо особливостей здійснення інноваційної діяльності учасниками національної інноваційної системи, зокрема, питання правового регулювання створення та розвитку стартапів на ранніх стадіях інноваційного процесу. Розкривається сутність правової природи венчурного інвестування інноваційної діяльності та зміст залучення інвестицій у промисловість шляхом стимулювання створення індустріальних парків як суб'єктів інноваційного процесу та трансферу технологій.

Особливу увагу приділено дослідженню правових питань провадження, стимулювання та ефективності інноваційної діяльності. Так, проведено концептуальний аналіз питань визначення сутності, форм та етапів здійснення трансферу технологій в правовому регулюванні інноваційного процесу України.

Також розглянуті правові аспекти формування критеріїв ефективності інноваційної діяльності та проблеми оцінки технологічної конкурентоспроможності України в умовах асоціації з ЄС.

Колективна монографія призначена для фахівців та наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, представників бізнесу та влади а також для тих, хто цікавиться науковими та практичними проблемами правового забезпечення ефективності інноваційного процесу.

Сергій ГЛІБКО
Ольга РОЗГОН

Розділ 1. ЗАКОНОДАВЧІ ПЕРСПЕКТИВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНИ

1.1. Удосконалення правового регулювання інноваційного процесу

Постановка проблеми. У наукових джерелах висвітлено декілька підходів до розуміння терміну «інноваційний процес», в залежності від підходів до структури цього явища.

Першим підходом є так звана «лінійна модель інноваційного процесу», що дозволяє надати наступне визначення: інноваційний процес – це послідовний процес створення ідеї, тестування, виготовлення та реалізації продукції.

Ринкова модель інноваційного процесу – це послідовний процес торгівлі, дослідження та наукових відкриттів, проектування та тестування, виробництва та реалізації продукції.

Ціннісна ланцюгова модель Клейн Розенберга передбачає 5 кроків (складників) інноваційної моделі:

1. Визначення потенційних потреб ринку.
2. Дослідження або створення нового плану аналізу для виробництва нових продуктів.
3. Детальне проектування, випробування та створення змінених проєктів.
4. Виробництво.

5. Розповсюдження та маркетинг^{1,2}.

На підставі вищевикладеного можливо запропонувати наступні етапи (стовпи) інноваційного процесу:

1-й етап – формування інноваційної політики, що передбачає визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку;

2-й етап – формування ідеї та тестування продукції;

3-й етап – формування стратегії розвитку на ринку;

4-й етап – реалізація продукції.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання інноваційного процесу та інноваційної діяльності досліджували у своїх працях такі науковці як А. І. Яковлев, А. С. Петкевич, А. В. Шерстобітов³, А. Т. Завадська, С. Г. Водозаський⁴ та інші. Разом з тим, в межах цього дослідження здійснено аналіз особливостей окремих стадій інноваційного процесу з урахуванням досвіду інших держав та стратегій розвитку інноваційної політики в Україні.

Метою цього дослідження є здійснення комплексного аналізу специфік певних стадій інноваційного процесу з урахуванням нормативно-правового регулювання України та ЄС.

Об'єктом дослідження є стадії інноваційний процесу в аспекті правового регулювання.

Інноваційна політика як перший етап інноваційного процесу.

Відповідно до Глобального індексу інновацій, який щорічно визначається Всесвітньою організацією інтелектуальної власності Укра-

¹ Tohidi H., Jabbari M. M. Different Stages of Innovation Process. *Procedia Technology*. 2012. № 1. P. 574–578.

² Інноваційне право: науково-практичний посібник / за заг. ред. С. В. Глібка, Ю. В. Георгієвського, О. В. Розгон. Харків: Право, 2019. 246 с. С. 65. URL: <https://ndipzlr.org.ua/archives/6707>.

³ Петкевич А. С., Шерстобітов А. В. Понятие и сущность государственного управления инновационными процессами в Республике Беларусь. *Право та інновації*. 2019. № 3 (27). С. 20–24. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzlr/article/view/552>.

⁴ Завадська А. Т., Водозаський С. Г. Проблеми становлення бізнес-ангелів в інноваційному процесі України. *Право та інноваційне суспільство*. Вип. 2 (15). URL: <https://openarchive.nure.ua/handle/document/15996>.

їна займає 49 місце у світі з 132 за рівнем інноваційності економіки¹, 76-е місце по запровадженню інновацій, 37 місце за результатами інноваційної діяльності². З таких показників випливає, що інноваційна політика є ключовою складовою розвитку нашої держави.

Розкриваючи питання інноваційної політики у першу чергу необхідно зупинитися на Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України 10 липня 2019 року № 526-р.

Відповідно до цієї Стратегії виділено такі проблеми, що постають на ранніх етапах інноваційного процесу:

1) інформаційні – пов’язані з недостатньою поінформованістю авторів ідей про перспективи продукції на ринку;

2) комунікаційні – пов’язані з низьким рівнем обміну інформацією між науковцями та підприємцями, які зацікавлені в розвитку інновацій, а також обмежене використання можливостей міжнародної взаємодії;

3) фінансові – пов’язані з недостатнім фінансуванням та державною підтримкою.

Відповідно до цієї ж Стратегії державна інноваційна політика має фокусуватися на напрямках, які відповідають інноваційному процесу в Україні, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін. Саме тому особливо важливою є співпраця між усіма учасниками інноваційного процесу, які сприяють інноваціям на всіх етапах створення і введення інноваційного продукту на ринок³.

На думку А. І. Яковлева серед законодавчих напрямів поліпшення інноваційної діяльності в Україні можливо виділити:

1) сприяння податкової системи створенню та розповсюдженню інновацій;

¹ Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.

² Глобальний інноваційний індекс 2021. Національний репозитарій академічних текстів. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/globalnyj-innovacijnyj-indeks-2021/>.

³ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

2) стимулювання вітчизняних інвесторів до капіталовкладень в Україні;

3) надання пільгових та податкових кредитів;

4) захист вітчизняного виробника;

5) державні гарантії інвесторам;

6) надання державного замовлення на найважливіші розробки¹.

Таким чином, можна резюмувати, що основою ефективної інноваційної політики є забезпечення інформаційно-комунікативної взаємодії між усіма учасниками інноваційного процесу з урахуванням тенденції (пріоритетів) інноваційного розвитку на національному та міжнародному ринку.

В аспекті вищезгаданих пріоритетів, яким має відповідати інноваційна продукція, доцільно звернутися до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Президентом України від 30.09.2019 року № 799/2019, на підставі аналізу яких можливо зазначити окремі пріоритетні напрями інноваційної політики.

Таблиця 1. Реалізація інноваційної політики в межах пріоритетів розвитку України

№	Окремі пріоритети (за Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року)	Нормативно-правовий акт, спрямований на реалізацію пріоритету	Інноваційна складова реалізації цілі
1	Подолання бідності	Стратегія подолання бідності, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 березня 2016 р.	Не дивячись на те, що напрями інноваційного розвитку у вказаній Стратегії не згадані, зі змісту закріплених у Стратегії заходів можна виділити наступні напрями, пов'язані з інноваціями:

¹ Яковлев А. І. Аналіз стану інноваційної діяльності в Україні та шляхи його поліпшення. *Наука та наукознавство*. 2018. № 2. С. 38. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/142115>.

№	Окремі пріоритети (за Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року)	Нормативно- правовий акт, спрямований на реалізацію пріоритету	Інноваційна складова реалізації цілі
			підтримка підприємницької ініціативи; вивчення можливостей запровадження та функціонування соціальних підприємств; залучення недержавних інституцій до надання соціальних послуг; тощо ¹ .
2	Подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства	Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020	Одним з основних напрямів реалізації Стратегії є стимулювання використання інноваційних підходів та технологічних рішень під час виробництва продукції харчової та переробної промисловості. Крім того, цією Стратегією передбачено розроблення механізму державної фінансової підтримки суб'єктів господарювання під час виробництва ними органічної продукції та харчових продуктів, невластивих для українського ринку, але трендових та дефіцитних на ринку інших країн. Вказаний напрямок також може бути охарактеризований як пріоритетний напрямок інноваційної політики.

¹ Стратегія подолання бідності: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-2016-%D1%80#Text>.

№	Окремі пріоритети (за Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року)	Нормативно- правовий акт, спрямований на реалізацію пріоритету	Інноваційна складова реалізації цілі
3	Забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці	Концепція розвитку електронної охорони здоров'я, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1671-р	Відповідно до цієї Стратегії об'єднання інструментів та послуг, які використовують інформаційно- комунікаційні технології для профілактики, діагностики, лікування, моніторингу та управління здоров'ям та способом життя, стане джерелом інновацій в організації процесів охорони здоров'я. Одним з очікуваних результатів реалізації цієї Стратегії є створення умов для розвитку ІТ- інновацій, використання переваг обробки великих даних та інтелектуальних систем для прогнозування потреб охорони здоров'я, планування ресурсів у сфері. Отже, можна зробити висновок, що інновацій- на політика є ключовою складовою у сфері охоро- ни здоров'я.
4	Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх	Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки ¹	Однією з операційних цілей вказаної стратегії є впровадження інноваційних технологій і дистанційного навчання у вищій освіті.

¹ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ: МОН, 2020. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

№	Окремі пріоритети (за Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року)	Нормативно- правовий акт, спрямований на реалізацію пріоритету	Інноваційна складова реалізації цілі
			На виконання цієї операційної цілі сформовано наступні завдання: створення індустрії інноваційних технологій та засобів навчання, що відповідають світовому науково-технічному рівню; диджиталізація усіх процесів у системі вищої освіти; унормування дистанційного навчання як форми здобуття вищої освіти. Крім того, операційними цілями визначено розвиток інноваційної екосистеми вищої освіти та впровадження підходів SMART-спеціалізації та Індустрії 4.0 в освітні програми.
5	Забезпечення доступу до недорогих, надійних, стійких і сучасних джерел енергії для всіх	Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605-р	Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» передбачає, що до 2025 року здебільшого буде завершено реформування енергетичного комплексу України, досягнуто першочергових цільових показників з безпеки та енергоефективності, забезпечено його інноваційне оновлення та інтеграцію з енергетичним сектором ЄС.

№	Окремі пріоритети (за Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року)	Нормативно- правовий акт, спрямований на реалізацію пріоритету	Інноваційна складова реалізації цілі
			Так, зокрема, другий етап виконання (впровадження) стратегії становить оптимізація та інноваційний розвиток енергетичної інфраструктури, який орієнтований на роботу в умовах нового ринкового середовища та фактичної інтеграції ОЕС України з енергосистемою Європи ¹ .
6	Сприяння поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх	Концепція реалізації державної політики у сфері сприяння розвитку соціально відповідального бізнесу в Україні на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 66-р	Концепція передбачає, зокрема, стимулювання та заохочення суб'єктів господарської діяльності до розвитку науки і технологій, виробництва інноваційної продукції, впровадження інновацій у промисловість; розвиток інноваційної діяльності; створення та функціонування індустриальних (промислових) парків; здійснення суб'єктами господарської діяльності екологічних інновацій та створення системи екологічного менеджменту та впровадження інноваційних екологічно безпечних та енергоефективних технологій.

¹ Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»: схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>.

№	Окремі пріоритети (за Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року)	Нормативно- правовий акт, спрямований на реалізацію пріоритету	Інноваційна складова реалізації цілі
7	Створення стійкої інфраструктури, сприяння всеохоплюючій і сталій індустріалізації та інноваціям	Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» Закон України «Про науку і науково-технічну діяльність».	Вказані нормативно-правові акти комплексно формують вектори інноваційної політики України. Так, відповідно до вказаної Стратегії, передбачається створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що провадять інноваційну діяльність; розвиток інноваційної інфраструктури, методично-консалтингове забезпечення, розширення зв'язків вітчизняних науковців і винахідників з іноземними підприємствами.

Таблиця складена автором самостійно на підставі нормативно-правових актів України.

Питання інноваційного процесу та інноваційної політики нерозривно пов'язане з реалізацією Індустрії 4.0.

У процесі проведення дослідження створено авторський план розвитку Індустрії 4.0 та цифровізації української економіки, який передбачає розробку державної концепції технологічного розвитку для всіх рівнів; розробку інвестиційних проектів у різних сферах життя; удосконалення законодавства щодо цифровізації економіки; створення бізнес-акселераторів, маркетплейсу, науково-аналітичного центру – Digital R&D лабораторії; розробку власного індексу технологічного розвитку України; створення державних освітніх закла-

дів за новими спеціальностями; підвищення цифрових навичок громадян; реалізацію проекту «Інноваційні промислові кластери 4.0» та інші.

Ці напрямки, як правило, мають міжгалузевий характер, спрямований на досягнення науково-технічного прогресу, забезпечення індустріалізації та цифровізації економіки, виробництво високотехнологічної продукції та її конкурентоспроможність. Втім, значна частина наведених заходів поки що не знайшла відображення в прийнятих нормативних актах і потребує політичного визнання, поточного та стратегічного планування в економічній державній політиці в Україні, що забезпечить розвиток Індустрії 4.0 з перспективою переходу до Індустрії 5.0.

Таблиця № 2. Блокова система необхідних заходів як інноваційно-інвестиційний механізм забезпечення технологічної конкурентоспроможності економіки.

Пріоритет	Механізм
Перший рівень події	– зміцнення та поглиблення співпраці між університетами та промисловими підприємствами для сталого розвитку та створення нових технологічних розробок; – розвиток освіти та створення єдиної стратегії у сфері підготовки висококваліфікованих спеціалістів для нових сфер діяльності; – покращення передачі технологій для комерціалізації результатів досліджень і розробок; – встановлення тісних відносин між урядом і бізнесом, щоб ефективно співпрацювати в проєктах розвитку інфраструктури та створювати проривні інноваційні продукти та послуги; – збільшення потоку інвестицій у розвиток інноваційних платформ за рахунок покращення інвестиційного клімату в країнах; – створення мережевої моделі кластерів для тісного постійного співробітництва на всіх етапах досліджень, обміну результатами та розробки нових високотехнологічних продуктів.

Пріоритет	Механізм
Другий рівень події	– розроблення проєктів нормативно-правових актів щодо економічної політики, метою яких є сприяння збільшенню попиту та пропозиції на інноваційні товари; – зосередження на залученні додаткових інвестицій у R&D; – запровадження широкого використання пакету інструментів інноваційної політики (наприклад, кредитних гарантій, податкових кредитів), створення фондів прямих іноземних інвестицій, залучення венчурного капіталу тощо;
Третій рівень події	– підвищення мобільності робочої сили (не здійснення такого заходу стане однією з перешкод на шляху підвищення конкурентоспроможності у сфері технологій та інновацій); – створення «інноваційних екосистем» – механізмів, які б спростили і водночас поглибили співпрацю між країнами, ТНК, організаціями, підприємствами, які входять до ланцюга виробництва та реалізації новітніх товарів і послуг; – створення спільного державно-приватного інноваційного партнерства для задоволення державного попиту на інноваційну продукцію шляхом залучення інноваційного малого та середнього бізнесу.
Четвертий рівень події	– досягнення ефективної координації інноваційних механізмів між наднаціональними та національними урядами з метою створення єдиного механізму, який працюватиме в довгостроковій перспективі, що сприятиме стабільному економічному зростанню; – створення національного агентства інноваційного розвитку держави з метою розробки механізму експертних консультацій для своєчасного виявлення потреб та прийняття відповідних рішень щодо їх задоволення.

Таблиця складена автором самостійно.

На підставі комплексного дослідження чинних нормативно-правових актів та аналізу пріоритетів інноваційної політики в аспекті стратегій розвитку окремих галузей економіки та соціальних сфер України можна визначити проблеми напрями інноваційної політики України.

Таблиця № 3. Авторський план розвитку Індустрії 4.0 та цифровізації української економіки.

Проблема	Рекомендації щодо вирішення проблеми
Відсутність бачення стратегії розвитку технологічної економіки, залучення іноземних інвестицій в технологічний сектор економіки	1. Розробити загальнодержавну концепцію технологічного розвитку України для національного (економічного), державного, професійного та експертного (кластери, асоціації), корпоративного (бізнес), громадянського рівнів із чіткими цілями та індикаторами оцінки.
Відсутність інвестицій в технологічний сектор економіки	1. Створювати інвестиційні проекти в усіх сферах життя (освіта, транспорт, медицина, екологія, безпека, туризм тощо), залучаючи приватні місцеві інвестиції та отримувати структуровані кредити, наприклад, від Європейського інвестиційного банку. 2. Розробити проект «Інвестиційний конвеєр» для проектів з партнерства між державою та бізнесом.
Відсутність власної системи оцінки показників технологічності розвитку в Україні	1. Розробити власний індекс технологічного розвитку України з метою уникнення розбіжностей у даних, отриманих від різних регуляторів, оскільки це погіршує місце та рейтинг України у світових індексах.
Слабкий рівень цифрової трансформації економіки	1. Усунути інституційні та законодавчі перешкоди, які гальмують розвиток цифрової економіки. 2. Прийняти рішення щодо проектів цифровізації на національному рівні. Оцінити економічний ефект від їх реалізації та на основі цього розробити плани фінансування наступного пулу цифрових проектів. 3. Створити науково-аналітичний центр у вигляді цифрової R&D лабораторії, який би аналізував інноваційні ідеї та став би платформою для їх апробації. 4. Розширити систему широкопasmового Інтернету (3G, 4G, 5G) для залучення бізнесу до електронної комерції.
Система освіти не відповідає реальним потребам ринку	1. Зробити навчальні заклади активними суб'єктами цифровізації. 2. Створити 4 державні навчальні заклади вищої освіти (у Києві, Львові, Одесі та Харкові) за спеціальностями «Великі дані», «Розумна інфраструктура» та «Штучний інтелект». 3. Сформувати практичні навички, створити бізнес-акселератори, державні ринки, промислові тестові стенди тощо.

Слабкий розвиток цифрові платформи	1. Системно стимулювати економіку та бізнес до використання цифрових платформ (електронна комерція, FinTech, блокчейн, розумна логістика), а також платформ для надання електронних послуг (освіта, транспорт, екологія, медицина тощо).
Слаборозвинена високотехнологічна промисловість	1. Створити регіональні центри «Індустрія 4.0» у всіх економічних регіонах України. 2. Реалізувати проект «Інноваційні промислові кластери 4.0» на основі досвіду вже існуючих успішних кластерів у Києві, Харкові, Миколаєві та Вінниці. 3. Розробити галузеву дорожню карту трансформації ключових «проривних» високотехнологічних секторів української економіки
Низька цифрова компетенція громадян України	1. Розробити інструменти для підвищення цифрових навичок громадян, забезпечити доступ бізнесу до ринку перепідготовки працівників, стимулювати розвиток неформальної освіти.

Таблиця складена автором самостійно

Розглянемо проблемні питання у сфері інноваційної політики, інноваційного процесу та Індустрії 4.0.

1. Проблемаю стратегічного бачення розвитку технологічної економіки є відсутність єдиного бачення стратегії розвитку технологічної економіки. В межах розгляду питання вирішення цієї проблеми варто звернути увагу на перспективне нормативно-правове забезпечення:

1) проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності»¹;

2) проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо Національного фонду досліджень України»²;

¹ Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/gromadske-obgovorennya-zakonoprojekt-shodo-pidtrimki-ta-rozvitku-innovacijnoi-diyalnosti>.

² Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо Національного фонду досліджень України». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-projekt-zakonu-ukrayini-pro-vnesennya-zmin-do-zakonu-ukrayini-pro-naukovu-i-naukovo-tehnichnu-diyalnist-shodo-nacionalnogo-fondu-doslidzen-ukrayini>.

3) проєкт Закону від 21 січня 2021 р. № 4623 «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій»¹

4) Постанова Кабінету Міністрів України «Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 25 жовтня 2017 р. № 1106². Завдання № 1915 додатку «План заходів» передбачає «Створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, впровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури» та 36 заходів для реалізації цієї мети;

5) Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» від 17 червня 2009 р. № 680-р³. Дія концепції запланована до 2025 року;

6) Закон України «Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій» від 09 квітня 2004 р. № 1676-IV⁴. Дія програми була запланована до 2013, фінансування до 2008 року. Пропонується прийняття тотожної Програми до 2025 року;

7) Постанова Верховної Ради України «Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України» від 13 липня

¹ Проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70870.

² Про виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: постанова Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. № 1106. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vikonannya-ugodi-pro-asociaciju-mizh-ukrayinoyu-z-odniyeyi-storoni-ta-yevropejskim-soyuzom-yevropejskim-spivtovaristvom-z-atomnoyi-energiyi-i-yihnimi-derzhavami-chlenami-z-inshoyi-storoni>.

³ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80#Text>.

⁴ Про Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій: Закон України від 09 квітня 2004 р. № 1676-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1676-15#Text>.

1999 р. № 916-XIV¹;

8) Проект Розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації»². Пропонується повернутися до розробки проекту Стратегії.

2. Проблемою інвестування в інноваційну сферу є відсутність державних інвестицій та іноземних інвестицій у технологічний сектор економіки. В межах розгляду питання вирішення цієї проблеми варто звернути увагу на перспективне нормативно-правове забезпечення:

1) Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні» від 17 грудня 2020 р. № 1116-IX³;

2) Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII⁴;

3) Закон України «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» від 16 жовтня 2012 р. № 5450-VI⁵ (*передбачає залучення інвестицій*);

4) Закон України «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» від 16 жовтня 2012 р. № 5450-VI⁶;

¹ Про Концепцію науково-технологічного та інноваційного розвитку України: постанова Верховної Ради України від 13 липня 1999 р. № 916-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/916-14#Text>.

² Проект Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації». URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c9b6f0b0-1ed5-4aba-a25e-f824405ccc64&>.

³ Про державну підтримку інвестиційних проектів із значними інвестиціями в Україні: Закон України від 17 грудня 2020 р. № 1116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1116-20#Text>.

⁴ Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.

⁵ Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції: Закон України від 16 жовтня 2012 р. № 5450-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5450-17#Text>.

⁶ Там само.

5) Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво від 04.07.2002 р. № 994_194¹(*не передбачає інвестицій, проте регулює спільне фінансування досліджень, зокрема й технологічних*);

6) Наказ Міністерства освіти та науки «Про затвердження пропозицій щодо державного замовлення на науково-технічні (експериментальні) розробки та науково-технічну продукцію, сформованих за результатами конкурсного відбору» від 11 травня 2021 р. № 522²;

7) проект Закону України «Про державну підтримку наукоємних виробництв в Україні» № 1044 (документ не було опубліковано)³. Проект передбачав державну підтримку технологічного сектору економіки. Пропонується актуалізувати обговорення та розробку;

8) Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р «Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року»⁴;

9) Проект Закону України «Про інноваційні парки»⁵ (*у частині підтримки інноваційних парків*);

¹ Угода між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво: Міжнародний документ від 04 червня 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_194#Text.

² Про затвердження пропозицій щодо державного замовлення на науково-технічні (експериментальні) розробки та науково-технічну продукцію, сформованих за результатами конкурсного відбору: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 травня 2021 р. № 522. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/napauka/konkurs-rozrobok/2021/05/13/Nakaz.MON.vid_11.05.2021-522.pdf.

³ Проект Закону України «Про державну підтримку наукоємних виробництв в Україні». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1044&skl=8.

⁴ Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 р. № 322-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80#Text>.

⁵ Проект Закону України «Про інноваційні парки». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorenniya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-innovacijni-parki>.

10) Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII¹ (у частині, що регулює видачу грантів та Національний фонд досліджень України).

Наступні проблемні питання у сфері інноваційної політики, інноваційного процесу та Індустрії 4.0. для зручності сприйняття викладено у таблицях.

Таблиця № 4. Проблеми впровадження системи оцінки показників.

Проблема	Перспективне нормативне забезпечення
Відсутність власної системи оцінки показників технологічного розвитку в Україні	– Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України: Закон України від 23 березня 2000 р. № 1602-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1602-14#Text. (передбачає оцінку «основних показників розвитку галузі»; пропонується внести зміни до використання методології світових систем оцінки) – Про затвердження Методичних рекомендацій з питань методологічного забезпечення складання середньо- та довгострокових стратегічних планів розвитку державних підприємств, державних акціонерних товариств та господарських структур. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0971731-13#Text. (передбачає «індикатори» для оцінювання) – Про затвердження Методики ідентифікації українських високотехнологічних промислових підприємств: Наказ Мінпромполітики від 08 лютого 2008 р. № 80. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0080581-08#Text. (передбачає систему оцінки підприємств) – ISO 56000:2020 Innovation management; ISO 56002:2019 Innovation management - Innovation management system (Міжнародні стандарти з інноваційної діяльності)

Таблиця складена автором самостійно на підставі нормативно-правових актів України.

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

Таблиця № 5. Проблеми розвитку Індустрії 4.0 та 5.0.

Проблема	Перспективне нормативне забезпечення
Слабкий рівень цифрової трансформації економіки	– Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text. – Положення про Міністерство цифрової трансформації України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 18 вересня 2019 р. № 856. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/856-2019-%D0%BF#Text. – Про утворення Міжгалузевої ради з питань цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації: постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 р. № 595. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-utvorenniya-mizhgaluzevoyi-radi-z-pitan-cifrovogo-rozvitku-cifrovih-transformacij-i-cifrovizaciyi-i080720-595.
Слабкий розвиток цифрових платформ	– Про електронну комерцію: Закон України від 03 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text. – Про схвалення Концепції розвитку електронної охорони здоров'я: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2020 р. № 1671-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1671-2021-%D1%80#Text. (дія концепції запланована до 2025 року) – Деякі питання електронної системи охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 25 квітня 2018 № 411. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/411-2018-%D0%BF#Text. – Про затвердження Положення про електронні освітні ресурси: наказ Міністерства освіти і науки України від 01 жовтня 2012 р. № 1060. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1695-12#Text.
Система освіти не відповідає реальним потребам ринку	– Концепція нової української школи. Документ пройшов громадські обговорення і ухвалений рішенням колегії Міністерства освіти і науки України від 27 жовтня 2016. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf. - Питання проекту «Президентський університет»: Указ Президента України від 31 травня 2021 р. №217/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2172021-39029. – Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 р. № 75/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text. (передбачає підвищення якості навчання на всіх рівнях освіти і підготовки та перепідготовки кадрів тощо)

Проблема	Перспективне нормативне забезпечення
Низька цифрова компетентність громадян України	– Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 167-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80#Text. <i>(Прямо передбачає розвиток цифрових навичок та цифрових компетентностей громадян)</i> – Про освіту: Закон України від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text. <i>(Щодо питань «неформальної освіти», «перепідготовки»)</i> – Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції: Закон України від 16.10.2012 р. № 5450-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5450-17#Text. <i>(передбачає збільшення кількості робочих місць в індустрії програмної продукції)</i> – Про Концепцію Національної програми інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 р. № 75/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/75/98-%D0%B2%D1%80#Text. <i>(передбачає «кадрове забезпечення інформатизації України шляхом спеціалізації та інтенсифікації підготовки відповідних фахівців»)</i>

Таблиця складена автором самостійно на підставі нормативно-правових актів України.

Таблиця № 6. Проблеми планування та прогнозування розвитку високотехнологічної продукції

Проблема	Перспективне нормативне забезпечення
Нерозвинена високотехнологічна промисловість	– Про затвердження Методичних примірних рекомендацій щодо підготовки регіональних інноваційних програм: наказ Держінформнауки від 05 лютого 2014 р. № 22. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0022847-14#Text <i>(регіональні інноваційні програми мають сприяти розвитку високотехнологічної промисловості);</i> – Про інформацію Кабінету Міністрів України «Про діяльність Кабінету Міністрів України щодо розробки державної стратегії відродження і підтримки вітчизняного виробництва та розвитку високих наукоємних конкурентоспроможних технологій»: постановою Верховної Ради України від 26 грудня 2002 р. № 389-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-IV#Text <i>(містить рекомендацію ухвалити Загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних конкурентоспроможних технологій тощо);</i>

Проблема	Перспективне нормативне забезпечення
	– Стратегія відродження вітчизняного авіабудування на період до 2030 року: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 р. № 429-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/429-2018-%D1%80#n12; – Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2018 № 67-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text; – Стратегія розвитку хімічної промисловості на період до 2030 року: Третя (робоча) редакція станом на 11 жовтня 2019: Проект стратегії. URL: http://nditekhim.com.ua/wp-content/uploads/2019/11/Strategiya-rozvytku-HP-2030-08.10.-2019.doc. <i>(пропонується активізувати розробку проєкту)</i>; – Про затвердження Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2013-2017 роки: Закон України від 05 вересня 2013 р. № 439-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/439-18#Text. <i>(дія програми була запланована до 2017; пропонується повторне прийняття тотожної програми)</i>; – Про затвердження Державної цільової науково-технічної програми розроблення і створення сенсорних наукоємних продуктів на 2008-2017 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 р. № 1395. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1395-2007-%D0%BF#Text <i>(дія програми була запланована до 2017, пропонується повторне прийняття тотожної)</i>; – Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції: Закон України від 16 жовтня 2012 р. № 5450-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5450-17#Text; – Про внесення змін до розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо підтримки літакобудівної галузі: Закон України від 20 грудня 2016 р. № 1795-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1795-19#Text.

Таблиця складена автором самостійно на підставі нормативно-правових актів України.

Питання інноваційної політики не може бути розкрито повністю без дослідження трансферу технологій як складової частини такої політики.

Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій»¹ (реєстраційний № 4623 від 21.01.20210 (далі – законопроект), ставить собі на меті підвищення рівня впровадження (комерціалізації) результатів наукових досліджень.

Разом з тим, існують деякі проблеми в правозастосуванні при невідкладному прийнятті законопроекту. Неузгодженість термінології, як нової так і існуючої в інших законах, призведе до спірного тлумачення понять та термінів, а саме:

- академічне підприємництво;
- комерціалізація технологій;
- центр трансферу технологій;
- технологічна платформа;
- мережа трансферу технологій.

Також законопроект не надає відповіді про співвідношення високотехнологічного виробництва та виробництва наукоємної продукції.

Щодо об'єкту регулювання, то є недоцільним виключати поняття «високі технології» зі статті 1 законопроекту, а навпроти необхідно надати основні принципи та методику визначення високих технологій, а їх прийняття передбачити в підзаконному нормативно-правовому акті. Це дозволить усунути невизначеність стартових умов для уповноваженого органу при визначенні ним порядку надання субсидій для створення високотехнологічного виробництва відповідно до статті 24 законопроекту. Крім того, в цій же статті, а також в інших статтях законопроекту не надано законодавчого розмежування між поняттями «галузей промисловості, що належать до високотехнологічного сектору», «високотехнологічний сектор», поняття «високотехнологічного виробництва» (стаття 6 законопроекту).

Одним з основних моментів, які необхідно передбачити в законопроекті є вирішення питання про визначення статусу мережі

¹ Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 4623. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70870.

трансферу технологій, без чого стає нелогічним внесення змін в законодавство про сам трансфер технологій.

Питання розмежування повноважень в сфері інноваційної діяльності розглянуті в проекті Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», але не розповсюджені на сферу обігу технологій, хоча технології та їхній трансфер є об'єктами регулювання названого проекту.

Крім того, у законопроекті не вирішено питання розподілу повноважень між органами виконавчої влади у сфері трансферу технологій; відсутнє визначення уповноваженого органу, та інших центральних органів виконавчої влади, на які буде покладено усі перелічені у законопроекті завдання. А такими органами є: Міністерство освіти і науки України, Директорат науки та інновацій, Міністерство економіки України, Національна академія наук України та національні галузеві академії, Міністерство внутрішніх справ України, Служба безпеки України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері статистики, а також центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких відносяться розроблені та власні технології.

На наш погляд, важливим є віднесення до такого складу суб'єктів трансферу технологій з акцентом на їхні повноваження, які фактично не відображені в законах, але на підставі яких існують реальні послуги. Такими суб'єктами є фізичні особи, які безпосередньо беруть участь у створенні, трансфері та застосуванні технологій та/або їх складових, надають необхідні для цього інформаційні, фінансові та інші послуги на всіх стадіях просування технологій та/або їх складових на ринок, в тому числі, які створюють нові технології, виконують різні роботи: проектно-конструкторські або технологічні, науково-технічні послуги, маркетингові, патентно-пошукові, інформаційні, фінансові, юридичні послуги, інвестиційні.

Особливо важливо відмітити, що відповідно до Положення про Міністерство економіки України в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124¹, основні завдання Міне-

¹ Деякі питання діяльності центральних органів виконавчої влади: постано-

кономіки фактично за змістом є тотожними у різному галузевому наповненні щодо формування та реалізації державної інноваційної політики і є тотожними з повноваженнями Міністерства освіти і науки України згідно Положення про Міністерство освіти і науки України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630¹.

Щодо заохочення та стимулювання закладів вищої освіти та наукових установ до участі в мережі трансферу технологій доречним є:

1) введення показників трансферу технологій у вигляді критеріїв атестації, як для юридичних осіб так і для науково-педагогічних працівників та науковців;

2) при атестації встановити зобов'язання мати відповідні договори та/або досвід участі у мережі трансферу технологій, в тому числі закордонних;

3) віднесення до критеріїв атестації закладів вищої освіти та наукових установ сум надходжень від трансферу технологій.

Таким чином, для ефективного функціонування запропонованих змін в закони необхідно:

1. Доповнити Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій» нормами, які зможуть вирішити проблеми з механізмом координації між органами виконавчої влади у сфері трансферу технологій та розмежувати між ними повноваження.

2. Чітко визначити на рівні закону назву уповноваженого органу, оскільки без цього, прийняття зазначеного законопроекту не вирішить поставлених перед ним завдань, визначених у Пояснювальній записці.

3. Узгодити фактично усі законопроекти за їхньою термінологією та відповідністю до існуючих законів.

ва Кабінету Міністрів України від 17 лютого 2021 р. № 124. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#n359>.

¹ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>.

Таблиця 7. Проекти нормативно-правових актів у сфері інноваційного процесу та інноваційної політики

№	Реєстраційний номер, дата	Назва	Преамбула/ мета нормативно-правового акту	Стан
1.	№ 6418 від 10.12.2021	Проект Закону України «Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні»	Цей Закон визначає правові та організаційні засади цілісної системи формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні.	14 грудня 2021 р. надано для ознайомлення ¹ .
2.	№ 4623 від 21.01.2021	Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій»	Мета проекту акта – підвищення рівня впровадження (комерціалізації) результатів наукових досліджень	У січні 2021 року надано для ознайомлення ² .
3.		Проект Закону України «Про інноваційні парки»	Цей Закон визначає правові та організаційні засади створення і функціонування інноваційних парків на території України з метою забезпечення розвитку економіки	Закінчено громадське обговорення у Міністерстві освіти і науки України

¹ Проект Закону України «Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні» № 6418. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73410.

² Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання діяльності у сфері трансферу технологій» № 4623. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70870.

№	Реєстрацій- ний номер, дата	Назва	Преамбула/ мета нормативно- правового акту	Стан
			України інноваційним шляхом, активізації інноваційної діяльності, розвитку сучасної інноваційної інфраструктури, виробництва та впровадження інноваційної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринках	
4.		Проект Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності»	Цей Закон визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, встановлює форми стимулювання та підтримки державою інноваційної діяльності, і спрямований на розвиток економіки України інноваційним шляхом.	Закінчено громадське обговорення у Міністерстві освіти і науки України
5.		Проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо розширення функцій Національної ради з питань розвитку науки і технологій на сферу інновацій»	Мета законопроекту – розширення функцій Національної ради з питань розвитку науки і технологій на сферу інновацій, зокрема з покладанням на неї функцій з підготовки пропозицій Кабінету Міністрів	Закінчено громадське обговорення у Міністерстві освіти і науки України

№	Реєстрацій- ний номер, дата	Назва	Преамбула/ мета нормативно- правового акту	Стан
			України щодо засад державної підтримки і стимулювання інноваційної діяльності для використання результатів наукової та науково-технічної діяльності в реальному секторі економіки.	
6.	№ 4236 від 20.10.2020	Проект Закону України Про внесення змін до деяких законів України щодо активізації діяльності та розвитку наукових парків	Мета законопроекту – підвищення ефективності здійснення науковими парками (далі – НП) інноваційної діяльності та комерціалізації результатів наукових досліджень, науково-технічних (експериментальних розробок).	Прийнято від 07.09.2021 Опубліковано у Голосі України від 12.10.2021, № 194 ¹ .
7.		Проект постанови Кабінету Міністрів України «Питання Центрів колективного користування науковим обладнанням»	Метою проекту постанови є удосконалення нормативно-правової бази в частині утворення та функціонування	Закінчено громадське обговорення у Міністерстві освіти і науки України ² .

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо активізації діяльності та розвитку наукових парків: Закон України від 07 вересня 2021р. № 1714-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1714-20#Text>.

² Проект Постанови Кабінету Міністрів України «Питання Центрів колективного користування науковим обладнанням». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-postanovi-kabinetu-ministriv-ukrayini-pitannya-centriv-kolektivnogo-koristuvannya-naukovim-obladnanniam>.

№	Реєстрацій- ний номер, дата	Назва	Преамбула/ мета нормативно- правового акту	Стан
			Центрів колективного користування науковим обладнанням як осередків надання доступу до наукового обладнання (в тому числі, інструментів, приладів, інвентаря) для проведення наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок суб'єктами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.	

Таблиця складена автором самостійно на підставі нормативно-правових актів України.

В якості наступного кроку, звернімося до аналізу досвіду інших держав.

Аналіз Національної програми розвитку «Болгарія-2030» дозволяє виділити наступну систему пріоритетів державної політики Болгарії:

1. Освіта, що включає в себе доступ до освіти, престижність освітнянської роботи, постійне навчання, цифровізацію та впровадження інновацій у освітню діяльність.

2. Наука та наукова інфраструктура, до якої віднесено удосконалення досліджень, включення національних дослідників до мережі дослідницьких структур інших держав та ЄС, модернізацію науково-

дослідницької інфраструктури, стимулювання розвитку кваліфікованих молодих наукових кадрів.

3. Інтелектуальна промисловість включає цифровізацію економіки та промисловості, а також розвиток інноваційних технологій.

4. Циркулярна економіка передбачає оптимізацію залучення ресурсів для виробництва та сприяння переробці та вторинному використанню матеріалів.

5. Чисте повітря та біорізноманіття передбачає екологічні аспекти, в тому числі здійснення виробництва.

6. Стійке сільське господарство має на меті формування оптимальної національної структури здійснення сільського господарства, підтримку фермерів, сприяння ринковій конкуренції, екологічність сільськогосподарської продукції та належне управління ресурсами.

7. Транспортне сполучення, реформування якого включає в себе удосконалення функціонування мережі залізничного, автомобільного, водного, повітряного та комбінованого видів транспорту.

8. Цифровий зв'язок передбачає розвиток мереж цифрових послуг, цифрової інфраструктури та рівномірний цифровий розвиток регіонів.

9. Місцевий розвиток є щільно пов'язаним з попереднім пріоритетом, однак, його реалізацією на місцевому рівні, з урахуванням конкурентоспроможності, підвищення рівня життя у сільських районах, екологічно-спрямованого управління водними ресурсами та захисту від негативних природних явищ.

10. Інституційна структура, до якої включено пріоритет належного урядування, удосконалення законодавства, зокрема, в галузі економіки та підприємництва, електронне урядування, підвищення кваліфікаційної відповідності державних службовців та забезпечення незалежності здійснення правосуддя.

11. Соціальне включення передбачає сприяння зайнятості населення та подолання безробіття, в тому числі, серед таких особливих верств населення як особи з інвалідністю, соціалізацію дітей, осіб похилого віку, скорочення бідності.

12. Здоров'я та спорт, що включає пріоритет профілактики захворювань, оптимізацію витрат у сфері охорони здоров'я, цифровізацію охорони здоров'я та розвиток спорту.

13. Культура, культурна спадщина та туризм передбачає забезпечення вільного доступу до джерел культури, інтегрований підхід до управління об'єктами культурної спадщини (зокрема, за допомогою залучення інвестицій), розвиток туристичної галузі національної економіки¹.

Крім того, визначені вище пріоритетні напрями поділяються на більш деталізовані пріоритети. Так, відповідно до вказаної Національної програми розвитку «Болгарія-2030» аспектами соціально-економічного розвитку Болгарії визначено наступні:

1. Соціальні аспекти розвитку: демографічна картина, освіта, здоров'я, спорт, культура, подолання бідності та соціальне включення.

2. Економічні аспекти розвитку: ринок праці, бізнес-середовище та є-управління; інновації, транспортна логістика, сприяння конкурентному бізнес-середовищу у сфері ефективності енергоресурсів, малого та середнього підприємництва, сільського господарства, туризму та цифрової економіки.

3. Екологічні аспекти розвитку: циркулярна економіка, управління відходами, управління водними ресурсами, якість повітря, зміна клімату та управління ризиками катастроф, різноманіття².

Таким чином, можна зробити висновок, що пріоритети можливо розуміти такі основні засоби усунення найбільш актуальних проблем держави.

У «Новому стратегічному порядку денному на 2019-2024 роки», затвердженому Європейською Радою 20.06.2019 року, сформовано чотири пріоритети:

- 1) захист громадян і свобод;
- 2) розвиток міцної та динамічної економічної бази;

¹ Націонална програма за развитие България 2030. URL: <https://www.minfin.bg/bg/1394>.

² Там само.

- 3) створення екологічної справедливої та соціальної Європи;
- 4) пропагування європейський інтересів та цінностей на світовій арені¹.

Загальноєвропейська Програма Горизонт передбачає 4 стовпи (пріоритети) інноваційної політики:

1) «Відкрита наука» передбачає підтримку створення та поширення високоякісних нових знань, навичок, технологій та рішень глобальних викликів;

2) «Глобальні виклики та промислова конкурентоспроможність» передбачає посилення впливу досліджень та інновацій при розробці, підтримці та впровадженні політики Союзу, а також підтримку впровадження інноваційних рішень у промисловості та суспільстві для вирішення глобальних проблем;

3) «Відкриті інновації» передбачають сприяння всім формам інновацій, включаючи проривні інновації, та посилення ринкового розгортання інноваційних рішень;

4) «Зміцнення Європейського дослідницького простору» передбачає оптимізацію виконання Програми для посилення впливу в рамках посиленої Європейської дослідницької зони².

В аспекті вищезазначених пріоритетних напрямів інноваційної політики необхідно зауважити, що вони не є стійкими та змінюються в залежності від низки соціальних, культурних, технічних, освітніх та інших умов та тенденцій. Так, наприклад, відповідно до Глобального індексу інновацій 2021 галузі транспорту та туризму значно скоротили витрати на впровадження інновацій, натомість збільшення інноваційності спостерігалось у галузях ІТ та відновлювальної енергетики³.

¹ A new strategic agenda for the EU 2019-2024. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/eu-strategic-agenda-2019-2024/>.

² Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, laying down its rules for participation and dissemination. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52018PC0435>.

³ Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.

Враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що здійснення інноваційної політики як однієї зі складових інноваційного процесу в межах ЄС передбачає тісний логічний та процесний взаємозв'язок між наукою, винахідниками, виробниками інноваційної продукції та владними інституціями, діяльність яких повинна бути узгодженою. Виходячи з такого висновку доцільно звернутися до наступного етапу інноваційного процесу.

Формування ідеї та тестування продукції як другий етап інноваційного процесу.

Варто зауважити, що більшість інноваційних ідей формуються у час, коли автори такої ідеї перебувають на навчанні у вищих навчальних закладах або безпосередньо після одержання відповідного освітнього рівня.

Відповідно до преамбули Закону України «Про вищу освіту» основною метою вищої освіти є підготовка конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях¹.

Таким чином, саме освітні та наукові установи здійснюють важливий внесок у формування інноваційної ідеї та первинне тестування інноваційного продукту.

В цьому аспекті необхідно звернути увагу на Глобальний індекс інновацій, одним із складових показників якого є освіта. При обчисленні цього показника враховуються:

- 1) обсяг державного фінансування освіти;
- 2) загальна тривалість освітнього процесу;
- 3) обсяги програм з читання, математики та природничих наук;
- 4) співвідношення між кількістю викладачів та учнів (студентів);
- 5) обсяги зарахувань до вищої школи;
- 6) відсоток випускників науково-технічних наук;
- 7) обсяг досліджень у галузі науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та витрат на них;

¹ Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. Ст. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

8) індекс інвестицій;

9) кількість провідних університетів, тощо¹.

Отже, Всесвітня організація інтелектуальної власності висловлює позицію, за якою ступень розвитку освіти та науки у вищій школі (вищих навчальних закладах) є ключовим фактором, що впливає на стан інноваційного розвитку держави.

В Україні реалізація державної політики у сфері інновацій покладена на Міністерство освіти і науки України, що також свідчить про нерозривний взаємозв'язок між цими сферами суспільно-економічного життя.

У 2020 році Міністерство освіти і науки України було прийнято Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки². Аналіз вказаної Стратегії дозволяє виокремити проблемні питання цієї галузі та запропонувати власні шляхи їх вирішення:

1. Відсутність довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку України.

Мінімізувати та усунути вказану проблему можливо виключно шляхом залучення до обговорення такої Стратегії широкого кола представників органів державної влади різного галузевого спрямування та суб'єктів, які безпосередньо діють у вказаних сферах: підприємців (в першу чергу, представників інноваційних галузей економіки, відповідно до Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», нормативно-правових актів та правозастосовної практики ЄС), представників освіти, медицини тощо. Крім того, при формуванні такої довгострокової Стратегії необхідно враховувати мінливість суспільного попиту на продукцію, що виробляється в окремих галузях. Так, як було зазначено раніше у цій роботі, спалах коронавірусної хвороби спровокував зміну пріоритетів споживачів

¹ Global Innovation Index 2021: Tracking Innovation through the COVID-19 Crisis. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.

² Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ: МОН, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

щодо обрання продукції окремих галузей. Наприклад, перехід низки підприємств, що діють у сфері надання послуг, у формат онлайн та дистанційної роботи, спричинив збільшення попиту й, відповідно, і підвищення конкуренції, у сфері інтернет-комунікацій та електронних баз даних. Натомість, ті виробництва, які діють виключно шляхом безпосередньої очної комунікації зі споживачем, мали у 2020 році проблеми з одержанням очікуваного прибутку.

В цьому аспекті можна навести приклад обслуговування технологічної продукції. Крім того, в частині такого обслуговування можна навести позицію А. І. Яковлева, який зазначає, що особливе місце посідає така характеристика інноваційної продукції як її надійність, оскільки наявні непоодинокі випадки коли новостворена інноваційна продукція має недоліки функціонування, а її ремонт є вартісним та економічно необґрунтованим¹.

Повертаючись до питання вирішення проблеми створення ефективної та дієвої довгострокової стратегії соціально-економічного розвитку необхідно зацентувати увагу, що головними чинниками, які впливають на її ефективність є врахування позицій майбутніх виконавців цієї Стратегії, зауважень позицій та досвіду суб'єктів, які безпосередньо діють в сферах, що будуть врегульовані Стратегією, а також нормативної та правозастосовної практики України (для усунення ризику виникнення непереборних колізій та подальшої неможливості реалізації стратегічних завдань та цілей) та ЄС (з метою широкого залучення іноземного інвестиційного капіталу).

2. Невідповідність структури підготовки поточним і перспективним потребам ринку праці. Як зазначає Міністерство освіти і науки України, основною проблемою є відсутність в Україні значної кількості високотехнологічних підприємств, які зацікавлені у працевлаштуванні молодих спеціалістів технологічних спеціальностей. Таким чином, наявна невідповідність пропозиції (у вигляді випускників таких галу-

¹ Яковлев А. І. Методичні засади вибору пріоритетних напрямів інноваційного розвитку в Україні. *Наука та наукознавство*. 2013. № 4. С. 56. URL: <https://sofs.org.ua/sample-page/arhiv/2018-3/2-2/1-3/>.

зей) попиту серед роботодавців¹. Така ситуація спричиняє імміграцію високопрофесійних трудових ресурсів України до інших держав.

Як зазначено у Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки шляхом вирішення цього питання є визначення державних пріоритетів розвитку економіки та запровадження державної програми підтримки відповідних напрямків вищої освіти².

На підставі аналізу пріоритетів державної політики, які були розглянуто вище, можна зробити висновок, що забезпечення попиту вступників до вищих навчальних закладів можливе лише за попереднім підвищенням якості освіти у технічних галузях знань, оновлення освітньої бази з урахуванням сучасників знань, навиків та технік, а також створенням та розвитком розширеної мережі високотехнологічних виробництв, що в подальшому будуть виступати роботодавцем для молодих спеціалістів.

3. Слабка взаємодія між закладами вищої освіти з наукою та бізнесом. Розкриваючи цю проблематику у Стратегії Міністерство освіти і науки України акцентує увагу здебільшого на статистичних показниках науково-дослідної роботи в закладах вищої освіти.

Не заперечуючи актуальність вказаного аспекту проблеми, на нашу думку, найбільш гострим залишається проблема неузгодженості діяльності освітніх закладів та бізнесу, а також науки та бізнесу.

Так, неузгодженість освіти та господарської діяльності полягає в існуванні значних протиріч між теоретичною базою, що викладається студентам технічних спеціальностей, та практичною діяльністю суб'єктів господарювання.

Крім того, порівняно з іноземними країнами, в Україні є низьким рівень залучення в межах освітнього процесу студентів як стажерів (практикантів) до діяльності у провідних інноваційних виробництвах. Подолати такі проблему можливо шляхом одночасного застосування таких двох засобів:

¹ Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки. Київ: МОН, 2020. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.

² Там само.

1) формування загальнодержавної та внутрішньо-університетської бази підприємств-партнерів, які зобов'язуються залучати студентів до освітньо-виробничого процесу за основним спрямуванням своєї діяльності;

2) створення та практичне впровадження низки державних пільг для таких підприємств, з метою їх симулювання до створення партнерських правовідносин та добросовісного виконання своїх зобов'язань.

Отже, лише комплексне поєднання цих двох складових, на нашу думку, значно зменшить існуючу на сьогодні проблему взаємодії освіти та бізнесу.

Подолання неузгодженості діяльності науки та бізнесу є можливим шляхом залучення бізнесу до формування наукових розробок (а в галузі правової науки – до громадського обговорення профільних законопроектів), забезпечення постійного обміну інформацією між науковцями та представниками бізнесу з метою виявлення тенденції практичного розвитку підприємницької діяльності та залучення актуальних наукових розробок у таку діяльність.

Загалом Міністерство освіти і науки України виділяє наступні ключові проблеми у сфері вищої освіти: невідповідність змісту та якості вищої освіти актуальним потребам суспільства та національної економіки; низька інтенсивність взаємодії з наукою та бізнесом; брак фінансування та незадовільне матеріальне забезпечення вищої освіти; недостатній рівень автономії, неефективність управління вищою освітою; погіршення кадрового забезпечення закладів вищої освіти; викривлення у формуванні контингенту студентів та слабка інтеграція вищої освіти України у світовий та європейський освітньо-науковий простір.

Вирішення цих проблем можливо лише шляхом вжиття комплексу взаємопов'язаних заходів, оскільки, як нами було доведено вище, всі ці проблеми перебувають у тісному взаємозв'язку і усунення однієї з них не можливе без мінімізації або усунення інших проблемних аспектів.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що формування ідеї та тестування продукції здійснюється, здебільшого

у освітніх закладах або безпосередньо після здобуття відповідного освітнього рівня. У зв'язку з цим, ефективність цього етапу інноваційного процесу перебуває у прямій залежності від усунення окреслених Міністерством освіти і науки України проблемних аспектів вищої освіти.

Таким чином, можна прослідкувати нерозривний взаємозв'язок між першим та другим етапом інноваційного процесу, де наявність значних недоліків правового регулювання на одному з них, значним чином перешкоджає ефективній реалізації наступних. Вказаний висновок свідчить про необхідність при реформуванні одного «блоку» законодавства у сфері інновацій, враховувати положення інших пов'язаних нормативно-правових актів, а також суміжні положення актів ЄС з метою забезпечення єдності національного законодавства та сприянню його узгодженості з правозастосовною практикою суб'єктів інноваційного процесу.

Потенційне впровадження результатів дослідження. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані: у правотворчій діяльності – для вдосконалення положень інноваційного законодавства України; у науково-дослідній роботі – для подальших наукових досліджень проблем правового регулювання відповідальності у сфері інноваційної діяльності; у правозастосовній діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; навчальному процесі – при підготовці навчальних програм, відповідних спецкурсів, написанні підручників і навчальних посібників із курсу «Інноваційне право».

1.2. Проблеми правового регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні

Стрімкі зміни у світі потребують від держав відповідних зусиль з адаптації до сучасних викликів та випробувань. Для України завдяки

не лише її геополітичному становищу та ресурсній базі, а й інтелектуальному потенціалу нації світові проблеми глобального потепління, демографічного зростання, всеохоплюючої цифрової трансформації створюють як нові ризики, так і можливості, що пов'язано з процесами регіоналізації міжнародного співробітництва. Прикладом такої взаємодії на східно-європейському просторі є проєкт Європейського Союзу «Східне партнерство»¹, який передбачає сприяння регіональному розвитку країн-членів цих країн, і в тому числі України, в Європейському Союзі.

Такий інтелектуальний потенціал української нації створює передумови для результативного розвитку сфери інноваційної діяльності, яка залежить від стану розроблення та впровадження новітніх науково-технічних розробок, зростання обсягів наукоємного виробництва, які в більшості провідних держав світу відіграють важливу роль у забезпеченні стабільного економічного розвитку.

Зважаючи на такі чинники, що визначають конкурентоспроможність будь-якої національної економіки, для України вкрай актуальною є підтримка всіма державними інституціями в межах їхньої компетенції розвитку сфери інноваційної діяльності через механізми визначення її пріоритетних напрямів. Така підтримка за умови її обґрунтованості, повноти й своєчасності надає змогу концентрувати інтелектуальний потенціал нації для ефективної реалізації конкурентних переваг національної економіки, за рахунок яких може бути додана цінність у світовій економічній системі.

Метою дослідження є системний аналіз механізмів правового регулювання і стану реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні.

Методологічну основу дослідження складає порівняльно-правовий метод, а також метод правового моделювання. За допомогою порівняльно-правового методу було ідентифіковано проблему невизначеності єдиного центрального органу виконавчої влади, відпо-

¹ Східне партнерство. Міністерство закордонних справ України. *Міністерство закордонних справ України*. 08 липня 2021 р. URL: <https://mfa.gov.ua/evropejska-integraciya/shidne-partnerstvo>.

відального за підготовку пропозицій щодо пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні; невідповідність спеціальним законам єдиного п'ятирічного періоду дії пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. Порівняльно-правовий метод також допоміг ідентифікувати законодавчу прогалину із затвердженням стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, невідповідність запропонованого визначення пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності положенням чинного законодавства, зокрема, приписам ст. 45, 46 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність», ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність», ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності» та ст. 3 Закону України «Про національну безпеку».

Використовуючи метод правового моделювання, було розроблено та запропоновано пропозиції щодо оперативного розроблення МОН і затвердження Урядом державної цільової програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України до 2030 року та термінового визначення на виконання цієї програми узгоджених між собою пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності на зазначений період з подальшим обов'язковим затвердженням цих напрямів Верховною Радою України шляхом внесення відповідних змін до статті 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та статті 4 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності».

Теоретична основа дослідження. Варто зауважити, що наукова проблематика правового регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності поки що залишається поза увагою вітчизняних дослідників. Окремі аспекти аналізу інноваційної системи розглядаються у роботах дослідників І. В. Багрової та О. Л. Черевка¹, що вивчають взаємозв'язок державного управління інноваційним розви-

¹ Багрова І. В., Черевко О. Л. Національна інноваційна система України: характеристика та проблеми становлення. *Вісник ДДФА*. 2010. №2 (24). С. 81–90.

тком з його ефективністю. Про деякі проблеми законодавчого регулювання інноваційної діяльності в Україні зазначає А. І. Яковлев¹. Вивчаючи тенденції та проблеми здійснення інноваційної діяльності, Г. В. Єршова² підсумовує про необхідність визначення державних пріоритетів інноваційної діяльності в Україні. Разом із тим, праці вказаних авторів не у повною мірою розкривають проблематику саме пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, тому у вітчизняному науковому дискурсі відсутні спроби системного аналізу механізмів правового регулювання і стану реалізації пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні крізь призму наявних прогалин та колізій в правовому регулюванні розвитку національної інноваційної системи.

Об'єктом дослідження є правове регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні.

Зміст дослідження. 20 вересня 2021 року Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (BOIB) було оприлюднено чотирнадцяту редакцію Global Innovation Index 2021³ (далі – GII-2021), в якому Україна посідає загальне 49 місце серед 132 країн та економік світу за їхніми інноваційними ресурсами та результатами інноваційної діяльності за восьмидесятьма індикаторами.

У 2021 році Україна має кращі результати за інноваційними результатами, ніж за інноваційними ресурсами, посідає 76 місце за обсягом інноваційного внеску, що є нижчим у порівнянні з показником минулого року, але вищим, ніж у 2019 році. За результатами інновацій Україна обіймає, як і в 2020 році 37 місце. Ця позиція є нижчою, ніж у 2019 році (36 місце). При цьому, наша держава посідає 3-є місце серед 34-х груп з middle-income рівнем доходу національної економіки, а також 32-є місце серед 39-ти економік Європи⁴.

¹ Яковлев А. І. Аналіз стану інноваційної діяльності в Україні та шляхи його поліпшення. *Наука та наукознавство*. 2018. №2 (100). С. 29–44.

² Єршова Г. В. Інноваційна діяльність в Україні: основні тенденції та проблеми. *Економіка і прогнозування*. 2017. №4. С. 137–148.

³ Global Innovation Index 2021: Report of WIPO. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021.pdf.

⁴ Там само.

Як впливає зі звіту, в умовах величезних людських і економічних втрат, викликаних пандемією COVID-19, уряди і підприємства в багатьох частинах світу збільшили інвестиції в інновації. Це, у свою чергу, засвідчує визнання того, що інноваційні ідеї та проекти мають вирішальне значення для подолання пандемії і забезпечення економічного зростання у майбутньому.

Інноваційне випереджальне економічне зростання визнано як шлях реалізації місії Національної економічної стратегії України на період до 2030 року¹ (далі – Національна стратегія), що передбачає створення можливості для реалізації наявного географічного, ресурсного та людського потенціалу країни для забезпечення належного рівня добробуту, самореалізації, безпеки, прав та свобод кожного громадянина України.

Відповідно до цієї Національної стратегії економічна візія держави полягає в позиціонуванні України як надійного економічного партнера у світі та прикладу розвитку для всіх країн Східного партнерства, найпривабливішої країни економічних можливостей для інвестицій, інновацій, ведення бізнесу, а забезпечення інноваційного випереджального економічного зростання має сприяти людському розвитку через відповідну якість освіти, науки, медицини, культури та навколишнього природного середовища².

Нагадаємо, що відповідно до ст. 6 Закону України «Про інноваційну діяльність»³ визначення та підтримка пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є одними зі шляхів її державного регулювання, а згідно зі ст. 45 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»⁴ держава водночас має забезпечувати підтримку прі-

¹ Національна економічна стратегія України на період до 2030 року: затв. постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

² Там само.

³ Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

⁴ Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

оритетних напрямів розвитку науки і техніки, державних цільових наукових і науково-технічних програм та концентрацію ресурсів для їх реалізації.

Наразі законодавча дефініція пріоритетних напрямів інноваційної діяльності міститься у ч. 1 ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»¹, відповідно до якої під цими напрямками визначено «науково і економічно обґрунтовані та визначені відповідно до цього Закону напрями провадження інноваційної діяльності, що спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень»².

У ст. 4 цього Закону Верховна Рада України встановила на 2011-2021 роки такі стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні:

1) освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, освоєння альтернативних джерел енергії;

2) освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки;

3) освоєння нових технологій виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій;

4) технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу;

5) впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики;

6) широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища;

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

² Там само.

7) розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки¹.

На наш погляд, ці пріоритетні на час прийняття зазначеного закону напрями наразі виглядають абстрактними для тієї чи іншої сфери, що з одного боку є зручним завдяки збереженню актуальності з часом, а з іншого боку може сприйматися як невизначеність через брак конкретності.

Також очевидним для нас є те, що поточний рік є останнім роком їхньої дії, тому забезпечення безперервного законодавчого регулювання зазначеної сфери правовідносин є вкрай важливим, що обумовлює потребу в дослідженні відповідних механізмів правового регулювання і стану їхньої реалізації.

Разом із тим, в чинній Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року (далі – Стратегія розвитку ІД)², не визначено в якості проблеми, що підлягає розв’язанню, для забезпечення побудови національної економічної системи, оновлення чи зміну стратегічних пріоритетних напрямів на наступний період. Це можна пояснити не скільки свідченням збереження їхньої актуальності, скільки наявністю на момент прийняття Стратегії розвитку ІД часу (майже півторарічного періоду) для розроблення відповідних пропозицій для майбутнього корегування цих пріоритетних напрямів.

Як вбачається зі змісту статті 2 Закону³ пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні поділено на стратегічні, тобто ті, що визначаються на період до 10 років, і середньострокові, тобто ті, які визначаються на період до 5 років. При цьому, середньострокові

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

² Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року : Розпорядження КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

³ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

пріоритетні напрями визначено з метою поетапного забезпечення реалізації стратегічних пріоритетних напрямів на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях. А отже, прогалини законодавчого регулювання стратегічних пріоритетних напрямів відповідно створюють суттєві перешкоди або взагалі унеможливають належне визначення і виконання середньострокових пріоритетних напрямів на усіх рівнях. Таким чином, всі пріоритетні напрями інноваційної діяльності має бути визначено відповідно до Закону, тобто підготовлено, схвалено та затверджено відповідно до встановленого законодавством порядку¹.

Чинний механізм законодавчого регулювання формування та визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності передбачає послідовні дії уповноважених органів публічної влади щодо розроблення із залученням наукової громадськості пропозицій, схвалення їх у вигляді проектів нормативних актів та затвердження цих актів органами публічної влади у межах компетенції у встановлені строки.

Так, пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів та їх прогнозно-аналітичне обґрунтування згідно зі ст. 3 Закону² має готувати центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності (МОН). Орган має залучити до підготовки напрямів Національну академію наук України, національні галузеві академії наук України, вищі навчальні заклади і науково-дослідні інститути та подати їх на розгляд центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій (Мінекономіки), що у встановленому порядку має внести їх на розгляд Кабінету Міністрів України. Далі, КМУ має схвалити обґрунтовані Мінекономіки пропозиції стратегічних пріоритетних напрямів та подати їх у вигляді проектів

¹ Георгієвський Ю. В. Законодавче регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №2. С. 42–48.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

законів до Верховної Ради України до 1 березня передостаннього року дії попередніх стратегічних пріоритетних напрямів. Таким чином, Парламент мав затвердити стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на 2022-2031 роки, тобто на наступний десятирічний період, шляхом внесення змін до ст. 4 профільного закону до 01 березня 2020 року, чого не було здійснено¹.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону² підготовка пропозицій щодо стратегічних пріоритетних напрямів та їх прогнозно-аналітичне обґрунтування мають здійснюватися із залученням Національної академії наук України, національних галузевих академій наук України, вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів в рамках державних цільових програм прогнозування науково-технічного та інноваційного розвитку України у відповідності до законів України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»³ та «Про державні цільові програми»⁴.

У ст. 4 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» при цьому зазначається, що таку державну цільову програму Уряд розробляє і здійснює на підставі рекомендацій Національної ради України з питань розвитку науки і технологій із залученням Національної академії наук України, національних галузевих академій наук, центральних органів виконавчої влади відповідно до Закону України «Про державні цільові програми».

¹ Див. докладніше: Георгієвський Ю. В. Проблема визначення періоду дії пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні питання реформування правової системи України* : матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, 2–3 липня 2021 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 36–40.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

³ Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

⁴ Про державні цільові програми : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>.

В свою чергу, порядок формування пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки має схожі особливості з порядком формування стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. Так, окрім того, що їх має бути розроблено в рамках відповідної державної цільової програми, також має відбутись обговорення науковою громадськістю і за рішенням КМУ подано до ВРУ для корегування або заміни пріоритетних напрямів розвитку з їх затвердженням шляхом внесення змін до відповідного закону.

Отже, зважаючи на приписи ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»¹, та відповідно до ст. 4 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»² можна дійти висновку, що Уряд до кожного зі стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності Уряд має подавати до Парламенту: 1) обґрунтування необхідності прийняття пріоритетного напрямку, очікувані результати та їх вплив на економіку України; 2) оцінку науково-технічного потенціалу та наукових шкіл, які будуть задіяні в реалізації пріоритетного напрямку, оцінку існуючих об'єктів права інтелектуальної власності та наукових результатів, що будуть покладені в основу реалізації пріоритетного напрямку; 3) пропозиції до пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок, визначення фахівців та базових наукових установ, що мають здійснювати науково-технічний супровід пріоритетного напрямку; 4) концепцію реалізації пріоритетного напрямку та оцінка фінансових, матеріально-технічних ресурсів, які мають бути залучені для його реалізації³.

Важливим для визначення механізму правового регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є те, що відповідно

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

² Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>.

³ Георгієвський Ю. В. Законодавче регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №2. С. 42–48.

до ст. 4 Закону України «Про державні цільові програми»¹ заходи, завдання та показники державних цільових програм мають враховуватися під час складання проєкту Державного бюджету України на відповідний рік. Це відбувається шляхом визначення головними розпорядниками бюджетних коштів обсягів видатків на їх реалізацію у складі бюджетних програм та включення центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної фінансової політики, відповідних бюджетних запитів до пропозицій проєкту Державного бюджету України.

Разом із тим, останньою державною цільовою програмою, яку було присвячено пріоритетним напрямам інноваційної діяльності, в тому числі, завдяки передбаченій в ній постійно діючій, єдиній системі прогнозування науково-технологічного розвитку, була Державна програма прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки².

В подальшому Уряд постановою від 22 червня 2011 р. №704 «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм»³ визнав такою, що втратила чинність постанову про затвердження цієї Державної цільової програми (пункт 23 переліку), через що її так і не було повноцінно реалізовано.

Отже, наразі Державна цільова програма, в якій було б визначено найбільш перспективні напрями, варіанти та заходи з прогнозування розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності, в Україні відсутня.

Як вже зазначалося, середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності формуються на основі визначених Законом стра-

¹ Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>.

² Державна програма прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки: постанова КМУ від 11 вересня 2007 р. № 1118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1118-2007-%D0%BF#Text>.

³ Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм: постанова КМУ від 22 червня 2011 р. №704. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2011-%D0%BF#Text>.

тегічних пріоритетних напрямів з метою поетапного забезпечення їх реалізації на різних рівнях.

Варто зазначити, що відповідно до ст. 5 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності»¹ середньострокові пріоритетні напрями загальнодержавного і галузевого рівнів має затверджувати КМУ за поданням Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України протягом трьох місяців з дня визначення законом стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності. При цьому, пропозиції для Мінекономіки щодо середньострокових пріоритетних напрямів загальнодержавного рівня має формувати Міністерство освіти і науки України із залученням наукової громадськості, а щодо *середньострокових пріоритетних напрямів галузевого рівня – відповідні центральні органи виконавчої влади, що відповідають за окремі галузі економіки. В свою чергу, середньострокові пріоритетні напрями регіонального рівня має затверджувати Верховна Рада Автономної Республіки Крим за поданням Ради міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві ради за поданням місцевих державних адміністрацій.*

Згідно зі статтею 5 Закону² середньострокові пріоритетні напрями загальнодержавного рівня мають бути спрямовані на забезпечення міжгалузевого та міжрегіонального інноваційного розвитку, в свою чергу, галузевого рівня - на вирішення питань забезпечення інноваційного розвитку окремих галузей економіки, а регіонального рівня – на вирішення питань забезпечення інноваційного розвитку окремих регіонів. При цьому, пропозиції щодо середньострокових пріоритетних напрямів мають спиратися на сформовані та затверджені пріоритетні напрями вищого рівня та враховувати результати прогностно-аналітичних досліджень економічного і соціального розвитку відповідного рівня – держави в цілому, окремих галузей економіки та окремого регіону. Так, приміром, на період 2017–2021 роки Уряд постановою від 28 грудня 2016 р.

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 19-20. ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

² Там само.

№ 1056 затвердив такі середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності загальнодержавного рівня: освоєння нових технологій транспортування енергії, впровадження енергоефективних, ресурсозберігаючих технологій, альтернативних джерел енергії, високотехнологічного розвитку транспортної системи, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування, озброєння та військової техніки, виробництва матеріалів, їх оброблення і з'єднання, створення індустрії наноматеріалів та нанотехнологій, технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу, впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування, фармацевтики, широке застосування технологій більш чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища, розвиток сучасних інформаційних, комунікаційних технологій, робототехніки¹ тощо, якими фактично відтворено положення закону «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності».

Ці напрями, в свою чергу, було деталізовано при затвердженні Урядом постановою від 18 жовтня 2017 р. № 980 середньострокових пріоритетних напрямів галузевого рівня² на аналогічний п'ятирічний період.

При цьому, при визначенні таких середньострокових пріоритетних напрямів фактично було без додаткового уточнення відтворено положення ст. 4 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», якою ще у 2011 р. було визначено стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на період до 2021 року. На нашу думку, при затвердженні не лише середньострокових пріоритетних напрямів, а й стратегічних пріоритетних напрямів була б доречною їхня чітка деталізація, зважаючи на актуальні виклики та потреби.

¹ Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017-2021 роки: постанова КМУ від 28 грудня 2016 р. № 1056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF#Text>.

² Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності галузевого рівня на 2017-2021 роки: постанова КМУ від 18 жовтня 2017 р. № 980. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980-2017-%D0%BF#Text>.

Так, приміром, у відповідь на сучасний світовий виклик, що постав перед Україною у 2020 році через пандемію, до переліку затверджених середньострокових пріоритетних напрямів впровадження нових технологій та обладнання для якісного медичного обслуговування, лікування і фармацевтики Урядом не було внесено змін, якими було б передбачено визнання державою актуальності й пріоритетності розроблення методів діагностики, лікування та, головне, профілактики COVID-19. Такий стан є наслідком не лише неналежного дотримання вимог закону відповідальними за цей напрямок діяльності міністерствами – Міністерством охорони здоров'я України, яке мало б сформулювати відповідні пропозиції, та Міністерством економіки України, яке мало б ці пропозиції подати до Уряду для подальшого затвердження, а й відсутності практики уточнення та деталізації середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, зважаючи на здобутий досвід попереднього (першого) періоду реалізації стратегічних пріоритетних напрямів.

Потрібно також зазначити, що за вимогою ч. 3 ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» Уряд задля забезпечення ефективної взаємодії між цими органами під час роботи з підготовки пропозицій щодо стратегічних пріоритетних напрямів мав би затвердити Порядок, який би відповідав його положенням.

При цьому, наразі є чинним Порядок формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності¹, затверджений постановою КМУ від 17 липня 2003 р. №1094, тобто у відповідності та на виконання Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16 січня 2003 р. №433-IV, що втратив чинність у зв'язку з прийняттям чинного Закону від 08 вересня 2011 р.

Зазначеним Порядком було встановлено процедуру формування, експертизи та обговорення не лише стратегічних пріоритетних

¹ Про затвердження Порядку формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності: постанова КМУ від 17 липня 2003 р. №1094. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2003-%D0%BF#Text>.

напрямів інноваційної діяльності, а й середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня. Відповідно до цього порядку пропозиції щодо визначення стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня розробляються та разом з техніко-економічним обґрунтуванням мають подаватися до МОН міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, Національною та галузевими академіями наук до 1 жовтня передостаннього року дії попередніх стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності (пункт 2 порядку)¹. МОН України відповідно до Порядку узагальнює ці пропозиції, формує перелік стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та перелік середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня, організовує проведення їх експертизи, забезпечує обговорення з науковою громадськістю, розміщує відомості про них у засобах масової інформації та до 1 січня останнього року дії попередніх стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в установленому порядку надсилає зазначені переліки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності з техніко-економічним обґрунтуванням до КМУ, який має внести їх до Верховної Ради України **до 1 березня останнього року** дії попередніх стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності (пункт 3 Порядку)².

На виконання цього порядку спільним наказом Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства промислової політики України, Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України та Національної академії наук України від 23 грудня 2003 р. № 840/382/528/459/688/513 було затверджено Методику проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяль-

¹ Про затвердження Порядку формування, експертизи та обговорення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності: постанова КМУ від 17 липня 2003 р. №1094. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1094-2003-%D0%BF#Text>.

² Там само.

ності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня¹.

Відповідно до цієї Методики метою експертизи пріоритетних напрямів інноваційної діяльності є дослідження, перевірка, аналіз та оцінка науково-технічного рівня сформованих або уточнених МОН стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня, щодо яких експертно-аналітичний робочий групі було необхідно провести науково обґрунтований аналіз і дати висновок про доцільність їх затвердження².

Експертно-аналітична думка при формуванні органом публічного управління пропозицій пріоритетних напрямів інноваційної діяльності визнавалась визначальною³. Так, у разі прийняття негативного висновку для відповідних уповноважених органів – ініціаторів формування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності встановлювалося строкове обмеження для повторного подання документів на експертизу: для МОН щодо стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності – не раніше ніж через десять років, для центральних органів виконавчої влади, виконавчих органів місцевого самоврядування, Національної та галузевих академій наук, громадських наукових та науково-технічних організацій щодо середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня – не раніше ніж через три роки після відповідного негативного висновку (пункт 8 Методики)⁴.

В подальшому цей наказ було визнано таким, що втратив чинність на підставі спільного наказу Міністерства освіти і науки, Міністерства

¹ Про затвердження Методики проведення експертизи стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня: наказ від 23.12.2003 № 840/382/528/459/688/513. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0055-04#Text>

² Там само.

³ Георгієвський Ю. В. Законодавче регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №2. С. 42–48.

⁴ Там само.

економічного розвитку і торгівлі, Міністерства аграрної політики та продовольства, Міністерства фінансів та Національної академії наук України від 19.12.2017 № 1631/1834/677/1033/754¹.

Зазначений, зважений, на нашу думку, механізм правового регулювання, при цьому, і досі суперечить ст. 3, 5 чинного Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності»². Як ми зазначали раніше, цими статтями «встановлено, що **МОН України готує пропозиції** щодо стратегічних та середньострокових пріоритетних напрямів загальнодержавного рівня **та подає їх на розгляд Мінекономіки України**, яке у встановленому порядку вносить їх для схвалення на розгляд КМУ. При цьому, приміром, схвалені пропозиції щодо стратегічних пріоритетних напрямів КМУ має вносити до Верховної Ради України у вигляді проектів законів **до 01 березня передостаннього року** дії попередніх стратегічних пріоритетних напрямів. Отже, відповідно до закону Мінекономіки, а не МОН є уповноваженим органом, відповідальним за підготовку до розгляду Урядом переліків стратегічних та середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня, а Уряд має схвалити і внести їх до Парламенту не до 01 березня останнього року дії попередніх пріоритетних напрямів, а до 01 березня передостаннього року їхньої дії»³, чого своєчасно зроблено не було.

Не можна оминати увагою і те, що належне визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності логічно пов'язано з визначенням пріоритетних напрямів розвитку науки та техніки.

¹ Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства освіти і науки України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства промислової політики України, Міністерства аграрної політики України, Міністерства фінансів України, Національної академії наук України від 23 грудня 2003 р. № 840/382/528/459/688/513: наказ від 19.12.2017 № 1631/1834/677/1033/754. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0037-18#Text>.

² Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

³ Георгієвський Ю. В. Законодавче регулювання пріоритетних напрямів інноваційної діяльності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. №2. С. 46.

Відповідно до Концепції розвитку національної інноваційної системи¹ в національній інноваційній системі України важливе місце посідає підсистема генерації знань, яка складається з наукових інституцій різних форм власності (державні наукові центри, академічні та галузеві інститути, наукові підрозділи вищих навчальних закладів, наукові та конструкторські підрозділи підприємств тощо), які проводять наукові дослідження і розробки та створюють нові наукові знання і технології. При цьому, в Концепції було діагностовано певну непослідовність формування та реалізації державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності, зокрема, щодо державного регулювання формування сектору тих наукових досліджень і науково-технічних розробок, яким з метою забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку, національної безпеки України та підвищення якості життя населення за довгостроковими науково, економічно та соціально обґрунтованими напрямками науково-технічного розвитку має надаватися пріоритетна державна підтримка.

Так, Законом України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»² було визначено такі напрями на період до 2020 року, серед яких: фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного, соціально-економічного, суспільно-політичного, людського потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави; інформаційні та комунікаційні технології; енергетика та енергоефективність; раціональне природокористування; науки про життя, нові технології профілактики та лікування найпоширеніших захворювань; нові речовини і матеріали (стаття 3). Як бачимо, в цілому наведені пріоритетні напрями розвитку науки і техніки є такими, що відповідають стратегічним пріоритетним напрямкам інноваційної діяльності.

¹ Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: розпорядження КМУ від 17 червня 2009 р. № 680-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-%D1%80#Text>.

² Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>.

Варто зауважити, що відповідно до вже згаданої нами чинної Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року¹ перегляд пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки з метою їх наближення до напрямів, визначених у розвинутих державах світу, на основі сучасних світових технологічних трендів було визначено в якості одного зі шляхів розв'язання проблем функціонування національної інноваційної екосистеми на етапі створення новацій. Проте станом на листопад 2021 року відповідних змін до статті 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» Верховною Радою України внесено не було, отже, ці напрями на період до 2030 року залишаються наразі невизначеними.

Варто звернути увагу на те, що згідно зі ст. 4 Закону² пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на наступний довгостроковий період, тобто з 2021 до 2030 року включно, мали бути підготовлені згідно з державною цільовою програмою прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України. До того ж, вони мали бути обговорені з науковою громадськістю і за рішенням Кабінету Міністрів України подані до Верховної Ради України для корегування або заміни раніше визначених в ст. 3 Закону напрямів з обов'язковим затвердженням їх Верховною Радою України шляхом внесення відповідних змін до зазначеної статті Закону.

Слід додати, що наведений вище механізм правового регулювання визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки уточнено Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність»³. Так, відповідно до ст. 42 цього Закону центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну

¹ Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

² Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>.

³ Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

політику у сфері наукової і науково-технічної діяльності, яким наразі є Міністерство освіти і науки України, спільно з Національною радою України з питань розвитку науки і технологій розробляє пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та вносить відповідні пропозиції на розгляд Кабінету Міністрів України у встановленому законодавством порядку.

В свою чергу, згідно зі ст. 41 Закону¹ на КМУ покладено обов'язок забезпечення розроблення, затвердження в межах компетенції та подальше виконання державних цільових наукових і науково-технічних програм та подання ВРУ пропозиції щодо визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки. Верховна Рада України відповідно до ст. 39 Закону² має затверджувати ці запропоновані їй Урядом пріоритетні напрями розвитку науки і техніки.

У зазначеному контексті, доречно згадати низку урядових актів, які раніше було присвячено визначенню пріоритетних напрямів розвитку науково-технологічного та інноваційного потенціалу України. Насамперед, потрібно згадати Державну програму прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки³, метою якої було, зокрема, визначення актуальних напрямів розвитку науки і техніки в поєднанні з найбільш перспективними напрямами інноваційної діяльності. В цій Програмі в якості завдань наголошувалося на необхідності створення на державному рівні системи безперервних і незалежних прогнозно-аналітичних досліджень; визначення оптимального варіанту розвитку науково-технологічної та інноваційної діяльності, найбільш перспективних, насамперед, критичних технологій, інновацій для забезпечення науково-технічного і соціального прогресу та виходу на світовий ринок наукоємних товарів і технологій.

¹ Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

² Там само.

³ Державна програма прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку на 2004-2006 роки: затв. постановою КМУ від 25 серпня 2004 р. №1086. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1086-2004-%D0%BF#Text>.

Також слід згадати Державну програму прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки¹, якою було передбачено запровадження постійно діючої, єдиної системи прогнозування науково-технологічного розвитку. При цьому, в завданнях і заходах з виконання цієї Державної програми, у тому числі, було передбачено розроблення спільно МОН, Мінпромполітики, Національною та галузевими академіями наук пропозицій щодо розвитку пріоритетних напрямків науки і техніки шляхом розроблення проєктів концепції та державної цільової програми наукових досліджень та науково-технічних розробок за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки на 2013 – 2017 роки.

На жаль, в подальшому Уряд постановою від 22 червня 2011 р. № 704 «Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм»² визнав такою, що втратила чинність зазначену Постанову, у зв'язку з чим її так і не було повноцінно реалізовано.

При цьому, в Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року³, Уряд визнає існування проблем недостатності фінансування (зокрема, державного) та відсутності достовірного прогнозування тенденцій та досліджень впливу інструментів державного регулювання інноваційного розвитку економіки на етапі створення новацій в інноваційному процесі. В якості одного із способів розв'язання зазначених проблем в Стратегії запропоновано перегляд пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, акцентуючи на необхідності наближення їх до напрямів, визначених у розвинутих державах світу, на основі сучасних світових технологічних трендів⁴.

¹ Державна програма прогнозування науково-технологічного розвитку на 2008-2012 роки: затв. постановою КМУ від 11 вересня 2007 р. №1118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1118-2007-%D0%BF#Text>.

² Про скорочення кількості та укрупнення державних цільових програм: Постанова КМУ від 22 червня 2011 р. № 704. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2011-%D0%BF#Text>.

³ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: затв. розпорядженням КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-п. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

⁴ Там само.

Отже, як бачимо, в попередній період всі відповідальні суб'єкти спільними зусиллями забезпечували своєчасне визначення всієї системи пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності, а поточному стану державного регулювання бракує належної координації суб'єктів, наслідком якої є вже встановлена нами законодавча невизначеність.

Зазначені обставини актуалізують потребу в невідкладній законопроектній роботі з метою забезпечення своєчасного нормативно-правового регулювання в цій сфері.

У зв'язку з цим привертає увагу відповідна ініціатива Міністерства освіти і науки України, яке 26 травня 2021 року на офіційному сайті оголосило про початок громадського обговорення законопроекту «Про основні засади формування та реалізації пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні»¹.

Як вбачається з цього законопроекту, ним передбачено запровадити нове визначення та систему пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності через їх трансформації шляхом об'єднання пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, змінити порядок визначення, тобто порядок формування та затвердження цих пріоритетних напрямів, шляхом перерозподілу повноважень між Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України. Також законопроектом передбачено визнання такими, що втратили чинність низки законодавчих актів, зокрема, Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» та Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», та внесення змін до низки законів в сфері науки, техніки та інноваційної діяльності з метою приведення їх у відповідність до положень цього законопроекту.

¹ Оголошення МОН України. Міністерство освіти і науки України. 26 травня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mehanizm-formuvannya-ta-realizaciyi-prioritetnih-napryamiv-naukovoyi-naukovo-tehnichnoyi-ta-innovacijnoyi-diyalnosti-v-ukrayini-gromadske-obgovorennya>.

При цьому, аналіз положень законопроекту дозволяє висловити деякі зауваження до його змісту, врахування яких дозволить пришвидшити процедуру прийняття завдяки приведенню його у відповідність до чинного законодавства України.

По-перше, в статті 2 Розділу I. «Загальні положення» законопроекту¹ було запропоновано визначення «пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності» (далі – пріоритетні напрями), як науково, економічно та соціально обґрунтованих тематичних напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок, яким надається пріоритетна державна підтримка з метою формування ефективного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок для забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, сталого розвитку та національної безпеки держави, підвищення якості життя населення та інтеграції вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір.

Наведена дефініція фактично узагальнює визначення довгострокових (понад 10 років) та середньострокових (понад 5 років) пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, які наводяться в ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»², та є похідною від цих визначень³.

¹ Оголошення МОН України. *Міністерство освіти і науки України*. 26 травня 2021 р. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mehanizm-formuvannya-ta-realizaciyi-prioritetnih-napryamiv-naukovoyi-naukovo-tehnichnoyi-ta-innovacijnoyi-diyalnosti-v-ukrayini-gromadske-obgovorennnya>.

² Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

³ Георгієвський Ю. В. Проблема спрямованості державної підтримки у визначенні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції* (м. Тернопіль, 10 червня 2021 р.). Тернопіль, 2021. Вип. 33. С. 16–22. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3218.

При цьому, в запропонованій дефініції пріоритетних напрямів «не враховано чинне визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності, яке встановлено в ст. 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності»¹, в тому числі, щодо їх спрямованості на забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави з ефективним використанням вітчизняних та світових науково-технічних досягнень»². Відсутність такої спрямованості в запропонованому визначенні – очевидний його недолік.

В запропонованій дефініції присутні нові ознаки. Варто звернути увагу на «мету пріоритетної державної підтримки, а саме на інтеграцію вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір, що потребує додаткового уточнення під час розгляду зазначеного законопроекту»³.

В такий спосіб, розробники законопроекту запроваджують «зміну спрямованості фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних (експериментальних) розробок із забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції, надання високоякісних послуг та збільшення експортного потенціалу держави на інтеграцію таких наукових досліджень та науково-технічних розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір»⁴.

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

² Георгієвський Ю. В. Проблема спрямованості державної підтримки у визначенні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. Вип. 33. (м. Тернопіль, 10 червня 2021 р.). Тернопіль, 2021. С. 18. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3218.

³ Там само. С. 18.

⁴ Там само. С. 18.

На нашу думку, «акцентування спрямованості пріоритетної державної підтримки на інтеграцію вітчизняного сектору наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір не повною мірою відповідає чинному законодавству про наукову та науково-технічну діяльність, адже відповідно до ст. 45 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»¹ є лише однією з основних цілей державної політики у сфері наукової і науково-технічної діяльності»².

«Ігнорування всіх інших визначених в цій статті цілей державної політики в цій сфері, в тому числі, примноження національного багатства на основі використання наукових та науково-технічних досягнень (п. 3 ч. 1 ст. 45), зміцнення національної безпеки на основі використання наукових та науково-технічних досягнень (п. 5 ч. 1 ст. 45), забезпечення вільного розвитку наукової та науково-технічної творчості (п. 7 ч. 1 ст. 45), свідчить про вибірковість і необґрунтоване звуження пріоритетних напрямів та в перспективі може призвести до недосягнення зазначених цілей»³.

Також ця зміна акцентів, як ми зазначали раніше, «не повною мірою відповідає принципам державної інноваційної політики, основним принципам державного управління та регулювання у сфері наукової і науково-технічної діяльності та фундаментальним національним інтересам України як складника її національної безпеки»⁴. Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про інноваційну діяльність»⁵

¹ Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

² Георгієвський Ю. В. Проблема спрямованості державної підтримки у визначенні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. (м. Тернопіль, 10 червня 2021 р.). Тернопіль, 2021. Вип. 33. С. 19. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3218.

³ Там само.

⁴ Там само. С. 19.

⁵ Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

принципом державної інноваційної політики є створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу. Як бачимо, «визначення інтеграції наукових досліджень та науково-технічних розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір як кінцевої мети наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності навпаки створює ризик втрати вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу через трудову міграцію закордон наукових кадрів»¹.

Також принципом державної інноваційної політики, встановленим в цій статті, є здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок². Отже, цей принцип «нормативно сконструюваний так, що кінцевим завданням має бути забезпечення результату інноваційної діяльності, а наголос на інтеграції наукових досліджень та науково-технічних розробок у світовий науковий та Європейський дослідницький простір без додаткової конкретизації ставить під сумнів можливість забезпечення такого результату»³.

В той же час, згідно зі ст. 46 Закону «Про наукову та науково-технічну діяльність»⁴, в переліку принципів державного управління та

¹ Георгієвський Ю. В. Проблема спрямованості державної підтримки у визначенні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (м. Тернопіль, 10 червня 2021 р.). Тернопіль, 2021. Вип. 33. С. 20. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3218.

² Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

³ Георгієвський Ю. В. Проблема спрямованості державної підтримки у визначенні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. (м. Тернопіль, 10 червня 2021 р.). Тернопіль, 2021. Вип. 33. С. 20. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3218.

⁴ Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

регулювання у сфері наукової та науково-технічної діяльності наводиться відкритість для міжнародного науково-технічного співробітництва та забезпечення інтеграції української науки у світовий науковий та Європейський дослідницький простір, при визначенні якого акцентується на необхідності забезпечення захисту інтересів національної безпеки. А в ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України»¹ при визначенні фундаментальних національних інтересів України її інтеграцію в світовий науковий та європейський дослідницький простір в якості фундаментального національного інтересу не виокремлено².

Зважаючи на те, що зазначеною нормою встановлено в якості фундаментального національного інтересу інтеграцію нашої держави до світового політичного, економічного, безпекового, правового простору, то, зважаючи на прагнення до розвитку рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами та набуття членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору, на нашу думку, фундаментальні і прикладні наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки мають забезпечувати таку інтеграцію, бути її засобами та інструментами, а ніяк не окремою її метою.

Отже, запропоноване визначення пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності потребує уточнення та приведення у відповідність до зазначених положень чинного законодавства.

На нашу думку, пріоритетні напрями інноваційної діяльності було б варто визначити як науково, економічно та соціально обґрунтовані

¹ Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

² Георгієвський Ю. В. Проблема спрямованості державної підтримки у визначенні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. (м. Тернопіль, 10 червня 2021 р.). Тернопіль, 2021. Вип. 33. С. 16–22. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3218.

та визначені законом напрями здійснення інноваційної діяльності в Україні, що спрямовані на створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу, забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції та надання високоякісних послуг, збільшення їхнього експорту та які мають забезпечувати взаємовигідну міжнародну науково-технологічну кооперацію, трансфер технологій, сприяючи інтеграції України до світового політичного, економічного, безпекового та правового простору, зокрема, набуттю нею членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

По-друге, як вбачається зі статті 3 Розділу I. «Загальні положення» законопроекту розробники пропонують відмовитися від чинного поділу пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на стратегічні (до 10 років) та середньострокові (до 5 років), як це передбачено частиною другою статті 2 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»¹, та також поділу на пріоритетні напрями розвитку науки і техніки (понад 10 років) та напрями фундаментальних і прикладних наукових досліджень та науково-технічних розробок (до 5 років), як це встановлено статтею 2 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»².

Так, в зазначеній статті пропонується запровадити єдиний період визначення об'єднаних пріоритетних напрямів – строк до 5 років.

При цьому, низка вкрай важливих програмних документів стратегічного характеру, що пов'язано з результатами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, вже розраховано на десятирічний період їхньої реалізації³.

¹ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

² Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>.

³ Георгієвський Ю. В. Проблема визначення періоду дії пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні*

Насамперед, до таких документів відносяться Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року¹, що є орієнтирами для розроблення проєктів прогностичних і програмних документів, проєктів нормативно-правових актів з метою забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України. У відповідності до п. 2 цього Указу Кабінетові Міністрів України доручено забезпечити проведення аналізу прогностичних і програмних документів з урахуванням Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року та вжиття заходів з їх удосконалення за результатами такого аналізу, а також упровадити дієву систему моніторингу реалізації Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року. А в пункті 3 Указу рекомендовано Національній академії наук України, Національній академії аграрних наук України, Національній академії медичних наук України, Національній академії педагогічних наук України, Національній академії правових наук України, Національній академії мистецтв України враховувати Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року під час визначення напрямів наукових досліджень.

Безперечно, до числа таких документів потрібно також віднести вже згадану урядову Національну стратегію², в якій окрім довгострокової економічної візії, принципів і цінностей, «червоних ліній» (неприпустимих напрямів руху), визначено також ключові напрями (вектори) економічного розвитку та за кожним з 20 напрямів – стратегічні цілі, шляхи їх досягнення з урахуванням наявних і потенційних викликів і бар'єрів, а також основні завдання державної економічної політики та цільові індикатори також на період до 2030 року.

питання реформування правової системи України: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Дніпро, Україна, 2–3 липня 2021 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2021. С. 36–40.

¹ Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента від 30 вересня 2019 р. № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

² Національна економічна стратегія України на період до 2030 року: затв. постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

При цьому, в більшості ключових напрямів економічного розвитку вбачається прямий вплив та залежність від наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, тож, за таких умов, скорочення періоду пріоритетних напрямів в цих сферах заважатиме забезпеченню цільових індикаторів у встановлений в Стратегії десятирічний період¹.

Отже, на наше принципове переконання, відмова від поділу пріоритетних напрямів на стратегічна та середньострокові не лише суперечить спеціальним законам і зазначеним актам, які наразі є чинними, та в яких перевага віддається довгостроковому розвитку держави, а й створює ризик недосягнення цілей сталого розвитку, які напряму пов'язані з результатами наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності.

По-третє, в статті 3 Розділу I. «Загальні положення» розробники законопроекту пропонують передати повноваження із затвердження переліку пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності Кабінету Міністрів України.

Дійсно, до основних завдань Уряду України як вищого органу в системі органів виконавчої влади, відповідального перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольного і підзвітного Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Кабінет Міністрів України»², віднесено, в тому числі, забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави.

Наразі КМУ затверджує лише пріоритетні тематичні напрями наукових досліджень і науково-технічних розробок та середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності, а пріоритетні напрями розвитку науки і техніки відповідно до ст. 4 Закону «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності відповідно до ст. 2 Зако-

¹ Національна економічна стратегія України на період до 2030 року: затв. постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

² Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 р. № 794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 222.

ну «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» затверджує Верховна Рада України¹. Таким чином, «розробники законопроекту в статті 3 фактично пропонують змінити чинний порядок затвердження пріоритетних напрямів розвитку наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності та звузити повноваження Парламенту України до визначення законом основних засад формування та реалізації таких напрямів»².

На нашу думку, «такий перерозподіл компетенції призведе до відтермінування визначення пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності, а отже, і до їх практичної реалізації, адже очевидно, що Урядові України буде надано додатковий час для розроблення та затвердження цих пріоритетних напрямів, а також для приведення своїх нормативно-правових актів у відповідність до нового закону. Зважаючи на це, ми не можемо оцінювати запропонований спосіб законодавчого регулювання як оптимальний»³.

З метою забезпечення сталого розвитку України та задля термінового розв'язання проблеми визначення пріоритетних напрямів доречнішим було б Верховній Раді України в стислі строки затвердити пріоритетні напрями розвитку науки і техніки на період до 2030 року внесенням змін до ст. 3 Закону «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки»⁴ та затвердити стратегічні пріоритетні напрями інноваційної діяльності на аналогічний період внесенням змін до ст. 4 Закону «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні»⁵.

¹ Георгієвський Ю. В. Проблема перерозподілу повноважень із затвердження пріоритетних напрямів у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 25-26 червня, 2021 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2021. С. 37–41.

² Там само. С. 39.

³ Там само.

⁴ Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки: Закон України від 11 липня 2001 р. № 2623-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 253. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2623-14#Text>.

⁵ Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 р. № 3715-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 166. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>.

По-четверте, в статті 3 Розділу I. Загальні положення законопроекту розробники запроваджують, а в статтях 4 і 5 цього розділу вживають термін «центральный орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах науки, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності».

З наведеного визначення вбачається, що це єдиний центральний орган виконавчої влади, який має охоплювати, за задумом розробників законопроекту, повноваження як з формування, так і з реалізації державної політики у всіх зазначених сферах.

Це певною мірою суперечить чинній редакції статті 9 Закону України «Про інноваційну діяльність»¹, відповідно до якої функції формування та реалізації державної політики в сфері інноваційної діяльності на цей час законодавчо розмежовано.

Не заперечуючи проти ідеї наділення єдиного центрального органу виконавчої влади такою компетенцією, водночас звертаємо увагу, що формування і реалізацію державної політики в сфері інноваційної діяльності наразі здійснюють три різних центральних органи виконавчої влади.

Так, Міністерство економіки України як головний орган в системі центральних органів виконавчої влади, відповідно до пунктів 1, 3 Положення про це міністерство², забезпечує формування і реалізацію державної політики у сфері інноваційної діяльності в реальному секторі економіки. «Мінекономіки здійснює заходи щодо реалізації державної інноваційної політики в реальному секторі (п. 76), організовує та координує інноваційну діяльність у реальному секторі економіки (п. 77), забезпечує розвиток інноваційної системи (п. 78) та ін.»³.

¹ Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

² Положення про Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України: постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/124-2021-%D0%BF#n359>.

³ Георгієвський Ю. В. Проблема визначення центрального органу виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері науко-

Водночас, «Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України згідно з пунктом 1, 3 Положення¹ про це міністерство, є головним центральним органом виконавчої влади, до основних завдань якого віднесено забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері інноваційної діяльності у стратегічних галузях промисловості. Так, Мінстратегпром відповідно до покладених на нього завдань, у тому числі, визначає пріоритетні напрями розвитку наукової і науково-технічної діяльності та кооперації у стратегічних галузях промисловості (пп. 48), бере участь у формуванні пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки в Україні, державних цільових наукових та науково-технічних програм і державного замовлення в галузях промисловості (пп. 52), здійснює заходи щодо реалізації інноваційної політики в стратегічних галузях промисловості (пп. 55)»².

Міністерство освіти і науки України як центральний орган виконавчої влади згідно з ч. 2 ст. 9 Закону України «Про інноваційну діяльність» та п. 1, 3 Положення про це Міністерство³, яке Кабінет Міністрів України затвердив постановою від 16 жовтня 2014 р. № 630, реалізує державну політику у сфері інноваційної діяльності. Так, відповідно до цього Положення МОН, приміром, формує пріоритетні напрями розвитку науки і техніки та інноваційної діяльності на під-

вої, науково-технічної та інноваційної діяльності. *Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. 2021. С. 56.

¹ Положення про Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2020 р. № 819. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2020-%D0%BF#Text>.

² Георгієвський Ю. В. Проблема визначення центрального органу виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. *Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 16 червня 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. 63 с. С. 57. URL: <http://www.economics.in.ua/2021/07/blog-post.html>.

³ Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: постанова КМУ від 16 жовтня 2014 р. № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>.

ставі довгострокових і середньострокових прогнозів науково-технічного та інноваційного розвитку (п. 25). При цьому, як вбачається з пункту 3 Розділу II. «Прикінцеві та перехідні положення» розробники законопроекту «не передбачають внесення до статті 9 Закону України «Про інноваційну діяльність» змін, якими б до компетенції єдиного центрального органу виконавчої влади було б віднесено розмежовані наразі повноваження з формування та реалізації державної політики в сфері інноваційної діяльності, що також безперечно є недоліком запропонованого законопроекту»¹.

Отже, неврахування цього недоліку призведе до невизначеності єдиного центрального органу виконавчої влади, відповідального за підготовку пропозицій щодо пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності через дублювання повноважень різних центральних органів виконавчої влади з формування та реалізації державної політики в цих сферах.

На наше переконання, таким єдиним центральним органом виконавчої влади, наділеним повноваженнями з формування державної політики в сфері інноваційної діяльності має бути визнано Міністерство освіти і науки України, а повноваженнями з реалізації державної інноваційної політики мають бути наділені всі центральні органи виконавчої влади у відповідних сферах публічного управління.

По-п'яте, в пункті 3 Розділу II. «Прикінцеві та перехідні положення» проекту закону розробники пропонують «внести зміни до пункту 3 частини першої статті 39 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» та фактично додатково позбавити Верховну Раду України повноважень із затвердження загальнодержавних програм науково-технічного розвитку України без одночасного корегування положень Закону України «Про державні цільові програми». При цьому, водночас з тексту законопроекту не вбачається пропо-

¹ Георгієвський Ю. В. Проблема визначення центрального органу виконавчої влади із забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності. *Теоретико-практичні аспекти розвитку економіки, обліку, фінансів та права* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 16 червня 2021 р.). Полтава: ЦФЕНД, 2021. 63 с. С. 57. URL: <http://www.economics.in.ua/2021/07/blog-post.html>.

зицій зі внесення змін до п. 4 ч. 1 ст. 41 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» щодо розширення повноважень Кабінету Міністрів України, який відповідно до чинної редакції цього пункту забезпечує розроблення і виконання лише державних цільових наукових і науково-технічних програм»¹.

На нашу думку, запропоновані зміни в разі їх прийняття безумовно суперечитимуть чинній редакції ст. 10 Закону України «Про державні цільові програми»², відповідно до яких загальнодержавні програми, зокрема, науково-технічного розвитку затверджуються законом за поданням КМУ.

Такий порядок відповідає й конституційним приписам, а саме статті 85 Конституції України³, відповідно до якої прийняття законів (п. 3) і затвердження загальнодержавних програм, зокрема, науково-технічного розвитку (п. 6) віднесено до виключних повноважень єдиного органу законодавчої влади в Україні – Верховної Ради України.

Отже, вищезазначена пропозиція з додаткового звуження повноважень Парламенту України в цій сфері не лише потребує корегування закону, а й внесення змін до Конституції України, що не є доцільним, а його компетенція, як єдиного законодавчого органу має залишитися незмінною.

Таким чином, аналіз зазначеного законопроекту дає підстави для висновку про недоречність його прийняття. При цьому, усунення існуючої законодавчої прогалини потребує оперативного визначення

¹ Георгієвський Ю. В. Проблема спрямованості державної підтримки у визначенні пріоритетних напрямів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності в Україні. *Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції*. (м. Тернопіль, 10 червня 2021 р.). Тернопіль, 2021. Вип. 33. С. 21. http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3218.

² Про державні цільові програми: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1621-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 25. Ст. 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>.

³ Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

стратегічних пріоритетних напрямів у чинному Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» на період до 2030 року зі збереженням порядку їх формування та затвердження. Звичайно, встановлені на попередній період стратегічні пріоритетні напрями потребують не лише продовження їх дії на наступний період, а й якісного оновлення.

Все вищезазначене дає підстави для деяких висновків та пропозицій:

1. Україна в поточному році займає GII-2021 за інноваційними ресурсами та результатами інноваційної діяльності зберігає доволі низьку позицію в світі та вкрай низьку позицію серед країн Європи, що може певною мірою бути перешкодою для євроінтеграційних прагнень.

2. Потребує законодавчого оновлення визначення пріоритетних напрямів інноваційної діяльності з акцентуванням на їхню цільову спрямованість. Під такими напрямками було б варто встановити науково, економічно та соціально обґрунтовані та визначені законом напрями здійснення інноваційної діяльності в Україні, що спрямовані на створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу, забезпечення економічної безпеки держави, створення високотехнологічної конкурентоспроможної екологічно чистої продукції та надання високоякісних послуг, збільшення їхнього експорту та які мають забезпечувати взаємовигідну міжнародну науково-технологічну кооперацію, трансфер технологій, сприяючи інтеграції України до світового політичного, економічного, безпекового та правового простору, зокрема, набуттю нею членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

3. Потребують коректному узагальненню та визначенню в якості стратегічних на період до 2030 року в тому числі такі пріоритетні напрями інноваційної діяльності як:

1) широке застосування технологій чистого виробництва та охорони навколишнього природного середовища, зокрема, оновлення систем охорони земель і відновлення родючості ґрунтів, від-

новлення лісів, зменшення рівня забруднення повітря, водного фонду та інших компонентів довкілля, скорочення викидів парникових газів (декарбонізація промисловості) та адаптація до зміни клімату, технологічна гармонізація промисловості з навколишнім середовищем з повною реабілітацією територій функціонування промислових підприємств;

2) технологічне оновлення видобувної промисловості, модернізація видобутку паливно-енергетичних, рудних(залізних, марганцевих, титанових) корисних копалин, зокрема задля зниження енергоемності видобутку, технологічне оновлення ефективного видобутку та первинної переробки марганцевих, цинкових руд та залізистих бокситів, оновлення технологій розвідувальних робіт із розвідки запасів індустриальних мінералів (каолін, графіт, цирконій, сіль, зерністі фосфорити тощо), освоєння нових технологій задля нарощення видобутку металів майбутнього та критичної мінеральної сировини (літію, титану, нікелю, кобальту, хрому, танталу, ніобію, берилію, цирконію, скандію, молібдену, золота, вуглеводнів, урану, коксівного та антрацитового кам'яного вугілля, руд алюмінію, вольфраму, міді, свинцю, цинку, магнію, платиноїдів тощо), оцифрування національної геологічної інформації;

3) технологічне оновлення та розвиток хімічної та переробної промисловості, впровадження, з використанням сучасних технологій глибокої переробки;

4) модернізація традиційних енергетичних систем (газової, нафтової, теплової), розвиток альтернативних та відновлювальних джерел енергії, «зеленої енергетики» (вітрової, сонячної і т.ін.), освоєння нових технологій транспортування енергії, запровадження “розумних” енергетичних мереж, впровадження циркулярної економіки, енергоефективних, енергоємних та ресурсозберігаючих технологій, виробництво водню та впровадження водневих технологій;

5) модернізація агропромислового сектору, у тому числі, відновлення якості земельного фонду, розвиток сучасного високотехнологічного сільськогосподарського машинобудування, зрошувальної, транспортної та елеваторної інфраструктури, виробництво всього

спектру здорової, органічної, безпечної сільськогосподарської та харчової продукції рослинного (зокрема, високомаржинальних та нішевих зернових культур), та тваринного походження, технологічне оновлення харчової промисловості;

6) технологічне оновлення транспортної інфраструктури, розроблення та впровадження нових технологій будівництва автомобільних доріг зі збільшеним строком експлуатації (можливо, цементобетонного покриття з використанням цементно-шлакової продукції), технології «розумних» доріг, розвиток мережі електрозарядних автомобільних станцій, будівництво високошвидкісної залізниці, технологічне оновлення інфраструктури морських та річних портів, модернізації інфраструктури авіаційного транспорту, аеродромів, аеродромних об'єктів та аеропортів;

7) модернізація та освоєння нових технологій високотехнологічного розвитку машинобудування (зокрема, електромобілів, швидкісного та вантажного залізничного машинобудування, ракетно-космічної галузі, авіа- і суднобудування),

8) модернізація системи громадського здоров'я, розвиток телемедицини, eHealth, високотехнологічної медицини і системи трансплантації, системи екстреної медичної допомоги, розроблення, впровадження, освоєння нових та впровадження сучасних ефективних технологій діагностування, профілактики та лікування інфекційних захворювань, туберкульозу, гострих респіраторних хвороб, онкологічних, серцево-судинних, психічних, орфанних захворювань, діабету, бронхіальної астми, розроблення нових доступних та ефективних лікарських засобів, високотехнологічного медичного обладнання;

9) модернізація воєнно-промислового комплексу, технологічне оновлення та розвиток військової інфраструктури, розроблення нових видів високотехнологічного озброєння, військової та спеціальної техніки, забезпечення Збройних сил України ефективними та точними засобами ураження, у тому числі безпілотними і роботизованими, розроблення сучасної ракетної зброї, здатної вражати важливі воєнні, інфраструктурні та інші об'єкти противника на великій

відстані, впровадження космічних технологій, переозброєння Збройних Сил України багатоцільовими бойовими літаками, бойовими вертольотами та танками;

10) цифрова трансформація всіх сфер суспільного життя (зокрема, розвиток та впровадження Bigdata, IoT, штучного інтелекту), освоєння нових технологій доступу до Інтернету задля забезпечення швидкісної інтернетизації.

4. Існуюча законодавча прогалина із затвердженням стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності не дозволяє визначити середньострокові пріоритетні напрями та ставить під сумнів ефективність використання коштів, які спрямовуються на підтримку наукової і науково-технічної діяльності та збільшує ризик фінансування за рахунок таких коштів розроблення та впровадження технологій, які не користуватимуться попитом. При цьому, при формуванні та затвердженні стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності варто не лише орієнтуватися на актуальні світові інноваційні тренди, а насамперед дбати про національні інтереси України. Подальше гальмування із розв'язанням законодавчої прогалини може призвести до зниження позицій України в Global Innovation Index вже 2022 році та в подальші роки.

5. Виявлений стан державного регулювання особливо в умовах сучасних світових викликів є неприпустимим і потребує оперативного розроблення МОН і затвердження Урядом державної цільової програми прогнозування науково-технологічного та інноваційного розвитку України до 2030 року та термінового визначення на виконання цієї програми узгоджених між собою пріоритетних напрямів розвитку науки, техніки та інноваційної діяльності на зазначений період з подальшим обов'язковим затвердженням цих напрямів Верховною Радою України шляхом внесення відповідних змін до статті 3 Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» та статті 4 Закону України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності».

6. Уявляється доречним у статті 9 Закону України «Про інноваційну діяльність» єдиним центральним органом виконавчої влади,

наділеним повноваженнями з формування державної політики в сфері інноваційної діяльності має бути визнано Міністерство освіти і науки України, а повноваженнями з реалізації державної інноваційної політики мають бути наділені всі центральні органи виконавчої влади у відповідних сферах публічного управління.

7. Ігнорування цих ризиків, відсутність оперативного реагування і злагодженої й плідної взаємодії МОН, Мінекономіки, інших центральних органів виконавчої влади в межах їхньої компетенції, з науковою громадськістю, відповідальної роботи Уряду і Парламенту у стислі строки може мати наслідком не лише нераціональне, нецільове та неефективне витрачання коштів державного та місцевих бюджетів, що в мовах обмеженої фінансової спроможності є неприпустимим, а найголовніше – загальмує інноваційний розвиток України, знизить її й без того нестійку конкурентоспроможність у світі, спровокує нові кризові явища в економічній і соціальній сфері й поставить під сумнів національну безпеку та суверенітет нашої держави.

1.3. Принцип свободи підприємництва та його нормативне забезпечення у інноваційному процесі сучасної економіки України

Постановка проблеми та її актуальність. Конституція України проголосивши, що зовнішньоекономічна діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права (стаття 18), заклала передумови для розбудови моделі національної економіки з урахуванням передового міжнародного досвіду на засадах принципу верховенства права з імплементацією у національне законодавство правових інститутів,

випробуваних часом та сприятливих для інтеграційних процесів у сфері економічного розвитку.

Трансформація залишків соціалістичної економіки у сучасну модель ринкової відбувається повільно і непослідовно, тому зберігається нагальна потреба фундаментальних досліджень з розробкою оновленої національної наукової доктрини економічної реформи.

В Україні періодично приймаються загальнодержавні програми (стратегії) економічного розвитку. Але аналіз їх виконання свідчить про відсутність належних правових механізмів адаптації доктринальних підходів до розбудови економіки в практичні проекти у зв'язку з чим зберігається актуальність досліджень з опрацюванням пропозицій щодо усунення існуючих недоліків та пошуку шляхів інтенсифікації інноваційних процесів в окремих галузях економіки. Ці наукові розвідки повинні враховувати конституційні засади розвитку суспільного життя в Україні зокрема на засадах економічної багатоманітності.

Не дивлячись на неодноразові спроби українських економістів запропонувати «шляхи розвитку» на сьогоднішній день відсутня спеціальна державна концепція з визначенням вичерпного переліку складових української національної економіки; ролі і місця підприємництва у цій багатоманітній системі.

Офіційно стан економічного розвитку в Україні станом на 2020 рік визначає «Національна економіка стратегій на період до 2030 року» у процесі її розробки був проведений аудит результати якого дали змогу побачити трансформації окремих секторів економіки у яких Україна продовжує відставати в розвитку.

Аналіз останніх досліджень. Перелічені проблемні питання постійно перебувають у полі зору науковців системи Академії правових наук, інших учених України. При цьому у процесі наукових досліджень не відкидаються здобутки науки попередніх років, теорії та вчення зарубіжних економістів, юристів, політологів.

В даному дослідженні окрім масиву загальновідомих робіт всебічному аналізу піддані більш сучасні публікації: А. Арсенко щодо порівняльного аналізу інноваційних економік сучасного світу та

Т. Петрушиної – стосовно динаміки інноваційності української економіки; В. Ворони та І. Бурова з дослідження соціальної складової інноваційного розвитку економіки¹; Н. Кизима і Ш. Омарова – з ґрунтовним аналізом нормативної бази в галузі стратегічного розвитку регіонів². О. Шипко, що виокремив 6 основних моделей інноваційного розвитку економіки сучасності³, та інших.

Системний аналіз інноваційних процесів в Україні дав змогу виявити причини, які при наявності ґрунтовних наукових доктрин і розгалуженої нормативної бази стали на заваді у формуванні сталої моделі національної економіки і забезпеченні запланованих показників економічного розвитку України.

Разом з наведеними цілями прикладного характеру головною метою цього наукового дослідження є розробка авторських пропозицій з усунення виявлених недоліків у сфері нормативного забезпечення розбудови національної моделі економічного розвитку і пошуку конкретних шляхів до реалізації окремих положень Національної стратегії економічного розвитку на період до 2030 року.

Виклад основного матеріалу. В епоху чергового етапу глобалізації у розвитку національних моделей економічного розвитку чільне місце займають стандарти світової економіки гармонічно поєднані з положеннями офіційних наукових доктрин економічного розвитку конкретних країн відповідно до циклу у якому вони перебувають.

Концепція «великих циклів коливань економічної активності» видатного економіста М. Кондратьєва⁴ знаходиться у процесі постій-

¹ Социальный потенциал инновационного развития экономики: украинские реалии / под ред. акад. НАН Украины В. М. Ворони, д-ра соц. наук Т. О. Петрушиной. Киев: Институт социологии НАН Украины, 2014. 328 с. С. 140–153.

² Кизим Н. А., Омаров Ш. А. Действующее законодательство в области стратегического развития Украины и её регионов. *Проблемы экономики*. 2009. № 4. С. 3–12. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/deystvuyushee-zakonodatelstvo-v-oblasti-strategicheskogo-razvitiya-ukrainy-i-ee-regionov/viewer>.

³ Шнипко О. С. Інноваційний дефолт України: економіко-технологічний контекст: монографія. Київ: Генеза, 2009. 248 с.

⁴ Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва: издательство Академический проект. Альма Матер, 2015. 642 с.

ної модернізації та поглиблення. Під економічним циклом у сучасній літературі прийнято розуміти коливання у розвитку економіки, коли період підйому змінюються періодами спаду чи кризи¹.

У зв'язку з такою циклічністю і непрогнозованістю тривалості кризових циклів доктринальні підходи до побудови національних моделей економічного розвитку повинні враховувати стан у якому перебуває країна, тому що під час стагнації економіки пропонувати моделі інноваційного розвитку може бути науковою утопією.

За підсумками двох десятиліть у третьому тисячолітті оцінки стану економіки в Україні стають все критичнішими. І не тільки в приватних висловлюваннях, а й в офіційних джерелах.

«Попри те, що Україна посідає 56 місце у світі за розміром валового внутрішнього продукту (ВВП) в абсолютному вимірі, за показником ВВП на душу населення Україна займає лише 119 позицію і продовжує відставати в розвитку з точки зору продуктивності праці, енергоефективності, доданої вартості в промисловості та в сільсько-му господарстві. Причинами стагнації є відсутність інвестицій, поступова зношеність та відсутність модернізації обладнання, повільні темпи запозичення та розвитку передових технологій та інновацій у виробництві... Незавершення реформ не дало змоги Україні перейти до ефективно функціонуючу ринкову економіку»².

Остання теза спонукає до пошуку, у першу чергу, причин, що не дали змоги завершити заплановані реформи, а, по-друге, здійснення комплексу заходів, які б не призвели до тих самих негативних результатів у процесі нової економічної реформи. А головним є термінове визначення яку саме модель економіки має намір побудувати діюча влада.

У сучасній літературі відсутня єдність трактовок сутнісного змісту поняття «ринкова економіка». Не заперечуючи точку зору розумі-

¹ Крепкий Л. М. Регулирование экономических циклов. Москва: ЗАО «Экономика», 2007. С. 7.

² Національна економічна стратегія на період до 2030 року: затв. постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/prozatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

ти під ринковою економікою упорядковану систему на базі документованої власності зі свободою вибору, свободою конкуренції і обмеженням ролі держави щодо управління сферою господарської діяльності. І. Булеев, Н. Брюховецька акцентують увагу на те, що на пострадянському просторі під різними трактовками ринкової економіки намагаються приховати фактичний перехід від соціалістичної форми економіки до капіталістичної¹.

Автори цього дослідження вказують на розповсюдженість і інших визначень форми економіки. Зокрема: архаїчна економіка, збиткова економіка, розумна економіка, економіка щастя, зокрема і інноваційна економіка.

При цьому визначають інноваційну економіку як тип економіки, що ґрунтується «на потоці» інновацій, на постійному технологічному удосконаленні, на виробництві і експорті з високою ринковою вартістю і самих передових технологій².

Свої варіанти визначення форми економіки України в епоху глобалізації пропонують також: В. Геєць³, М. Кизим⁴, А. Чухно⁵, В. Хаустова⁶.

Вітчизняні урядовці українську модель іменують не ринковою, а – економікою перехідного періоду. При цьому у дослідженнях та чисельних публікаціях відсутня системно обґрунтована відповідь щодо причину провалу економічних реформ. Разом з тим розрізнені

¹ Булеев И. П., Брюховецкая Н. Е. Социально-экономическая проблема экономики Украины на современном этапе её развития. *Вісник економічних наук України*. 2018. № 1. С. 11–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2018_1_4.

² Булеев И. П., Брюховецкая Н. Е. Социально-экономическая проблема экономики Украины на современном этапе её развития. *Вісник економічних наук України*. 2018. № 1. С. 11–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2018_1_4.

³ Геєць В. М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2009. 836 с.

⁴ Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України: монографія. Харків: вид-во «ІНЖЕК», 2011. 304 с.

⁵ Чухно А. А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. Київ: Логос, 2003. 632 с.

⁶ Дослідження та оптимізація економічних процесів: монографія / В. Є. Хаустова, М. О. Кизим, О. В. Маноїленко та ін. Харків: НТУ ХПІ, 2014. 537 с.

окремі думки дають змогу сформулювати узагальнену позицію. Так, В. Новицьким висловлена думка, що досвід України викликає здивування: новітня історія не мала настільки виразного приклада технічної деградації – від стратегії випередження на багатьох ключових напрямках НТП ... до фронтального відставання від країн технологічних лідерів¹.

Станом на 2020 рік не бракує аналізів соціально-економічного становища України в період, починаючи з 1991 року, практично у одностайним висновком про те, що на етапі формування державності Україна використала одну з самих неефективних моделей трансформації економічної серед усіх інших пострадянських країн².

Науковцями цілком слушно зверталась увага на те, що на етапі функціонування і легалізації перехідної економіка, яка характеризується нестабільністю економічних відносин на інституційною й інфраструктурною недовершеністю, реалізація повного інноваційного циклу стає ускладненою і потребує значних витрат³. Але при цьому конкретних шляхів щодо винайдення компенсаторів цих затрат, практично ніким не запропоновано.

Разом з тим, у чисельних публікаціях містяться продуктивні пропозиції, які формують не лише особисті доктринальні підходи окремих науковців, а й слугують емпіричною базою для формування єдиної офіційної наукової доктрини економічного розвитку України.

На початку ХХІ століття, коли активізувалися процеси глобалізації і їх вплив на економічну інтеграцію в науковий обіг введені

¹ Новицький В. Є. Інноваційний розвиток – ілюзії та імперативи. *Стратегія розвитку України*. 2006. №2-4. С. 141–148.

² Тимошенко Є. В. Компаративний аналіз економічного розвитку України і країн членів Європейського Союзу. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 63–77. URL: https://www.business-inform.net/article/?year=2019&abstract=2019_9_0_63_70.

³ Орлюк О. П. Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в Україні. Економіко-правові, теоретичні на практичні аспекти переходу економіки України на інноваційну модель розвитку: монографія / за ред. О. П. Орлюк, О. Б. Бутнік-Сіверський, Н. М. Мироненко та ін. Київ: ТОВ «Лазуріт-Поліграф», 2010. 416 с.

поняття притаманні глобальній державі (глобальний парламент, глобальний уряд та суд)¹.

Сучасні дослідники в ході досліджень економічних закономірностей розвитку вдаються до використання математичного апарату статистичного аналізу з метою виявлення зв'язків геополітичних характеристик і економічних показників країни² і пропонують з урахування теоретично-методологічних аспектів розвитку світової економіки в епоху глобалізації, гео економічну модель розвитку України³. При цьому вочевидь рамки публікації позбавили автора можливості навести переконливі обґрунтування переваг цієї моделі над тими, які були вже випробувані в країні і сформулювати причини недієвості економічної моделі, яка реально діє в Україні.

Безпосередньо стратегічним перспектива економічного розвитку національної економіки України пильна увага приділялась на початку третього тисячоліття. При цьому враховувався фактор довгострокової перспективи, сучасні тенденції і вплив зовнішніх чинників⁴.

Продуктивними є наукові розвідки, які приділяють увагу проблемам утворення базової макроекономічної моделі з регульованими параметрами економічного росту за допомогою якого можливе обґрунтування стабілізаційної політики держави⁵.

¹ Бебик В. Глобальне громадянське суспільство: теорія, методологія, менеджмент. *Політичний менеджмент*. 2006. № 2. С. 140–147. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/8809>.

² Коляда Ю. Е., Клебанова Т. С., Графов В. В., Михалкина Н. В. Геополитические характеристики и экономические показатели государственного управления. *Бизнес Информ*. 2011. №6. С. 4–7. URL: http://mail.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_06_0.

³ Бестужева С. В. Особенности современной геоэкономической модели развития Украины. *Бизнес Информ*. 2011. № 4. С. 4–7. URL: http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_04_08&lang=ru.

⁴ Пиріг О. В. Стратегічні перспективи економічного розвитку національної економіки України. *Бізнес Інформ*. 2011. № 11. С. 32–34. URL: http://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_11_0&stqa=11&lang=ru.

⁵ Калужний В. В., Мозенков О. В. Методология создания макроэкономических моделей с регулируемыми параметрами экономического роста. *Бизнес Информ*. 2011. Т. 1 № 5. С. 18–20. URL: https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_05_1&lang=ru&stqa=4.

Формування національної доктрини економіки і досвід розвинутих країн.

Особливої цінності набувають дослідження доктринального характеру, у яких узагальнюються теоретико-методологічні підходи до змістовного характеру модернізації економіки України з урахуванням діючих програмних документів¹.

Згідно зі сталою думкою доктрина це вчення, наукова концепція, наукова чи філософська теорія, яка виконує функцію системи теоретичних програмних принципів та містить систематизовану сукупність офіційних поглядів та функції, принципи, методи вирішення окремих суспільно-політичних проблем, зокрема і в економічній галузі².

На початок 2000-х років практично кожна економічна школа України має свою наукову доктрину побудови національної моделі економіки. Однією з найбільш фундаментальних сучасних робіт є усі підстави визнати спільну розробку провідних українських університетів. Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», Національного університету «Кієво-Могилянська академія», Національного університету біоресурсів і природокористування України.

У своїй Доктрині збалансованого розвитку «України 2030», автори доходять до висновку, що економічна модель України повністю вичерпала ресурс навіть для власного самовідновлення і потребує негайної зміни. Це зумовлено неефективністю державного управління, критичними показниками боргового навантаження, недоступністю фінансових ресурсів через кредитні механізми, критичні масшта-

¹ Левковець Е. Н. Модернизация экономики Украины: содержания: условия, риски. *Бизнес Информ*. 2011. №10. С. 4–9. URL: https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2011&abstract=2011_10_0&lang=ru.

² Політологічний енциклопедичний словник: 2-ге видання перероб. і допов. / упорядник В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученко., В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенко. Київ: Генеза, 2004. 736 с. С. 504–505.

би й темпи втрати людського капіталу. Головний акцент розробники доктрини роблять на людину «як головного носія знань і навичок» і пропонують вісім механізмів реалізації політики збалансованого розвитку¹.

Слід зазначити, що у якості консультантів до розробки доктрини залучались В. Геєць, Є. Лібанова, В. Семиноженко, А. Поручник, Є. Головаха, О. Кірш та інші авторитетні фахівці.

У подальшому основна увага у цьому труді приділена механізмам: впровадження принципу розумного врядування (Good Governance) структурній модернізації національної економіки, процедурам стимулювання економічної активності та розвитку внутрішнього ринку, розвитку креативної економіки.

У якості позитивного чинника слід відмітити широке застосування розробками міжнародних документів: програми ООН (Трансформація нашого світу: Порядок денний стійкого розвитку 2030), Звітів Світового Банку, рішень Всесвітнього економічного форуму, Європейської комісії, тощо.

Заслуговує на увагу пропозиція (рекомендації) щодо формування нового суспільного договору під яким розуміється добровільна згода кожної окремої особистості на об'єднання у спільноту з метою захисту своїх невід'ємних прав на життя, безпеку, здоров'я, освіту і водночас справедливого розподілу національного багатства. Це своєрідний консенсус між суспільством, владою та бізнесом на ключовому принципі, яким є верховенство права та інших. Серед яких принципи патріотизму, всезагальної участі і персональної відповідальності виглядаються занадто декларативними.

Поглибленої уваги заслуговують конкретні варіанти розбудови економічної моделі запропоновані розробниками. Серед них ключове значення мають механізми щодо впровадження принципу розумного врядування структурної модернізації національної економіки, стимулювання економічної активності та розвитку внутрішнього ринку, розвитку креативної економіки.

¹ Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Вид. 2-ге. Львів: Кальварія, 2017. 164 с. С. 78–157.

Кожний з цих запропонованих механізмів містить певні заходи з їх реалізації і набір мінімальних рекомендацій щодо шляхів досягнення позитивних результатів.

Механізм №2 «Впровадження принципу розумного врядування» базується на реалізації концепції Good Governance, яка є домінуючою в розвинутих країнах світу і зводиться до якісної комунікації громадян і держави на всіх рівнях за рахунок ефективних: взаємодії, співучасті, співробітництва. За своєю сутністю це «розумне врядування», яке включає в себе практику економічного, політичного та адміністративного здійснення влади на всіх рівнях. У цій системі громадяни є користувачами послуг, а державні чиновники – це менеджмент, комунікація між ними здійснюється переважно через механізми електронного врядування.

У якості недоліку слід виділяти поверховий характер у розуміння і розкритті принципу верховенства права в економіці¹.

Механізм №3. «Структурної модернізації національної економіки». З урахуванням світових тенденцій інтегративних процесів передбачає перехід до моделей «відкритих інновацій» і повинен втілюватися через: економічну свободу, легкість ведення бізнесу, ефективну правову систему, електронне врядування, інноваційну спроможність, інфраструктурну забезпеченість, цифрову доступність та ін. Зокрема – кластеризацію.

«Невід’ємною складовою прискореного економічного зростання України є активізація малого і середнього бізнесу, що дасть змогу реалізувати насамперед його соціальну функцію». Ця теза також потребує деталізації і розроблення конкретних пропозицій щодо інтенсифікації підприємництва у наступних розділах дослідження.

Механізм № 4. «Стимулювання економічної активності та розвитку внутрішнього ринку», починається з акцентації на тому, що реформи мають базуватися на концепції економічних інтересів усіх

¹ Детальніше щодо верховенства права як чинника економічного розвитку див.: Бринцев В. Д. Верховенство права як чинник економічного розвитку в епоху глобалізації. *Право і суспільство*. 2021. № 4. С. 3–11. URL: http://pravoisusilstvo.org.ua/archive/2021/4_2021/3.pdf.

членів суспільства, а також ініціюватися з середини, а не насаджуватися згори. Революційними виглядають пропозиції щодо демонополізації, деолігархізації, детінізації економічної діяльності. Усі три складові прописані у доктрині з достатньою повнотою, залишається лише владі взяти ці три «Д» на озброєння і втілити в чинну нормативну базу та забезпечити її виконання у реальному житті. Можна констатувати, що з моменту оприлюднення доктрини у державі зроблені певні кроки направлені на нейтралізацію кримінальної складової у бізнесі. Велике практичне значення цей механізм має для розбудови конкретної моделі національної інноваційної інфраструктури і переходу до нової структури національної економіки, який повинен відбуватися через модернізацію традиційних секторів та інфраструктури, та домінування високотехнологічних та наукоємних видів економічної діяльності.

Механізм № 5 присвячено «Розвитку креативної економіки»). У якості здобутків авторського колективу з розробки національної доктрини слід виділити запропоновані продуктивні додаткові ознаки поняття «креативна економіка». Спираючись на визначення міжнародної організації UNSTAD українські розробники пропонують під креативною економікою розуміти –концепцію, яка постійно змінюється і ґрунтується на креативних активах, здатних генерувати вплив на економічне зростання і розвиток. Окремо виділяється здатність креативної економіки» вимагати мультисекторальних стратегій з боку влади та міжвідомчих заходів».

Авторитетом з цього багатогранного питання і автором засадничої теорії креативності заслужено визначається Річард Флоріда¹.

Модернове розкриття поняття «креативна економіка» зводиться до актуалізації використання сучасною формою економічного розвитку досягнень науки та матеріалізації нових оригінальних ідей, як безпосередньо у сфері науково-дослідницької роботи, так і у діяльності в інших сферах суспільно-політичного життя, зокрема у бізнесі, підприємництві.

¹ Флоріда Р. Креативный класс. Люди которые меняют будущее. Москва: Изд. Манн, Иванов и Фербер, 2015. 384 с.

Перелічені чотири «механізми» є усі підстави мати за основу у процесі опрацювання моделі подальшого реформування економіки.

Інші аспекти, як чинники єдиної національної доктрини економічного розвитку систематизовані у фундаментальних роботах учених Інституту економіки та прогнозування НАН України^{1,2}, Національного інституту стратегічних досліджень³ та інших⁴.

Існують і численні варіанти індивідуальних авторських пропозицій щодо концептуальних підходів реформування економіки^{5,6}.

Пік активності щодо «впровадження» власних наукових доктрин відмічається під час виборчих компаній. Політичні сили змагаються за голоси виборців пропонуючи моделі економічного розвитку здатні, на їх думку, подолати бідність, забезпечити свободу підприємницької діяльності, тощо⁷.

Наявність сталої офіційної наукової доктрини економічного розвитку є базою для розробки програмних документів, концепцій, стратегій, державних програм і утворює підґрунтя для прийняття. Програми діяльності Кабінету Міністрів України (пункт 11 частини 1 статті 85 Конституції України).

¹ Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В. М. Гейця. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Київ: Фенікс, 2003. 1008 с.

² Конкурентоспроможність економіки України / за ред. Б. Е. Кваснюка. Інститут економіки та прогнозування НАН України. Київ: Фенікс, 2005. 582 с.

³ Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / за ред. А. Я. Жаліла. Київ: Знання України, 2005. 388 с.

⁴ Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України (у 3-х томах) / за ред. В. М. Гейця, В. П. Семиноженко, Б. Є. Кваснюка. Київ: Фенікс, 2007. Т. 3. 556 с.

⁵ Дикань В. Л. Концепція інноваційного розвитку економіки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 51. С. 9–20. URL: <http://btie.kart.edu.ua/article/view/60800>.

⁶ Данько М. Проблеми прогнозування інноваційно-технологічного розвитку економіки. *Економіка України*. 2000. № 5. С. 35–40.

⁷ Див., наприклад: Богословская И. План развития страны: сокр. версия для индивидуал. и коллектив. осознания / под ред. И. Богословской, И. Дидковского, А. Чалого. Киев: изд. компания «Воля», 2005. 212 с.

Аналіз практики прийняття цих конституційних актів свідчить про складнощі для уряду під час їх затвердження парламентом. Найчастіше претензії – нереалістичність, необґрунтованість, відсутність всеохоплюючої дії, тощо. Прикрим є те, що ці претензії мають вже систематичний характер і періодично повторюються.

Так, постановою Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 року № 471 затверджена Програма діяльності і подана на розгляд Верховної Ради України, яку 18 червня 2020 року підтримали лише 207 народних депутатів, тому у черговий раз зокрема і економічні процеси у державі відбуваються без належної легітимізації.

В епоху глобалізації здобутки світової економічної науки завдяки всесвітній електронній мережі стрімко розповсюджуються світом і використовуються національними школами як базовий матеріал для удосконалення національних моделей економічного розвитку. Важливі висновки і обґрунтування ефективності інноваційної економіки містяться в роботах Д. Белла¹, Дж. Гелбрейта², П. Друкера³, В. Іноземцева^{4,5}, Є. Сото⁶, Дж. Стиглиця⁷.

Другим чинником у впровадженні сучасних форм економіки є досвід передових держав світу.

Корисним у процесі формування сучасної моделі економічного розвитку виявився порівняльний аналіз шляхів розбудови саме інноваційної моделі здійснений українськими ученими ще у 2012 році⁸.

¹ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Москва: «Academia», 1999. 785 с.

² Гелбрейт Дж. Новое индустриальное общество. 2003. 300 с.

³ Друкер П. Задачи менеджмента в XXI веке. Москва: НД «Вильянс», 2001. 272 с.

⁴ Иноземцев В. За пределами экономического общества: монография. Москва: «Academia», 1998. 640 с.

⁵ Иноземцев В. Расколота цивилизация. Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции. Москва: «Academia», 1999. 724 с.

⁶ Сото Э. Иной путь. Невидимая революция в третьем мире. Москва: Cattelaxu. 1995. 307 с.

⁷ Стиглиц Дж. Ревущие девяностые. Семена развала. Москва: Современная экономика и право, 2005. 424 с.

⁸ Киселев В. Н. Инновационная политика и национальные инновационные

Усі дослідники-компативісти одностайні у висновках про те, що економічна стабільність Німеччини, Франції, інших країн Західної Європи зумовлена незмінністю і стабільністю курсу економічного розвитку. Так, зокрема економіка сучасної Німеччини розвивається на базі доктрини Людвіга Єрхада 1950 року. Тому, що усі наступні програмні документи послідовно її доповнювали і розвивали, не дивлячись на періодичні зміни політичного режиму у країні. Сучасна модель соціального ринкового господарювання цієї країни закріплена у «Національній промисловій стратегії–2030»¹.

Процес формування стратегії економічного розвитку Китаю і заходи, що вживаються для подолання кризових явищ в економіці цієї країни достатньо широко досліджено в сучасній літературі. При цьому звертається увага, що «Стратегія економічного розвитку Китаю» проголошує побудову спільноти «сяокан-середньозаможного суспільства», за рахунок саме економічних перетворень, відмови від планової економіки, розвиток національної ринкової моделі на засадах соціалізації².

Другий різновид «соціальної економіки» розповсюджений у світі можна проілюструвати на прикладі країн Східної Європи. Так у Болгарії у 2011 році Урядом була затверджена Національна концепція соціальної економіки якою визначені пріоритетні напрями розвитку соціальної економіки у державі. Болгарські вчені характеризуючи стан і ознаки соціальної економіки зазначають, що ця концепція являє собою вираження соціальної спрямованості держави до утворення і утвердження сприятливого середовища для розвитку моделей і практик у галузі соціальної економіки Республіки Болгарія.

системы Канады, Великобритании, Италии, Германии и Японии. URL: <http://www.qhttp.by/wp-content/uploads/2012/12.pdf>.

¹ Nationale Industriestrategie 2030. Strategische Leitlinien für eine deutsche und europäische Industriepolitik. URL: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Publikationen/Industrie/nationale-industriestrategie-2030.pdf%3F__blob%3DpublicationFile%26v%3D10.

² Бергер Я. М. Экономическая стратегия Китая. Москва: ИД «Форум», 2009. 560 с.

Як зазначають болгарські вчені відповідно до Національної програми реформ Болгарії 2020, частина основних галузей структурних реформ здійснюється у сфері модернізації послуг з доступу до ринку праці, соціальної підтримки населення, охорони здоров'я і освіти¹. Ключовим чинником у цьому напрямку визнається процес ефективного використання новітніх технологій.

Проблеми розвитку інноваційного права знаходяться у полі зору болгарських дослідників Ц. Володимирової², Л. Даманової³, В. Терзієва та інших. Зокрема Л. Даманова не тільки вдається до порівняльного аналізу стану інноваційності в Болгарії, а й пропонує шляхи подолання проблем в інноваційній сфері.

У цьому аспекті у якості позитивного прикладу слід навести теми побудови інноваційної економіки в Ізраїлі. На ці цілі щорічно використовується 4.9% ВВП цієї мініатюрної країни, що є одним з вагоміших показників у світі. За даними статистичного управління Ізраїлю 1920 року, швидкими темпами (у середньому до 8% за рік) зростає галузь високих технологій за рахунок використання кваліфікованої робочої сили, значних капіталовкладень, застосування передових методів виробництва, суттєвих інвестицій як у наукові дослідження, так і промислові розробки⁴.

Станом на 2020 рік першу десятку передових економік світу після США, Китаю, Японії, Німеччини, Великобританії, Франції замикають: Індія, Італія, Бразилія і Канада. На думку багатьох аналітиків збереження темпів розвитку практично ця четвірка може змінити розстановку у першій половині цього списку.

¹ Терзіев В. К. Социальная экономика и предпринимательство – инновационный институты реализации государственной политики в Болгарии. Социальное предпринимательство и корпоративная социальная ответственность. Москва, 2020. Т. 1. С. 53–62.

² Владимирова Ц. Д. Вызовы информационной экономики: развитие человеческого капитала. *Экономика труда*. 2019. Т. 6. №3. С. 1029–1042. URL: <https://1economic.ru/lib/40995>.

³ Даманова Л. Т. Инновационная деятельность в Болгарии: состояние и перспективы развития инновационной экономики. *Вопросы инновационной экономики*. 2015. Т. 5. № 3. С. 141–158. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-deyatelnost-v-bolgarii-sostoyanie-i-perspektivy-razvitiya/viewer>.

⁴ Інформація про Ізраїль. Основні галузі 2020. URL: <https://www.mfa.gov.il/>.

Саме тому ґрунтовних досліджень потребує досвід цих країн з урахуванням при цьому, що позитивні результати були досягнуті в значно коротші строки, ніж у країн-лідерів. При цьому увага має бути зосереджена на вивченні типу економіки. Дослідники бразильської економічної моделі сходяться на думці про гармонічне поєднання державного макроекономічного регулювання, особливо у соціальній сфері та відкритої ринкової економіки, відносячи Бразилію до країн «переселенческого капіталізму» з індустріально-аграрним типом економіки¹.

Узагальнення спектру думок щодо класифікації сучасних моделей економічного розвитку держав в епоху глобалізації надає можливість виділити п'ять найбільш розповсюджених у світі типів економіки, зокрема доіндустріальний, зі змішаними економічними укладами, з індустріальною економікою, з постіндустріальною економікою, з економікою знань².

Більшість типів економіки у цієї системи достатньо повно досліджені у світовій літературі. Залишається безмежним полем для наукових розвідок різновид, який поки що має умовну назву «економіка знань». Ключовою рисою якого слід визнати інноваційний характер усіх економічних перетворень, здійснюваних урядами країн, які стали на цей шлях розвитку.

Вплив на формування національної економічної моделі Канади зовнішньої і внутрішньої політики і особливостей державного устрою дослідження у літературі цієї держави³ та інших країн⁴.

Від наукових доктрин до державної стратегії. Наявність офіційних наукових доктрин, систематизованих аналізів доктринальних

¹ Яковлев П. П. Бразилия: Поступь восходящего гиганта. 2010. URL: http://www.perspektivy.info/oikumena/amerika/brazilija_postup_voskhodashhego_giganta_2010-04-15.htm.

² Коргачин Ю. А. Современная экономика России. 2-е изд. доп. и пер. Ростов на Дону: Феникс, 2008. 670 с.

³ Wayne C. Canada. The World Today Series 2018-2019. Virginia (USA): Wold Almanac Books, 2019. 1008 p.

⁴ Соколов В. И. и др. Экономика и политика Канады / отв. ред. В. И. Соколов; Институт США и Канады Российской академии наук. Москва: Инфо-да, 2013. 325 с.

підходів до вирішення окремих економічних проблем висловлених фахівцями, міжнародний досвід і рекомендації координуючих міжнародних органів, а також узагальнення результатів виконання попередніх документів програмного характеру є підґрунтям для розробки і ухвалення стратегій економічного розвитку країни на довгостроковий період.

За роки незалежності в Україні апробована практика затвердження таких стратегій і розпорядженнями Президента України¹ і президентськими актами вищої сили^{2,3}.

Сам факт прийняття нового стратегічного курсу до вичерпання дії попередньої стратегії свідчить про непослідовність державної політики і відсутність спроб довести до завершення плани попередників. Ця ситуація утворює передумови як до невизначеності, так і до такої ж долі нового курсу. Про це свідчить і нереалістичний обсяг запланованих перетворень.

Відсутність ґрунтовних офіційних узагальнень причин невиконання багатьох стратегічних проєктів слугує подразником для нових наукових досліджень і опрацювання пропозицій щодо підвищення ефективності роботи з виконання запланованих перетворень.

У цьому контексті корисними є результати аналізу програмно-цільового методу управління економікою у процесі якого запропоновані визначення категорій: інвестиційна програма, бюджетна програма, цільова програма, а також проаналізована нормативна база, що регламентує розробку цільових програм і виявлені недоліки щодо системи контролю за їх виконанням⁴.

¹ Про наукову конференцію «Поглиблення ринкових реформ та стратегія економічного розвитку України до 2010 року»: Розпорядження Президента України від 19.01.1999 р. № 5/99-рп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/99-%D1%80%D0%BF#Text>.

² Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки: Указ Президента України від 28.04.2004 р. № 493/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/493/2004#Text>.

³ Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

⁴ Кизим Н. А., Феденко Г. М. Теорія і практика оцінки пріоритетності і результативності державних цільових програм в Україні. Бізнес Інформ. 2012. № 12.

Важливою складовою формування конкурентної стратегії країни є визначення її ролі і місця в глобальній економіці і вибір одного з шляхів розвитку. Першого – за рахунок збереження і відновлення цілісного багатогалузевого диверсифікованого господарського комплексу, і другого – за рахунок концентрації ресурсів на розвитку обмеженої кількості галузей орієнтованих на експорт¹.

Дійсно, зосередженість на розвитку пріоритетних галузей економіки надасть змогу уникнути розпорошеності коштів державного бюджету і консолідує інвестиційні проекти задля досягнення покращення показників економічного розвитку.

Крім того слушним є застереження, що вітчизняним стратегічним програмам не достає чіткості; незрозумілими являються шляхи досягнення поставлених цілей; не достає відповідного інструментарію та рекомендацій щодо його впровадження для досягнення мети стратегії; не проводиться чи недостатньо проводиться моніторинг щодо реалізації завдань стратегій².

Наведений перелік слід доповнити чи не найголовнішими пунктами – відсутністю оперативного контролю і підбиття підсумків виконання наміченого.

Ці зауваження у повній мірі стосуються «Національної економічної стратегії на період до 2030 року» (далі – Стратегія 2030). Як бачимо на відміну від попередніх, цей програмний документ затверджено не Президентом України, а урядом. Урядова постанова містить багатообіцяючі положення щодо моніторингу стану виконання Стратегії результати якої повинні розглядатися на засідання Кабінету Міністрів

С. 6–13. URL: https://www.business-inform.net/annotated-catalogue/?year=2012&abstract=2012_12_0.

¹ Липов В. В. Конкурентная стратегия развития Украины в условиях глобализации. Исходные принципы экономического анализа и прогнозирования стратегического развития Украины в условиях глобализации. *Економіка України*. 2018. №3(668). С. 22–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2018_4_2.

² Ткаленко С. И. Влияние интеграционных процессов ЕС на стратегическое развитие Украины в условиях глобализации. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка*. 2015. Вип. 2(4). Ч. 1. С. 193–199. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/33737>.

України щоквартально. При цьому заплановано її перегляд у 2024 та 2027 роках¹.

Сама урядова постанова не містить навіть згадки про результати виконання попередніх стратегічних планів. Натомість у преамбулі «Стратегії 2030» є посилання на те, що відправною точкою під час прийняття рішень щодо довгострокового розвитку держави стало проведення комплексного аудиту національної економіки, а його результати дали змогу визначити рівень соціально-економічного розвитку України на сьогодні та можливість зростання у майбутньому².

У вступній частині тезисно наведені висновки про причини стагнації економіки, зокрема:

- проведення багато років непослідовної політики;
- незавершеність реформ;
- не створення середовища привабливого для іноземних інвестицій;
- недостатній економічний та соціальний розвиток, що призводить до підвищення рівня трудової міграції.

Для подолання цих негативних чинників планується: 1) проведення послідовної державної політики, спрямованої на європейський та євроатлантичний курс; 2) побудову відносин з новими азійськими та близькосхідними центрами тяжіння, 3) створення сприятливого бізнес-клімату, 4) розвиток підприємництва та підтримка експорту, 5) залучення інвестицій та розвиток капіталу.

Визнання цих п'яти завдань у якості першочергових спонукає до пошуку конкретних пропозицій щодо нормативного та організаційного їх забезпечення, як на державному, так і на регіональному рівні.

Зовсім не зайвим було би визначити в якості самостійного ключового напрямку у подоланні негативних чинників – комплекс заходів з удосконалення національної інноваційної моделі економіки.

¹ Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

² Там само.

Шляхи удосконалення національної інноваційної моделі економіки.

Відповідно до вчення Й. Шумпетера усі нововведення в економіці поділяють на управлінські, організаційні, технологічні. В ті часи достатньо аргументованою сприймалась пропозиція, що для того, щоб економіка отримала динамічний розвиток потрібні підприємці-новатори, спроможні зосередитися на п'яти основних компонентах. Виробництві нових благ, впровадженні нових способів виробництва, відкритті і освоєнні нових ринків збуту, освоєнні нових джерел отримання сировини, утворенні промислових організацій нового типу¹.

В епоху глобалізації і 4-ї промислової революції цей перелік залишається у якості базового і лише підлягає доповненню новими компонентами зумовленими планами суцільної цифровізації економіки і складовими пов'язаними з електронним врядуванням, електронним судом, тощо.

В науковій літературі не встановлено залежність відносно тези, що забезпечення інноваційного характеру національної економіки є однією з найважливіших економічних функцій держави².

В розвиток цієї позиції ученими визначені основні напрямки діяльності інноваційного розвитку у державі: 1) визначення стратегії інноваційного розвитку; 2) установлення пріоритетів наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності; 3) розроблення, координація та реалізація програм соціально-економічного розвитку; 4) формування та використання правових механізмів і засобів державного регулювання інноваційної діяльності³.

На підставі аналізу публікацій останніх років цей перелік можна доповнити ще самостійними напрямками, зокрема – формуванням інноваційної інфраструктури, удосконаленням нормативної бази

¹ Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм. Социализм. Демократия. Москва: Эксмо, 2008. 846 с. С. 132–133.

² Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави: монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.

³ Єфремова К. В. Загальні засади формування інноваційної політики держави. *Правове забезпечення становлення економіки інноваційного типу в Україні: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 грудня, 2009 р.)*. Харків: ФІНН, 2011. С. 38–41.

впровадження інновацій, розбудови системи контролю за виконанням стратегічних планів і впровадження системи політичної відповідальності за невиконання обов'язків покладених на відповідні структури, закріпленні на законодавчому рівні національної моделі інноваційної економіки.

В літературі не бракує ґрунтовних пропозицій щодо шляхів розбудови моделі інноваційного розвитку України^{1, 2}. Однак більшість з них не доходять до втілення у конкретні проекти тих чи інших реформ.

Конкретні механізми державного регулювання економіки були запропоновані ще на початку третього тисячоліття³. Однак досвід останніх років переконує, що не усі пропозиції зберегли свою актуальність і «система механізмів» потребує переосмислення і корегування.

Першочерговим завданням юридичної науки є пошук таких форм і методів державного управління національною інноваційною системою (НІС), які зберегли б функціонування найбільш ефективних механізмів стимулювання інноваційного процесу та відповідне їх правове закріплення⁴. На жаль чисельні пропозиції щодо правового закріплення окремих інститутів інноваційного процесу мало того, що ніким не систематизовані, так і навіть не доведені до стадії законопроектної роботи.

Надає певного оптимізму позиція української влади «зробити Україну найкращою країною для розвитку підприємництва та інновацій», що є одним з ключових завдань як Офісу Президента, так і

¹ Безчасний Л., Мельник В. Інноваційна модель економічного розвитку України. *Журнал Європейської економіки*. 2003. №3. С. 303–315.

² Чухно А. Актуальные проблемы стратегии экономического и социального развития на современном этапе. *Экономика Украины*. 2014. №4. С. 14–23.

³ Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: теория и методология: монография. Донецк: Изд-во УкрНТЭК, 2001. 329 с. С. 117–149.

⁴ Мироненко Н. М. Проблеми правового регулювання при створенні і функціонуванні національної інноваційної системи. Економіко-правові теоретичні та практичні аспекти переходу економіки України на інноваційну модель розвитку: монографія. К.: ТОВ «Лазуріт-Поліграф», 2010. 344 с. С. 251.

уряду. Підтвердивши цю ціль, Президент України В. Зеленський повідомив, що заради виконання «Стратегії 2030» скасовано 161 президентських указів, запроваджено мораторій на перевірки бізнесу, ухвалені закони: про концесію, про ринок землі, про державну підтримку інвесторів, про бюро економічної безпеки. Ініційовано створення Ради з питань розвитку малого підприємництва, яка має розробити потужні рішення, що усунуть усі перешкоди малого бізнесу¹.

На жаль при цьому не окреслено, яким саме шляхом повинна здійснюватися трансформація українського підприємництва у сучасну модель інноваційного розвитку. Залишається очікувати «потужних рішень» новоутвореної (чергової) Ради.

Разом з тим дослідниками пропонуються багатоманітні шляхи переходу до інноваційного типу розвитку економіки і при цьому акцентується увага на ролі і значенні інноваційних технологій та інших досягнень науково-технічного прогресу і констатується що на початку 21-го століття інноваційні моделі економіки знаходяться лише на початкових стадіях впровадження цих досягнень у діяльність підприємств та організацій². Наведена точка зору у повній мірі актуальна і до економічних процесів в Україні.

На початку третього десятиліття 21 століття експерти одностайні у визначенні лідерів у галузі технічних інновацій (США, Китай, Індія), які діють у схожий спосіб забезпечення інноваційних процесів за рахунок: державної підтримки «НІОКР», податкових пільг, масштабної підтримки підприємств, які впроваджують новітні технології, формування кваліфікованого кадрового резерву, заходами з утриманням талановитих людей у своїх країнах, утворення і впровадження інноваційних проєктів привабливих для іноземних інвесторів³.

¹ З виступу Президента України В. Зеленського на Всеукраїнському форумі «Україна-30. Малий і середній бізнес та держава» (м. Київ, 18 березня 2021 р.). URL: <https://sluga-narodu.com/>.

² Галиева Г. Ф. Механизмы перехода на инновационный путь развития: монография. Москва: Креативная экономика, 2012. 160 с.

³ Карпушин К. Назад в будущее: что не так с инновациями в Украине. 2019. URL: <https://mind.ua/ru/openmind/20203744-nazad-v-budushchee-cto-ne-tak-s-innovatsiyami-v-ukraine>.

У метою досягнення цих цілей і в Україні активізувався процес формування законодавчої бази з забезпечення розвитку інноваційної форми економіки зокрема за рахунок сприятливих умов для інвестицій. Так у лютому 2021 набрав чинності Закон України «Про державну підтримку інвестиційних проєктів із значними інвестиціями в Україні»; згідно змін до Податкового кодексу з січня 2021 року впроваджуються пільги щодо оподаткування наукоємного сучасного обладнання.

Указом Президента України від 19 березня 2021 року №103/2021 з метою створення інвестиційним проєктам розвитку міжнародного економічного співробітництва сприятливих умов створено Національний фонд інвестицій, а Кабінету міністрів України доручено унормувати його діяльність і утворити систему його органів.

22 лютого 2021 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до ст. 3 Закону України «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки», яким продовжено на 2021 рік (раніше – до 2020 року), чинні пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки в Україні, зокрема: фундаментальні наукові дослідження з найбільш важливих проблем розвитку науково-технічного потенціалу для забезпечення конкурентоспроможності України у світі, та у галузі інформаційних телекомунікаційних технологій.

Достатньо оперативно приймаються і необхідні підзаконні акти. Все це свідчить про те, що нормативна база не є тормозом економічних реформ, а проблеми криються в неналежній виконавчій дисципліні, відсутності належної системи контролю за виконанням і неефективній роботі з організаційного забезпечення необхідних заходів, а у деяких випадках несвоечасністю «замовлень» на розробку і прийняття необхідних нормативних актів.

Роль інвестицій у інноваційному процесі достатньо повно з'ясована у сучасній літературі. Потребують опрацювання лише окремі аспекти з урахуванням міжнародного досвіду.

У міжнародному праві найбільш розповсюдженими є визначення національної інноваційної системи (НІС), як сукупності інститутів, які відносяться до державного і приватного секторів економіки, які

у системному взаємозв'язку забезпечують розробку, впровадження і розповсюдження інновацій у межах своїх держав¹. Виходячи з цього підходу дослідники національної інноваційної системи розвинутих держав світу виділяють у якості її основних компонентів

– науку, освіту, виробничу (підприємницьку) інфраструктуру, механізми трансферу технологій, систему фінансування цих структур².

Білоруські вчені національну інноваційну систему поділяють на чотири складові:

- виробничі підприємства, їх технологічне оснащення;
- університети та інші освітні заклади, що здійснюють підготовку і перепідготовку кадрів;
- НДІ, конструкторські бюро;
- Технопарки, бізнес-інкубатори, консалтингові фірми, фонди з впровадження передових технологій, лізингові фірми;
- Території з високою конкуренцією науково-технологічного потенціалу, особливі економічні зони³.

Погоджуючись з запропонованою структурою, слід зазначити, що вона виглядає неповною без включення до неї у якості самостійної складової – нормативно бази, яка забезпечує інноваційний розвиток у кожній державі і роль якої проаналізована вище.

Грунтовний аналіз стану формування національної інноваційної системи України здійснено українськими вченими ще у 2015 році⁴.

¹ Русак Е. С., Воронин С. М. Сравнительный анализ национальных инновационных систем. *Вестник Московского университета имени С. Ю. Витте. Сер. Экономика и управления*. 2014. №1(7). С. 50–55. URL: <https://vestnik-muiiv.ru/article/sravnitelnyy-analiz-natsionalnykh-innovatsionnykh-sistem/>.

² Петровский А. Б., Проничкин С. В., Стернин М. Ю., Шепелёв Г. И. Национальные инновационные системы стран Западной Европы: характеристики, особенности, пути развития. *Экономика. Информатика*. 2018. Т. 45. № 3. 11 с. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/natsionalnye-innovatsionnye-sistemy-stran-zapadnoy-evropy-harakteristiki-osobennosti-puti-razvitiya>.

³ Шиплов В. Н. Крюков Л. М. Инновационное развитие экономики Беларуси: движущие силы и национальные приоритеты. Минск: БГЭУ, 2014. №2. С. 21–23.

⁴ Андрощук Г. О., Давимука С. А., Федулова Л. І. Національні інноваційні системи: еволюція, детермінанти результативності: монографія. Київ: Парлам.

Після цього протягом п'яти років тривав процес удосконалення національної доктрини інноваційної моделі економічного розвитку. Значна кількість досліджень була зосереджена на формуванні спеціальних економічних зон, проблемах технопарків, бізнес-інкубаторів та ін.

Науковцями НДІ ПЗІР НАПрН України неодноразово зверталася увага на недосконалість законодавчої бази України в сфері інноваційного розвитку і відсутність чіткого визначення поняття «стартапів» та їх місця в національній економіці держави¹.

Приділялась належна увага і загальним проблемам формування інноваційної системи в Україні. Як слушно зазначалося – «нові технології відкритої науки і вільного доступу до інновацій є визначальними для розробки національної інноваційної системи»².

Не дивлячись на значну емпіричну базу на сьогоднішній день відсутні підстави стверджувати про побудову в Україні сталої моделі інноваційної економіки, яка б відповідала усім стандартам правової держави.

Визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики є конституційним обов'язком Верховної Ради України (пункт 4 частини 1 статті 85 Конституції України). У свою чергу Кабінет Міністрів України забезпечує економічну самостійність України (пункт 1 статті 116 КУ) та розробляє і здійснює загальнодержавні програми економічного, наукового, технічного розвитку України (пункт 4, статті 116 КУ).

Виходячи з конституційних положень державна інноваційна політика визначається як окремий напрямок економічної політики держави, в рамках якої розробляється та реалізується комплексна система заходів державного регулювання для стимулювання, планування, управління, підтримання та контролю за інноваційними про-

вид-во, 2015. 512 с.

¹ Карбовська К. А. Окремі питання правового забезпечення функціонування стартапів. *Право та інновації*. 2018. №4 (24). С. 7–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apir_2018_4_3.

² Шаповалова О. В., Шевченко Л. С., Стріжкова А. В. та ін. Правове забезпечення віртуалізації інфраструктури національної економіки України: монографія. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2019. 184 с.

цесами, що мають місце в науково-технічній, виробничій та інших сферах соціально-економічного життя країни¹.

Це стало визначення, на підставі аналізу процесу організації підприємництва на регіональному рівні доцільно доповнити ознаками: активізації ролі держави у спрямування інвестиційних потоків на забезпечення науково-технологічних нововведень у пріоритетні галузі, належне їх бюджетне фінансування та дієвий контроль.

Координацію зусиль державних органів у цих напрямках повинні забезпечити конкретні плани по використанню «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року», затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 року №526-р у разі належного виконання якої очікується: збільшення кількості фізичних осіб та суб'єктів господарювання, що займаються винахідництвом, прикладними дослідженнями та науково-технічними розробками, зростання частки малих підприємств, що займаються інноваціями; збільшення надходжень у бюджет від продажу об'єктів інтелектуальної власності.

Протягом 2013-2021 років в Україні схвалено близько 50-ти стратегічних документів галузевого рівня, що стосуються розвитку інновацій у різних сферах. Суттєвим їх недоліком є їх неузгодженість не тільки між собою, а й з положеннями загальнодержавних стратегій, а також відсутність належного фінансування запланованих заходів.

Як зазначається у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності, сучасна «українська держава має дуже обмежену фінансову та інституційну спроможність. Тому наявні ресурси і потенціал доцільно зосередити на підтримці наукових досліджень, які є однією з основ інноваційного потенціалу, та створенні ефективної інфраструктури, яка сприятиме перетворенню результатів досліджень у продукти, придатні до комерціалізації»².

¹ Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави: монографія. Харків: Вид-во «ФІНН», 2008. 424 с.

² Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: схв. розпорядженням КМУ від 10 липня 2019 р. № 526. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

Виходячи з цієї офіційної позиції виконавчої влади, маємо замкнене коло: інноваційний процес є малоефективним із-за відсутності пристойного фінансування, а економіка зубожила тому, що не є інноваційною.

Скеровуючи зусилля на «розрив» цього кола, слід мати на увазі, що розробники стратегій економічного розвитку враховували базовий спеціальний закон, який ще у 2002 року визначає «правові, економічні та організаційні заходи державного регулювання інноваційної діяльності в Україні і спрямований на підтримку розвитку економіки України інноваційним шляхом»¹.

Закон пройшов випробування часом, корективи, які в нього вносились, враховували запити правозастовувачів; аналіз практики його застосування не виключає зауважень, які є суттєвими перепонами на шляху побудови інноваційної моделі національної економіки.

У якості застереження слід звернути увагу на необхідність відрізнити терміни: «національна інноваційна система» і «інноваційна модель національної економіки». В чисельних публікаціях існує однакостайність у класифікації моделей НІС на: Євроатлантичну (Велика Британія, Німеччина, Франція та ін.), східноазійську (Південна Корея, Японія), альтернативну (Португалія, Турція, Чілі) та модель потрійної спіралі (США)². і повна відсутність однакостайності у розкритті змісту наведених термінів.

Системні аналізи українських фахівців^{3, 4} дають підстави віднесення національної інноваційної системи в Україні до змішаного типу

¹ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04 липня 2002 р. №40-IV. Пreamбула. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.

² Андрюшкевич О., Денисова И. Модели формирования национальных инновационных систем. *Капитал страны. Федеральное интернет-издание*. 2013. №34. URL: https://kapital-rus.ru/articles/article/modeli_formirovaniya_nacionalnyh_innovacionnyh_sistem/.

³ Кузнецова И. С. Анализ моделей инновационных систем. *Наука та інновації*. 2006. Т.2. №3. С. 118–126. URL: https://scinn.org.ua/sites/default/files/pdf/2006/N3/3_06_118.pdf.

⁴ Інноваційний розвиток економіки: модель, системи управління, державна політика. Київ: «Основа», 2005. 552 с.

і наголосити на тому, що інноваційна система країни (вищі навчальні заклади, НДІ, інфраструктури інноватики тощо) є структурними елементами, які забезпечують народження і «життя» інновацій у державі.

Роль і місце підприємництва в інноваційній моделі економіки.

Для того, щоб сформулювати повне поняття інноваційної моделі економіки України і навести ключові її складові, необхідно вдаватися до додаткового аналізу ролі підприємництва, його стану і шляхів підвищення ефективності цієї важливої складової в економічному розвитку кожної держави.

Статтею 42 Господарського кодексу України дається визначення підприємництва, як самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності, яка здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів і отриманні прибутку.

Виходячи з того, що підприємництво здійснюється на колективній чи індивідуальній основі, слушним є висновок, що за своєю природою форма підприємницької діяльності є певною моделлю на підставі якої здійснюється процес господарювання¹.

Свого часу ученими зверталась увага на те, що конституційне право на підприємницьку діяльність є не тільки елементом правового механізму функціонування ринкової економіки, але і складовою правового господарського порядку, який формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів².

¹ Борисов І. В. Організаційно-правові форми господарюючих суб'єктів як інструмент забезпечення підприємницької діяльності. *Право та інновації*. 2019. №4 (28). С. 27–33. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/582>.

² Задихайло Д. В. Зміст права на підприємницьку діяльність в аспекті економічних прав громадянина. *Формування європейського правового простору: історія і сучасність*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 травня, 2011 р.). Харків: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2011. 235 с. С. 122–124.

Порівняння публікацій теперішнього часу зі змістом статей на етапі набуття державного суверенітету¹ пересвідчує не тільки у їх більшій критичності, а й суттєвих результатах у формуванні підприємництва (малого і середнього) як самостійного укладу економіки.

Безумовно практичні виступи повинні стимулювати роботу з усунення недоліків і виконувати просвітницьку роль у разі їх аргументованості і підкріплення конкретними фактами. Зокрема це стосується пропозиції «чесно і ясно роз'яснити суспільству і кожному його члену, що Україна живе по законам капіталістичного виробництва. А це означає, що суспільство розділено на власників засобів виробництва і працівників в основній масі позбавлених власності на засоби виробництва, відсторонених від матеріально-технічної бази і виробництва і держава являється виразником і захисником інтересів «влада іміщущого класу»². Не вдаючись в оцінку обґрунтованості цієї точки зору доцільно порівняти з прикладом більш сталої моделі підприємництва. Так, у Німеччині виділяється в економіці роль середнього класу. До нього відносять більш 99% усіх підприємств у країні і звертається увага, що в них створено 60% робочих місць і забезпечується 56% валового продукту. Уряд Німеччини ставиться до малого і середнього бізнесу як до «станового хребта німецького господарювання»³.

Досягнення показників цього рівня можна рекомендувати у якості орієнтирів до розвитку підприємництва в Україні. Повне підґрунтя для розвитку національної моделі підприємництва на засадах міжнародних стандартів повинні були утворити результати реалізації положень Стратегії сталого розвитку «Україна-2020»⁴.

¹ Селіванов В. Підприємництво в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку. *Право України*. 1995. № 7. С. 16–23.

² Булеев И. П. Брюховецкая Н. Е. Социально-экономические проблемы экономики Украины на современном этапе её развития. *Вісник економічної науки України*. 2018. № 1. С. 11–24. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Venu_2018_1_4.

³ Федоров В. Германия: в окружении проблем. *Современная Европа*. 2020. №2. С. 33–44. URL: <http://www.sov-europe.ru/images/pdf/2020/2-2020/4.pdf>.

⁴ Стратегія сталого розвитку «Україна 2020»: затв. Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>.

У «Стратегії-2020» вектором «Розвиток країни» передбачались реформи безпосередньо стосовно підприємництва: податкова реформа, дерегуляція і розвиток підприємництва, розвиток малого і середнього бізнесу. Крім того окремі складові з цієї сфери пропонувалось здійснити у процесі реалізації інших напрямків економічних перетворень.

Вектори «розвитку» повинні бути забезпечитись: створенням сприятливого середовища для ведення бізнесу, розвитком малого і середнього підприємництва, залученням інвестицій, спрощенням міжнародної торгівлі та підвищенням ефективності ринку праці. Для досягнення цих цілей планувалось скоротити кількість документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності скасувати регуляторні акти, які ускладнюють ведення підприємницької діяльності, скоротити кількість органів державного контролю, забезпечити надання послуг для громадян і бізнесу в електронному вигляді (пункт 6). Звучало дуже привабливо і не викликало якихось протестних заперечень. На відміну від Розділу 4 «Стратегічні індикатори реалізації Стратегії», який містить 25 пунктів. Один утопічніше другого. Чого варті, зокрема, проекти підвищити валовий внутрішній продукт на одну особу до 16 000 доларів США (пункт 4), та під час участі у XXXII літніх Олімпійських іграх завоювати щонайменше 35 медалей, тощо.

Подібні нереалістичні стратегічні плани підривають довіру до діяльності влади і утворюють передумови для хронічних невиконань важливо необхідних державних заходів.

У 21 столітті параметри світової економіки формуються і корегуються на щорічних форумах провідними економістами, політиками і менеджерами сучасності. Зокрема, Давоський форум 2021 року констатувавши на майбутнє «Велике перезавантаження» за рахунок реалізації трьох тенденцій. Першої – закріплення Китаю у ролі лідера світової економіки за рахунок застосування штучного інтелекту і впровадження цифрової валюти, що в епоху глобалізації призведе до коригування потоків капіталу, тощо. Друга – посилення ролі «зеленої» економіки і політики орієнтованої на попередження змін клімату.

А третьою тенденцією визначено – поглиблення міжнародного співробітництва за рахунок безконфліктного співінвестування країн і стабільного розвитку світової економіки¹.

Оскільки рішення нового Давосу приймалось одночасно з коригуванням економічного курсу в Україні безпосереднього розвитку у національній програмі ці тенденції не отримали.

У «Національній економічній стратегії на період до 2030 року» важливе місце відведено формуванню стратегічного курсу на розвиток в Україні підприємництва. При цьому визначені основні стратегічні цілі і поставлені конкретні завдання позитивні результати у виконанні яких мають забезпечити економічний розвиток у цій сфері.

Станом на 2020-й рік через недостатній розвиток інноваційних компаній та низький рівень сприйняття актуальних ідей Україна за цим показником займає лише 73 місце у світі.

За останні 25 років відбувся спад економіки України на 60% від рівня обсягу випуску продукції 1991 року, що змістило країну з 10 місця в Європі на останнє.

Більш детальні підсумки реалізації окремих аспектів української «інноваційної стратегії» здійснено науковцями². При цьому черговий раз наголошено на ключовому характері інноваційних процесів, так і підприємстві.

Тому не випадково серед п'яти напрямів реалізації стратегічних цілей ключове місце приділяється «стимулюванню розвитку інновацій». Досягнення цієї мети автори «Стратегії – 2030» планують забезпечити за рахунок:

- Розвитку стартапів, як одного з елементів національної інноваційної системи;
- Учасі підприємців у процесі обміну досвідом між інноваційними центрами;

¹ Экономическая политика. Об итогах Давосского форума. 2021. URL: <https://icss.ru/ekonomicheskaya-politika/globalnaya-povestka/davos-forum>.

² Дзюба О., Шевченко О. Економіко-правовий аналіз «Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року». *Економіка і суспільство*. 2021. №23. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-23-14>.

- Узгодження мережевої роботи існуючих організацій підтримки бізнесу;
- Збільшення обсягів венчурного фінансування українських стартапів з 510 млн, доларів США – до 5 млрд. доларів США.

При цьому у «Стратегії – 2030» наголошується, що захист прав інтелектуальної власності є важливою передумовою для становлення підприємництва, розвитку економіки інноваційним шляхом у процесі цифровізації суспільства (с. 37). Важливість цього аспекту зумовлена тим, що низький рівень цифрових інфраструктур стримує взагалі розвиток цифрової економіки в Україні.

Не дивлячись на наявність спеціальної програми, термін дії якої завершився у 2020 році¹, відсутного прориву з насичення фізичного світу електронно-цифровими пристроями, засобами та системами з налагодженням електронно-комунікаційного обміну між ними, досягти не вдалось.

На деякі причини провалу процесів віртуалізації вказувалось ученими НДІ ПЗІР НАПрН України. З урахуванням досвіду розпочатих процесів доцільно було б дію основних положень названої концепції продовжити на 3-4 роки і вжити необхідних заходів щодо її фінансового забезпечення.

У якості першочергового завдання постає необхідність узгодження положень «Стратегії – 2030» з прийнятою ще у 2019 році «Стратегією розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року»².

На особливості правового унормування цим стратегічним актом також зверталася увага науковцями НДІ ПЗІР НАПрН України³. За-

¹ Концепція розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки: затв. розпорядженням КМУ від 17 січня 2018 р. № 67-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/67-2018-%D1%80#Text>.

² Про затвердження Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження КМУ від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

³ Подрез-Ряполова І. В. Сучасний стан реалізації регіональної інноваційної політики в Україні. *Право та інновації*. 2019. № 4 (28). С. 15–20. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/580>.

лишається зіставити положення, ті що дублюються у цих документах, так і ті, що є доповнюючими одне одним.

У першу чергу звертає на себе увагу детальний (розгалужений) аналіз стану інноваційної діяльності в Україні, що міститься у «інноваційній стратегії» та конкретні визначення напрямів і способів розв'язання проблем. Зокрема шляхом: створення сприятливого нормативно-правового поля для суб'єктів господарювання, що проводять інвестиційну діяльність, розвитку інноваційної інфраструктури, методично-консалтингового забезпечення, тощо.

Узагальнюючи наведений спектр наукових позицій слід підтримати висновок про те, що в Україні сформувалась стала позиція під інноваційним підприємством розуміти процес створення нових товарів і технологій за допомогою практичного використання ідей та винаходів. З виділенням при цьому трьох основних моделей інноваційного підприємництва:

На основі внутрішньої організації;

На основі зовнішньої організації (за допомогою контрактів);

На основі зовнішньої організації (за рахунок заснування дочірніх венчурних фірм.

Свобода підприємництва як резерв інтенсифікації інноваційних процесів у економіці. Євроінтеграційний процес України потребує забезпечення у країні реальної дії принципу свободи підприємництва, що зокрема повинно відбуватись за рахунок імплементації у національне законодавство стандартів ведення малого і середнього бізнесу. Хартією засадничих прав Європейського Союзу затвердженою 7 грудня 2000 року, визнано свободу проводити підприємницьку діяльність згідно з правом Союзу та національним законодавством і звичаями (ст. 16).

Конституція України закріпила курс на економічну багатоманітність (ст. 15) також задекларувала право кожного на підприємницьку діяльність не заборонену законом (частина 1 статті 42). Тим самим були сформовані конституційні засади до багатогранної ринкової економіки.

Задекларований Основним Законом України і розвинутий кодексами і нормами спеціальних законів принцип свободи ведення під-

приємницької діяльності у тій чи іншій формі реалізовується на стадіях: утворення, організації роботи, управління і звітності, отримання результатів, припинення підприємницької діяльності.

Дією цього принципу додатково забезпечується досягнення головної мети підприємництва – отримання прибутків та досягнення результатів передбачених статутними документами та іншими локальними нормативними актами.

Конституційні засади підприємництва розвинуті Цивільним Кодексом України, зокрема пунктом 4 частини 1 статті 3 у якому закріплена «свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом» та положеннями статті 627 ЦК України, які деталізують складові вільного вибору виду та конкретних умов підприємницької діяльності.

Свого часу базовий закон заклав передумови для трансформації малого і середнього підприємництва у ринкову модель економіки, визначивши підприємництво, як самостійну ініціативу, систематичну, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг та заняття торгівлею з метою одержання прибутку (ст. 1). Крім того встановивши перелік об'єктів підприємницької діяльності та детально регламентувавши обмеження у здійсненні цієї діяльності¹. За період дії цього спеціального закону в нього більше 50-ти разів вносились зміни і доповнення. Разом з тим практика його застосування дала можливість науці господарського права сформулювати систему принципів підприємництва виділивши серед головних: свободу підприємницької діяльності, юридичне рівноправ'я усіх форм власності, свободу договору, свободу конкуренції, законність та державне регулювання підприємництва.

Спираючись на результати наукових досліджень законодавці України у ст. 44 Господарського кодексу України закріпили перелік принципів підприємницької діяльності з більшою деталізацією і акцентацією на окремі аспекти господарювання. Фактично диспозиція цієї статті деталізує окремі компоненти принципу свободи веден-

¹ Про підприємництво: Закон України від 07.02.1991 № 698-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>.

ня підприємницької діяльності і задекларованого приписами частини 1 ст. 43 ГК України у наступній редакції: «підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь яку підприємницьку діяльність «не заборонену законом».

Важливу правову гарантію містить частина 3 цієї статті встановлюючи, що перелік видів діяльності, підприємництва в яких забороняється, встановлюється законом. Це означає, що будь-які організаційно-розпорядчі чи підзаконні нормативні акти не можуть обмежити права підприємців.

Окремі аспекти підприємництва розвинуті в законах: про власність, про банки і банківську діяльність, про банкрутство, про податки і збори, про антимонопольне законодавство та ін.

Відчутну роль у становленні підприємництва відіграли також: закон України про національну програму розвитку малого підприємництва¹ та Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» 2000 року, що діяв до прийняття нового закону «Про розвиток і державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 р., який чітко розмежував суб'єктів малого і середнього підприємництва, закріпив основні напрями державної політики у цій сфері; заклав передумови для утворення системи органів, які мають забезпечувати розвиток малого і середнього підприємництва. А головне, вперше на законодавчому рівні було детально регламентовано механізми державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва у сфері інновацій, науки і промислового виробництва (ст. 20)².

З метою опрацювання пропозицій з удосконалення національного законодавства, яке забезпечує дію принципу свободи ведення підприємництва доцільно звернутися до аналізу міжнародної практики його застосування та базових директивних документів з цього приводу.

¹ Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21 грудня 2000 р. № 2157-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-14#Text>.

² Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22 березня 2012 р. № 4618-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

Узагальнені орієнтири щодо розвитку національних моделей економік країн Європейського Союзу у 1984-2020 роках коригувалися рамковими програмами з досліджень і технологічного розвитку, які приймалися на чотири роки і виконували функцію інструменту з підтримки міжнародного співробітництва у інноваційній сфері. Дослідники відзначають дієвість рамкової програми з наукових досліджень і інновацій «Горизонт-2020» і акцентують увагу на ґрунтовність підходів у розробці нової довгострокової стратегії «Європа-2030» та дев'ятої ринкової програми у якій увага приділяється впровадженню у сфері підприємництва технологій цифровізації і штучного інтелекту¹. Корисними у цьому контексті є компаративістські дослідження стану розвитку малого і середнього бізнесу у різних моделях світової економіки з детальними порівняльними аналізами процесів з забезпечення підприємництва в окремих країнах².

Європейська хартія малих підприємств від 20.06.2000 року визнає малі підприємства – основною європейської економіки і вказує на те, що ці підприємства «повинні розглядатись як одна з основних рушійних сил інновацій, зайнятості, а також соціальної та локальної інтеграції до Європи, тому із цієї причини потрібно створити найсприятливіше середовище для малого бізнесу та підприємництва». Ну і головне Хартією визначені 10 напрямів діяльності, які мають враховуватись не тільки країнами Європейського Союзу, а й країнами прагнучими до Євроінтеграції:

1. Навчання та професійна підготовка для підприємництва.
2. Дешевше та швидше відкриття нової компанії.
3. Удосконалення законодавства та регулювання.
4. Наявність кваліфікації.
5. Поліпшення доступу в режимі он-лайн.
6. Більша вигода від єдиного ринку.

¹ Ибрагимов К.А. Европа 2030: Рамочная программа Европейского Союза по исследованиям и технологическому развитию. Обзоратель-Observer. 2017. №11. С. 50–61.

² Малый и средний бизнес в экономике зарубежных стран. Москва: Изд-во РЭУ им. Г. В. Плеханова, 2018. 104 с.

7. Оподаткування та фінансові питання.
8. Посилення технологічного потенціалу малих підприємств.
9. Успішні моделі електронного бізнесу та найліпша підтримка малого бізнесу.
10. Міцніше та ефективніше представлення інтересів малих підприємств в ЕС та на національному рівні¹.

Хартія була прийнята урядами-держав Європейського Союзу і біля 40 держав приєдналися до неї заявивши про підтримку її принципів. З метою її «запуску» в Україні окрім президентського указу через чотири роки було прийнято і відповідне урядове рішення². Відповідно до цього рішення уряд зобов'язався забезпечити свободу доступу малих підприємств до внутрішнього ринку, науковим досягненням і технологіям актуальним для малого підприємництва та вжити заходи з покращення системи фінансування галузі. Доречно зазначити, що більшість з десяти наведених напрямів безпосередньо або опосередковано стосуються свободи підприємницької діяльності.

Найавторитетнішим міжнародним дослідженням щодо ведення бізнесу [Doing Business] періодично встановлюється рейтинг держав світу відносно свободи підприємництва з одночасною оцінкою стану регулювання у тому числі малих і середніх підприємств. Оцінка формується по середньоарифметичному показнику десяти контрольних індикаторів: процесу реєстрації підприємств, механізму підключення до енергопостачання, процесу реєстрації власності, системи кредитування, «гуманності» податкових механізмів, ступеня захисту інвесторів та інш. В експертному оцінюванні за підсумками 2019 року Україна серед 190 країн займає 64 місце³.

¹ Європейська хартія малих підприємств: Міжнародний документ від 19.06.2000 № 994_860. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_860#Text.

² Про запровадження в Україні принципів Європейської Хартії для малих підприємств: постанова КМУ від 02.07.2008 № 587. URL: <https://www.kmu.gov.ua/pras/142745054>.

³ Рейтинг держав світу з індексу ведення бізнесу. Дослідження аналітичної групи Всесвітнього банку (The World Group) станом на 11.11.2020. URL: <https://russian.doingbusiness.org/ru/doingbusiness>.

«Свобода ведення бізнесу полягає в тому щоб забезпечити процвітання індивідуальних устремлінь, заохочення підприємництва та інновацій; закладає передумови для соціального і економічного розвитку». З цього починається звіт іншої авторитетної європейської агенції (FRA) за підсумками багаторічного дослідження стану забезпечення свободи підприємництва у 28 країнах Європейського Союзу.

Далі у звіті підкреслюється, що «свобода ведення бізнесу» не є абсолютним правом (абз. 1 ст. 52 Хартії) і цей принцип має бути збалансованим з іншими правами, закріпленими на нормативному рівні (с. 21). Це означає, що у цій сфері припустимим є законне обмеження обсягу цих прав. Законодавчі і адміністративні обмеження свободи ведення бізнесу на національному рівні можуть бути впроваджені в окремих сферах у першу чергу шляхом ліцензування різноманітних видів діяльності, а також щодо окремих професій¹.

У спеціальному (новому) законі України зазначається, що ліцензування є засобом державного регулювання здійснення господарської діяльності з метою забезпечення єдиної державної ролі захисту економічних, соціальних інтересів держави, суспільства і окремих споживачів. У статті другій закону проголошується, що саме цим актом встановлюється виключний перелік «видів господарської діяльності», що підлягають ліцензуванню» у відповідності з цим або іншими законами².

Як відомо цей законодавчий акт прийнято на заміну закону № 1775-III від 01 червня 2000 р. і за нетривалий час дії у нього біля тридцяти разів вносились зміни. Не дивлячись на це існуючи механізм ліцензування залишаються обтяжливими, особливо для малих підприємств.

Академічна наука загальними причинами, що стримують розвиток підприємницької діяльності в Україні визнала:

¹ Freedom to conduct a business: exploring the dimensions of a fundamental right. FRA European Union Agency for Fundamental Rights. Luxembourg. Publications Office of the European Union. 2015. 66 с. URL: <https://fra.europa.eu/en/publication/2015/freedom-conduct-business-exploring-dimensions-fundamental-right>.

² Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 09.03.2015 № 222-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>.

- 1) Податкову систему;
- 2) Зарегульованість поточної підприємницької діяльності;
- 3) Відсутність стимулюючих правових умов для розвитку малого підприємництва;
- 4) Нестабільність інноваційного законодавства та брак державних коштів на інноваційну діяльність¹;

Здійснений системний аналіз дає підстави доповнити наведений перелік наступними пунктами:

- 5) Недосконалість розробленості теоретичних засад підприємництва у науковій доктрині побудови моделі економічного розвитку України;
- 6) Відсутність дієвого контролю за виконанням стратегічних планів реформування підприємництва;
- 7) Обтяжливі механізми ліцензування окремих видів підприємництва;
- 8) Нерозвиненість бізнес-ангельських інвестицій у мале та середнє підприємництво.

Загальні висновки, напрямки подальших досліджень і пропозиції. В Україні наукове доктринальне забезпечення і стратегічне планування удосконалення національної інноваційної моделі економічного розвитку є достатнім підґрунтям для модернізації чинного законодавства у цій сфері.

У свою чергу діюча нормативно-правова база підприємництва після періодичних коригувань здатна забезпечити реалізацію відповідних положень офіційних наукових доктрин і виконання реалістичних пунктів «Національної економічної стратегії на період до 2030 року».

Разом з тим:

– Ні «Стратегія – 2030», ні офіційна наукова доктрина не містять навіть спроби встановити конкретні причини провалу попередніх економічних реформ у країні;

¹ Правова система України: історія, стан та перспектива: у 5 томах. Харків: Право, 2008. Т. 4: Методологічні засади розвитку екологічного, земельного, аграрного та господарського права / за ред. Ю. С. Шемшученко. 480 с.

– Кабінетом Міністрів України не впроваджена система моніторингу та дієвого контролю за виконанням стратегічних планів розвитку економіки;

– Національна модель підприємництва формується безсистемно з застосуванням вибіркового запозичення міжнародного досвіду і без чіткого визначення ролі і місця в інноваційній системі економіки;

Порівняльний аналіз офіційної наукової доктрини свідчить про те, що значна кількість її положень не врахована розробниками і суб'єктами затвердження «Стратегії – 2030».

З метою підвищення ефективності побудови моделі подальшого економічного розвитку необхідно:

– Впровадження механізмів розробки і затвердження «суспільного договору», передбаченою «Стратегією – 2030» та розширеному громадському форумі представників влади, територіальних громад; підприємців, галузевої науки. З тим щоб його рішення щодо удосконалення шляхів економічного розвитку не були черговою декларацією, а мали характер обов'язковий до виконання;

– З метою реалізації положень «Доктрини – 2030» щодо розробки нормативно-правових змін з удосконалення підприємницької діяльності необхідно організовувати вивчення пропозицій малого і середнього підприємництва;

– Для отримання очікуваного ефекту від впровадження у процесі розбудови економічної моделі принципу верховенства права провести додаткові дослідження і запропонувати конкретні механізми його застосування в економіці.

– Розробити пропозиції до проєктів спеціальних законодавчих актів щодо: монополізації, деолігархізації, детінізації в економіці. Інакше це положення «Стратегія 2030» залишиться черговою декларацією.

У зв'язку з тим, що дані висновки і пропозиції є результатами узагальнення точок зору (позицій) біля 100 авторитарних фахівців у галузі правової економіки є сподівання що їх врахування у процесі коригування курсу економічних реформ будуть сприяти «посиланню позицій України на світовий та регіональний арені, що сприятиме підвищенню рівня добробуту населення – головній меті державної політики».

1.4. Завдання та шляхи уніфікації законодавства в сфері інноваційної діяльності при забезпечення інноваційного процесу

Постановка проблеми. Стан нормативно-правового забезпечення в інноваційній сфері давно викликає занепокоєння багатьох науковців, які наголошують на необхідності систематизації інноваційного законодавства, приведення його до єдиної системи. Сучасна правова база, яке регулює інноваційну діяльність, налічує понад 300 нормативно-правових актів (закони, постанови Уряду, укази Президента та інші підзаконні відомчі документи), декілька законопроектів перебувають на розгляді Верховної Ради України. Такий великий масив норм, їх надлишкова кількість та «розпорошеність» по різних галузях права обумовлюють виникнення проблем у правовому регулюванні інноваційних відносин. Але не тільки кількісні, а й якісні показники стану нормативно-правової бази, змістовне та термінологічне наповнення норм, узгодження положень різних актів залишають бажати кращого¹. Таким чином, на сьогоднішній день актуалізується проблема створення уніфікованого інноваційного законодавства України, визначення завдань та шляхів його уніфікації.

Метою дослідження є постановка завдань уніфікації законодавства в сфері інноваційної діяльності на основі проведеного аналізу сучасного стану інноваційного законодавства України, а також визначення шляхів подальшого вдосконалення та уніфікації законодавчої бази в інноваційній сфері.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, пов'язані з процесом уніфікації законодавства в сфері інноваційної діяльності.

Методологія дослідження. Методологічною основою дослідження є комплекс загальнонаукових та спеціальних методів пізнання, які використовуються в юридичній науці. Зокрема, використано загаль-

¹ Гречко О. О. Уніфікація інноваційного законодавства України: проблеми теорії і практики. *Право та інновації*. 2021. № 3 (35). С. 119–125. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/755>.

нологічний метод для постановки завдань уніфікації інноваційного законодавства України. За допомогою застосування системно-структурного методу досліджено сучасний стан законодавчого забезпечення інноваційної діяльності в системі нормативно-правових актів різних галузей права, які регулюють інноваційні правовідносини. Формально-юридичний метод дозволив провести ревізію існуючого інноваційного законодавства України (виявити прогалини, дублювання та суперечності між положеннями правових норм різних законодавчих актів) та запропонувати рекомендації щодо визначення шляхів подальшого вдосконалення та уніфікації законодавства, яке регулює інноваційні відносини. У дослідженні застосовано також методи збору інформації, аналізу, синтезу, аналогії при вивченні законодавчої бази; метод узагальнення використано при підготовці висновків. Вищезазначені методи дослідження були використані у їх системному зв'язку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рекомендації щодо вдосконалення законодавчої бази інноваційної сфери містяться у досить великій кількості наукових праць. Певні аспекти систематизації та кодифікації інноваційного законодавства України були об'єктом дослідження таких вчених, як: Ю. Є. Атаманової, В. Д. Бринцева, В. М. Гейця, С. В. Глібка, О. М. Давидюка, К. В. Єфремової, Д. В. Задихайла, Г. Л. Знаменського, А. М. Любчич, О. Е. Сімсон, В. В. Фрончко, О. В. Шаповалової та ін. Особливу увагу заслуговують праці провідного науковця Ю. Є. Атаманової, яка зробила вагомий внесок у розвиток фундаментальних і прикладних досліджень із становлення інноваційного права та вдосконалення інноваційного законодавства України, серед них монографії: «Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації» (2005), «Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України» (2006), «Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави» (2008), «Основні проблеми системного господарсько-правового регулювання відносин в інноваційній сфері» (2009)¹.

¹ Гречко О. О. Уніфікація інноваційного законодавства України: проблеми теорії і практики. *Право та інновації*. 2021. № 3 (35). С. 119–125. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/755>.

Зміст дослідження. Проблематика законодавчого забезпечення інноваційної діяльності є надзвичайно глибокою, об'ємною і динамічною¹. Інноваційне законодавство – нове і доволі складне, має комплексний характер. Новизна інноваційного законодавства обумовлює незавершений процес формування законодавчої бази у цій сфері. Складність інноваційного законодавства обумовлена складністю предмета відносин, які регулюються, системно-синтектичною їх природою (інноваційні правовідносини формуються на стику господарського, цивільного, фінансового, адміністративного права), також у певних випадках інноваційне законодавство регулює відносини, які знаходяться поза межами його безпосереднього предмета. Динамічність розвитку інноваційного законодавства обумовлена стрімким розвитком інноваційної сфери, появою нових форм правовідносин та учасників інноваційного процесу і, відповідно, необхідністю своєчасного нормативно-правового врегулювання цих змін. Такі особливості законодавства «продукують» ті проблеми, які існують сьогодні у правовому регулюванні інноваційних відносин².

Сучасне законодавство України з питань правового регулювання інноваційної діяльності позбавлено системної єдності: загальні положення містяться в гл. 34 ГКУ, основні правила здійснення інноваційної діяльності – у Законі України «Про інноваційну діяльність», а питання, пов'язані з оборотом прав на об'єкти права інтелектуальної власності, у кн. 4 та гл. 75 ЦКУ. Багато питань щодо здійснення інноваційної діяльності та врегулювання відносин, які складаються у зв'язку з її провадженням, вирішується на підзаконному рівні, що зумовило домінування в законодавстві про інноваційну діяльність

¹ Задихайло Д. В. Кодифікація інноваційного законодавства : окремі концептуально-правові підходи. *Вісник академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 180.

² Гречко О. О. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності в Україні: загальна характеристика. *Сучасні проблеми права та інноваційної економіки* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 3 за матеріалами інтернет-конференції (м. Харків, 26 березня 2021 року). Харків : НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 252–258.

саме підзаконних нормативно-правових актів¹. Сучасний стан правового забезпечення інноваційної діяльності характеризується відсутністю єдиних методологічних підходів до створення відповідної законодавчої бази. Чинні нормативні акти не враховують реально існуючих економічних та соціальних умов, а також перспектив інноваційного розвитку суспільства, тому правове регулювання не є комплексним. Слід зауважити, що сьогодні нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання інноваційної сфери, неузгоджені між собою, а іноді суперечливі, і визначають лише загальні, найбільш принципові положення, проте не регламентують інноваційну діяльність як інноваційний процес, спрямований на прискорення економічного розвитку України². Існує неузгодженість понятійно-термінологічного апарату в межах різних нормативно-правових актів інноваційного законодавства України.

Особливе занепокоєння викликає стан законотворчості. В інноваційній сфері за короткий термін створився надмірний об'єм цього законодавства, що стало серйозною вадою в процесі застосування нормативних актів. Мало того, ці акти в багатьох випадках не узгоджені між собою та не завжди відповідають вимогам економічних та інших соціальних процесів³. Значному масиву інноваційного законодавства притаманна казуїстичність. Безсистемне внесення змін і доповнень в окремі норми з метою врегулювання казусів, які виникли під час застосування недосконалих нормо положень, унеможлиблює побудувати сучасну і стабільну галузь права⁴. Нові нормативно-пра-

¹ Атаманова Ю. Є. Основні проблеми системного господарсько-правового регулювання відносин в інноваційній сфері: автореф. дис... д-ра юрид. наук. Харків, 2009. С. 14.

² Барахтян Н. В. Державно-правове регулювання інноваційної діяльності: сучасний стан та перспективи. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Харків: «ФІНН», 2011. С. 116–118.

³ Знаменський Г. Л. Напрями вдосконалення інноваційного законодавства: системний підхід. *Право та інновації*. 2019. № 4 (28). С. 9.

⁴ Глібка С. В. Удосконалення нормативної бази інноваційної діяльності в умовах економічної кризи. *Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах*: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків:

вові акти приймаються без попереднього системного аналізу. Таким чином, по факту ми маємо законодавство, що характеризується розгалуженістю (його норми містяться у господарському, цивільному кодексах, а також інноваційні правовідносини регулюються нормами адміністративного та фінансового права), є несистемним, дезінтегрованим та фрагментарним, має прогалини та суперечності¹.

Відсутня достатньо ефективна правова основа захисту прав інтелектуальної власності, функціонування венчурного капіталу як ринкового інституту; процедури створення окремих суб'єктів інноваційної діяльності безпідставно ускладнені. До того ж законодавчо не встановлені критерії інноваційності проєктів і розмежування інвестиційних та інноваційних проєктів. Недостатньо внормовані питання об'єктивної експертизи та конкурсних засад бюджетного фінансування наукових, науково-технічних, інноваційних програм і проєктів. Так, Закон України «Про державні цільові програми» передбачає обов'язкове проведення державної експертизи проєктів державних цільових програм згідно з нормами законодавства, які відсутні². Існує потреба законодавчого закріплення та оптимізації врегулювання: системи організаційно-господарських засобів стимулювання інноваційної діяльності, а також напрацювання правових засад створення комплексних спеціальних режимів інноваційної діяльності; створення венчурних, життєздатних в українських умовах, інвестиційних фондів, забезпечення їх адекватною організаційно-правовою формою та системою організаційно-господарського супроводження³.

НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. Гл. 1.2. С. 47.

¹ Атаманова Ю. Інноваційний кодекс України як форма удосконалення законодавчого забезпечення інноваційного розвитку України. *Вісник Академії правових наук України*. 1 (52). С. 173. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5587/1/Atamanova_172.pdf.

² Інноваційне право: науково-практичний посібник. 2-ге вид., оновл. і доп. / за заг. ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон, А. В. Стріжкової. Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 14.

³ Задихайло Д. В. Кодифікація інноваційного законодавства : окремі концептуально-правові підходи. *Вісник академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 182.

З набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом потребують внесення змін законодавчі акти, що регулюють питання науково-технічної діяльності та її результати, зокрема Закони України «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про наукову і науково-технічну експертизу», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про пріоритетні напрямки інноваційної діяльності в Україні», «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій», а також Закон «Про спеціальні економічні зони» та інші¹.

Слід зазначити, що на думку науковців, поступовий еволюційний шлях розвитку інноваційного законодавства України не викристалізовував не тільки окремі деталі, але і більш-менш узгоджені інститути, що забезпечують функціонування окремих фрагментів інноваційної системи². Офіційна сторона навпаки стверджує, що базове законодавство, необхідне для формування та розвитку в Україні національної інноваційної системи, певною мірою вже створене, але його практичне застосування стримується недостатньою інфраструктурою, нерозвиненістю системи інноваційного менеджменту³.

У контексті проведення аналізу сучасного стану нормативно-правового забезпечення інноваційної сфери в Україні актуалізується дослідження правових передумов свободи інноваційної діяльності, які закладені у нормах Конституції України як Основного Закону України. На нашу думку, конституційні норми, які забезпечують

¹ Глібка С. В. Удосконалення нормативної бази інноваційної діяльності в умовах економічної кризи. *Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах*: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. Гл. 1.2. С. 46.

² Задихайло Д. В. Кодифікація інноваційного законодавства: окремі концептуально-правові підходи. *Вісник академії правових наук України*. 2010. № 4. С. 180.

³ Глібка С. В. Удосконалення нормативної бази інноваційної діяльності в умовах економічної кризи. *Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах*: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. Гл. 1.2. С. 46.

передумови для свободи інноваційної діяльності слід об'єднати у чотири блоки¹:

1. норми, що роблять акцент на засадах правового стану людини та основних правах і свободах людини як інноваційної особистості, закріплюють: людину як найвищу соціальну цінність (ст. 3 КУ); свободу і рівність у правах, невідчужуваність і непорушність прав людини (ст. 21 КУ), невичерпність прав людини (ст. 22 КУ), вільний розвиток особистості (ст. 23 КУ), свободу думки і слова (ст. 34 КУ), свободу творчості, захист інтелектуальної власності, забезпечення державою розвитку науки (ст. 54 КУ) – зазначені положення є правовими підставами для визнання конституційно-правової природи права на інноваційну діяльність;

2. норми, які характеризують Україну як правову державу (ст. 1 КУ), яка визнає верховенство права (ст. 8 КУ) та забезпечує правовий порядок (ст. 19 КУ), обов'язок кожного неухильно додержуватися Конституції та законів України (ст. 68 КУ) – тим самим держава створює сприятливе правове поле для реалізації прав і свобод людини, зокрема, права на інноваційну діяльність;

3. норми, що закріплюють певні права і свободи людини: право власності (ст. 41 КУ), право на підприємницьку діяльність та забезпечення державою захисту конкуренції (ст. 42 КУ), свобода пересування, вільний вибір місця проживання (ст. 33 КУ), право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів (ст. 34 КУ), держава сприяє розвитку науки, встановленню наукових зв'язків із світовим співтовариством (ст. 54 КУ), політична, економічна та ідеологічна багатоманітність, заборона цензури (ст. 15 КУ), право на освіту (ст. 53 КУ), право на об'єднання громадян (ст. 36 КУ) – ці статті Конституції України відіграють найважливішу роль для творчої активності населення країни, зумовлюючи тим самим масштаби здійснення інноваційної діяльності на її території;

¹ Гречко О. О. Правові передумови інноваційної діяльності, які закладені нормами Конституції України. *Конституційні засади розвитку інноваційного суспільства*: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 5 за матеріалами інтернет-конференції (м. Харків, 25 червня 2021 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 12–16.

4. норми, які гарантують права і свободи людини та їх судовий захист: в ст. 8 Конституції України говориться про те, що звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина гарантується, а в ст. 55 підкреслюється, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом, відповідно до ст. 102 Конституції України гарантом прав і свобод людини і громадянина виступає Президент України, Кабінет Міністрів України вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина (п. 2 ст. 116 КУ), забезпечує рівні умови розвитку всіх форм власності (п. 5 ст. 116 КУ) – дані норми виступають конституційною гарантією реалізації права на інноваційну діяльність.

Таким чином, потенціал чинної Конституції України в повній мірі створює необхідні правові передумови для інноваційної активності та гарантує реалізацію права на інноваційну діяльність і його правовий захист.

Отже, з огляду на проведений аналіз сучасного стану інноваційного законодавства України, слід зазначити, що відсутність сприятливого правового поля інноваційної сфери вимагає проведення уніфікації законодавства України, яке регулює інноваційні відносини. З цією ціллю необхідно визначити завдання уніфікації законодавства, а також розробити рекомендації щодо шляхів подальшого вдосконалення та уніфікації законодавчої бази в інноваційній сфері.

Уніфікація законодавства передбачає приведення законодавчої бази до єдиної системи і структури нормативно-правових актів, створення одноманітних, ідентичних правових норм, які повністю збігаються, забезпечення змістовної однозначності правових приписів та уніфікація правової термінології, розширення кола загальних правових норм тощо¹. Відповідно масштабним завданням уніфікації інноваційного законодавства є встановлення повноти та системності правового регулювання суспільних відносин у сфері інноваційної діяльності.

При здійсненні ревізії та систематизації законодавства повинні бути виявлені та усунені прогалини, дублювання та суперечності між

¹ Волошенюк О. В. Гармонізація та уніфікація законодавства як форми зближення правових систем. *Право і суспільство*. 2015. № 4. Ч. 4. С. 5. URL: http://www.pravoisusilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_4/3.pdf.

положеннями правових норм різних нормативно-правових актів. Їх зміст, а також термінологія (що є немалозначущим за сучасного стану правового регулювання) мають бути узгоджені, уніфіковані та системно викладені. У результаті роботи з систематизації інноваційного законодавства мають бути визначені та юридично оформлені структурні елементи національної інноваційної системи, врегульовані відносини, що складаються протягом та у зв'язку з її функціонуванням, із переглядом, зміною та можливою відміною правових норм, що не відповідають особливостям останніх¹.

Слід акцентувати увагу на соціальній затребуваності законодавчого забезпечення інноваційно орієнтованих трансформацій, що створює передумови щодо необхідності правової визначеності правового регулювання інноваційних відносин. На думку деяких науковців, відшліфовування існуючих конструкцій не в змозі привести до поставленої мети, саме розробка нової ефективної системи функціонування інноваційних правовідносин і механізмів їх правового регулювання зможе активізувати інноваційні процеси². Багато вчених дотримуються думки про необхідність та особливу актуальність кодифікації інноваційного законодавства України^{3, 4, 5, 6, 7}. Оскільки

¹ Атаманова Ю. Інноваційний кодекс України як форма удосконалення законодавчого забезпечення інноваційного розвитку України. *Вісник Академії правових наук України*. 1 (52). С. 174. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5587/1/Atamanova_172.pdf.

² Сімсон О. Інноваційне право як запорука сталого інноваційного розвитку. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 4/2010. С. 86. URL: http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2010_4/simson.pdf.

³ Петришин О. В. Привітальне слово Пертишина О. В. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х. : «ФІНН», 2011. С. 15–19.

⁴ Задихайло Д. В. Проект Інноваційного кодексу в контексті інноваційної політики держави. С. 128–132.

⁵ Атаманова Ю. Є. Концептуальні підходи до систематизації інноваційного законодавства та розроблення проекту Інноваційного кодексу України. С. 31–36.

⁶ Єфремова К. В. Загальні засади державного регулювання функціонування національної інноваційної системи. С. 70–77.

⁷ Юшко А. М. Законодавче забезпечення інноваційного розвитку українського суспільства. *Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні*: монографія / за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків: Право, 2015. Гл. 1.3, С. 101.

назріли усі передумови до включення інноваційного права як комплексної галузі права в систему права України.

Таким чином, для досягнення мети уніфікації інноваційного законодавства слід визначити такі завдання¹:

- для комплексного формування інноваційного законодавства необхідно визначити структуру законодавчої бази, яка регулює інноваційну діяльність, привести законодавство до єдиної системи;
- провести ревізію існуючого інноваційного законодавства: виявити прогалини, дублювання та суперечності між положеннями правових норм різних нормативно-правових актів;
- усунути виявленні недоліки: здійснити прийняття нових нормативно-правових актів та внесення відповідних змін в існуючі, але перед цим обов'язково провести попередній системний аналіз нормативно-правового акту (нового або в який вносяться зміни);
- змістовне наповнення норм має бути узгоджено та системно викладено;
- уніфікувати понятійно-термінологічний апарат;
- здійснити узгодження інноваційного законодавства в єдиній законодавчій системі України.

Одним з першочергових завдань уніфікації інноваційного законодавства України є вдосконалення понятійно-термінологічного апарату, оскільки недоліки у визначенні термінів (неточність, неповнота) тягнуть за собою чимало проблемних моментів: невірне трактування норм, прогалини у встановленні даних понять як категорій інноваційного права, плутанину, розбіжності і суперечності в нормативно-правовому регулюванні інноваційних правовідносин².

¹ Гречко О. О. Постановка завдань уніфікації законодавства України, що регулює інноваційну діяльність. *Актуальні проблеми господарської діяльності в умовах розбудови економіки Індустрії 4.0* : зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПрН України № 4 за матеріалами круглого столу (м. Харків, 21 травня 2021 року). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2021. С. 50–55.

² Гречко О. О. Напрями уніфікації понятійно-термінологічного апарату інноваційного законодавства України. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*: матеріали I Міжнародної наукової конференції (Т. 1). (м. Вінниця, 19 листопада, 2021р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 86–87.

Уніфікацію понятійно-термінологічного апарату інноваційного законодавства, на нашу думку, потрібно здійснювати за такими напрямками¹:

1. усунення неузгодженостей щодо визначення термінів у чинному законодавстві;
2. вдосконалення формулювання існуючих термінів;
3. наповнення законодавчої бази новими термінами на вимогу соціальним потребам.

Щодо неузгодженостей у визначенні термінів у чинному інноваційному законодавстві, слід зазначити, що сьогодні в законодавчій базі існує три різні визначення такого базового терміну як «інноваційна діяльність»: у Законі України «Про інноваційну діяльність» (ст. 1), у Господарському Кодексі України (ст. 325) та у Законі України «Про інвестиційну діяльність» (ст. 3). Дані визначення відрізняються між собою, мають несхожі ознаки одного і того ж поняття «інноваційна діяльність». Безумовно, такі невідповідності потребують узгодження².

Щодо вдосконалення формулювання існуючих термінів, на нашу думку, дуже важливо удосконалити та розширити визначення головних понять «інновація» та «інноваційна діяльність». Дані терміни необхідно визначити більш повно і точно, таким чином, щоб у визначеннях чітко були встановлені певні критерії їх розмежування з близькими поняттями: «інновацій» – з нововведеннями, новаціями, винаходом, відкриттям, а «інноваційної діяльності» – з науковою, науково-технічною діяльністю та виробничо-інноваційною діяльністю³.

¹ Гречко О. О. Напрями уніфікації понятійно-термінологічного апарату інноваційного законодавства України. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*: матеріали I Міжнародної наукової конференції (Т. 1). (м. Вінниця, 19 листопада, 2021р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 86–87.

² Знаменский Г. Л. Напрями вдосконалення інноваційного законодавства: системний підхід. *Право та інновації*. 2019. № 4 (28). С. 8.

³ Атаманова Ю. Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М. 2005. С. 72, 89.

Удосконалення потребують також визначення «науковий парк», «індустріальний парк» та «технологічний парк», із внесенням змін у Закони України «Про наукові парки», «Про індустріальні парки» та «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» відповідно¹.

Щодо наповнення законодавчої бази новими термінами, відзначаємо, що статтю 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» необхідно доповнити як базовими категоріями (національна інноваційна система, інноваційний процес, суб'єкти інноваційної діяльності, інноваційний потенціал), так і новими дефініціями (інноваційний хаб, інноваційний ваучер), а також визначеннями різних видів інноваційних підприємств (стартап, спін-оф компанія, бізнес-інкубатор, бізнес-акселератор, інноваційний кластер), які потребують чіткого визначення їх організаційно-правової форми та виду діяльності на законодавчому рівні².

На сьогоднішній день у наукових та законодавчих колах постало питання про доцільність введення у правозастосування категорії «інноваційний парк», зокрема, Міністерством освіти і науки України підготовлений законопроект «Про інноваційні парки»³. Необхідність прийняття даного законопроекту обумовлена соціальною затребуваністю – з 2017 року в Україні стали з'являтися інноваційні парки, але юридичної регламентації вони й досі не мають.

Отже, слід зазначити, що з огляду на стрімкий розвиток інноваційної сфери, на зміну форм та умов усього соціально-економічного життя, досягти усунення всіх недоліків правового забезпечення ін-

¹ Рекомендації з удосконалення інноваційного законодавства України. Харків: НДІ ПЗІР НАПрНУ. 2020. С. 59–61.

² Гречко О. О. Напрями уніфікації понятійно-термінологічного апарату інноваційного законодавства України. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*: матеріали I Міжнародної наукової конференції (Т. 1). (м. Вінниця, 19 листопада, 2021р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 86–87.

³ МОН пропонує до громадського обговорення проект Закону України «Про інноваційні парки». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogoobgovorennya-proyekt-zakonu-ukrayini-pro-innovacijni-parki>.

новаційної сфери дуже складно, тому на етапі уніфікації понятійно-термінологічного апарату інноваційного законодавства України необхідно здійснити такі заходи: вдосконалення основних базових дефініцій інноваційного права, узгодження термінології у різних законодавчих актах, а також введення у правове поле нових категорій інноваційного характеру, які з'явилися у соціально-економічній сфері, та відповідно потребують свого законодавчого визначення¹.

Ідея уніфікації чинного інноваційного законодавства України не є новою, вона виникла більш ніж десятиліття тому. За цей час багато вчених висловлювало думку про об'єктивну необхідність уніфікації. Необхідність уніфікації нормативно-правової бази в інноваційній сфері зумовила пошук форм систематизації інноваційного законодавства. Розглядалися різні варіанти: від внесення змін до чинного ЗУ «Про інноваційну діяльність» та доповнення глави 34 «Правове регулювання інноваційних відносин» Господарського кодексу України до проведення систематизації всього масиву нормативно-правових актів в інноваційній сфері, та розроблення за її результатами кодифікованого акту, регулятивним впливом якого охоплювались би всі основні аспекти реалізації відносин інноваційного процесу². Аналіз зазначених правових форм удосконалення правового регулювання відносин в інноваційній сфері дав підстави для висновку, що найбільш ефективної з них є остання із розробленням як результату міжгалузевої кодифікації Інноваційного кодексу (далі – ІК), який здатний на відміну від інших законодавчих актів виконувати роль основоположного нормативно-правового акту держави з питань забезпечення, стимулювання та здійснення інноваційної діяльності суб'єктами господарювання³.

¹ Гречко О. О. Напрями уніфікації понятійно-термінологічного апарату інноваційного законодавства України. *Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність*: матеріали I Міжнародної наукової конференції (Т. 1). (м. Вінниця, 19 листопада, 2021р.). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2021. С. 86–87.

² Проект інноваційного кодексу України. Харків: Право, 2012. С. 158.

³ Атаманова Ю. Є. Концептуальні підходи до систематизації інноваційного законодавства та розроблення проекту Інноваційного кодексу України. *Проект*

Отже, більшість сучасних науковців стосовно можливих форм систематизації галузевого інноваційного законодавства (інкорпорація, консолідація, кодифікація) є прихильниками кодифікації^{1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8} як найбільш досконалої форми, яка в найбільшій мірі відповідає комплексному та складному характеру інноваційної галузі права і в змозі упорядкувати весь масив нормативно-правових актів, які регу-

Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х.: «ФІНН», 2011. С. 31–36.

¹ Атаманова Ю. Інноваційний кодекс України як форма удосконалення законодавчого забезпечення інноваційного розвитку України. *Вісник Академії правових наук України*. 1 (52). С. 182. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5587/1/Atamanova_172.pdf.

² Петришин О. В. Привітальне слово Пертишина О. В. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х.: «ФІНН», 2011. С. 15–19.

³ Задихайло Д. В. Проект Інноваційного кодексу в контексті інноваційної політики держави. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х.: «ФІНН», 2011. С. 128–132.

⁴ Юшко А. М. Законодавче забезпечення інноваційного розвитку українського суспільства. Концептуальні засади становлення інноваційного суспільства в Україні: монографія / за ред. Ю. Є. Атаманової, Г. П. Клімової. Харків: Право, 2015. Гл. 1.3. С. 101.

⁵ Єфремова К. В. Загальні засади державного регулювання функціонування національної інноваційної системи. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х.: «ФІНН», 2011. С. 70–77.

⁶ Кохан В. П. До питання про правовий статус наукових працівників у проєкті інноваційного кодексу. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х.: «ФІНН», 2011. С. 101–106.

⁷ Адамюк Д. І. Господарсько-правові аспекти регулювання реалізації інноваційних проєктів. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х.: «ФІНН», 2011. С. 90–95.

⁸ Бринцев В. Д. Концепція удосконалення системи інноваційного права. *Право та інновації*. 2020. № 4 (32). С. 43.

люють інноваційну діяльність. І з ними не можна не погодитись. Слід зазначити, що у правовій науці інкорпорація та консолідація, завданнями яких є уніфікація близьких за змістом положень кількох нормативних актів без зміни змісту норм (елементарна систематизація), вважаються початковими стадіями систематизації, тоді як кодифікація є заключною стадією, основним завданням якої є створення єдиного закону, приведення до системної єдності та однорідності нормативного матеріалу галузевої структури законодавства з частковим або повним оновленням змісту норм, їх узгодженням¹. І, як зазначав Д. А. Керімов, неможливо провести кодифікацію законодавства без попередньої його інкорпорації.

Слід зробити висновок, що виконання завдань уніфікації законодавчої бази, яка регулює інноваційну діяльність, найбільш доцільно здійснити шляхом кодифікації. Тобто приведення нормативного масиву, який «розпорошений» у різних галузях права, до єдиної системи та структури, уніфікація термінологічного апарату, узгодження між собою положень різних нормативних актів, досягнення змістовної однорідності норм, створення нових норм, які будуть регулювати відносини, що не набули ще правової визначеності, доречно здійснити шляхом прийняття єдиного основоположного нормативно-правового акту – Кодексу. У результаті цього повинна значно підвищитися ефективність законодавства.

Щодо вдосконалення інноваційного законодавства Г. Л. Знаменський виокремлює дві стадії робіт: передпроектну (рішення теоретичних проблем вдосконалення законодавства) і проектну (підготовка конкретних пропозицій і проектів нормативних актів). В межах передпроектної стадії (програми) можуть вирішуватися такі теоретичні проблеми законодавства, як його система і структура, цілі, ефективність, оптимізація змісту і форми. Без глибокого вивчення системних і структурних властивостей законодавства неможливо створення методологічних засад удосконалення законодавства².

¹ Гетьман Є. А. Кодифікація як форма систематизації законодавства України. *Проблеми законності*. Харків, 2008. Вип. 99. С. 228–236.

² Знаменський Г. Л. Напрями вдосконалення інноваційного законодавства: системний підхід. *Право та інновації*. 2019. № 4 (28). С. 12.

Розглянемо які пропозиції щодо визначення структури інноваційного законодавства України існують у науковій літературі.

В. В. Фрончко пропонує в структурі інноваційного права виділити загальну і особливу частини. У загальній частині інноваційного права закріпити такі розділи¹: 1) поняття «інновацій» (поняття та його класифікація); 2) поняття «інноваційна діяльність» (поняття та її складові частини); 3) інноваційна система (елементний склад, взаємозв'язок між елементами); 4) суб'єкти інноваційної діяльності; 5) публічна і непублічна (приватна) підтримка інноваційної діяльності; 6) форми комерціалізації інновацій (визначає способи, за допомогою яких можлива комерціалізація інновацій, в тому числі: визначення кращої локації для бізнесу; податкові режими; новітні способи зайняття певними видами підприємництва та ін.); 7) договірне інноваційне право; 8) право інтелектуальної власності як форма інновацій.

В особливій частині інноваційного права допустимо визначити такі розділи: 1) правове регулювання технологічних інновацій (інновації в сферах наноіндустрії, медицини, енергетики, в комп'ютерній сфері і т. д.); 2) правове регулювання організаційних інновацій (розробка та реалізація нових або зміна корпоративної стратегії, впровадження сучасних методів управління організаціями та установами та ін.); 3) правове регулювання маркетингових інновацій (інтернет-торгівля та електронна комерція; навички у сфері інноваційного маркетингу тощо); 4) правове регулювання інновацій в публічному секторі (стосується питань формування, комерціалізації, використання і поширення інновацій в рамках публічно-правових утворень); 5) правове регулювання інновацій в приватному секторі (пов'язане з формуванням, комерціалізацією, використанням та поширенням інновацій в приватному секторі).

На нашу думку, до загальної частини, яка зазвичай зосереджує норми, що визначають принципи, загальні положення та основні інститути права, можна віднести запропоновані перші чотири роз-

¹ Фрончко В. Місце інноваційного права в сучасній системі права. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017. С. 243–244. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/235/233>.

діли. Їх доцільно було б об'єднати в один (перший) розділ «Загальні положення». Інші розділи – передбачають правове регулювання інноваційних відносин, їх слід віднести до особливої частини. Таким чином, поділ на загальну та особливу частину інноваційного законодавства не є доцільним, оскільки в загальній частині залишається один розділ невеликий за об'ємом, а в особливій частині весь масив законодавства, що регламентує інноваційну діяльність. Слід послідовно розташувати розділи без поділу на загальну та особливу частини.

Інші концептуальні підходи до систематизації інноваційного законодавства використовує Ю. Є. Атаманова. Вона пропонує таку структуру проекту Інноваційного кодексу України¹:

1. Загальні положення: Предмет регулювання. Національна інноваційна система та її структура. Принципи функціонування НІС. Інноваційна діяльність та інноваційні відносини. Розмежування інноваційних відносин з іншими відносинами у сфері господарювання.

2. Загальні засади державного регулювання функціонування національної інноваційної системи: Держава, територіальна громада як учасники інноваційних відносин. Предмет та основні напрямки державної інноваційної політики. Форми реалізації державної інноваційної політики. Прогнозування, планування та пріоритети інноваційного розвитку економічної системи. Державно-правові засоби реалізації державної інноваційної політики. Моніторинг реалізації державної інноваційної політики. Державний контроль та нагляд за функціонуванням НІС. Підстави та порядок застосування засобів державного регулювання надзвичайного характеру.

3. Суб'єкти інноваційної діяльності та учасники інноваційних відносин: Загальні положення. Суб'єкти інноваційної діяльності. Види та організаційно-правові форми суб'єктів інноваційної діяльності. Технопарки як суб'єкти інноваційної діяльності. Компанії по

¹ Атаманова Ю. Інноваційний кодекс України як форма удосконалення законодавчого забезпечення інноваційного розвитку України. *Вісник Академії правових наук України*. 1 (52). С. 180–182. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/5587/1/Atamanova_172.pdf.

управлінню правами інтелектуальної власності. Суб'єкти інноваційної інфраструктури. Венчурні фонди. Інші учасники інноваційних відносин.

4. Об'єкти інноваційних відносин: Загальні положення. Об'єкти права інтелектуальної власності як об'єкти інноваційних відносин. Поняття та види інноваційних об'єктів. Оборотоzdатність інноваційних продуктів. Технології. Інновації. Форми реалізації інновацій та інноваційна продукція. Державна реєстрація інноваційних об'єктів. Розподіл прав інтелектуальної власності на інноваційні об'єкти, створені за рахунок державних коштів.

5. Господарські зобов'язання інноваційного характеру: Загальні положення. Порядок переходу прав на інноваційні об'єкти. Ціноутворення та оцінка вартості інноваційних об'єктів. Стандартизація та сертифікація інноваційних об'єктів. Загальні засади конкуренції. Відповідальність за правопорушення.

6. Договори інноваційного характеру: Загальні положення. Державна експертиза та реєстрація договорів інноваційного характеру. Окремі види договорів інноваційного характеру. Особливості договорів інноваційного характеру з іноземним елементом.

7. Спеціальні режими інноваційної діяльності: Загальні положення. Види спеціальних режимів інноваційної діяльності.

Пізніше науковцями Науково-дослідницького інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України даний проєкт був удосконалений та доповнений¹: з'явився розділ присвячений правовим засадам організації та здійснення наукової, науково-технічної інноваційної діяльності, був розширений розділ «Суб'єкти інноваційної діяльності та учасники інноваційних відносин», перший розділ доповнено главами «Інфраструктура національної інноваційної системи» та «Господарська діяльність з розробки та впровадження інновацій», передбачено державне забезпечення інноваційної, технологічної та науково-технічної безпеки.

Структура закону, запропонованого Ю. Є. Атамановою, побудована за класичною схемою «суб'єкт – об'єкт, взаємозв'язки між ними».

¹ Проєкт інноваційного кодексу України. Харків: Право, 2012. С. 165–167.

Окремими елементами у структурі інноваційного законодавства закріплюються специфічні особливості інноваційних відносин: господарські зобов'язання, договори, спеціальні режими. Необхідність включення розділу «Господарські зобов'язання інноваційного типу» до проекту Кодексу обумовлена значною специфікою зобов'язань, що виникають з приводу розроблення, створення, передачі та впровадження інноваційних об'єктів як інновацій¹.

Щодо включення розділу «Договори інноваційного характеру» в проект Кодексу слід зазначити, що договірне право в інноваційній сфері є складним і специфічним явищем. З огляду на величезну кількість різного роду інновацій, застосовувані в їх регулюванні договірні моделі досить різноманітні. Умовно кажучи, питання створення і застосування будь-якої інновації регулюються способом, часто відмінним від того, яким регулюється інша інновація, що повністю може змінити основні характеристики договору. Відповідно можна констатувати, що виділення кількох однакових типових договорів в частині однієї чи іншої інновації неможливо. Під умови функціонування тієї чи іншої інновації створюється виключний нетиповий складний договір. Таким чином, у договірному інноваційного права можна виділити його ключову особливість, що відрізняє його від інших видів договірному права та пов'язана з його неоднорідністю – це нетиповість його умов². Різноманітність і нетиповість договорів інноваційного типу вимагає обов'язкового закріплення правового регулювання цих відносин на законодавчому рівні, зокрема, в Кодексі.

Розділ присвячений концептуальним засадам запровадження спеціальних режимів інноваційної діяльності також має місце бути по причині нетипового правового регулювання даних відносин. На нашу думку, потрібно розширити цей розділ положеннями, що будуть

¹ Уркевич В. Ю. Господарські зобов'язання інноваційного типу в проекті Інноваційного кодексу України. *Проект Інноваційного кодексу України як новий етап розвитку нормотворення в інноваційній сфері*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 14 червня 2011 р.). Х. : «ФІНН», 2011. С. 50–56.

² Фрончко В. Місце інноваційного права в сучасній системі права. *Актуальні проблеми правознавства*. Випуск 4 (12). 2017. С. 244. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/235/233>.

регулювати спеціальні режими інноваційної діяльності. Сьогодні у державній інноваційній політиці відмічаються тенденції щодо активізації, стимулювання інноваційної діяльності та її державної підтримки, зокрема, міністерствами розробляються законопроекти по цим напрямкам. Таким чином, розділ «Спеціальні режими інноваційної діяльності» охоплює досить широке коло питань, яке також потребує свого законодавчого закріплення.

Підсумовуючи, слід зазначити, що структура інноваційного законодавства запропонована В. В. Фрончко та Ю. Є. Атамановою включає у себе майже одні і тіж самі блоки: загальні положення, державне регулювання інноваційних відносин, державна підтримка, суб'єкти інноваційної діяльності, форми реалізації інновацій, договірне інноваційне право, право інтелектуальної власності як форма інновацій. Але є деякі відмінності, В. В. Фрончко розділяє правове регулювання інновацій на регулювання у публічному секторі та на регулювання у приватному секторі, а також розрізняє правове регулювання по спеціалізаціям – маркетингові інновації, технологічні, організаційні. На нашу думку, більш доцільна структура проекту Кодексу Ю. Є. Атаманової, оскільки вона проведена на базі існуючих Законів України та підзаконних нормативно-правових актів, зокрема законів «Про інноваційну діяльність», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про державне регулювання діяльності в сфері трансферу технологій», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про наукову та науково-технічну експертизу» та інших, і тим самим цілеспрямовано враховує структурні властивості інноваційного законодавства України, що є основним завданням кодифікації.

Зазначимо також про зміни, які сьогодні відбуваються у законотворчості: розробка проекту Закону України «Про підтримку та розвиток інноваційної діяльності», прийняття якого скасує Закон України «Про інноваційну діяльність». На нашу думку, такі трансформації в інноваційному законодавстві можливо і носять позитивний характер (у деякій мірі удосконалюють та розвивають існуюче законодавство), але знову таки мають тимчасовий ефект із фрагментарним

забезпеченням нормативно-правовою основою інноваційних відносин та залишають відкритими питання уніфікації інноваційного законодавства.

Висновки. Проблематика уніфікації законодавства в інноваційній сфері є актуальною і потребує першочергового вирішення як на практиці, так і у теоретичній площині. При вирішенні теоретичних проблем вдосконалення інноваційного законодавства повинні бути чітко визначені цілі, предмет, структура, форма вдосконалення законодавчої бази, оптимізоване її змістовне та термінологічне наповнення. Результати наукових напрацювань в означеному напрямі мають досить високий рівень розробки та можуть бути застосовані для впровадження їх на практиці.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що оптимальною і найбільш ефективною формою уніфікації інноваційного законодавства є прийняття єдиного нормативно-правового акту – кодексу. Доцільність розробки та введення Інноваційного кодексу України обумовлена орієнтацією державної політики на інноваційну модель розвитку економіки, що вимагає правової визначеності у правовому регулюванні інноваційних відносин.

У процесі уніфікації інноваційного законодавства України повинні бути виконані такі завдання: для комплексного формування інноваційного законодавства необхідно визначити структуру законодавчої бази, яка регулює інноваційну діяльність, привести законодавство до єдиної системи; провести ревізію існуючого інноваційного законодавства: виявити прогалини, дублювання та суперечності між положеннями правових норм різних нормативно-правових актів; усунути виявленні недоліки: здійснити прийняття нових нормативно-правових актів та внесення відповідних змін в існуючі, але перед цим обов'язково провести попередній системний аналіз нормативно-правового акту (нового або в який вносяться зміни); змістовне наповнення норм має бути узгоджено та системно викладено; уніфікувати понятійно-термінологічний апарат; здійснити узгодження інноваційного законодавства в єдиній законодавчій системі України.

Розділ 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ОКРЕМИХ ГАЛУЗЕЙ ЕКОНОМІКИ

2.1. Інноваційна діяльність учасників національної інноваційної системи на етапі фундаментальних досліджень та експериментальних розробок лікарських засобів та впровадження їх результатів

Постановка проблеми. Створення нових лікарських засобів є запорукою конкурентоздатності фармацевтичної галузі економіки окремої держави. Для стимулювання фундаментальних досліджень з метою розробки інноваційних лікарських засобів необхідні не тільки економічні заходи, але також і належна правова база. Зокрема, держава повинна регулювати статус учасників національної інноваційної системи, які створюють лікарські засоби. Важливо встановити порядок створення нових лікарських засобів, розробити пропозиції про вдосконалення відповідного законодавства. Названі обставини обґрунтовують необхідність здійснення досліджень у сфері обігу лікарських засобів.

Актуальність вивчення проблем правового регулювання створення нових лікарських засобів зумовлена також необхідністю протидії епідеміям, подолання нових вірусів. Держава повинна виконувати функцію з охорони здоров'я громадян та забезпечувати належний захист охорони здоров'я.

Стан дослідження проблеми. Проблеми правового регулювання наукових досліджень у сфері створення нових лікарських засобів вивчали науковці у сфері права, економіки та фармації. Серед фахівців у сфері права, які вивчали проблеми обігу лікарських засобів, варто назвати В. М. Пашкова, О. Г. Стрельченко, А. В. Останіну, Д. А. Лур'є, І. С. Вороніну. Серед науковців-правників, які досліджували проблеми інноваційної системи, можна відзначити С. В. Глібка, Ю. В. Георгіївського, А. Т. Завадську. Проблеми здійснення наукових досліджень для розробки нових лікарських засобів відображені у працях таких науковців – економістів як О. В. Посилкіна та О. В. Літвінова. Варто звернути увагу на наукові дослідження у сфері фармації Н. Ю. Ветютневої та С. Г. Убогова, які є фахівцями у сфері фармації. Вивчення праць названих науковців, законодавчих і підзаконних актів дозволило досягти необхідних висновків у роботі.

Метою дослідження є визначення особливостей правового регулювання інноваційної діяльності учасників національної інноваційної системи, які створюють нові лікарські засоби.

Завданнями дослідження є:

- встановлення особливостей правового статусу учасників національної інноваційної системи, які створюють нові лікарські засоби;
- визначення специфіки правового регулювання проведення наукових досліджень з метою створення інноваційних лікарських засобів;
- надання характеристики засобам державної фінансової підтримки створенню інноваційних лікарських засобів;
- розробка пропозицій щодо внесення змін у чинне законодавство для вдосконалення правового регулювання створення інноваційних лікарських засобів.

Виклад основного матеріалу. Для проведення досліджень обраної проблематики **необхідно надати визначення поняттю «інноваційний лікарський засіб»**. На даний час поняття «інноваційний лікарський засіб» не закріплено ані в Законі України «Про лікарські засоби», ані в Основах законодавства про охорону здоров'я

України. Водночас, визначення вказаного терміну міститься у Порядку проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення (далі – Порядок № 426).

Згідно із пп. 36 п. 1 розділу II Порядку № 426 «Визначення термінів» оригінальний (інноваційний) лікарський засіб – це лікарський засіб, що був уперше у світі зареєстрований на основі повного комплекту документів щодо його якості, безпеки та ефективності (повної реєстраційної інформації)¹. На думку І. С. Вороніної інноваційним лікарським засобом є лікарський засіб, що був уперше у світі зареєстрований на основі повного реєстраційного досьє (повного комплекту документів щодо його ефективності, безпеки та якості) та має патентний захист активних компонентів на певний період часу². Саме такі лікарські засоби повинні розробляти учасники національної інноваційної системи, які створюють лікарські засоби.

Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 1 проекту Закону України «Про особливості імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів» № 4465 оригінальний (інноваційний) лікарський засіб – це лікарський засіб, на який була вперше у світі видана торгова ліцензія на основі повного досьє щодо його ефективності, безпеки та якості³. Вказаний законопроект було внесено на розгляд Верховної Ради України 18 квітня 2016 р., а відкликано – 29 серпня 2019 р. Законопроект не був прийнятий.

¹ Порядок проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 26 серпня 2005 р. № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05>.

² Вороніна І. С. Правова характеристика інноваційних лікарських засобів. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 49–54.

³ Про особливості імплементації окремих положень законодавства Європейського Союзу щодо обігу лікарських засобів: проект Закону України № 4465. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58784.

Згідно із п. 24 ч. 1 ст. 1 проекту Закону України «Про лікарські засоби» № 2162 оригінальний (інноваційний) лікарський засіб – лікарський засіб, на який вперше у світі було видано дозвіл на введення на ринок (інший дозвільний документ), на основі повної документації щодо його ефективності, безпеки та якості (повними матеріалами досьє)¹. Цей законопроект було внесено на розгляд Верховної Ради України 17 лютого 2015 року, а відкликано – 29 серпня 2019 року. Законопроект не був прийнятий.

Визначення інноваційного лікарського засобу, закріплені нормами Порядку № 426, законопроекту № 4465 та законопроекту № 2162 є дуже схожими. Автори законопроектів називають наступні ознаки інноваційних лікарських засобів:

1. На цей засіб вперше у світі видано дозвіл у вигляді будь-якого документа (торгової ліцензії, реєстраційного посвідчення, тощо).

2. За результатами фармацевтичних досліджень лікарського засобу на нього складено реєстраційне досьє у повній формі.

Доктринальне визначення інноваційного лікарського засобу, запропоноване І. С. Вороніною, відрізняється від попередніх термінів вказівкою на патентний захист активних компонентів лікарського засобу на певний період часу.

Для характеристики сутності і відмінностей інноваційного лікарського засобу від інших видів ліків необхідно визначити відмінності цього виду ліків від генеричного або референтного лікарського засобу.

Згідно із пп. 11 п. 1 Порядку № 426 генеричний лікарський засіб (генерик) – це лікарський засіб такого самого якісного і кількісного складу діючих речовин і такої самої лікарської форми, як і референтний лікарський засіб, біоеквівалентність якого з референтним лікарським засобом було продемонстровано належними дослідженнями біодоступності². Для розуміння сутності генериків зазначимо, що

¹ Про лікарські засоби: проект Закону України № 2162. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54089.

² Порядок проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також екс-

відповідно до ч. 12 ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби» після реєстрації оригінального, тобто інноваційного, лікарського засобу, протягом п'яти років забороняється реєстрація лікарських засобів, який містить ту саму діючу речовину¹. Отже, лікарські засоби – генерики можуть бути зареєстровані лише після того, як мине п'ять років після першої реєстрації інноваційного лікарського засобу.

Як встановлено у пп. 52 п. 1 Порядку № 426 референтний лікарський засіб – це лікарський засіб, з яким порівнюється досліджуваний лікарський засіб і який є, насамперед, оригінальним (інноваційним) лікарським засобом з доведеними ефективністю, безпекою та якістю². Таким чином, однією із основних функцій інноваційного лікарського засобу є його порівняння із генеричним лікарським засобом.

Враховуючи наведені вище пропозиції, можемо запропонувати наступне визначення: «Інноваційний (оригінальний) лікарський засіб – лікарський засіб, який було вперше у світі зареєстровано на основі повного досьє щодо його ефективності, безпеки та якості, з яким має порівнюватися генеричний лікарський засіб».

Наступним етапом нашого дослідження є **встановлення правового статусу учасників національної інноваційної системи**, які створюють лікарські засоби. Сутність національної інноваційної системи розкривається у доктринальних та нормативно-правових визначеннях цього терміну. Зокрема, С. В. Глібоко та Ю. В. Георгієвський стверджують, що національна інноваційна система — це, з одного боку, сукупність взаємопов'язаних організацій (структур),

пертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 26 серпня 2005 р. № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05>.

¹ Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

² Порядок проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 26 серпня 2005 р. № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05>.

зайнятих виробництвом і комерційною реалізацією наукових знань та технологій у межах національних кордонів: малих і великих компаній, університетів, лабораторій, технопарків та інкубаторів; а з іншого — комплекс інститутів правового, фінансового й соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси та спираються на національні звичаї, традиції, культурні та політичні особливості¹. У розпорядженні Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» зазначається, що національна інноваційна система – це сукупність законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови інноваційного процесу в межах національних кордонів та забезпечують зростання конкурентоспроможності вітчизняних організацій та підприємств за рахунок підвищення їх інноваційної активності². Таким чином, і доктринальне, і нормативне визначення національної інноваційної системи вказують на те, що вона складається із певних інституцій, які займаються виробництвом та комерціалізацією наукового знання в межах держави.

В. М. Пашков стверджує, що одним з напрямів інноваційної діяльності у фармацевтичній промисловості є створення інноваційних лікарських засобів, проведення їх клінічних досліджень та подальша реєстрація і промислове виробництво³. Цілком погоджуючись із висловленим твердженням, зауважимо, що правовий статус розробників лікарських засобів потребує свого належного визначення у нормах законодавства.

¹ Глібо С. В., Георгієвський Ю. В. Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія. Харків: Право, 2018. 270 с.

² Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 червня 2009 р. № 680-р. *Офіційний вісник України*. 2009. № 47. Ст. 1593.

³ Пашков В. М. Господарсько-правові засади розвитку інноваційних технологій в сфері охорони здоров'я. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2011. № 1. С. 42–48.

У Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. (далі – Ліцензійні умови) містяться визначення таких термінів, як «аптека», «аптечний пункт», «аптечний склад», «виробник або імпортер лікарських засобів». Зокрема, виробником лікарських засобів визнається суб'єкт господарювання, який здійснює хоча б один з етапів виробництва лікарських засобів та має ліцензію на виробництво лікарських засобів¹. Але у даному визначенні відсутня згадка про те, що даний суб'єкт повинен здійснювати розробку лікарських засобів.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про лікарські засоби», лікарські засоби можуть створюватись підприємствами, установами, організаціями та громадянами². Згідно зі ст. 20 Основ законодавства України про охорону здоров'я дослідження у сфері охорони здоров'я проводяться академічними і відомчими науковими установами, навчальними закладами та іншими науковими установами і підрозділами або окремими науковцям. Вищою науковою медичною установою України зі статусом самоврядної організації є Академія медичних наук України³. Отже, учасниками Національної інноваційної системи, які створюють лікарські засоби, можуть бути наукові установи, заклади вищої освіти та підприємства, для яких одним із видів діяльності є створенням нових (інноваційних) лікарських засобів.

¹ Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібної торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів): постанова Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 929. *Офіційний вісник України*. 2016. № 99. Ст. 3217.

² Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

³ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

О. Г. Стрельченко наголошує, що ані в законодавчих, ані в підзаконних актах не визначено перелік суб'єктів створення лікарських засобів¹. Дане зауваження є актуальним, оскільки жодного офіційного документу, який би передбачав перелік таких об'єктів, не існує. Водночас, ми спробуємо окреслити перелік установ, підприємств і організацій, які здійснюють наукові дослідження у сфері створення лікарських засобів.

Процес створення лікарського засобу врегульований законодавством. Зокрема, у ст. ст. 5–9 Закону України «Про лікарські засоби» встановлені правові засади створення лікарських засобів, проведення доклінічних і клінічних випробувань лікарських засобів, їхньої державної реєстрації². У Законі України «Про інноваційну діяльність» встановлені вимоги до сутності інноваційних проєктів та їх державної реєстрації. Відповідно до абз. 5 ч. 1 ст. 1 цього Закону України, інноваційний проєкт – це комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів, у тому числі інвестиційних, щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції. У ст. 13 даного Закону України передбачені вимоги до державної реєстрації інноваційних проєктів³. Оскільки проєкт зі створення нового лікарського засобу за своєю сутністю є інноваційним, то його необхідно зареєструвати у встановленому порядку.

В Україні існує низка науково-дослідних інститутів та навчальних закладів, які здійснюють дослідження у сфері обігу лікарських засобів. Згідно із постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2020 року № 713 затверджено Перелік наукових установ, які входять до складу Академії медичних наук України. Серед таких установ названо Інститут фармакології та токсикології НАМН України, який здій-

¹ Стрельченко О. Г. Адміністративно-правовий статус державного експертного центру Міністерства охорони здоров'я України як суб'єкта створення лікарських засобів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. № 2. С. 90–94.

² Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

³ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 36. Ст. 266.

снює наукові дослідження зі створення лікарських засобів¹. За даними офіційного сайту Державної служби лікарських засобів та контролю за наркотиками до сфери управління даної служби належать такі наукові установи: Державне підприємство «Український фармацевтичний інститут якості», Державне підприємство «Український науковий фармакопейний центр лікарських засобів», Державне підприємство «Державний науковий центр лікарських засобів і медичної продукції»². Таким чином, в Україні існує низка наукових установ, які здійснюють діяльність зі створення нових лікарських засобів.

Окрім того, за даними Реєстру суб'єктів освітньої діяльності Міністерства освіти і науки України декілька десятків вищих навчальних закладів у різних областях України мають ліцензії на підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю 226 «Фармація. Промислова фармація». Серед таких навчальних закладів варто назвати Національний фармацевтичний університет (м. Харків), Національний медичний університет імені О. О. Богомольця (м. Київ), Одеський медичний національний університет, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького³. Отже, освітня діяльність за спеціальністю 226 «Фармація. Промислова фармація» відбувається у багатьох навчальних закладах в різних областях України. Нажаль, з відкритих джерел не можна дізнатися, чи провадять названі заклади вищої освіти інноваційну діяльність зі створення нових лікарських засобів.

Згідно з інформацією Реєстру діючих ліцензій на виробництво лікарських засобів, розміщеного на офіційному сайті Державної служби лікарських засобів та контролю за наркотиками, на даний час 120 підприємств різних форм власності у різних регіонах України

¹ Про затвердження переліку наукових установ, які входять до складу Національної академії медичних наук України: постанова Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2020 р. № 713. *Офіційний вісник України*. 2020. № 67. Ст. 2169.

² Реєстр діючих ліцензій на виробництво лікарських засобів. Офіційний сайт Державної служби лікарських засобів та контролю за наркотиками. URL: <http://pub-mex.dls.gov.ua/PrcLicense/PrcLicenseList.aspx>.

³ Реєстр суб'єктів освітньої діяльності. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://registry.edbo.gov.ua/opendata/licenses-specialities/>.

мають ліцензії на виробництво лікарських засобів. Зокрема, це такі підприємства, як Приватне акціонерне товариство «Лекхім-Харків», Публічне акціонерне товариство «Кисневий завод» (м. Київ), Товариство з обмеженою відповідальністю «Орісіл-Фарм» (м. Львів), Приватне підприємство «Лабораторія Ербіс» (м. Київ), Державне підприємство «Завод хімічних реактивів» (м. Харків), Комунальне підприємство «Луганська обласна «Фармація»¹. Отже, подібні підприємства створюються в різних організаційно-правових формах.

А. Т. Завадська стверджує, що найбільш поширеною організаційно-правовою формою діяльності інноваційних структур є товариства з обмеженою відповідальністю, що за допомогою низки позитивних факторів сприяє забезпеченню їх ефективного функціонування та виконанню покладених функцій та завдань. Реалізація законодавства України про розвиток інновацій, а також взаємодія між органами місцевого самоврядування та суб'єктами національної інноваційної системи здійснюються, переважно, на рівні фінансування окремих проєктів, шляхом проведення конкурсів та надання грантів². Разом із тим, для нашої статті важливою є не тільки організаційно-правова форма цих підприємств, але й здійснення ними наукової діяльності, спрямованої на створення інноваційних лікарських засобів.

Окремі суб'єкти господарювання, перелічені в Реєстрі діючих ліцензій на виробництво лікарських засобів, мають у своїй назві вказівку на те, що вони є не тільки виробничими, але й науковими підприємствами. Наприклад, ТОВ «Науково-виробнича фірма «Мікрохім», ТОВ «Науково-виробнича компанія «Інтерфармбіотек», ТОВ «Науково-виробнича фармацевтична компанія «ЕЙМ». Але для здійснення наукових досліджень зі створення лікарських засобів не достатньо називатися «науково-виробничою компанією», оскільки необхідно мати відповідний науковий підрозділ. Згідно із п. 19 ч. 1

¹ Реєстр діючих ліцензій на виробництво лікарських засобів. Державна служба лікарських засобів та контролю за наркотиками: сайт. URL: <http://pub-mex.dls.gov.ua/PrcLicense/PrcLicenseList.aspx>.

² Завадська А. Т. Щодо специфіки функціонування та підтримки на регіональному рівні інноваційних структур національної інноваційної системи в Україні. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 2 (13). С. 40–45.

ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» науковим підрозділом є структурний підрозділ юридичної особи, основним завданням якого є провадження наукової, науково-технічної або науково-організаційної діяльності, у штаті якого посади наукових працівників становлять не менш як 50 відсотків¹. Разом із тим, отримати з відкритих джерел інформацію про наявність наукових підрозділів у фармацевтичних підприємствах не вдалося.

Правовий статус перелічених вище установ та підприємств визначено законодавством України. Згідно із ч. 1 і ч. 3 ст. 83 ЦК України, юридичні особи можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом. Установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна². Вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку здобувачів зі спеціальності «Фармація», та науково-дослідні інститути, які здійснюють наукові дослідження зі створення нових лікарських засобів, мають статус установ.

Як передбачено п. 16 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукова установа – це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми та форми власності, утворена в установленому законодавством порядку, для якої наукова та (або) науково-технічна діяльність є основною³. Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» заклад вищої освіти – це окремий вид установи, яка є юридичною особою приватного або публічного права, діє згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводить наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечує організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

³ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25.

освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей¹. Серед переліку наукових установ і вищих навчальних закладів, які здійснюють наукові дослідження у сфері фармації, варто назвати згадані вище Інститут фармакології та токсикології НАМН України та Національний фармацевтичний університет.

У ст. 167 ЦК України передбачено, що однією з правових форм участі держави у цивільних відносинах є створення державних підприємств². Зазначимо, що у відомчому підпорядкуванні Держлікслужби перебуває низка державних підприємств, які повинні здійснювати наукові дослідження у сфері створення нових лікарських засобів.

Таким чином, наукові установи, заклади вищої освіти, які здійснюють підготовку фахівців зі спеціальності «Фармація», та промислові фармацевтичні підприємства можуть бути учасниками національної інноваційної системи, які створюють інноваційні лікарські засоби. Наукові установи та заклади вищої освіти перебувають у підпорядкуванні Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Національної академії медичних наук України та Державної служби лікарських засобів та контролю за наркотиками України. Виробники лікарських засобів мають переважно приватну форму власності, хоча державні та комунальні підприємства також представлені на ринку лікарських засобів. Критерієм участі даних суб'єктів у національній інноваційній системі є здійснення наукових досліджень зі створення інноваційних лікарських засобів.

Отже, за нормами чинного законодавства України правовий статус учасників національної інноваційної системи, які створюють лікарські засоби, визначається їх організаційно-правовою формою та основним видом діяльності. Науково-дослідні інститути та вищі навчальні заклади створюються у формі установ. Виробничі фармацевтичні підприємства можуть мати організаційно-правову форму

¹ Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

державних або приватних підприємств, господарських товариств (товариства з обмеженою відповідальністю, публічних або приватних акціонерних товариств, інших). Отже, за організаційно-правовою формою учасники національної інноваційної системи, які створюють лікарські засоби, можуть бути установами, підприємствами або господарськими товариствами.

Водночас, правовий статус розробників лікарських засобів та інноваційних фармацевтичних організацій законодавчо не визначено. Не закріплені ознаки інноваційної виробника лікарських засобів. Законодавство не передбачає визначення розробника лікарського засобу. Отже, специфіка інноваційної діяльності фармацевтичних організацій не знайшла свого належного закріплення у галузевому фармацевтичному законодавстві.

Окрім того, Закон України «Про лікарські засоби» та Ліцензійні умови не висувають вимоги щодо наявності у складі підприємства наукового підрозділу зі створення нових лікарських засобів для отримання ліцензії на виробництво лікарських засобів. Законодавчі та підзаконні акти не встановлюють вимог до лабораторії зі створення нових лікарських засобів. Водночас, вимоги до лабораторії з контролю якості лікарських засобів врегульовані достатньо детально.

Враховуючи вищевикладене, в Законі України «Про лікарські засоби» пропонується закріпити наступні визначення:

«лабораторія зі створення лікарських засобів – науковий підрозділ розробника лікарських засобів або інноваційної фармацевтичної організації, працівники якого здійснюють наукові дослідження для створення нових лікарських засобів»;

«розробник лікарських засобів – юридична особа, яка має ліцензію на виробництво лікарських засобів, в складі якої є науковий підрозділ, а також заклад вищої освіти або наукова установа, які здійснюють наукові дослідження зі створення лікарських засобів»;

«інноваційна фармацевтична організація – розробник лікарських засобів, який зареєстрував у встановленому порядку інноваційний проєкт зі створення лікарського засобу».

Отже, ознаками інноваційності фармацевтичної організації, на нашу думку, є наявність наукового підрозділу в структурі виробничого підприємства та реєстрація у встановленому порядку інноваційного проекту виробником лікарських засобів, науковою установою або закладом вищої освіти.

Закріплення в законодавстві України даних визначень може мати значення для отримання державної підтримки наукових досліджень зі створення нових лікарських засобів. Проблеми правового регулювання державного фінансування наукових досліджень зі створення інноваційних лікарських засобів обов'язково стануть предметом наукових розвідок у майбутньому.

Важливо надати характеристику **правовому регулюванню створення інноваційних лікарських засобів**. У чинному українському законодавстві процес реєстрації лікарських засобів регулюється Законом України «Про лікарські засоби», Порядком державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів і розмірів збору за їх державну реєстрацію (перереєстрацію), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 р. (далі – Порядок реєстрації лікарських засобів) та Порядком проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), затвердженим наказом Міністерства охорони здоров'я України від 26 серпня 2005 р. (далі – Порядок експертизи лікарських засобів).

Процес створення інноваційних лікарських засобів включає наступні етапи:

1. Фармацевтичну розробку нового лікарського засобу.
2. Проведення доклінічних випробувань лікарського засобу.
3. Організацію клінічних випробувань лікарського засобу.
4. Реєстрацію лікарського засобу.

Н. Ю. Ветютнева та С. Г. Убогов стверджують, що регулювання у сфері забезпечення якості лікарських засобів здійснюється за допомогою Закону України «Про лікарські засоби» та 175 нормативних документів, прийнятих Кабінетом Міністрів України та Міністерством охорони здоров'я України, серед яких особливе місце посідає комплекс з 28 стандартів і настанов, що регламентують діяльність на

етапах фармацевтичної розробки, доклінічного та клінічного вивчення, виробництва, дистрибуції і зберігання лікарських засобів¹. Спробуємо визначити основні засади правового регулювання даних правовідносин в Україні.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про лікарські засоби», лікарські засоби можуть створюватись підприємствами, установами, організаціями та громадянами². Згідно зі ст. 20 Основ законодавства України про охорону здоров'я дослідження у сфері охорони здоров'я проводяться академічними і відомчими науковими установами, навчальними закладами та іншими науковими установами і підрозділами або окремими науковцям. Вищою науковою медичною установою України зі статусом самоврядної організації є Академія медичних наук України³. Отже, інноваційні лікарські засоби можуть бути створені науковими установами, закладами вищої освіти та фармацевтичними підприємствами.

Законодавчі і підзаконні акти встановлюють порядок проведення доклінічних і клінічних випробувань лікарських засобів. Відповідно до пп. 12 п. 4 Положення про МОЗ України даний орган влади затверджує порядок доклінічного вивчення лікарських засобів та порядок проведення клінічних випробувань, здійснює державну реєстрацію та перереєстрацію лікарських засобів⁴. Таким чином, для характеристики порядку випробувань нового лікарського засобу, необхідно звернутися до норм Закону України «Про лікарські засоби» та підзаконних актів Міністерства охорони здоров'я України.

¹ Ветютнева Н. О., Убогов С. Г., Пилипчук Л. Б., Федорова Л. О. Нормативно-правове регулювання у сфері забезпечення якості лікарських засобів в Україні: ретроспективний аналіз. *Фармацевтичний журнал*. 2013. № 4. С. 9–18.

² Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

³ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

⁴ Положення про Міністерство охорони здоров'я України: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015>.

Як передбачено ч. 1 ст. 6 Закону України «Про лікарські засоби» доклінічне вивчення лікарських засобів передбачає хімічні, фізичні, біологічні, мікробіологічні, фармакологічні, токсикологічні та інші наукові дослідження з метою вивчення їх специфічної активності та безпечності¹. Порядок проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14 грудня 2009 р. № 944 (далі – Порядок № 944). Згідно із п. 1 Порядку № 944 доклінічне вивчення лікарських засобів проводиться за такими напрямками, як встановлення фармакологічної ефективності лікарського засобу, вивчення фармакокінетики та проведення токсикологічних досліджень. За результатами кожного доклінічного дослідження готується звіт за встановленою формою². Позитивні результати доклінічних випробувань лікарського засобу є підставою для переходу до наступної стадії вивчення інноваційних ліків.

Після проведення доклінічних досліджень здійснюється клінічне випробування лікарського засобу. Відповідно до ст. 7 і ст. 8 Закону України «Про лікарські засоби» клінічні випробування лікарських засобів проводяться з метою встановлення або підтвердження ефективності та нешкідливості лікарського засобу. Вони можуть проводитись у лікувально-профілактичних закладах, які визначаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. Клінічні випробування лікарських засобів проводяться за участю повнолітньої дієздатної особи – пацієнта (добровольця) у разі наявності її письмової згоди на участь у проведенні таких випробувань³. Саме факт участі добровольця є

¹ Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

² Порядок проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 14 грудня 2009 р. № 944. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0053-10>.

³ Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80>.

ключовою ознакою, яка дозволяє відрізнити клінічні випробування лікарських засобів від доклінічних.

Порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань затверджено наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 вересня 2009 р. № 690. За результатом проведення клінічного випробування складається звіт¹. Отже, результати проведення доклінічних і клінічних випробувань лікарського засобу оформлюються звітами, складення яких є необхідним для реєстрації лікарського засобу.

Проведення клінічних випробувань лікарського засобу здійснюється на договірній основі. Згідно із ч. 1 ст. 892 ЦК України за договором на виконання науково-дослідних або дослідно-конструкторських та технологічних робіт підрядник (виконавець) зобов'язується провести за завданням замовника наукові дослідження, розробити зразок нового виробу та конструкторську документацію на нього, нову технологію тощо, а замовник зобов'язується прийняти виконану роботу та оплатити її². Створення інноваційного лікарського засобу і вивчення його властивостей цілком відповідає змісту договору, передбаченому у ст. 892 ЦК України.

Водночас, під час клінічних досліджень лікарського засобу надається лікування добровольцю, який страждає певним захворюванням. Як передбачено ч. 1 ст. 901 ЦК України за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором³. Надання лікувальних послуг під час клінічних випробувань інноваційного лікарського засобу цілком відпо-

¹ Порядок проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 23 вересня 2009 р. № 690. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09>.

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435 –IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.

³ Там само.

відає змісту договору про надання послуг. Отже, договір про проведення клінічних випробувань лікарського засобу є змішаним договором, який поєднує надання медичних послуг і виконання науково-дослідних робіт.

І. С. Вороніна зазначає, що договір для проведення клінічного випробування лікарського засобу для застосування людиною є двостороннім, консенсуальним і оплатним. За своєю правовою природою даний договір є змішаним, оскільки поєднує норми договорів про проведення дослідно-конструкторських робіт і договору про надання послуг. Даний договір укладається між спонсором, яким може бути фармацевтичне підприємство або комерційна дослідницька організація, з одного боку, та закладом охорони здоров'я, в якому будуть відбуватися клінічні випробування лікарського засобу¹. Відзначимо, що досліджуючи правову характеристику договору на проведення клінічних випробувань лікарських засобів, І. С. Вороніна не спробувала надати визначення цьому договору.

Проблеми укладення і виконання договорів про проведення клінічних випробувань лікарських засобів досліджував І. Б. Утехін. Цей дослідник наголошував, що предмет вказаного договору є складним. Послуга не може бути окремим предметом, а лише спільно з науково-дослідною роботою. Дію принципу «свободи договору» обмежено інтересом добровольця-пацієнта, який повинен бути однією зі сторін Договору. Етичний елемент договору на проведення клінічних досліджень є логічним віддзеркаленням суті таких відносин, оскільки клінічне дослідження є дослідженням на організмі людини². Таким чином, науковець пропонує вважати цей договір багатостороннім. Адже у ньому повинні брати участь не тільки спонсор та заклад охорони здоров'я, але також і пацієнт, який погодився взяти участь у клінічних дослідженнях лікарського засобу.

¹ Вороніна І. С. Характеристика договору на проведення клінічного випробування лікарського засобу для застосування людиною. *Право і суспільство*. 2015. № 6-2. Ч. 3. С. 50–55.

² Утехін І. Б. Договір на проведення клінічних випробувань лікарських засобів: питання належної кваліфікації. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ*. 2020. Випуск 3 (91). С. 239–249.

Д. А. Лур'є звертає увагу на те, що в договорі про проведення клінічних випробувань лікарського засобу повинні бути передбачені умови надання фінансових виплат досліджуваним за участь у клінічних випробуваннях лікарського засобу. Розмір таких виплат повинен бути обов'язковою умовою такого договору¹. Це суттєве зауваження дозволяє встановити зміст договірних відносин під час укладення такого договору.

Враховуючи відсутність визначення цього договору як в законодавчих актах, так і в наукових працях, спробуємо запропонувати визначення такого договору: «Договір про проведення клінічних випробувань лікарського засобу – це договір між розробником ліків (замовником), закладом охорони здоров'я і громадянином-добровольцем, за умовами якого заклад охорони здоров'я зобов'язується організувати за плату проведення клінічних досліджень лікарського засобу, розробленого замовником, а громадянин-доброволець на ризиковій та платній основі отримує медичні послуги з лікування хвороби інноваційним лікарським засобом, ефективність якого не підтверджена». Цю норму варто закріпити у Законі України «Про лікарські засоби» та Цивільному кодексі України.

Створення нового лікарського засобу обов'язково передбачає його державну реєстрацію. Як встановлено у ч. 1 ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби» лікарські засоби допускаються до застосування в Україні після їх державної реєстрації, крім випадків, передбачених цим Законом². Відповідно до пп. 12 п. 4 Положення про МОЗ України цей орган влади здійснює державну реєстрацію та перереєстрацію лікарських засобів³. Отже, фармацевтичне підприємство або наукова установа, яка бажає зареєструвати лікарський засіб, зобов'язані звер-

¹ Лур'є Д. А. Правове регулювання надання фінансових виплат досліджуваним за участь у клінічних випробуваннях. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. С. 182–192.

² Про лікарські засоби : Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

³ Про затвердження Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015>.

нутися до Міністерства охорони здоров'я України із заявою про реєстрацію лікарського засобу.

Згідно із ч. 3 ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби» у заяві про державну реєстрацію лікарського засобу зазначаються: назва та адреса виробника, адреса його місцезнаходження та виробничих потужностей, назва лікарського засобу, назва діючої речовини (латинською мовою), торгівельна назва лікарського засобу, синоніми, форма випуску, повний склад лікарського засобу, показання та проти-показання, дозування, умови відпуску, способи застосування, термін та умови зберігання, інформація про упаковку, дані щодо реєстрації лікарського засобу в інших країнах, у тому числі назва країни, номер і дата реєстрації. Відповідно до ч. 4 ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби» до заяви про реєстрацію лікарського засобу додаються документи реєстраційного дос'є, інформація про методи контролю якості лікарського засобу, текст маркування упаковки та квитанція про сплату реєстраційного збору¹. Таким чином, основними документами, які необхідні для реєстрації лікарського засобу є заява та матеріали реєстраційного дос'є.

Вимоги до реєстраційного дос'є на інноваційний (оригінальний) лікарський засіб встановлені у Порядку експертизи лікарських засобів. Згідно із п. 1.1. розділу III Порядку експертизи лікарських засобів матеріали такого дос'є повинні містити результати власних фармацевтичних випробувань (фізико-хімічних, біологічних або мікробіологічних) та результати власних доклінічних випробувань (фармакологічних та токсикологічних) і клінічних досліджень². Отже, чинні нормативно-правові акти України закріплюють вимоги до переліку документів, які подаються для реєстрації лікарського засобу. Частин-

¹ Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

² Порядок проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 26 серпня 2005 р. № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05>.

на таких вимог встановлена у законодавчих, а частина – у підзаконних актах.

Після отримання документів для реєстрації лікарського засобу, Міністерство охорони здоров'я України повинно їх розглянути. Водночас, у Законі України «Про лікарські засоби» або Порядку реєстрації лікарських засобів не встановлено строк розгляду заяви про реєстрацію інноваційного лікарського засобу в Україні. Натомість, в Україні встановлено строк проведення експертизи матеріалів реєстраційного досьє на лікарський засіб. Згідно із п. 1 Розділу VII Порядку експертизи лікарських засобів експертиза матеріалів реєстраційного досьє на лікарський засіб повинна тривати не більше 210 робочих днів. Такий строк встановлюється для тих лікарських засобів, які подаються на державну реєстрацію за повним досьє, тобто є оригінальними (інноваційними)¹. При цьому проведення експертизи є лише окремим етапом розгляду заяви про державну реєстрацію лікарського засобу. Загального строку реєстрації лікарського засобу з моменту подання заяви чинне українське законодавство не встановлює.

Зазначимо, що для реєстрації інноваційного лікарського засобу необхідно надати більш докладний перелік документів, ніж для реєстрації генеричного лікарського засобу. Дані вимоги є цілком зрозумілими, оскільки створення нового лікарського засобу вимагає проведення більш ґрунтовних досліджень, ніж копіювання вже відомого, раніше зареєстрованого, генеричного лікарського засобу.

Як встановлено у ч. 18 і ч. 19 ст. 9 Закону України «Про лікарські засоби» на зареєстрований лікарський засіб заявнику видається посвідчення, в якому зазначається строк дії, протягом якого лікарський засіб дозволяється до застосування в Україні. Лікарський засіб може застосовуватись в Україні протягом п'яти років з дня його державної

¹ Порядок проведення експертизи реєстраційних матеріалів на лікарські засоби, що подаються на державну реєстрацію (перереєстрацію), а також експертизи матеріалів про внесення змін до реєстраційних матеріалів протягом дії реєстраційного посвідчення: затв. наказом Міністерства охорони здоров'я України від 26 серпня 2005 р. № 426. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1069-05>.

реєстрації¹. Після видачі такого посвідчення зареєстрований в Україні лікарський засіб може продаватися в аптеках України та застосовуватися під час лікування різних хвороб.

Отже, створення лікарських засобів включає їх фармацевтичну розробку на фармацевтичному підприємстві або в науковій установі, проведення доклінічних і клінічних випробувань, та державну реєстрацію. Законодавчі та підзаконні акти встановлюють вимоги до порядку і умов здійснення доклінічних і клінічних випробувань, а також до реєстрації лікарських засобів. Науковцям у галузі права важко запропонувати зміни до здійснення медичних процедур до клінічних і клінічних випробувань лікарських засобів. Водночас, відрізняється актуальністю пропозиція щодо закріплення визначення договору про проведення клінічних досліджень лікарського засобу: «Договір про проведення клінічних випробувань лікарського засобу – це договір між розробником ліків (замовником), закладом охорони здоров'я і громадянином-добровольцем, за умовами якого заклад охорони здоров'я зобов'язується організувати за плату проведення клінічних досліджень лікарського засобу, розробленого замовником, а громадянин-доброволець на ризиковій та платній основі отримує медичні послуги з лікування хвороби інноваційним лікарським засобом, ефективність якого не підтверджена».

Держава надає підтримку створенню інноваційних лікарських засобів. Важливо дослідити **правові засади державного управління створенням інноваційних лікарських засобів**. Наукові дослідження у сфері фармації в Україні можуть здійснювати підприємства і установи різних форм власності. Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про лікарські засоби», медичні препарати можуть створюватись підприємствами, установами, організаціями та громадянами². Згідно зі ст. 20 Основ законодавства України про охорону здоров'я дослідження у сфері охорони здоров'я проводяться академічними і відомчими науковими установами, навчальними закладами або окреми-

¹ Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

² Там само.

ми науковцями. Вищою науковою медичною установою України зі статусом самоврядної організації є Академія медичних наук України¹. Отже, державні наукові установи відіграють провідну роль у створенні інноваційних лікарських засобів в Україні.

Держава сприяє здійсненню наукових досліджень у сфері фармації. Згідно із пп. 10 п. 4 Положення про МОЗ України дане міністерство організовує конкурси для проведення наукових досліджень з пріоритетних напрямів розвитку медичної науки. У проведенні конкурсів повинні брати участь Національна академія наук України та Національна академія медичних наук України. Міністерство охорони здоров'я України звертається із запитом для організації такого конкурсу до Національного фонду досліджень України². Таким чином, одним із основних засобів державного регулювання розробки лікарських засобів є визначення на конкурсній основі тих наукових досліджень, які потребують державної фінансової підтримки.

Окрім того, відповідно до пп. 12 п. 4 Положення про МОЗ України даний орган влади затверджує порядок доклінічного вивчення лікарських засобів та порядок проведення клінічних випробувань, здійснює державну реєстрацію та перереєстрацію лікарських засобів³. Отже, наступним засобом державного регулювання створення інноваційних лікарських засобів є встановлення порядку клінічних і доклінічних випробувань нового лікарського засобу, його державної реєстрації.

Т. А. Коляда відзначає, що в Україні створена розвинена нормативно-правова база, що регулює проведення клінічних досліджень лікарських засобів. Вона загалом відповідає формальним медико-правовим трендам, однак не враховує новітніх людиноцентристських

¹ Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.

² Положення про Міністерство охорони здоров'я України : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015>.

³ Там само.

імперативів та містить низку правових лакун¹. Відзначимо, що вдосконалення правової бази, яка регулює клінічні випробування лікарських засобів в Україні, може здійснюватися шляхом імплементації норм європейського законодавства.

Згідно із пп. 6 п. 4 Положення про Державну службу з лікарських засобів та контролю за наркотиками даний орган влади видає суб'єктам господарювання ліцензії на виробництво лікарських засобів, оптову та роздрібну торгівлю лікарськими засобами². Отже, наступним напрямом державного регулювання створення ліків є ліцензування фармацевтичного виробництва.

С. В. Глібо та Ю. В. Георгієвський зауважують, що розробка інноваційних лікарських засобів здійснюється в межах національної інноваційної системи. І органи влади, які здійснюють управління у сфері обігу лікарських засобів, і фармацевтичні підприємства, і наукові установи є учасниками національної інноваційної системи³. Таке зауваження є суттєвим, адже саме внаслідок інноваційної діяльності на ринку лікарських засобів може з'явитися конкурентоспроможна продукція.

Підсумовуючи викладене, можемо назвати наступні напрями державного регулювання створення лікарських засобів в Україні:

1. Заснування та фінансове забезпечення діяльності наукових установ, які розробляють інноваційні лікарські засоби.
2. Визначення наукових досліджень, які потребують державної фінансової підтримки, на конкурсній основі.
3. Закріплення порядку проведення клінічних і доклінічних випробувань нового лікарського засобу.
4. Встановлення порядку державної реєстрації лікарського засобу.

¹ Коляда Т. А. Правове регулювання клінічних досліджень в Україні: стан, проблеми, перспективи. *Молодий вчений*. 2019. № 5 (69). С. 472–476.

² Положення про Державну службу з лікарських засобів та контролю за наркотиками: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2015 р. № 647. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-2015>.

³ Глібо С. В., Георгієвський Ю. В. Учасники національної інноваційної системи: інституційно-функціональний аналіз в праві: монографія. Харків: Право, 2018. 270 с.

5. Ліцензування виробництва лікарських засобів.

При цьому реєстрація лікарських засобів, встановлення порядку проведення клінічних і доклінічних випробувань нових лікарських засобів належить до повноважень Міністерства охорони здоров'я України. Водночас, ліцензування виробництва лікарських засобів є функцією Державної служби з лікарських засобів та контролю за наркотиками. Адаптація українського законодавства до вимог європейських нормативно-правових актів, які регулюють обіг лікарських засобів, вимагає внесення змін і в Закон України «Про лікарські засоби», і в окремі підзаконні акти України. Сутність запропонованих змін з урахуванням інтеграції українського та європейського законодавства буде розглянута в окремому підрозділі дослідження.

Необхідно встановити *правові засади державної фінансової підтримки створення інноваційних лікарських засобів*. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про лікарські засоби» лікарські засоби в Україні можуть створюватися як підприємствами, так і установами, та навіть окремими громадянами¹. В Україні достатньо велика кількість підприємств мають ліцензію на виробництво лікарських засобів. Зокрема, ПрАТ «Лекхім-Харків», ТОВ «Науково-виробнича фармацевтична компанія «ЕЙМ», ТОВ «Науково-виробнича компанія «Інтерфармбіотек» та інші. Кожне із цих підприємств може мати науковий підрозділ, який здійснює наукові дослідження зі створення нових лікарських засобів. В структурі Національної академії медичних наук України існує Інститут фармакології та токсикології, який проводить наукові дослідження з розробки інноваційних лікарських засобів. Тобто перелік підприємств та установ, які можуть здійснювати розробку інноваційних лікарських засобів, є достатньо широким.

Державна підтримка наукових розробок інноваційних лікарських засобів декларується в програмному документі уряду України. Зокрема, державна стратегія реалізації державної політики забезпечення населення лікарськими засобами на період до 2025 року декларує декілька напрямів державної підтримки наукових досліджень. На-

¹ Про лікарські засоби: Закон України від 04 квітня 1996 р. № 123/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 22. Ст. 86.

приклад, передбачено віднайти нові джерела для фінансування створення інноваційних лікарських засобів, запровадити програми соціального захисту для дослідників, створити нові та підтримувати існуючі лабораторії для наукових досліджень зі створення лікарських засобів. Наведені норми, на жаль, мають декларативний характер. Виконання цих планів потребує відповідного фінансування, встановлення витраток на підтримку наукових досліджень у державному бюджеті.

Державна підтримка науковим дослідженням в Україні надається за умови реєстрації відповідного інноваційного проекту. У ст. ст. 12–15 Закону України «Про інноваційну діяльність» міститься визначення інноваційного проекту та встановлені вимоги щодо його державної реєстрації. Зокрема, інноваційний проект повинен передбачати розробку, виробництво і реалізацію об'єкта інтелектуальної власності, який підвищує вітчизняний науково-технічний рівень, виробляється в Україні вперше і є конкурентоздатним¹. Цей проект підлягає державній реєстрації після проведення експертизи щодо його інноваційності. Про реєстрацію інноваційного проекту видається відповідне свідоцтво. Отже, для отримання державної підтримки наукова установа або науковий підрозділ виробничого фармацевтичного підприємства повинен оформити та зареєструвати власний інноваційний проект щодо створення нового лікарського засобу у встановленому порядку.

Законодавство передбачає надання податкових пільг науковим установам. Відповідно до ч. 2 ст. 12 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» наукові установи, які включені до Державного реєстру наукових установ, яким надається державна підтримка, користуються встановленими у законодавстві України податковими пільгами². Такі пільги встановлені у Податковому кодексі України. Згідно із п. 23 ч. 1 ст. 197 ПК України звільняються від опо-

¹ Про інноваційну діяльність: Закон України від 04 липня 2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

² Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

даткування операції з безкоштовної передачі приладів, обладнання та матеріалів науковим установам, науковим організаціям і вищим навчальним закладам, внесеним до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави¹. Отже, звільнення від оподаткування окремих операцій щодо передачі дослідницького устаткування науковим установам є одним із засобів підтримки інноваційної діяльності зі створення нових лікарських засобів.

Надання податкових пільг розробникам інноваційних лікарських засобів декларується у Національній економічній стратегії на період до 2030 року. Одним із заходів, передбачених даною Стратегією, є зменшення податкового та митного навантаження на обладнання, комплектувальні вироби до нього та інші матеріали для виробництва інноваційних лікарських засобів. Важливо, щоб дана норма не залишилась тільки декларацією, а була наповнена реальним бюджетним фінансуванням.

Для підтримки інноваційних проєктів у сфері створення нових лікарських засобів наукові установи та фармацевтичні підприємства можуть використовувати кошти декількох фондів підтримки інновацій та наукових досліджень, які наразі існують в Україні. У ст. 49 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність» визначені правові засади діяльності та умови роботи Національного фонду досліджень України. Завданнями цього фонду є підтримка наукових досліджень, інноваційного розвитку та дослідницької інфраструктури, сприяння налагодженню науково-технічного співробітництва та міжнародному обміну інформацією. Отже, фармацевтичні підприємства та наукові установи мають змогу звернутися до цього фонду для отримання фінансової підтримки власних досліджень зі створення інноваційних лікарських засобів².

Окрім Національного фонду досліджень України підтримку інноваційної діяльності зі створення нових лікарських засобів може

¹ Податковий кодекс України: Закон України від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

² Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>.

надати Державна інноваційна фінансово-кредитна установа (далі – Установа). Згідно зі Статутом Установи вона створена для фінансування інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності. Установа проводить конкурсний відбір інноваційних проєктів, фінансує ті проєкти, які пов'язані із впровадженням провідних науково-технічних розробок, допомагає вітчизняним суб'єктам господарювання, які здійснюють інноваційну діяльність, у пошуку іноземних інвесторів і кредиторів¹. Отже, діяльність Установи спрямована на фінансову підтримку інноваційних проєктів на конкурсних засадах.

У листопаді 2018 року урядом України було створено Фонд розвитку інновацій. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів України для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 1110 (далі – Порядок). Цей Порядок передбачає, що бюджетні кошти, отримані Фондом, використовуються для надання на конкурсних засадах фінансової підтримки інноваційних проєктів. Така підтримка може мати форму грантів, технічної та консультативної допомоги, придбання необхідного обладнання та устаткування, оренди приміщень для проведення досліджень, інших можливих видів допомоги². Таким чином, основним завдання діяльності Фонду розвитку інновацій є підтримка наукових досліджень в Україні.

Наведені фонди можуть надавати підтримку для здійснення інноваційних проєктів не в довільному порядку, а лише у разі відповідності інноваційного проєкту певним критеріям. Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну

¹ Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи: постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 2000 р. № 759. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/979-2000>.

² Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 1110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2018>.

діяльність затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 р. № 118 (далі – Критерії). Відповідно до Критеріїв державна допомога на проведення наукових досліджень може надаватися за умов збереження рівних умов конкуренції між різними суб'єктами господарювання та збільшення проєктів інноваційного розвитку. За рахунок наданої державної допомоги можуть бути відшкодовані витрати на оплату праці персоналу, вартість обладнання, витрати на патенти, отримані на комерційній основі, витрати на створення нової і підтримку існуючої дослідницької інфраструктури¹. Отже, фонди підтримки інновацій можуть приймати рішення про фінансування інноваційного проєкту лише у випадку його відповідності встановленим Критеріям.

Можемо зробити висновок, що на даний час в Україні існують декілька державних фондів підтримки наукових досліджень та інновацій: Національний фонд досліджень України, Державна інноваційна фінансово-кредитна установа, Фонд розвитку інновацій. Завдання, напрями діяльності та джерела фінансування названих фондів співпадають. Розробники лікарських засобів можуть спробувати отримати допомогу від одного із вказаних фондів для здійснення наукових досліджень зі створення інноваційних лікарських засобів.

Разом із тим, виникає низка проблем, пов'язаних із розмежуванням компетенції вказаних фондів з питань підтримки інноваційних проєктів:

1. Науковим установам або фармацевтичним підприємствам важко визначитись, в якому саме фонді будуть найбільш сприятливі умови для підтримки їхнього інноваційного проєкту.
2. Не існує жодного нормативно-правового документу, який би дозволяв відрізняти, за яких умов необхідно звертатися до Фонду розвитку інновацій, а в якому випадку – до Національного фонду досліджень України.

¹ Критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність: затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 07 лютого 2018 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2018>.

3. Невідомо, чи має право дослідник, якому відмовили у державній підтримці в одному із перелічених фондів, звернутися до іншого фонду.

4. Можливо, наукова установа має право звернутися для підтримки інноваційного проєкту одразу до трьох фондів.

5. Які строки і порядок розгляду інноваційних проєктів у кожному з фондів.

6. Який з фондів і в якому розмірі отримує державне фінансування з бюджету.

7. Виглядає сумнівною доцільність утримання адміністрації трьох фондів підтримки інновацій.

Вважаємо, що окреслені питання необхідно було б врегулювати окремим нормативно-правовим актом або об'єднати вказані фонди в один для скорочення витрат на утримання персоналу та керівництва.

Державна підтримка створенню нових лікарських засобів може надаватися на засадах державно-приватного партнерства. Закон України «Про державно-приватне партнерство» (далі – Закон № 2404-VI) передбачає, що Національна академія наук України та національні галузеві академії наук можуть здійснювати співробітництво із приватними партнерами на підставі договору у сфері охорони здоров'я. У порядку здійснення державно-приватного партнерства може бути укладено договір про спільну діяльність або інший цивільно-правовий договір. Отже, приватним партнером може бути будь-який виробник лікарських засобів¹. Співробітництво у сфері охорони здоров'я може передбачати створення інноваційних лікарських засобів.

Відповідно до ст. 18 Закону № 2404-VI встановлено, що державна підтримка здійснення державно-приватного партнерства може передбачати фінансування окремих робіт за рахунок коштів державного або місцевого бюджету, надання приватному партнеру певного обсягу товарів або робіт, необхідних для досягнення мети

¹ Про державно-приватне партнерство: Закон України від 01 липня 2010 р. № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

партнерства. Виходячи із норм цього Закону України, Національна академія медичних наук України або окремий науково-дослідний інститут можуть укласти договір про спільну діяльність із фармацевтичним підприємством з метою створення нового лікарського засобу. Держава за рахунок бюджетних коштів може профінансувати окремі види досліджень, які необхідно здійснити для розробки інноваційних ліків.

Науковці у галузі фармації висловлювали певні зауваження щодо застосування державно-приватного партнерства в процесі створення нових лікарських засобів. О. В. Посилкіна та О. В. Літвінова звертають увагу на те, що Закон № 2404-VI не встановлює мінімальних розмірів участі приватного партнера та держави у проєкті, який здійснюється в порядку державно-приватного партнерства. Також не визначено роль Державного фонду регіонального розвитку у підтримці проєктів державно-приватного партнерства, не встановлено етапи реалізації відповідних проєктів¹. Погоджуючись із цими зауваженнями, зазначимо, що Закон № 2404-VI не визначає роль будь-яких фондів підтримки інновацій та наукових досліджень у здійсненні проєктів державно-приватного партнерства. Під час аналізу норм Закону № 2404-VI не можна зробити однозначний висновок про те, кому із партнерів будуть належати права інтелектуальної власності на створений інноваційний лікарський засіб.

Дослідники у галузі права висловлюють пропозиції щодо закріплення засобів державної підтримки створення інноваційних лікарських засобів у галузевому законодавстві. Зокрема, А. В. Останіна пропонує доповнити Закон України «Про інноваційну діяльність» новою статтею 18-1 щодо підтримки інноваційної діяльності у фармацевтичній сфері. Така підтримка, на думку науковця, може полягати у наданні розробникам інноваційних лікарських засобів безповоротної допомоги для проведення наукових досліджень з держав-

¹ Посилкіна О. В., Літвінова О. В. Актуальність впровадження механізмів державно-приватного партнерства при реалізації інноваційних проєктів зі створення лікарських засобів, призначених для лікування соціально загрозливих захворювань. *Фармацевтичний часопис*. 2019. № 1. С. 79–87.

ного бюджету¹. Поділяючи думку дослідниці про закріплення цієї норми в Законі України «Про інноваційну діяльність», зауважимо, що вона не повинна мати декларативний характер. Також варто було б уточнити, через який фонд підтримки інновацій буде здійснюватися державне фінансування розробки інноваційних лікарських засобів.

В. М. Пашков зазначає, що інноваційне законодавство має чітко визначати джерела фінансування інноваційних проєктів підприємств фармацевтичної промисловості. Одним із таких джерел можуть бути державні інвестиційні ресурси, які повинні надаватися для кредитування інноваційних проєктів фармацевтичних підприємств на пільгових умовах або на умовах майнового забезпечення і державних гарантій їх повернення². Заходи державної фінансової підтримки інноваційних проєктів зі створення інноваційних лікарських засобів можуть суттєво покращити конкурентоздатність вітчизняних фармацевтичних підприємств. Разом із тим, держава повинна визначити ті фонди розвитку інновацій, які будуть надавати фінансову допомогу виробникам інноваційної фармацевтичної продукції.

Висновки. Вивчення проблем створення інноваційних лікарських засобів дозволило досягнути наступних висновків під час дослідження:

Інноваційний (оригінальний) лікарський засіб – лікарський засіб, який було вперше у світі зареєстровано на основі повного досьє щодо його ефективності, безпеки та якості, з яким має порівнюватися генеричний лікарський засіб.

Договір про проведення клінічних випробувань лікарського засобу – це договір між розробником ліків (замовником), закладом охорони здоров'я і громадянином-добровольцем, за умовами якого заклад охорони здоров'я зобов'язується організувати за плату проведення клінічних досліджень лікарського засобу, розробленого за-

¹ Останіна А. В. Правова характеристика національної інноваційної системи на фармацевтичному ринку. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С. 80–86.

² Пашков В. М. Інноваційна складова ринку лікарських засобів: проблеми господарсько-правового забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук*. 2013. № 3. С. 204–213.

мовником, а громадянин-доброволець на ризиковій та платній основі отримує медичні послуги з лікування хвороби інноваційним лікарським засобом, ефективність якого не підтверджена. Вказану норму варто закріпити у Законі України «Про лікарські засоби» та Цивільному кодексі України.

Для визначення правового статусу учасників національної інноваційної системи, які створюють лікарські засоби, в Законі України «Про лікарські засоби» пропонується закріпити наступні визначення:

- «лабораторія зі створення лікарських засобів – науковий підрозділ розробника лікарських засобів або інноваційної фармацевтичної організації, працівники якого здійснюють наукові дослідження для створення нових лікарських засобів»;
- «розробник лікарських засобів – юридична особа, яка має ліцензію на виробництво лікарських засобів, в складі якої є науковий підрозділ, а також заклад вищої освіти або наукова установа, які здійснюють наукові дослідження зі створення лікарських засобів»;
- «інноваційна фармацевтична організація – розробник лікарських засобів, який зареєстрував у встановленому порядку інноваційний проект зі створення лікарського засобу».

Отже, ознаками інноваційності фармацевтичної організації, на нашу думку, є наявність наукового підрозділу в структурі виробничого підприємства та реєстрація у встановленому порядку інноваційного проекту виробником лікарських засобів, науковою установою або закладом вищої освіти.

Закріплення в законодавстві України вищевказаних визначень може мати значення для отримання державної підтримки наукових досліджень зі створення нових лікарських засобів. Проблеми правового регулювання державного фінансування наукових досліджень зі створення інноваційних лікарських засобів обов'язково стануть предметом наукових розвідок у майбутньому.

4. Можемо назвати наступні напрями державного регулювання створення лікарських засобів в Україні:

- заснування та фінансове забезпечення діяльності наукових установ, які розробляють інноваційні лікарські засоби;

- визначення наукових досліджень, які потребують державної фінансової підтримки, на конкурсній основі;
- закріплення порядку проведення клінічних і доклінічних випробувань нового лікарського засобу;
- встановлення порядку державної реєстрації лікарського засобу;
- ліцензування виробництва лікарських засобів.

5. Законодавчі акти передбачають наступні засоби підтримки інноваційної діяльності зі створення нових лікарських засобів:

- надання податкових пільг науковим установам, які включені до Державного реєстру наукових установ, яким надається державна підтримка;
- використання коштів Національного фонду досліджень України, Державної інноваційної фінансово-кредитної установи та Фонду розвитку інновацій для підтримки інноваційних проєктів у сфері фармації;
- застосування засобів державної підтримки проєктів створення інноваційних ліків, які реалізуються у рамках державно-приватного партнерства.

6. Вдосконалення правового регулювання державної підтримки інноваційної діяльності зі створення нових лікарських засобів може полягати в наступному:

- розроблення окремого підзаконного акту Кабінету Міністрів України, який би встановлював порядок звернення суб'єктів господарювання до різних фондів підтримки інновацій, дозволяв розмежувати сферу діяльності кожного з фондів, виключав би дублювання їхньої діяльності. В якості альтернативи можна запропонувати об'єднання в один фонд Державної інноваційної фінансово-кредитної установи, Національного фонду досліджень України та Фонду розвитку інновацій;
- встановлення у Законі України «Про державно-приватне партнерство» обов'язку названих вище фондів надавати підтримку проєктам створення нових лікарських засобів, які реалізуються на підставі договорів про державно-приватне партнерство;
- встановлення у Податковому кодексі України окремого збору з виробників фармацевтичної продукції для здійснення наукових до-

сліджень з метою створення вітчизняних інноваційних лікарських засобів – фармацевтичного інноваційного збору;

– створення постановою Кабінету Міністрів України окремого Фонду розвитку фармацевтичних інновацій з метою фінансування наукових досліджень зі створення інноваційних лікарських засобів. Фінансування діяльності даного фонду пропонується здійснювати за рахунок фармацевтичного інноваційного збору.

Потенційне місце впровадження результатів дослідження. Висловлені у цій роботі ідеї та пропозиції можуть слугувати базою для подальших наукових досліджень у галузі створення інноваційних лікарських засобів.

2.2. Правове регулювання створення та розвитку стартапів на ранніх стадіях інноваційного процесу

Постановка проблеми. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, цифровізація суспільства, перехід споживачів у сферу електронної взаємодії з продавцем товарів, послуг, робіт викликає потребу у правовому забезпеченні ефективного розвитку інноваційних галузей економіки. При цьому, в першу чергу, необхідно враховувати потреби новостворених інноваційних суб'єктів підприємницької діяльності – стартапів, правова природа та специфіка правового регулювання яких не має єдиного розуміння як в Україні, так і іноземних державах. Разом з тим, саме стартапи є основаними «споживачами» грантових пропозицій та сприяють залученню додаткових інвестицій, в тому числі і іноземних, в економіку окремих держав. Саме тому Європейський Союз (далі – ЄС) у свій політиці у 2021 році взяв курс на максимальне стимулювання заснування стартапів у ЄС як особами, що вже проживають у державах-членах, так і іммігрантами з третіх держав, адже саме від рівня розвитку інноваційного підприємництва напряду залежить економічна стійкість та потенціал майбутнього держави.

Метою цього дослідження є визначення правової сутності стартапу у національному та іноземному законодавстві з урахуванням наукових підходів видатних вчених у цій галузі; аналіз специфіки стадії їх розвитку; дослідження основних ризиків, з якими стикаються такі суб'єкти інноваційної діяльності на ранніх стадіях свого розвитку та надання практичних рекомендації для усунення та мінімізації таких ризиків в умовах національної правової системи України; встановлення основних засобів державної підтримки стартапів в іноземних державах, позитивних та негативних аспектів їх реалізації; надання пропозицій щодо залучення Україною певних видів підтримки, з урахуванням специфіки національної правової системи; а також дослідження правових тенденції розвитку стартапів в ЄС та Україні.

Аналіз наукових праць попередників. Питання інноваційної діяльності та діяльності стартапів досліджували, зокрема, такі іноземні науковці як С. Бланк¹, Дж. Гусман, С. Стерн², Р. Пассаро, І. Квінто, П. Ріппа, А. Томас³. Серед вітчизняних дослідників можливо виділити Л. Гуляєву, Л. Жук⁴, С. В. Глібка⁵, І. М. Курашову⁶, А. М. Люб-

¹ Blank. S. What's A Startup? First Principles. URL: <https://steveblank.com/2010/01/25/whats-a-startup-first-principles/>.

² Guzman. J., Stern. S. Nowcasting and Placecasting Entrepreneurial Quality and Performance. *National Bureau of Economic Research*. 2016. P. 63–109.

³ Passaro R., Quinto I., Rippa P., Thomas A. Evolution of Collaborative Networks Supporting Startup Sustainability: Evidences from Digital Firms. Sustainability. 2020. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/22/9437/htm>.

⁴ Гуляєва Л., Жук Л. Стартап-движение в Украине как инновационная модель для устойчивого развития бизнеса. *Sustainable Development*. 2016. Vol. 2. С. 21–30. URL: https://www.researchgate.net/publication/311327646_STARTAP-DVIZENIE_V_UKRAINE_KAK_INNOVACIONNAA_MODEL_DLA_USTOJCIVOGO_RAZVITIA_BIZNESA_The_development_of_startup_entrepreneurship_in_Ukraine_as_an_innovation_model_for_sustainable_development_of_busines.

⁵ Глібка С. В. Питання функціонального забезпечення інноваційного процесу: господарсько-правовий аспект. *Правова наука та інноваційна діяльність в умовах євроінтеграційних процесів*: зб. матеріалів круглого столу (м. Харків, 8 черв. 2018 р.). Харків. 2018. С. 42–45.

⁶ Курашова І. М., Стріжкова А. В. До аналізу причин проблем інноваційного розвитку України. *Конституційно-правові засади адміністративної реформи в Україні*. Харків. 2018. С. 51–53.

чич¹, Т. П. Бубенко², І. М. Кобушко³, О. Г. Шпикуляк⁴ та інших.

Об'єктом цього дослідження є правове регулювання створення та діяльності стартапів на ранніх стадіях інноваційного процесу як провідний фактор розвитку економіки держави.

Сутність та нормативно-правове закріплення терміну «стартап» в законодавстві України та іноземних держав

Термін «стартап» є поширеним у засобах масової інформації та сфері маркетингу. Разом з тим, у правовій сфері такий термін тільки починає вживатися. До того ж у національному законодавстві та теоретичних дослідженнях стартап інколи помилково ототожнюють з новоствореним підприємством або малим/середнім підприємством.

Разом з тим, закріплення єдиного розуміння терміну стартапу сприятиме узгодженню змісту нормативно-правових актів із дійсними потребами суспільства та попитом серед споживачів на нову продукцію (послуги). Крім того, чітке розуміння та імплементація міжнародного підходу до сутності «стартапу» як суб'єкта права, а також уніфікація підходів до визначення стартапів в Україні з практикою ЄС та США сприятиме полегшенню залучення грантової підтримки й інвестиційних коштів на створення та розвиток стартап-компаній в Україні.

У цьому дослідженні буде розкрито сутність та законодавчі підходи до розуміння стартапів та їх ключових специфічних рис, які відрізняють їх від інших суб'єктів підприємницької діяльності та, відповідно, скеровують застосування нормативно-правових актів у процесі створення (заснування) та розвитку стартапів.

Один із засновників терміну «стартап», С. Бланк, визначає стартап як нещодавно виниклий та швидкозростаючий бізнес, який прагне

¹ Любчик А. М. Інноваційна політика: індонезійський досвід і рекомендації для України. *Право та інновації*. № 3(23). 2018. С. 132–136.

² Бубенко П. Т. Наука та інноваційний процес в Україні. *Проблеми науки*. № 4. Київ. 2003. С. 8–12.

³ Кобушко І. М. Шляхи покращення фінансування інноваційного розвитку в Україні з використанням міжнародного досвіду. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. Суми. 2011. № 2. С. 124–130.

⁴ Шпикуляк О. Г. Етапність інноваційного процесу та оцінка ефективності інноваційної діяльності. *Економіка АПК*. № 12. Київ. 2011. С. 109–116.

вийти на ринок шляхом розробки бізнес-моделі навколо інноваційної ідеї¹.

Стартапи характеризуються значною ризиковістю проєктів, що знижує відсоток їх «виживаності» на ринку і викликає потребу у значному капіталовкладенні².

Р. Пассаро, аналізуючи підходи до розуміння сутності цього суб'єкта, погоджуються, що стартапи є тимчасовими організаціями, оскільки, використовуючи ринкові можливості, орієнтовані на інновації, вони можуть запропонувати повторювану та масштабовану бізнес-модель і швидко зростати з точки зору продажів, вартості продукції та/або кількості працівників³.

Станом на 25 лютого 2021 року термін «стартап» зустрічається у 37 нормативно-правових актах України. Разом з тим, єдності у розумінні ключових ознак стартапів немає.

Так, одне з найбільш відповідних міжнародній практиці визначень терміну «стартап» закріплене у Положенні щодо конкурсного відбору проєктів для державного стимулювання створення і використання винаходів (корисних моделей) та промислових зразків, затвердженому Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 12 грудня 2018 р. № 1879. Відповідно до цього нормативно-правового акту стартап визначений як проєкт, пов'язаний зі створенням та/або використанням винаходів, корисних моделей, промислових зразків, ноу-хау та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Таким чином, можемо побачити, що на відміну від пересічного новоствореного малого та середнього підприємства стартап характеризується науково-технічною (інноваційною) новизною та не має чіткого зв'язку з фактом державної реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності.

¹ Blank. S. What's A Startup? First Principles. URL: <https://steveblank.com/2010/01/25/whats-a-startup-first-principles/>.

² Guzman. J., Stern. S. Nowcasting and Placecasting Entrepreneurial Quality and Performance. *National Bureau of Economic Research*. 2016. P. 63–109.

³ Passaro R., Quinto I., Rippa P., Thomas A. Evolution of Collaborative Networks Supporting Startup Sustainability: Evidences from Digital Firms. *Sustainability*, 2020, 12. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/12/22/9437/htm>.

В той же час у деяких інших нормативно-правових актах можна побачити, що законодавець ототожнює термін стартап з новоствореним підприємством.

Так, у Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам малого та середнього підприємництва, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 під новоствореним бізнесом (стартапом) розуміється господарська діяльність суб'єкта підприємництва, строк реєстрації якого як суб'єкта господарювання не перевищує 12 місяців, а також господарська діяльність суб'єкта підприємництва, строк реєстрації якого як суб'єкта господарювання перевищує 12 місяців у разі, коли факт ведення ним підприємницької діяльності не підтверджується документально.

Стартап та новостворене підприємство ототожнюється також і у Додатковій Угоді № 5 до Угоди про виконання завдання у сфері розвитку між Урядом України та Урядом Сполучених Штатів Америки для сприяння стійкому економічному розвитку на широкий суспільний основі як засобу забезпечення сталої демократії в Україні, укладеній 17 вересня 2014 р.

Спроби ототожнення цих двох різних суб'єктів містяться також у низці законопроектів. Так, у проекті Закону про внесення змін до Податкового кодексу України щодо встановлення спеціального податкового режиму (№ 2615) стартап – це новостворений суб'єкт господарювання (юридична особа або фізична особа - підприємець), який ще не визначився з формою оподаткування.

Більш коректне, на наш погляд, визначення стартапів міститься у Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки, затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. Не дивлячись на те, що чіткого визначення стартапу цей акт не містить, можливо виділити його загальне розуміння із змісту норм: стартап-компанія – це суб'єкт малого та середнього підприємництва, який розробляє та впроваджує інновації на початковій стадії свого розвитку.

Таким чином, інноваційність є однією з ключових та обов'язкових ознак стартапу.

Такий підхід чітко простежується у іноземних законодавчих актах, зокрема, у Законі Латвії «Про підтримку стартапів» стартап – це компанія капіталу з високим потенціалом зростання, основна діяльність якої пов'язана з виробництвом або розробкою масштабованих моделей бізнесу та інноваційних продуктів¹.

На рівні ЄС відсутній єдиний акт, що визначав би термін стартап. За ініціативою Європейської комісії здійснюється дослідження діяльності стартапів з метою удосконалення міжнародного та внутрішньодержавного законодавства у цій сфері. Один з результатів цього аналізу – щорічний Європейський моніторинг стартапів. Відповідно останнього видання цього моніторингу наразі термін «стартап» не має загальноприйнятого офіційного визначення, тому дослідники застосували наступні критерії що характеризують суб'єкта як стартап:

- 1) компанія повинна бути молодшою за десять років;
- 2) має інноваційний продукт/послугу/бізнес-модель;
- 3) метою стартапу має бути збільшення масштабу (намір збільшити кількість працівників/товарообіг/ринки, на яких він здійснює свою підприємницьку діяльність)².

Наступним питанням, що постає, є зміст «інноваційності» у діяльності стартапів.

Закон України «Про інноваційну діяльність» не має чітко закріпленого переліку інноваційних сфер, а під інноваціями розуміються новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.

Більш чітке розуміння інноваційних сфер економіки та виробництва міститься у Законі України «Про пріоритетні напрями іннова-

¹ Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/287272-jaunuznemumu-darbibas-atbalsta-likums>.

² European Startup Monitor 2019/2020. European Commission. URL: http://www.europeanstartupmonitor2019.eu/EuropeanStartupMonitor2019_2020_21_02_2020-1.pdf.

ційної діяльності в Україні», відповідно до якого до стратегічних пріоритетних напрямів інноваційної діяльності на 2011-2021 роки віднесено транспортування енергії, енергоефективність та «зелені технології», високі технології у сфері транспорту, озброєння та військової техніки, авіа та суднобудування, космічну галузь, наноматеріали та нанотехнології, агропромисловість, нові технології у сфері медицини та фармацевтичної галузі, еко-технології, сучасні інформаційні комунікаційні технології та робототехніку.

З метою здійснення порівняння вказаних видів інноваційної діяльності в Україні з розумінням інновацій в ЄС, на підставі вищезгаданого Європейського моніторингу стартапів, можна виділити наступні інноваційні галузі ЄС: послуги у сфері програмного забезпечення, медіа-індустрію, ІТ сферу, промислові технології, виробництво та обладнання, «зелені технології», харчування, фінанси та фінансову освіту, електронну комерцію, споживчі мобільні та веб-додатки, консалтингові компанії, біо-, нано- та медичні технології.

Таким чином, можна зробити висновок, що інноваційні галузі діяльності стартапів, які закріплені в національних нормативно-правових актах України, та сфери діяльності стартапів у ЄС частково збігаються. Разом з тим, якщо в Україні акцент зроблено саме на високотехнологічних винаходах у провідних галузях економіки (наприклад, військова, енергетична, медична, екологічна тощо), то стартапи ЄС більш орієнтовані на надання послуг пересічним споживачам – фізичним особам та на діджиталізацію комунікації між суб'єктами правовідносин.

Важливим є нормативне закріплення в українському законодавстві єдиного терміну «стартап», з урахуванням відповідних підходів ЄС та національної специфіки правового регулювання, а також подальше узгодження з цим терміном всіх інших пов'язаних нормативно-правових актів. Таке реформування сприятиме полегшенню залучення національними стартапами грантів та інвестицій, а також сприятиме розвитку інновацій та економіки України в цілому.

Стисле визначення специфік стадій інноваційного процесу в аспекті розвитку стартапів.

Резюмуючи вищевикладений аналіз національних та іноземних нормативно-правових актів та теоретичних досліджень стартап доцільно визначити як зареєстрований в Україні суб'єкт господарювання (в тому числі фізична особа-підприємець, яка веде стартап-діяльність), з дня державної реєстрації якого пройшло менше 5 років, який відповідає таким умовам:

1. Річний дохід якого не перевищує 50 млн. євро;
2. Більше ніж 50 % доходів якого формується з виробництва та реалізації інноваційної продукції, виконання інноваційних робіт або надання інноваційних послуг;
3. Виконує інноваційний проект;
4. Має на меті збільшення масштабу (намір збільшити обсяг товарообігу/ринків, на яких він здійснює свою підприємницьку діяльність).

Під час свого створення та розвитку стартап, з урахуванням власної специфіки, проходить низку стадій інноваційного процесу.

Зупинимось на визначенні інноваційного процесу та його стадіях.

Варто зазначити, що наразі не існує єдиного визначення інноваційному процесу. Деякі вчені акцентують увагу на тому, що інноваційний процес відрізняється залежно від типу конкретної організації та сфери її діяльності. Як зазначає А. Х. Ван де Вен інноваційний процес складається з сукупності (алгоритму) численних дій, що реалізуються багатьма різними людьми протягом тривалого періоду часу.

На нашу думку, в аспекті розвитку стартапів доцільно виокремити наступні стадії інноваційного процесу:

1. Pre-seed стадія (стадія формування ідеї майбутнього стартап-проекту та її удосконалення);
2. Seed-стадія включає в себе остаточне формування стартап-ідеї, доопрацювання проекту та початок його тестування;
3. Startup-стадія характеризується початком реалізації проекту, процесом виходу стартапу як суб'єкта підприємницької діяльності на ринок;

4. Early Growth стадія (початковий етап діяльності стартап-компанії на ринку);

5. Expansion стадія (етап активного та ефективного розвитку діяльності стартап-компанії на ринку товарів та послуг);

6. Exit стадія (кінцевий етап існування стартапу як новоствореного суб'єкта підприємницької діяльності, перетворення стартапу на розвинутого суб'єкта господарювання, що здійснює свою діяльність у сфері інновацій та розширює (масштабує) виробництво та реалізацію своєї продукції (надання послуг).

На кожній із вищезазначених стадій інноваційного процесу стартап стикається з низкою ризиків, значну частину яких можливо завчасно передбачити, мінімізувати або усунути за допомогою правових засобів (обрання належної організаційно-правової форми діяльності, договірне врегулювання тощо).

3. Характерні ознаки стартапів на ранній стадії їх розвитку, основні ризики, які виникають на етапі формування стартап-ідей, та правові засоби їх мінімізації

Дослідженню питання сутності, ознак та правових специфік функціонування стартапів у національній правовій системі України та на міжнародному рівні присвячували свої праці такі вчені як С. Бланк, Дж. Гусман., С. Штерн, С. В. Глібко¹, К. А. Карбовська², Т. В. Котяй³, Л. Гуляєва, Л. Жук⁴ та інші.

¹ Аналіз правового регулювання діяльності інноваційних структур, підтримки малого та середнього підприємництва в Україні (регіональний аспект): монографія: за ред. С. В. Глібка. Харків: Право, 2018. 96 с.

² Карбовська К. А. Окремі питання правового забезпечення функціонування стартапів. *Право та інновації*. 2018. № 4 (24). С. 7–13. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/432>.

³ Котяй Т. В. Технологія стартапів в системі закладів вищої освіти та наукових установ. *Цифрові трансформації України 2020: виклики та реалії*: зб. наук. пр. НДІ ПЗІР НАПРН України № 1 за матеріалами круглого столу (м. Харків, 18 вересня 2020 року) / за ред. А. В. Стріжкової. Харків: НДІ ПЗІР НАПРН України, 2020. С. 80–87.

⁴ Гуляєва Л., Жук Л. Стартап-движение в Украине как инновационная модель для устойчивого развития бизнеса. URL: https://www.researchgate.net/publication/311327646_STARTAP-DVIZENIE_V_UKRAINE_KAK

Як було зазначено раніше, у національному законодавстві окремих держав та на міжнародному рівні існують різні розуміння терміну «стартап». Аналіз чинного законодавства та останніх досліджень у сфері інновацій та підприємництва дозволяє визначити наступні підходи до розуміння стартапу:

- 1) це проект інноваційного підприємництва (не залежно від факту державної реєстрації підприємницької діяльності);
- 2) це новостворене підприємство, основною діяльністю якого є інноваційна сфера;
- 3) це мале або середнє підприємство, яке використовує/планує впроваджувати у своїй діяльності інноваційні технології чи процеси, або планує виробляти інноваційну продукцію чи надавати послуги у сфері інновацій.

Обізнаність автору (авторів) стартап-ідеї про специфіку розуміння стартапу іншими суб'єктами правовідносин є необхідним для успішного залучення та ефективної реалізації засобів підтримки стартапів, що надаються представниками державних чи міжнародних органів, а також громадськими об'єднаннями.

В межах цього дослідження буде здійснено аналіз засобів мінімізації (усунення) основних ризиків, що виникають у процесі формування (виникнення, обговорення, доопрацювання та оформлення) стартап-ідеї (так звана «Pre-seed стадія розвитку стартапів»).

Стартап-ідея на цій стадії характеризується наступним:

- 1) в особи наявна ідея інноваційного продукту, послуги, що потенційно може мати значний попит серед споживачів;
- 2) бачення майбутньої бізнес-моделі майже не сформовано (відсутнє розуміння щодо форми здійснення підприємницької діяльності, структури стартап-компанії);
- 3) відбувається пошук партнерів, менторів, інших донорів ресурсів та грантів;

INNOVACIONNAA_MODEL_DLA_USTOJCIVOGO_RAZVITIA_BIZNESA_The development_of_startup_entrepreneurship_in_Ukraine_as_an_innovation_model_for_sustainable_development_of_busines.

4) основний тягар розвитку ідеї покладається на її автора (авторів);

5) відбувається процес формування та обговорення ідеї стартап-проєкту;

6) відсутні доходи;

7) відсутні будь-які ознаки підприємницької діяльності.

Саме ця стадія є однією з найбільш ризикових на етапі розвитку стартапів, оскільки негативний вплив, з одного боку, справляє відсутність підприємницького досвіду його автора (засновника), а з іншого – відсутність достатнього обсягу матеріальних та людських ресурсів.

Вважаємо за доцільне викласти у таблиці основні ризики, що виникають перед стартапом на стадії формування ідеї (Pre-seed стадії) та запропонувати засоби їх мінімізації/усунення.

Таблиця № 1. Ризики, що виникають на Pre-seed стадії розвитку стартапу та основні засоби їх мінімізації або усунення.

№	Ризик	Засоби мінімізації/усунення ризиків
1.	Відсутність достатнього підприємницького досвіду	– звернення до закладів освіти та підвищення кваліфікації. Так, зокрема, в Харкові діє Каразінська школа бізнесу ¹ (напрямок менеджменту; бізнес-адміністрування та підприємництва); в Києві – Бізнес-школа «МІМ» ² ; у Львові – Львівська бізнес-школа УКУ ³ ; – звернення до суб'єктів інноваційної інфраструктури. Наприклад, в науковому парку «Синергія» (м. Харків) діє проєкт «Inventors Hub» сутністю якого є сприяння розвитку інноваційних стартап-ідей ⁴ ; – участь у курсах та школах від приватних юридичних осіб: програма «Будуй Своє» від ОТП Банку ⁵ ;

¹ Офіційний сайт Каразінської школи бізнесу. URL: <http://kbs.karazin.ua/>.

² Офіційний сайт Бізнес-школи «МІМ». URL: <https://mim.kyiv.ua/>.

³ Офіційний сайт Львівської бізнес-школи УКУ. URL: <https://lvbs.com.ua/>.

⁴ Офіційний сайт проєкту «Inventors Hub». URL: <https://www.synergy-park.com.ua/projects/inventors-hub/>.

⁵ Офіційний сайт програми Будуй Своє» URL: <https://buduysvoe.com/>.

№	Ризик	Засоби мінімізації/усунення ризиків
		курс «Підприємництво. Власна справа в Україні» від Prometheus ¹ тощо; – самоосвіта. Так, в Стенфордському університеті проводився курс лекцій, присвячений процесу започаткування стартапу. Наразі, цей курс лекцій наявний у відкритому доступі ² . На порталі Prometheus наявні безоплатні курси щодо підприємництва ³ .
2.	Незахищеність права інтелектуальної власності	Захист права інтелектуальної власності є одним з найважливіших правових аспектів мінімізації ризиків на етапі формування ідеї, оскільки саме на цьому етапі автор стартапу презентує проект (ідею) значній кількості осіб з метою залучення матеріальних та людських ресурсів. Разом з тим, відсутність будь-якого юридичного закріплення авторства створює реальний ризик «крадіжки» інноваційної ідеї. Ефективна мінімізація такого ризику можлива лише шляхом звернення до юристів – фахівців у галузі інтелектуального права.
3.	Відсутність достатніх матеріальних та людських ресурсів для доопрацювання та розвитку стартап-ідеї	– участь у грантових пропозиціях. Важливим є постійний моніторинг грантових пропозицій, а також паралельне здобуття навичок написання грантових проектів. Веб-ресурсами, на яких постійно оновлюється інформація щодо актуальних грантів, зокрема, є «Гранти та інвестиції для розвитку України» ⁴ , «ProGRANT» ⁵ , «Портал для підприємців» ⁶ . Важливим також є звернення до бізнес-ангелів – приватних інвесторів, які здійснюють інвестування у високоризикові проекти.

¹ Офіційний сайт курсу «Підприємництво. Власна справа в Україні». URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/Prometheus/ENTREPR101/2016_T1/about.

² Altman S. How to Start a Startup. 2014. URL: <http://startupclass.samaltman.com/>.

³ Підприємництво. Prometheus. URL: <https://prometheus.org.ua/cub/>.

⁴ Офіційна соціальна сторінка «Гранти та інвестиції для розвитку України». URL: <https://www.facebook.com/groups/1717090298608280/>.

⁵ Офіційна соціальна сторінка «ProGRANT». URL: <https://www.facebook.com/groups/progrants/>.

⁶ Офіційний сайт «Портал для підприємців». URL: <https://sme.gov.ua/>.

Як впливає з вищевикладеного, важливу роль в процесі мінімізації та усунення ризиків на ранній стадії розвитку стартапів відіграють суб'єкти інноваційної інфраструктури.

Таким чином, можливо зробити наступні висновки. На етапі зародження та початкового розвитку стартап-ідеї ключовими ризиками, які можуть вплинути на подальшу долю інноваційного проекту є недостатність кваліфікації та підприємницьких навичок авторів стартапів, незахищеність права інтелектуальної власності на винахід (інноваційну ідею, продукт), відсутність необхідної матеріальної бази та людських ресурсів для вдосконалення та розвитку проекту. Шляхами усунення цих ризиків є комплексна протидія шляхом участі автора у діяльності таких суб'єктів інноваційної діяльності як наукові парки, бізнес-інкубатори, бізнес-акселератори тощо; підвищення кваліфікації та самоосвіта, а також залучення грантових коштів та коштів бізнес-ангелів.

Способи підтримки стартапів на ранній стадії їх розвитку в країнах ЄС та в Україні.

Враховуючи світову поширеність стартапів та їх позитивний вплив на економіку держав, органи державної влади та недержавні організації виявляють зацікавленість у наданні різних видів підтримки авторам (засновникам) стартапу, у тому числі і на найбільш ризиковій стадії їх розвитку – початковій.

В межах даного дослідження буде проаналізовано найбільш поширені та ефективні засоби підтримки стартап-ідей в іноземних країнах та надано пропозиції щодо імплементації відповідного досвіду нашою державою.

Серед найбільш поширених засобів підтримки стартапів можна виділити такі:

- 1) інформаційна підтримка (проведення освітніх курсів та програм, надання інформації з окремих питань фінансової грамотності, бізнес-планування тощо);

- 2) підтримка шляхом посередництва (пошук бізнес-партнерів, спонсорів та інвесторів, забезпечення координації між ними та засновником стартапу тощо);

3) матеріально-фінансова підтримка (допомога у забезпеченні приміщенням, необхідним приладдям, іншими матеріальними ресурсами, фінансова підтримка).

З метою практичного ілюстрування реалізації таких засобів підтримки здійснимо дослідження досвіду Польщі та держав Прибалтики. Розпочнемо з аналізу підтримки стартапів у Польщі.

У сфері комплексної підтримки стартапів можна назвати діяльність так званих «стартап-платформ», функціональна сутність яких полягає наданні посередницьких послуг в сфері налагодження комунікації засновників стартапів з інноваційними центрами, закладами вищої освіти, фондами венчурного капіталу та представниками бізнесу, а також наданні безоплатної експертної підтримки з питань виходу на ринок та інформаційної підтримки в інших пов'язаних галузях знань. Вищеперелічені послуги є безкоштовними та надаються стартапам Східної Польщі, основна бізнес-ідея яких є новою¹.

В Польщі вказані послуги узагальнюються терміном «інкубація». Разом з тим, якщо звернутися до законодавства України, то термін «бізнес-інкубатор» було закріплено лише в Порядку реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва, який втратив чинність в 2012 році. Під бізнес-інкубатором розумілася організація, яка надає на певних умовах і на певний час спеціально обладнані приміщення та інше майно суб'єктам малого та середнього підприємництва, що розпочинають свою діяльність, з метою сприяння у набутті ними фінансової самостійності².

Таким чином, можна побачити, що в Україні питання діяльності бізнес-інкубаторів, як суб'єкта інноваційного процесу, у сфері підтримки стартапів майже не врегульовано спеціальним законодав-

¹ Czas na startup! 3, 2, 1, 0... start! Portal Funduszy Europejskich. URL: <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/planujesz-zalozyc-start-up/>.

² Порядок реєстрації організацій, діяльність яких спрямована на задоволення потреб суб'єктів малого та середнього підприємництва: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 21 травня 2009 р. № 510. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/510-2009-%D0%BF/ed20121210/find?text=%C1%B3%E7%ED%E5%F1-%B3%ED%EA%F3%E1%E0%F2%EE%F0#Text>.

ством, а розуміння бізнес-інкубатора безпідставно звужено лише до матеріально-фінансової підтримки.

Натомість, вищерозглянута мережа «стартап-платформ» Польщі характеризується значно ширшим спектром послуг, і додатково, їх позитивною характеристикою можна виділити регіональну спеціалізацію. Так, до безкоштовної участі в діяльності стартап-платформ запрошуються засновники стартапів, що проживають на території регіону, в якому діє певна платформа. Таким чином, при розвитку стартап-ідеї враховується відповідна специфіка регіону, що дозволяє більш ефективно спрогнозувати переваги та недоліки інноваційного продукту при виході на ринок, а також, в певному аспекті, спрощує пошук бізнес-партнерів, інвесторів та менторів, зацікавлених у здійсненні капіталовкладень саме на цій території.

Таким чином, на законодавчому рівні України необхідним є прийняття спеціального нормативно-правового акту, що закріплював би єдине розуміння бізнес-інкубатора як суб'єкта інноваційної інфраструктури та інноваційного процесу, на який можуть бути покладені функції забезпечення комплексної інформаційної, матеріально-фінансової та іншої підтримки суб'єктам інноваційної діяльності (в тому числі – стартапам). Також важливим є сприяння розвитку бізнес-інкубаторів на регіональному рівні та наданню безоплатних послуг засновникам стартапів.

В цьому аспекті, доцільним є залучення Україною позитивного досвіду діяльності Польського агентства з розвитку підприємств, яке здійснює реалізацію програм Європейської комісії з фінансування малих та середніх підприємств¹. Саме вказане Агентство реалізовує програму «Розвиток стартапів у Східній Польщі», в межах якої діють стартап-платформи, що були розглянуті вище, а після успішного проходження етапу інкубації стартапам пропонується взяти участь у конкурсі на отримання гранту для виходу продукту на ринок². Таким

¹ Офіційний сайт Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości. URL: <https://www.parp.gov.pl/index.php/component/parpabout/>.

² 1 mln zł dotacji na rozwój działalności gospodarczej. Wybrano pomysły, które dostaną wsparcie. Mambiznes. 18 marzec 2021. URL: <https://mambiznes.pl/wlasny->

чином, в кінцевому результаті стартапи мають можливість безкоштовно одержати всі основні види підтримки: інформаційну, посередницьку та матеріально-фінансову.

У порівнянні з досвідом Польщі, необхідно зазначити, що в Україні з 2020 року активно діє Український фонд стартапів, який, відповідно до інформації, вказаної на офіційному сайті, надає грантову підтримку стартапам, що здебільшого знаходяться на початковій (Pre-Seed) стадії¹.

Український фонд стартапів (інша офіційна назва: Фонд розвитку інновацій) (ЄДРПОУ 42688455) є державним фондом, утворення якого було погоджено з Кабінетом Міністрів України в 2018 році. Відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів України для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій, головним розпорядником бюджетних коштів та відповідальним виконавцем бюджетної програми є Міністерство фінансів України, яке, відповідно до даних Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, є засновником та учасником Фонду.

Відповідно до цього Порядку бюджетні кошти, отримані Фондом, використовуються, зокрема, для надання на конкурсних засадах фінансової підтримки, грантів, інших видів фінансування, технічної допомоги для реалізації інноваційних проєктів, які мають високий потенціал виходу їх кінцевого продукту на світовий ринок або спрямовані на досягнення цілей, визначених стратегічними пріоритетними напрямками інноваційної діяльності².

Щодо суми фінансування одного стартапу, то на стадії Pre-Seed розмір гранту складає 25 тис дол. США, на стадії Seed – 50 тис дол.

biznes/1-mln-zl-dotacji-rozwoj-dzialalnosci-gospodarczej-wybrano-pomysly-ktore-dostana-wsparcie-103481.

¹ Офіційний сайт Українського фонду стартапів. URL: https://usf.com.ua/projects_catalog/.

² Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті Міністерству фінансів для забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 грудня 2018 р. № 1110. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1110-2018-%D0%BF#Text>.

США. Отримання гранту на Pre-Seed стадії не позбавляє стартап можливості в подальшому одержати ще один грант на Seed стадії. Разом з тим, фактично вказана сума зменшується на розмір сплачених податків, в залежності від обраної стартапом форми оподаткування.

Відповідно до даних, викладених на офіційному сайті Фонду, за 2020 рік сумарно було здійснено фінансування стартапів на суму 3 млн доларів США. Відповідно до Державного бюджету України на 2021 рік на забезпечення функціонування Фонду розвитку інновацій було виділено 50 млн. грн, що свідчить про розширення діяльності Фонду.

Таким чином, резюмуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що в Польщі за допомогою координаційного суб'єкта активно здійснюється всебічна та комплексна підтримка стартапів на регіональному рівні із залученням коштів ЄС. В Україні провідне місце у підтримці стартапів належить Фонду підтримки стартапів. Разом з тим, важливе значення має належне правове врегулювання діяльності як суб'єктів, що надають підтримку стартапів, так і власне стартапів, за рахунок залучення фінансування відповідних програм ЄС.

В цьому аспекті, дослідження та аналіз досвіду підтримки стартапів в іноземних державах дає можливість виокремити певні засоби підтримки для стимулювання розвитку національних стартапів в Україні.

Аналіз державного регулювання підтримки стартапів у державах Прибалтики розпочнемо з досвіду Латвії.

У 2017 році в Латвії набув чинності Закон «Про підтримку стартапів»¹. Вказаний нормативно-правовий акт, в редакції станом на 2017 рік, встановлював доволі значні обмеження характерних ознак стартапів, які мали право на одержання відповідної підтримки:

- 1) підприємство мало бути новоствореним, тобто таким, що здійснює комерційну не більше п'яти років з дня державної реєстрації;
- 2) встановлювалася вимога щодо наявності венчурного інвестора, який не був пов'язаною стороною у розумінні чинного законодавства, та інвестував не менше 30 000 євро для реалізації поданої бізнес-ідеї;

¹ Jaunuzņēmumu darbības atbalsta likums. URL: <https://likumi.lv/ta/id/287272-jaunuznemumu-darbibas-atbalsta-likums>.

3) дохід підприємства від господарської діяльності за перші п'ять років з моменту реєстрації мав бути меншим за 5 000 000 євро, з яких за перші два роки - 200 000 євро;

4) прибуток нового підприємства не міг розподілятися як дивіденди з моменту його реєстрації в Комерційному реєстрі, а спрямовувався виключно на його подальший розвиток;

5) таке підприємство не могло бути реорганізованим, мати частки в іншій компанії з капіталом, або бути залежною компанією;

6) встановлювалося обмеження щодо наявного податкового боргу, який не міг перевищувати 150 євро;

7) стартап мав відповідати принаймні одній із таких характеристик інновації: а) стартап володіє правами інтелектуальної власності на об'єкт, що лежить в основі розвитку інноваційного продукту чи послуги; б) принаймні 70 відсотків працівників мають ступінь магістра або доктора наук, в) щонайменше 50% початкових витрат були спрямовані на дослідження та розробки з моменту державної реєстрації підприємства (стартапу);

8) щодо такого підприємства не відкрито провадження щодо неплатоспроможності.

Вищевикладені обмеження значним чином звузили перелік стартапів, які мали право на звернення за одержанням підтримки. Так, з 2017 по 2020 рік на території всієї держави положення вказаного закону було застосовано лише до 5 стартапів¹.

Вказана ситуація викликала необхідність у внесенні відповідних змін до названого Закону. У 2020 році, було спрощено вимоги до стартапів, які претендують на одержання підтримки їхньої діяльності. Так, зокрема, зміни стосувалися критеріїв інноваційності стартапів: скасовано вимоги щодо освітнього/наукового ступеню працівників та відсотку витрат стартап-підприємства на подальші дослідження та розробки. Інноваційність продукту, яка вимога, у чинному законі виступає альтернативою вимозі залучення венчурних інвестицій на ранній стадії розвитку стартапів.

¹ Jaunuznēnumiem atvieglo valsts atbalsta saņemšanu. URL: <https://lvportals.lv/dienaskartiba/319482-jaunuznemumiem-atvieglo-valsts-atbalsta-sanemsanu-2020>.

Аналіз чинного на сьогодні Закону Латвії «Про підтримку стартапів» дозволяє зробити висновок, що з восьми вимог до стартапів, викладених у законі в редакції 2017 році, у редакції 2020 року у видозміненому вигляді залишилося лише 3: щодо залучення венчурних інвестицій/наявності інноваційної продукції, щодо обмеженого обсягу податкового боргу та заборони надання підтримки неплатоспроможним суб'єктам.

Таким чином, перевагою чинної редакції є спрощення доступу новостворених підприємств до державної підтримки. Разом з тим, на нашу думку, в супереч положенням ст. 1 цього закону де інновації є характерною ознакою як нового підприємства, так і мети надання державної підтримки таких підприємств, ознака інноваційності включена як обов'язкова ознака стартапу. Натомість, як неодноразово наголошувалось науковцями та аналітиками, саме ця ознака відрізняє стартап від звичайного новоствореного підприємства. Крім того, як впливає зі ст. 1 Закону, програми підтримки як сукупність заходів державної підтримки сприяють розробці саме інноваційного продукту й досліджень та реалізується у формі:

- 1) програми підтримки фіксованого платежу із застосуванням пільги з податку на доходи фізичних осіб відповідно до процедур, визначених цим Законом;

- 2) схеми допомоги для найму висококваліфікованих робітників.

Таким чином, щодо державної підтримки стартапів Латвії необхідно зазначити, що наразі ця держава знаходиться на стадії реалізації реформованого законодавства з підтримки стартапів. Чинне законодавства має низку позитивних рис, в тому числі різновекторну направленість видів такої підтримки. Разом з тим, видається недостатньо аргументованою низька увага законодавця до інноваційної складової вимог до новоствореного підприємства як ключової ознаки стартапу.

В якості наступного кроку перейдемо до аналізу підтримки стартапів у Литві.

В цій державі діє Закон «Про розвиток малого і середнього бізнесу» від 24 листопада 1998 року. У 2019 році до цього Закону було

внесено зміни, що стосувалися підтримки стартапів. Так, зокрема, було надано наступне визначення цьому суб'єкту: стартап – це дуже мала або невелика компанія з високим та інноваційним потенціалом розвитку бізнесу, зареєстрована в Реєстрі юридичних осіб не більше 5 років¹.

На нашу думку, доцільно зосередити увагу на наступних позитивних аспектах цього закону:

1) на відміну від вищепроаналізованого подібного закону Латвії у цьому законі відмежовано стартап й мале та середнє підприємств за інноваційною складовою та датою утворення (5 років з дня державної реєстрації);

2) в розумінні цього закону, підтримка надається не лише юридичним особам, але й фізичним особам-підприємцям, разом з тим, останні не можуть визнаватися стартапами;

3) у законі зазначено, що для зменшення ризиків під час створення та діяльності стартапу, а також підтримки засновників стартапу у державі діють бізнес-інкубатори, як державні установи, що належать державі та/або муніципалітету та мають спільну власність, метою яких є зменшення ризику стартапів та допомога їм утвердитися на ринку, а також сприяння розвитку малих та середніх підприємств. Бізнес-інкубатор об'єднує стартапи у приміщеннях, якими він володіє або іншим чином експлуатує та використовує. В аспекті наведеного розкриття терміну варто зазначити, що визначення термінів окремих видів суб'єктів інноваційної інфраструктури (до яких відносяться і бізнес-інкубатори) є недостатньо поширеним як в країнах ЄС, так і в Україні, що у свою чергу викликає певні складнощі їх відмежування від подібних суб'єктів та правовому регулюванні їх діяльності. Вказане свідчить про позитивну сторону литовського законодавства щодо нормативно-правового визначення бізнес-інкубатора.

Разом з тим, специфічних видів державної підтримки для стартапів цим законом не передбачено, що свідчить з одного боку про те,

¹ Smulkiojo ir vidutinio verslo plėtros įstatymas. 1998 m. lapkričio 24 d. Nr. VIII-935. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.640D50DB8877/asr>.

що на стартапи Литви поширюються загальні положення законодавства в частині підтримки малих та середніх підприємств, а з іншого – про вірогідну перспективу подальшого реформування законодавства з цього питання.

Відповідно до аналізованого закону, в Литві існують такі форми державної підтримки стартапів: звільнення від сплати частини податків і зборів; заходи фінансової підтримки; надання адміністративних послуг малому та середньому бізнесу; надання державних послуг малим та середнім підприємствам у ділових інформаційних центрах, бізнес-інкубаторах, науково-технічних парках та інших юридичних осіб, установчими документами яких передбачено надання цих послуг.

Про важливість та ефективність таких заходів свідчить стрімкий розвиток екосистеми інноваційних підприємств Литви. Так, відповідно з інформації з відкритих джерел цієї держави, лише у 2018 році Міністерство економіки та інновацій надало стартапам 11 млн.. євро інвестицій¹, а у 2019 році кількість інноваційних компаній становила близька 1 000 суб'єктів².

У вищевказаному аспекті необхідно зауважити, що рушієм розвитку стартапів в Литві є «Startup Lithuania»³ як національний посередник між швидкозростаючим бізнесом, фондами венчурного капіталу, акселераторами, дружніми стартап-компаніями та урядом, який діє під управлінням Enterprise Lithuania (державної установи, яка має на меті підтримку створення бізнесу, розвитку підприємництва та сприяння експорту). Зокрема, цей посередник є розпорядником бази даних литовських стартапів та інвесторів, а зручний інтерфейс пошуку дозволяє швидко знайти необхідну компанію та дізнатися

¹ Ekonomikos ir inovacijų ministerija startuolio sąvoką apibrėžė įstatymu. Lietuvos Respublikos ekonomikos ir inovacijų ministerija. 2019. URL: <https://eimin.lrv.lt/lt/naujienos/ekonomikos-ir-inovaciju-ministerija-startuolio-savoka-apibreze-istatymu>.

² Lietuvos startuolių spurtas tęsiasi: per metus pritraukta 166,5 mln. Eur investicijų. Versli Lietuva. 2019. URL: <https://www.verslilietuva.lt/naujienos/lietuvos-startuoliu-spurtas-tesiasi-per-metus-pritraukta-1665-mln-eur-investiciju/>.

³ Офіційний сайт «Startup Lithuania». URL: <https://www.startuplithuania.com/>.

ключову інформацію. Крім того, на його базі регулярно проводиться Ярмарки стартапів, а у новинах постійно оновлюється інформація про актуальні можливості для стартапів (конкурси, освітньо-наукові заходи тощо), також викладена інформація та відповідні контактні дані та веб-адреси суб'єктів, пов'язаних із підтримкою стартапів. Таким чином, на платформі вказаного посередника, засновники стартапів можуть одержати значний обсяг необхідних даних, що усуває необхідність втрати часу на пошук інформації про кожного суб'єкта окремо.

Таким чином, можна зробити висновок, що не дивлячись на те, що нормативно-правове регулювання діяльності стартапів в Литві знаходиться на стадії реформування та потребує певної деталізації, за допомогою заходів державної підтримки, врегульованих спеціальним законодавством та через існування широкої мережі екосистеми стартапів та суб'єктів, діяльність яких пов'язана із ними, а також у зв'язку з ефективним функціонуванням національного посередника у цій галузі Литва має значний потенціал у інноваційній діяльності стартапів.

В Естонії підтримка стартапів регулюється, зокрема, Законом «Про підтримку бізнесу та гарантування державної позики»¹. Відповідно до параграфу 2-3 цього Закону джерелами підтримки бізнесу є: 1) асигнування з державного бюджету; 2) власний дохід фондів, що належать до системи підтримки бізнесу; 3) інші засоби; а видами державної підтримки підприємництва є пільги, гарантії та позики.

Відповідно до параграф 4 Закону Естонії «Про стартовий грант» новостворене підприємство – це компанія, яка була внесена до комерційного реєстру не раніше, ніж за 24 місяці до подання заявки, і в якій власник не може мати або утримувати більше 32% акцій або бути самозайнятою особою².

В. Прокопчук здійснила аналіз результативності звернення

¹ Ettevõtluse toetamise ja laenuke riikliku tagamise seadus: vastu võetud 28.01.2003. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/129112010007>.

² Starditoetus: vastu võetud 09.03.2015 nr 20. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/110032015029>.

суб'єктів підприємницької діяльності за одержанням допомоги. Так, з 7 опитаних респондентів 3 – одержали підтримку, а 4-м було відмовлено. Результати дослідження дозволили науковцю зробити висновки, що вирішальними факторами, на які зверталася увага при прийнятті рішення, були належно обґрунтований та деталізований бізнес-план та очікуваний фінансовий результат. Так, респонденти, яким було відмовлено в наданні держаної позики зауважили, що підставою для відмови стали недоліки бізнес-плану¹.

Щодо підтримки новостворених компаній (до 3-х років з дня державної реєстрації) варто зауважити, що успіх в одержанні грантів мали переважно такі що мали наступні ознаки:

- 1) утворені у формі товариства з обмеженою відповідальністю;
- 2) здійснюють діяльність у сфері надання послуг або виробництва;
- 3) є резидентами Естонії;
- 4) існують на ринку 1-3 роки;
- 5) мають позитивну поточну фінансову позицію².

Разом з тим, одержання гранту покладає на підприємство-бенефіціара низку обов'язків. Так, відповідно до параграфу 26 Закону Естонії «Про стартовий грант» на підприємство, серед іншого, покладаються такі обов'язки: брати участь у консультуванні з питань розвитку щонайменше раз на півроку; своєчасно подавати виконавчому органу державної влади необхідну інформацію та звіти; заздалегідь узгоджувати із виконавчим органом зміни у зв'язку з передачею бенефіціару частини акцій та пов'язаних із цим майна або прав; заздалегідь узгоджувати із виконавчим органом зміни, заплановані серед осіб, які беруть участь у бенефіціарі, якщо ця зміна стосується участі більше 25% (для публічної компанії не існує зобов'язань щодо повідомлення) тощо.

Найбільш затребуваним серед підприємців суб'єктом надання підтримки є державна установа «Enterprise Estonia», утворена у 2000 році. Відповідно до інформації, викладеної на офіційному сайті цієї установи, вона має 17 філій (або представництв) в іноземних держа-

¹ Prokopchuk V. Alustava ettevõtja finantseerimisvõimaluste analüüs Eestis. Tallinna Tehnikaülikool. 2019. P. 27.

² Там само. P. 30–34.

вах (в Україні таке представництво відсутнє, натомість наявне в Казахстані, Росії та Китаї). Про можливість та обсяги діяльності установи свідчить розмір її бюджету на 2021 рік - 91,2 млн євро¹. Основою діяльністю «Enterprise Estonia» є залучення інвестицій на розвиток підприємництва та розвиток туризму.

Таким чином, можна зробити висновок, що і в Естонії ключове значення у здійсненні підтримки стартапів мають суб'єкти інноваційної інфраструктури, що здійснюють свою діяльність, зокрема, і на міжнародному рівні, залучаючи інвесторів до фінансування національних бізнес-ініціатив.

Підсумовуючи вищевикладене необхідно вказати, що аналізовані держави мають спеціальне законодавство, спрямоване на підтримку підприємництва, що справляє позитивний вплив на діяльність стартапів. Натомість деякі питання постають щодо визначення інноваційної складової стартапу як ознаки підприємства, яке може претендувати на державну підтримку. Зокрема, в аналізованих актах Латвії та Естонії така складова відсутня, а стартап виступає фактичним синонімом до новоствореного підприємства. На шляху до створення спеціального нормативно-правового регулювання та екосистеми підтримки стартапів найбільш розвинутою, на нашу думку, є правова система Литви, у якій поступово здійснюється законодавче реформування щодо закріплення та реалізації підтримки стартапу як інноваційного нового підприємства. Крім того, ключове значення у забезпеченні ефективної державної підтримки стартапів відіграють суб'єкти інноваційної інфраструктури – посередники, утворені, в тому числі, як державні установи, які забезпечують збір та оновлення комплексної актуальної інформації про можливості одержання стартапами різних видів підтримки (інвестиційної, освітньої тощо), а також створюють умови для безпосередньої взаємодії різних суб'єктів інноваційної діяльності. В цьому аспекті, важливого значення для України набуває забезпечення тісних партнерських відносин з такими розвинутими суб'єктами інноваційної інфраструктури як «Enterprise Estonia».

¹ Офіційний сайт «Enterprise Estonia». URL: <https://www.eas.ee/eas/?lang=en>.

В якості наступного кроку дослідження здійснимо аналіз специфік стартапів у певних галузях економіки.

Особливості розвитку стартапів у певних галузях економіки на прикладі аграрної сфери

Аграрна сфера визнається однією з найбільш пріоритетних в економіці України.

Як стверджує І. І. Божидай, сільське господарство розглядають як комплекс технологічно і організаційно взаємозв'язаних галузей, які у своїй сукупності утворюють збалансовану, інтегровану і структурно завершену систему, функціонально-компонентна структура якої підпорядкована стабільному нарощуванню продовольчої продукції землеробства і тваринництва¹.

На нашу думку, для ефективного розвитку цієї галузі необхідною є наявність державної стратегії, детального плану її реалізації та належного контролю за виконанням цього плану.

Разом з тим, Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року», хоча і не скасовано, однак у зв'язку із його строковою дією наразі він не підлягає застосуванню. В частині розвитку стартапів як суб'єктів інноваційної діяльності, які розглядаються як інноваційна ідея або мале (середнє) новостворене інноваційне підприємство, цей Закон декларував лише розвиток довготермінового кредитування інноваційних проєктів.

Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року також є застарілою.

У 2018 році до Верховної Ради України було подано законопроект «Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку» (реєстровий номер 9162)². У цьому законопроекті приділено більшу увагу інноваційній галузі:

1) серед напрямів державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку передбачено розвиток інноваційних

¹ Божидай І. І. Аналіз сільськогосподарської галузі України. *Ефективна економіка*. 2018. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/9_2018/152.pdf.

² Про основні засади державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку: проєкт Закону України № 9162 від 04.10.2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64742.

технологій у сільському господарстві та сприяння розвитку наукових досліджень, інновацій, біотехнологій в агропромисловому комплексі;

2) пріоритетом державної аграрної політики та державної політики сільського розвитку названо впровадження та розвиток інновацій в агропромисловому комплексі, розвиток дорадництва;

3) одним з основних завдань державної підтримки сільського господарства та сільського розвитку визначено сприяння впровадженню інноваційних технологій та техніко-технологічному оновленню підприємств АПК, у тому числі шляхом розвитку сільськогосподарського машинобудування;

4) вказано, що інновації впроваджуються шляхом диверсифікації фінансування науково-дослідної і освітньої діяльності, в тому числі за допомогою залучення інвестицій та через державно-приватне партнерство, тощо.

Разом з тим, наразі вказаний проєкт закону так і не було прийнято.

Аналіз сучасного стану стартапів, свідчить, що здебільшого ці суб'єкти можуть одержати підтримку для створення та розвитку наступними способами:

1) участь у грантових пропозиціях: наприклад, «Інноваційна освітньо-грантова програма для жінок, зайнятих у сільському господарстві»¹; «Конкурс на одержання субгранту «Розвиток мікропідприємництва у громадах» від програми USAID з аграрного і сільського розвитку»².

2) звернення за інвестиціями до бізнес-ангелів. Наприклад, Асоціації приватних інвесторів України³.

3) участь у діяльності суб'єктів інноваційної інфраструктури: наукових парків, бізнес-інкубаторів тощо.

¹ Інноваційна освітньо-грантова програма для жінок, зайнятих у сільському господарстві. URL: https://sme.gov.ua/support_programs/innovatsijna-osvitno-grantova-programa-dlya-zhinok-zajnyatyh-u-silskomu-gospodarstvi/.

² Конкурс на одержання субгранту «Розвиток мікропідприємництва у громадах». URL: https://sme.gov.ua/support_programs/konkurs-na-oderzhannya-subgrantu-rozvytok-mikropidpryemnytstva-u-gromadah/.

³ Офіційний сайт Асоціації приватних інвесторів України. URL: <http://uaban.org/>.

В цьому аспекті вкрай важливою є обізнаність засновників стартапу про можливості та важливість такої участі. Як приклад можна навести EIT Food - найбільшу європейську ініціативу в агропродовольчій галузі, яка впроваджує програми підтримки інновацій для харчового сектору в Європі. В межах програми підтримки інноваційного підприємництва в агропродовольчій галузі EIT Food Seedbed 2021 до неї можуть долучитися підприємці-засновники стартапів у аграрній сфері з усього світу. Станом на 22.03.2021 року вона налічувала 116 учасників з 27 країн світу, при цьому першу трійку країн, за кількістю учасників складає: Великобританія – 21; Данія - 15; та Україна – 12. Разом з тим, переважну більшість учасників (особливо з України) складають представники наукової спільноти, або професій, які забезпечують певні сектори ведення аграрного бізнесу. Власне представників аграрного бізнесу майже не представлено, що, з одного боку, свідчить про їхню недостатню обізнаність про програму, а з іншого - має наслідком ненадходження інформації, яка надається учасникам програми, до основного її адресата.

Більш поширеною є участь стартапів у конкурсах та грантах.

Наприклад, у Битвах стартапів, які проводяться у більшості держав світу, в тому числі і Україні, представлені також стартапи цієї галузі економіки. Так, значну увагу інвесторів у Битві стартапів початку 2021 року привернув стартап компанії Об'єднаних Арабських Еміратів «Edama Organic Solutions», що на час участі в Битві перебував на стадії розвитку «Seed» - тобто тестування інноваційного продукту. Сутністю цього проекту є виробництво продуктів для поліпшення піщаного ґрунту або ґрунту, що має обмежені водні ресурси, а також виробництво та введення в експлуатацію спеціальних установок з переробки органічних відходів для громад та підприємств, які прагнуть до сталого розвитку. Про інвестиційну зацікавленість цим проектом свідчить той факт, що стартап був визнаний переможцем як в програмі міжнародного бізнес-акселератора, так і на конкурсі національного рівня¹.

¹ Офіційний сайт «Startup.Network». URL: <https://startup.network/projects/428234.html>.

В цьому аспекті необхідно звернути увагу на важливість максимально можливої участі стартапів у різноманітних програмах, курсах, презентаціях тощо, адже в умовах високої конкуренції така участь є запорукою обізнаності інвесторів про наявний стартап-проект, його переваги та перспективи.

Серед успішних українських стартап-проектів в аграрній сфері можна окремо виділити стартап «Kray», який також знаходиться на стадії «Seed», а в 2020 році став переможцем національного відбору конкурсу Startup World Cup. Сутністю цього стартапу є виробництво дронів агрокультурного напрямку функціонування. Як зазначено на його офіційному сайті, перевагою їхнього продукту є значно більша швидкість та ефективність розпилення речовин над агрокультурами, що дозволяє фермерам отримувати від 500% до 2500% рентабельності інвестицій у власній моделі використання завдяки економії коштів та збільшенню врожайності¹.

Таким чином, аналіз результатів останніх конкурсів стартапів свідчить про значний інвестиційний попит на стартапи у аграрній сфері.

Разом з тим, необхідно наголосити на тому, що до провідних завдань держави в галузі інноваційного розвитку належить, з одного боку, формування актуальної державної стратегії розвитку аграрної сфери та забезпечення її реалізації, а з іншого – забезпечення інформаційно-комунікативної взаємодії між суб'єктами інноваційної інфраструктури, інвесторами, бізнес-ангелами та аграрними стартапами України. Одним з основних завдань засновників стартапів є максимальне висвітлення стартап-ідеї на презентаціях, конкурсах, грантових пропозиціях тощо.

Правові тенденції регулювання стартапів у ЄС.

На сьогоднішній день в ЄС на завершальному етапі знаходиться підписання Декларації «Startup Nations Standard». Шляхом аналізу змісту цієї Декларації, на ранній стадії розвитку стартапів можливо виділити наступні вектори розвитку правового регулювання держав ЄС:

¹ Офіційний сайт «Kray Technologies Ukraine». URL: <https://kray.technology>.

1) швидка державна реєстрація стартапу (за загальним правилом – 1 день, однак, у виняткових випадках пов’язаних з необхідністю додаткових перевірок, - не більше тижня);

2) вартість адміністративних послуг, пов’язаних з реєстрацією не може перевищувати 100 євро.

3) наявність ефективних служб підтримки засновників стартапів;

4) наявність єдиного веб-порталу, на якому наявний весь обсяг актуальної правової інформації про порядок реєстрації, адміністративні збори та можливості фінансування;

5) наявність електронної системи підтримки, в тому числі з інших країн ЄС;

6) визнання юридичних документів інших держав ЄС як підтвердження реєстрації стартапу¹.

Цією ж Декларацією передбачено взаємодію з особами держав-не членів ЄС, що включає в себе, з одного боку, пришвидшений порядок оформлення віз для осіб, що планують зареєструвати стартап у державі-члені ЄС, що може досягатися шляхом наявності у засновника стартапу партнера з держави ЄС, або наявності у такого засновника відповідного досвіду ведення інноваційного бізнесу, а з іншого – стимулювання повернення до ЄС стартапів, засновники яких емігрували в інші держави.

Крім того, декларується зменшення податкового навантаження та спрощення адміністративних процедур, з метою реалізації керівного принципу підтримки підприємницької діяльності ЄС - «Think Small First» («Спочатку подумай про малих»).

Звертає на себе увагу закріплений принцип позитивної дискримінації у сфері публічних закупівель інноваційної продукції. Так, декларовано доцільність офіційного закріплення стимулювання придбання інноваційної продукції саме у стартапів, яким має надаватися перевага перед великими підприємствами. У цьому ж аспекті здійснюється посилення захисту майнових прав інтелектуальної власності на інноваційний продукт, які, за загальним правилом, маю залишатися у стартапа.

¹ Declaration on the EU Startup Nations Standard of Excellence. URL: <https://startupnationsstandard.eu/>.

В частині фінансової підтримки встановлено обов'язок держав виділяти частину коштів з Фонду відновлення та стійкості (Recovery and Resilience Facility) для залучення інвестицій та підтримки стартапів. В цьому ж аспекті, необхідно зауважити на обґрунтовано очікуваному значному позитивному ефекті від зменшення податкового навантаження на бізнес-ангелів – фізичних осіб, які здійснюють інвестування у високо ризикові проекти (переважно стартапи) на ранніх стадіях їх розвитку.

Окремо, у аналізованій Декларації встановлено спрямованість держав на цифровізацію державно-приватних відносин зі стартапами та масштабування цифрової грамотності серед їх засновників.

Станом на березень 2021 року Декларацію «Startup Nations Standard» підписали 24 держави – члени ЄС і лише 3 держави утримуються від підписання: Угорщина, Болгарія та Хорватія¹.

В якості наступного кроку розглянемо досвід реалізації окремих положень пропонованої Декларації у країнах ЄС та в Україні.

1. Швидкість реєстрації підприємницької діяльності

Враховуючи, що стартапи маю ознаку початкового етапу ведення підприємницької діяльності, в Україні їх засновники зазвичай провадять діяльність у формі фізичної особи-підприємця або товариства з обмеженою відповідальністю. Обрання вказаних організаційно-правових форм пов'язане з національною специфікою українського податкового та господарського законодавств.

У ЄС також поширеною є організаційно-правова форма приватного підприємства.

В першу чергу здійснимо аналіз досвіду швидкої реєстрації підприємницької діяльності у ЄС.

Так, в Італії діє інтернет-портал «Comunicazione Unica D'impresa» («Єдина Ділова Комунікація»), метою якого є спрощення взаємодії між компаніями та органами державної влади завдяки застосуванню єдиної процедури щодо зобов'язань зацікавлених сторін перед Тор-

¹ Luzar I. Samo tri EU članice nisu potpisale deklaraciju za pomoć startupovima. Pogadate, Hrvatska je među njima. *Telegram*. 2021. URL: <https://www.telegram.hr/biznis-tech/samo-tri-zemlje-u-eu-nisu-potpisale-deklaraciju-za-pomoc-startupovima-pogadate-hrvatska-je-medu-njima/>.

говими палатами, Агенцією доходів та низкою інших державних органів, до компетенції яких віднесено регулювання та контроль за господарською діяльністю. Реєстрація на вказаному порталі є безкоштовною. Розкладка «Зміни у компанії» містить розділ «Інноваційні стартапи». З аналізу вказаного розділу випливає, що інноваційний стартап додатково до загальних даних (адреса місцезнаходження тощо) протягом 6 місяців після закінчення кожного фінансового року має оновити інформацію про діяльність та витрати на дослідження та розробки, професійну кваліфікацію та досвід членів та робочого персоналу, перелік прав промислової та інтелектуальної власності, професійні відносини з інкубаторами, інвесторами, університетами тощо. Позитивним аспектом є те, що такі зміни вносяться до Реєстру без сплати адміністративних зборів.

Разом з тим, наразі в Італії існує складна ситуація із правовим регулюванням реєстрації інноваційних стартапів, оскільки внаслідок ухвалення рішення національного суду було запинено дію Декрету Міністерства економічного розвитку Італії від 17 лютого 2016 року «Методи складання актів про реєстрацію товариств з обмеженою відповідальністю (інноваційних стартапів)». У зв'язку з цим, обмежено реєстрацію інноваційних стартапів у найбільш поширеній (так званій «стандартній») формі. Залишається можливою лише реєстрація за допомогою акта, складеного нотаріусом, або реєстрація стартап-компанії, яка утворюється державним актом¹.

Крім того, вартісною є і сама процедура реєстрації інноваційного стартапу - 1999 євро (з ПДВ, податками та нотаріальними зборами) і включає створення цифрових підписів та засвідчених електронних листів для всіх учасників та для нової компанії, а також присвоєння номера ПДВ, складання декларації про початок діяльності тощо².

Таким чином, можна зробити висновок, що не дивлячись на на-

¹ Start-up innovative: sospesa la costituzione e la modificazione dell'atto costitutivo di s.r.l. con modello standard informatico. URL: <https://www.to.camcom.it/start-up-innovative-sospesa-la-costituzione-e-la-modificazione-dellatto-costitutivo-di-srl-con-modello>.

² Costituzione di una startup innovativa nel 2021: cosa è, chi può farlo, quanto costa. Iubenda. URL: <https://www.iubenda.com/it/srl/help/5106-la-startup-innovativa>.

явність єдиного порталу для реєстрації стартапів в Італії наявні прогалини у законодавстві, що спричиняють «блокування» реєстрації стартапів у певних організаційно-правових формах. Крім того, не відповідає вимозі Декларації і вартість такої реєстрації стартапів, що може стати перепоною для низки засновників суб'єктів господарювання.

Аналізуючи, в аспекті вищевикладеного досвіду Італії, нормативно-правове регулювання реєстрації стартапів в Україні необхідно зазначити наступне.

Одними з найбільш поширених форм ведення господарської діяльності в Україні є реєстрація фізичною особою-підприємцем або створення товариства з обмеженою відповідальністю.

Так, здійснити реєстрацію фізичної особи підприємця (далі – ФОП) можливо у декілька способів. Зокрема, найбільш поширеними є реєстрація через додаток «Дія» або шляхом звернення до Центрів надання адміністративних послуг (далі – ЦНАП).

Для реєстрації ФОП через додаток «Дія» фактично необхідним є лише електронний цифровий підпис, оформити який можна безкоштовно протягом кількох хвилин, зокрема, через електронні сервіси Приват Банку. Персональні дані особи та необхідні документи (ідентифікаційний код та паспорт) вже знаходяться у системі «Дія». Таким чином, особі не потрібно додатково формувати пакет документів. Реєстрація відбувається шляхом заповнення онлайн-форми протягом одного дня. Вказана послуга є безкоштовною. Після здійснення реєстрації відбувається постановлення на облік. Вказана процедура відбувається протягом кількох днів, однак на пряму не впливає на право здійснювати підприємницьку діяльність¹.

У випадку відсутності у особи електронного цифрового підпису, можливим є звернення до ЦНАПу. В такому разі реєстрація також здійснюється протягом одного дня.

Щодо реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ), то необхідно зазначити, що більшість стартапів України оби-

¹ Офіційний сайт порталу «Дія». URL: <https://diia.gov.ua/services/rejestraciya-for>.

рають саме цю організаційно-правову форму діяльності господарського товариства. Це пов'язано із наступними перевагами:

1. Можливість обрати будь-яку назву для компанії, якої немає в Державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

2. Відповідальність перед боржниками учасники несуть тільки в межах своїх вкладів до статутного капіталу ТОВ (активами, які є у власності юридичної особи).

3. Правова процедура розподілу прибутку між учасниками товариства є нескладною.

4. Необмежено кількість засновників, в тому числі із залученням іноземних суб'єктів права.

Разом з тим, необхідно наголосити і на деяких недоліках організаційно-правової форми товариства з обмеженою відповідальністю, порівняно з діяльністю засновника стартапу як фізичної особи-підприємця:

1. Більш складна процедура державної реєстрації (необхідність розробки пакету документів для подання державному реєстратору: статут, протокол установчих зборів, засвідчені належним чином зразки підписів тощо).

2. Необхідність формування статутного капіталу, визначення частки кожного з учасників, призначення директора.

3. Обов'язкове застосування реєстраторів розрахункових операцій та/або програмних реєстраторів розрахункових операцій незалежно від обсягу річного доходу (з 2022 року така вимога стане обов'язковою і для ФОП).

4. Більш складна та триваюча процедура припинення бізнесу (процедура ліквідації ТОВ вимагає, зокрема, оформлення протоколу загальних зборів щодо прийняття рішення про ліквідацію та обрання ліквідатора, засвідчення справжності підписів на протоколі у нотаріуса, подання до державного реєстратору протоколу, здійснення розрахунків з кредиторами, проведення податкової перевірки тощо).

Разом з тим, власне державна реєстрація товариства з обмеженою відповідальністю здійснюються на безоплатній основі протягом 24

годин після звернення. Таким чином, засновники несуть витрати, пов'язані тільки зі збиранням документів, які необхідні для державної реєстрації¹.

Підсумовуючи вимогу Декларації щодо забезпечення державами простої процедури державної реєстрації стартапів, яка не потребує значних витрат засновників, можливо зробити висновок, що, порівняно з країнами ЄС, в Україні існує доволі швидка та безкоштовна процедура.

2. Наявність ефективних служб підтримки засновників стартапів.

Розглядаючи досвід ЄС в аспекті відповідності зазначеній вимозі Декларації, в першу чергу зупинимося на проекті «Explore the Berlin Ecosystem»², який реалізується Департаментом економіки, енергетики та державних підприємств Берліну. На веб-порталі проекту існує низка категорій, застосовування яких надає ефективну багатоаспектну допомогу стартапам. Власне діяльність такого веб-сайту є прикладом існування єдиної платформи щодо стартапів.

Шляхом застосування цієї платформи стартапи на ранніх стадіях їх розвитку (чи їх засновники на етапі ідеї) можуть одержати інформацію про:

1. Перелік державних (публічних) послуг та засобів підтримки стартапів. Наприклад, у Берліні засновник стартапу може звернутися Інвестиційного банку Берліну за одержанням позики. Департамент економіки, енергетики та державних підприємств Берліну на конкурсній основі надає стипендію в обсязі від 1000 до 2000 євро на особу за місяць на період від шести до дванадцяти місяців на підвищення її кваліфікації та реалізацію проектів (переважно у сферах ІТ, цифровізації та інтернаціоналізації). При цьому обов'язковою умовою для засновників є наявність розробленого бізнес-плану та прототипу, а також можливість часткового самостійного фінансування³. Феде-

¹ Реєстрація ЮО (ТОВ). Офіційний сайт Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/service/rejestraciya-yuo-tov>.

² Explore the Berlin Ecosystem. URL: <https://startup-map.berlin/intro>.

³ The Berlin Startup Scholarship. Senate Department for Economics, Energy and Public Enterprises. URL: <https://www.berlin.de/sen/wirtschaft/en/business-support/start-up-funding/funding-and-financing/funding/artikel.819310.en.php>.

ральний екологічний фонд Німеччини надає підтримку стартапам на етапі заснування та стартапам, з дня державної реєстрації яких пройшло не більше 5 років, що діють у сфері «зелених технологій». Розмір гранту становить до 125 000 євро за проєкт тривалістю до 24 місяців¹.

2. Засоби фінансування венчурного капіталу. Так, 21 грудня 2020 року було прийнято Керівництво Федерального Міністерства економіки та енергетики щодо субсидування венчурного капіталу від приватних інвесторів для молодих інноваційних компаній INVEST - Субсидія для венчурного капіталу (набуло чинності 01 січня 2021 р.). Цікавим є той факт, що розуміння інноваційних компаній у цьому Керівництві відрізняється від вищенаведених проєктів державної підтримки стартапів. Так, інноваційна компанія, в розумінні цього акту, має відповідати наступним вимогам: бути молодшою 7 років, бути зареєстрованою у зоні Європейської економічної зони та мати філію або постійне представництво в Німеччині, бути малою (тобто мати до 50 працівників, з якими укладено трудовий договір із повною зайнятістю, а також річний оборот/дохід до 10 мільйонів євро, а також мати ознаку інноваційної (перелік інноваційних галузей визначений цим Керівництвом), яка може підтверджуватися відповідною інформацією з Комерційного реєстру або незалежним експертом, що внесений до реєстру відповідних експертів².

3. Заходи підтримки, спрямовані на допомогу у переїзді засновників до Німеччини та реєстрації там стартапу. Із вказаною метою діє зокрема веб-платформа Startup Mate Berlin³, Business Location Center спрямований на підтримку засновників, які іммігрують з країн, що не є членами ЄС⁴.

¹ Leitfaden für das Green Start-up-Programm der Deutschen Bundesstiftung Umwelt (DBU). URL: <https://www.dbu.de/2433publikation1553.html>.

² Bundesministerium für Wirtschaft und Energie Richtlinie zur Bezuschussung von Wagniskapital privater Investoren für junge innovative Unternehmen INVEST – Zuschuss für Wagniskapital. URL: https://www.bmwi.de/Redaktion/DE/Downloads/I/invest-richtlinie-bezuschussung-wagniskapital-private-investoren-bundesanzeiger.pdf?__blob=publicationFile&v=8.

³ Офіційний сайт «Startup Mate Berlin». URL: <https://startup-mate.wjb.de/>.

⁴ Офіційний сайт «Business Location Center». URL: <https://www.businesslocationcenter.de/>.

Крім того, в Німеччині діють і загальнодержавні веб-портали, спрямовані на надання комплексної інформації для засновників стартапів. Ключовим з цих порталів є «Existenzgründungsportal des BMW»¹, який керується Федеральним Міністерством економіки та енергетики. На вказаному порталі міститься значний обсяг правової інформації необхідної для започаткування стартап-діяльності в Німеччині, зокрема, вимоги до нового бізнесу, питання оподаткування та адміністративних послуг, планування створення стартапу з переліком орієнтовних питань, спрямованих на допомогу визначенню засновника з певними специфіками наступної бізнес-діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Німеччині діє мережа веб-порталів, заснованих державними органами федерального та місцевого рівнів, які діють з метою надання комплексної актуальної інформації про чинне нормативно-правове регулювання створення та діяльності стартапів та різносторонні засоби державної підтримки стартапів. Функціонування таких веб-порталів значним чином сприяє привабливості Німеччини у здійсненні в цій державі інноваційної діяльності стартапів.

В аспекті вищевказаного, необхідно зазначити, що в Україні відсутній єдиний веб-сайт, на якому обліковувався би переважний обсяг актуальної інформації щодо заснування та діяльності стартапів. Так, вказана інформація за галузевою спрямованістю знаходиться на значній кількості веб-сайтів органів державної влади, органів місцевого самоврядування та веб-сайтах державних установ. Наприклад, на сайтах Центрів надання адміністративних послуг обліковується інформація щодо переліку послуг, які надаються, в тому числі, і суб'єктам підприємницької діяльності, із зазначенням переліку документів, необхідних для отримання послуги, її вартості, підстави та строку надання. На інформаційно-комунікаційній платформі «Розумні правові інновації», створеної НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України, міститься низка правової інформації щодо інноваційної діяльності в Україні, що, зокрема,

¹ Офіційний сайт «Existenzgründungsportal des BMW». URL: <https://www.existenzgruender.de/EN/Home/inhalt.html>.

включає в себе зразки юридичних документів, термінологічний показник, базу національного та іноземного законодавства у сфері інноваційної діяльності тощо¹.

Разом з тим, існує потреба в створенні єдиної загальнонаціональної бази даних з питань заснування та діяльності стартапів, у якій обліковувалася актуальна правова інформація, інформації про грантової пропозиції та інші можливості для засновників стартапів, діяльність про всіх суб'єктів інноваційної інфраструктури, що надають послуг стартапам тощо.

Вказане підтверджується і положеннями Декларації «Startup Nations Standard», основний зміст якої свідчить про спрямованість ЄС до цифровізації взаємовідносин між державною та стартапами, а також спрощення та здешевлення процедур реєстрації та ведення інноваційної діяльності. Наведена Декларація та приклади реалізації окремих її складових мають бути враховані Україною для формування та реалізації інноваційної політики.

Потенційне місце впровадження результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у освітній, науково-дослідній та нормотворчій діяльності, у навчально-педагогічній роботі при розробці відповідних розділів підручників та навчальних посібників, при підготовці науково-практичних коментарів до законодавчих актів, при проведенні заходів з підвищення кваліфікації, в також у практичній діяльності як правників, так і осіб, що здійснюють інноваційну підприємницьку діяльність. В тому числі дослідження може бути використано у діяльності Міністерства освіти та науки України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства цифрової трансформації України, Харківською міською радою, Харківською обласною державною адміністрацією тощо.

¹ Офіційний сайт інформаційно-комунікаційної платформи «Розумні правові інновації». URL: <https://smartlawin.ndipzir.org.ua/>.

2.3. Правова природа венчурного інвестування інноваційної діяльності

На сучасному етапі побудови громадянського суспільства в Україні особливе значення набувають положення щодо інтелектуалізації виробництва і вільного «продокування» та реалізації права інтелектуальної власності при здійсненні підприємницької діяльності і захисту прав творця (ст. 3, 41, 42 Конституції України). Це зумовлено чинниками об'єктивного і суб'єктивного характеру, що детермінують на становленні та розвиток такого роду діяльності.

Надання права юридичним особам займатися трудовою та підприємницькою діяльністю, а фізичним особам, крім цього, – творчою, віднайшло своє специфічне вираження у сфері венчурного підприємництва. Варто зауважити, що правові зв'язки в такого роду діяльності можуть бути як суто підприємницькими, так і трудовими. Загалом, такі відносини розглядаються в своєму поєднанні, що обумовлено особливостями створення об'єктів права промислової власності. Проте, наріжним каменем є встановлення саме специфіки підприємницьких відносин в сфері створення таких об'єктів та здійснення майнових прав на їх використання.

Враховуючи те, що, як правило, суспільні відносини випереджають розвиток законодавства, яке не встигає підлаштовуватися та модернізуватися під нові економічні зв'язки, суспільні (економічні) відносини, що при цьому виникають, не отримують належного правового забезпечення. Не є виключенням й відносини щодо венчурного інвестування інноваційної діяльності, що не лише пов'язано з відсутністю механізму правового забезпечення, але й науковим та практичним напрацювання його правової природи, а також базових категорій таких як суб'єктний склад, об'єкти, підстави виникнення та припинення відповідних правових зв'язків.

Метою дослідження є вивчення проблемних питань та з'ясування правової природи венчурного інвестування інноваційної діяльності.

Методологічну основу дослідження складають методи аналізу, синтезу, логічний та системний методи, метод порівняння. Так, одним з широко застосовуваних у науковому дослідженні є аналіз як метод науково-

го пізнання, що становить розумовий поділ досліджуваного об'єкта на складові елементи з метою вивчення його структури, окремих ознак, якостей, внутрішніх зв'язків, відносин. У нашому випадку такими частинами є якості та ознаки елементів венчурного інвестування інноваційної діяльності. Саме аналіз специфіки кожного з них дозволив установити їх особливості, проникнути в сутність явища, що вивчається, шляхом поділу його на складові елементи та встановити основне, істотне.

Синтез – це метод наукового пізнання, що становить розумове поєднання складових сторін, елементів, якостей, зв'язків досліджуваного об'єкта, виділених в результаті аналізу, і вивчення цього об'єкта як єдиного цілого. У контексті встановлення понятійного апарату інвестиційних відносин є потреба у визначенні термінів, що застосовуються. В контексті нашого дослідження назва «венчурне інвестування інноваційної діяльності» є результатом синтезу проаналізованих його системних ознак. Отже, їх позначення вказаною назвою повністю відповідає законам формальної логіки та є результатом використання методів аналізу та синтезу.

Використання логічного методу наукового пізнання дозволяє встановити, що на різних етапах розвитку наукової думки як про об'єкт цивільного відношення, так і про об'єкт інвестиційного відношення, висловлювалися різні наукові концепції, що часто зумовлювалося не лише станом розвитку науки, законодавчого масиву, а й політичними процесами в державі.

Порівняльний метод пізнання правової дійсності є невід'ємним елементом методології компаративістських досліджень, що застосовується в науковій діяльності. Об'єктом порівняння в цьому дослідженні є існуючі наукові доктрини та законодавство, що регулює порядок здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності, правове становище учасників таких відносин, права, які їм надаються, підстави виникнення та припинення таких правовідносин тощо.

З метою з'ясування правової природи венчурного інвестування інноваційної діяльності через його складові, застосовуючи порівняльний метод, здійснено аналіз співвідношення понять «інноваційна діяльність» і «венчурне підприємництво». Порівняння цих категорій дозволило дійти висновку, що вони не є синонімічними, оскільки «венчурне підприємництво» є більш вузьким поняттям щодо «інноваційної діяльності».

Особливу роль порівняльний метод виконує під час вирішення питань матеріально-правового характеру, що виникають у процесі застосування іноземних норм. Стадії встановлення змісту і безпосереднього застосування іноземного права на практиці є невід'ємними одна від одної. Так, з використанням порівняльного методу проведено аналіз законодавства США, Ізраїлю, Німеччини, Франції та інших держав, що дозволило окреслити низку проблемних аспектів у встановленні правового становища суб'єктів венчурного інвестування інноваційної діяльності. Порівняльний метод дозволив здійснити компаративістський аналіз законодавства інших країн з метою врахування позитивного закордонного досвіду організації правового регулювання інвестиційних відносин.

Розгляд правової природи венчурного інвестування інноваційної діяльності був би недосконалим, якщо не враховувати системний метод як сукупність загальнонаукових методологічних принципів і способів дослідження, в основі яких лежить орієнтація на розкриття цілісності об'єкта як системи. Системний підхід дає змогу зберегти і розвинути принцип цілісності у вивченні венчурного інвестування інноваційної діяльності як правовідношення, охопити не тільки основні, але й супровідні явища (наприклад, підприємницька діяльність, інвестиційна діяльність, науково-дослідна та дослідно-конструкторська діяльність) і, таким чином, з'ясувати та дати аналіз всього ланцюга його виникнення, розвитку та припинення. Специфіка системного підходу визначається тим, що він орієнтує дослідження на розкриття цілісності об'єкта і механізмів, які його забезпечують, на встановлення чисельних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх до єдиної теоретичної картини. Системний метод відкриває великі можливості для вивчення системоутворюючих структурних елементів венчурного інвестування інноваційної діяльності (суб'єкти, об'єкт, зміст).

Теоретична основа дослідження. Варто зауважити, що наукова проблематика правового регулювання венчурного інвестування інноваційної діяльності не отримала детальної уваги з боку вітчизняних дослідників. Так, окремі питання венчурного інвестування інноваційної діяльності розглянуті в роботах Ю. Є. Атаманової, Н. Р. Бойчук, І. В. Борисова, К. М. Врублевської-Місюни, О. Е. Сімсон та інших, але вказані дослідники працювали над питаннями або загальних положень

про інноваційну діяльність чи проблем розвитку венчурного підприємництва, або організаційно-правових форм учасників досліджуваних відносин чи їх правового становища.

Іноземні фахівці у досліджуваній сфері більшу частину уваги приділяють економічним засадам отримання коштів та порядку проведення розробки та впровадження результатів інтелектуальної, творчої діяльності, що побудовані на ризиковій, з економічної точки зору, основі. Відповідно, праці іноземних фахівців переважно стосуються фінансування інноваційної діяльності, побудованої на засадах ризикового підприємництва. Це роботи W. Bygrave, P. Reynolds, J. Levin, G. P. Pisano та інших. Разом із тим, праці вказаних авторів не у повною мірою розкривають проблематику венчурного інвестування інноваційної діяльності як комплексного правового явища, що містить характерні для нього елементи.

Об'єктом дослідження є правова природа венчурного інвестування інноваційної діяльності.

Зміст дослідження. Венчурне інвестування інноваційної діяльності є одним із визначальних різновидів підприємницької діяльності, якому відповідають всі ознаки останньої і застосовується законодавство про підприємницьку діяльність. Після проголошення державної незалежності України уперше на нормативному рівні про інноваційну діяльність (венчурне підприємництво) згадувалось у Законі України «Про інвестиційну діяльність». Так, ст. 3 вказаного Закону закріплює поняття і ознаки інноваційної діяльності. Вважаємо, що венчурне підприємництво є поліаспектним явищем, яке розвивається за декількома напрямками: як підприємницька діяльність; як інвестиційна діяльність; як діяльність направлена на створення об'єкту права інтелектуальної власності (безпосередньо промислової)¹. Отже, венчурне підприємництво, як правова категорія, є складним багатогранним поняттям, що й складає особливу зацікавленість в оцінці проведення такого роду діяльності.

Оскільки венчурне підприємництво є однією з форм вираження інноваційної діяльності, то можна зробити висновок, що саме в Законі України «Про інвестиційну діяльність» вперше згадується про венчурне

¹ Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 7. 14–15.

підприємництво як один з різновидів підприємництва. Як наслідок, інноваційна діяльність є лише одним із видів не лише інвестиційної, але й спеціального виду підприємництва – венчурного, і співвідносяться як загальне і спеціальне. Проте слід пам'ятати, що одна з основних проблем, яка призводить до колізійної ситуації в українському законодавстві пов'язана з розбіжностями в застосуванні тих чи інших термінів та їх визначень. Уже сьогодні варто формувати національний єдиний нормативно-правовий простір і забезпечувати однозначність застосування юридичної, економічної та фінансової термінології і в межах окремих нормативно-правових актів, і в рамках усього галузевого законодавства¹. Вивчення та аналіз означеної проблематики передбачає з'ясування і використання певної термінології, що пов'язано з вживанням категорій «інноваційний» і «венчурний». Іноді ці поняття ототожнюють, іноді – вважають різноплановими.

Так, в юридичній літературі «інноваційна діяльність» та «венчурне підприємництво» розглядаються як синоніми, підставою для чого є те, що в промислово розвинених країнах саме через поняття «венчурний бізнес» розглядається і тлумачиться поняття «інноваційна діяльність»². Проте, як вбачається самі категорії «інноваційна діяльність» і «венчурне підприємництво» не є тотожними. Вважаємо, що оскільки підприємництво у контексті ГК України є складовою частиною господарської діяльності, то і «венчурне підприємництво» є більш вузьким поняттям щодо «інноваційної діяльності». Отже, вказані категорії не є синонімічними, оскільки: 1) вони співвідносяться як загальне і спеціальне, де інноваційна діяльність – перше, а венчурна – друге; 2) вони мають різну економічну природу (фінансова – у інноваційної, інтелектуальна – у венчурної діяльності); 3) мають різну мету (інноваційна – прибуток і соціальний ефект; венчурна – прибуток від участі у якості венчурного інвестора у статутному капіталі венчурної компанії, створеної у формі господарського товариства (соціальний ефект може бути другорядним).

¹ Бойчук Р. П. Окремі проблеми розвитку інвестиційного законодавства України в сучасних умовах. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.)*. Харків: Право, 2017. С. 21.

² Будянский В. Инновационная деятельность и проблемы совершенствования её правового регулирования. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 2000. № 2. С. 7–8.

Генеза венчурного підприємництва зумовлена розвитком інститутів інтелектуальної власності та підприємництва на основі отримання нового спеціального якісного явища *венчурне підприємництво*, що має приватний характер і в основному регулюється нормами приватного права¹.

Практика економічно розвинутих країн свідчить, що венчурне інвестування є важливим механізмом Національної інноваційної системи (далі – НІС). У загальному значенні світової економіки венчурними інвестиціями є інвестиції в проекти технологій з певним ризиком для створення і впровадження новітніх продуктів. Такі інвестиції відрізняються від сучасного кредитування тим, що їх не треба повертати. Саме, особисті кошти засновників зазвичай є головним джерелом формування майна венчурних компаній.

Включення в орбіту приватного та публічного права відносин по використанню науково-технічних досягнень обумовлено двома причинами. По-перше, розвиток науки та техніки неможливо уявити без вживання їх результатів, яке здійснюється в процесі практичного застосування цих результатів. По-друге, є специфіка в правовій регламентації поширення та використання науково-технічних результатів як ідей, які вживаються, на відміну від інших результатів праці. Іншими словами, використання науково-технічних досягнень – це структурний елемент системи розвитку науки та техніки в цілому. Тому, ми обстоюємо точку зору за якою правове регулювання відносин законодавством про науку та техніку має охоплювати також галузь практичного використання науково-технічних результатів². За таких обставин отримуємо комплексний характер урегулювання відносин, що пояснюється використанням здебільшого норм приватного права і посилення гарантій їх дотримання нормами публічно-правового характеру.

Необхідно зазначити той фактор, що без детально розробленої та обґрунтованої нормативно-правової бази, ні про який інноваційний розвиток не може йти й мови, бо виникнення та здійснення тих чи інших юридично значимих дій вводиться відповідно до законодавства. Важливе значення в цьому випадку відводиться цивільному праву з його універса-

¹ Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 17–18.

² Там само. С. 18.

лізмом. Виступаючи в ролі учасника цивільно-правових відносин суб'єкти інноваційної діяльності вступають в договірні зв'язки, що виникають з приводу розробки, використання та реалізації продукції, яка виступає об'єктом промислової власності (ця особливість дає змогу стверджувати, що саме норми цивільного права є регулятором відносин в сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності). Так, з економічної природи ці відносини є оплатно-вартісними, а з юридичної – договірними.

Щодо сутності розуміння самої категорії «венчурне інвестування інноваційної діяльності», то серед фахівців не існує не лише його єдиного розуміння, але й щодо термінологічного визначення існують різночитання (інноваційна підприємницька діяльність, інноваційне інвестування, венчурне інвестування тощо).

Так, зауважується, що у широкому аспекті *інноваційна підприємницька діяльність* – це новаторський процес, який призводить до створення покращених за своїми якостями товарів чи послуг та технологій завдяки задіяному значному інтелектуальному ресурсу, а також подальшій практичній реалізації такого роду високотехнологічного продукту, що забезпечує великий прибуток в результаті свого продажу¹.

Пропонується використовувати поняття «*інноваційне інвестування*», під яким слід розуміти одну з економіко-правових форм інвестування, що використовується з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво і соціальну сферу задля досягнення певного соціально-економічного ефекту, у т. ч. випуску і поширення принципово нових видів техніки та технології, прогресивних міжгалузевих структурних зрушень, здійснення якісних змін у стані продуктивних сил, поліпшення соціального й екологічного становища, випуску нових конкурентоспроможних товарів, послуг тощо. До наведеного висловлено застереження про те, що інноваційне інвестування може здійснюватися систематично як інноваційна діяльність або як окремі операції (комплекс операцій) інноваційного характеру².

¹ Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва, 2015. С. 83.

² Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 95.

Саме словосполучення «венчурне інвестування» означає інвестування, пов'язане з розміщенням коштів у проекти, реалізація яких зумовлена підвищеним ризиком неотримання доходів за інвестиціями¹. Натомість пропонується інше визначення досліджуваної категорії, за яким венчурне інвестування визначається як послідовність дій щодо трансформації ресурсів (капіталу) учасників інвестування при значному рівні ризику в модернізацію, технологічне переоснащення виробничої бази, технічного супроводу наукоємної продукції, що є основою для зміни технологічного укладу інших галузей промисловості з метою задоволення нових потреб споживачів².

Загалом же можна підсумувати, що венчурне інвестування інноваційної діяльності – це особлива система вкладення коштів у нові інноваційні проекти. Головна і принципова відмінність такої діяльності від традиційного розміщення коштів полягає в тому, що необхідні кошти можуть надаватися під перспективну ідею *без гарантованого забезпечення наявним майном* або іншими активами підприємця. Єдиною заставою є спеціально обумовлена кількість акцій (часток у статутному капіталі) у вже існуючому або лише створюваному товаристві. Венчурний інвестор не намагається придбати контрольний пакет часток (акцій), а лише розраховує, що менеджери товариства, маючи контрольний пакет часток (акцій), збережуть стимули для активного розвитку своєї підприємницької діяльності.

Слід звернути увагу на деяку специфіку венчурного інвестування інноваційної діяльності. По-перше, цей вид підприємництва орієнтований не лише на практичне використання винаходів, промислових зразків та корисних моделей, а й на сам процес їх створення. Адже не слід забувати, що на практиці існують науково-дослідницькі центри, основним завданням яких є не процес впровадження нового продукту у виробництво, а безпосередній процес – винайдення, розробки та випробовування нових об'єктів права промислової власності. Метою такої діяльності є розробка наукових завдань, віднайдення їх рішень і здійснення права на використання об'єкта промислової власності іншим

¹ Райзберг Б. А. Современный экономический словарь. 5-е изд., перераб. и доп. Москва: ИНФРА-М, 2007. С. 27.

² Корецька-Гармаш В. О. Характеристика венчурного інвестування на машинобудівних підприємствах. *Вісн. Хмельн. нац. ун-ту*. 2010. № 4. Т. 2. С. 59.

суб'єктам. По-друге, об'єкт може бути новим, аналогів якого ще не існує, а може бути й таким, який доповнює який-небудь пристрій (наприклад, конвенційна корисна модель), і винайдений з метою удосконалення, більшої економічності раніше існуючого (конвенційні винаходи). Тому вважаємо, що такі пристрої теж слід відносити до об'єктів венчурного інвестування інноваційної діяльності. Третью, не менш важливою, ознакою є отримання прибутку. Оскільки досліджуваний вид соціальної економічної діяльності є однією з форм підприємництва, а ознакою останнього є отримання прибутку, то слід вважати, що ця ознака має характеризувати й венчурне підприємництво¹.

З економічної точки зору сутність або технологія венчурного інвестування полягає у певній послідовності дій з мобілізації і розміщення ризикових інвестиційних ресурсів венчурними інвесторами, які управляють такими ресурсами, з метою досягнення максимального інвестиційного ефекту (у т. ч. і у формі прибутку на розміщений капітал) за умови мінімальних інвестиційних витрат і ризиків. Головною особливістю венчурного інвестування інноваційної діяльності, що характеризує її як підприємництво з високим ризиком, є велика ймовірність неповернення інвестованих коштів. Підприємницькою метою венчурного інвестування є отримання прибутку від корпоративної участі як венчурного інвестора у статутному капіталі венчурного товариства.

Отже, венчурне підприємництво – це, перш за все, вирішення проблем інвестування сфери інновацій. Це вид інвестування, як правило, у вигляді акціонерного капіталу, в товариства, які демонструють потенціал швидкого росту. Цей вид підприємництва за великим розумінням є характерним для комерціалізації результатів наукових досліджень у наукоємних і, у першу чергу, у високотехнологічних сферах, де перспективи отримання прибутку не гарантовані і присутня значна частка ризику². Як наслідок, венчурне підприємництво характеризують як пошукову і тому більш ризикову ланку інноваційної діяльності. В системі інноваційної економіки венчурне підприємництво виконує функцію

¹ Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 24.

² Рогова Е. М. Венчурный менеджмент: учебное пособие. Москва: Изд. «Высшая школа экономики (государственный университет)», 2011. С. 101.

зв'язку між дослідженнями і виробництвом нового продукту¹. Тобто, сутність венчурного інвестування інноваційної діяльності характеризують як надання інвестором фізичній та (або) юридичній особі грошових коштів для реалізації інтелектуального задуму, доведення його до стадії виробництва і реалізації отриманого результату на ринку, що у своїй правовій сутності має ризиковий характер, оскільки існує велика ймовірність виникнення небезпеки невдачі, вираженої в неотриманні прибутку від такого інвестування².

Вважаємо, що венчурне інвестування інноваційної діяльності є окремим видом підприємницької діяльності, бо має свої характерні ознаки.

1. *Це один зі спеціальних видів підприємницької діяльності.* Вказане положення ґрунтується на тому, що ознаки підприємницької діяльності, характеризують і венчурне підприємництво, як один з підвидів такої діяльності.

2. *Наявність здібності підприємця акумулювати або залучати з різних джерел фінансові кошти (інвестиції).* Що стосується акумулювання певної грошової суми, то в цьому випадку слід розглядати два його різновиди:

– акумулювання як використання власних фінансових засобів для ведення венчурного підприємництва (наявність власного стартового капіталу, який необхідний для ведення цього виду підприємницької діяльності);

– акумулювання як залучення позикових коштів, а саме, або шляхом емісії акцій (при створенні АТ) чи купівлі-продажу часток (при створенні ТОВ), або отримання банківського кредиту.

3. *Діяльність орієнтована на практичне використання технічних та технологічних нововведень, які оцінюються як високорентабельні, тобто продаж майнових прав інтелектуальної власності.* Суть цієї ознаки обґрунтовується наступним шляхом:

¹ Алиев А. Т. Проблемы развития венчурного предпринимательства в России и пути их преодоления. *Бизнес в законе*. 2013. № 6. С. 267.

² Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва, 2015. С. 80.

– ця діяльність має спрямовуватися безпосередньо на використання саме у виробництві технічних та технологічних нововведень (об’єкти, які розцінюються як високорентабельні), тобто практичне вираження таких дій має позитивно відображатися на прибутку товариства (зменшення собівартості продукції);

– впроваджуватися у виробництво може як технічне, так і технологічне нововведення, тобто об’єкт, який використовується як нововведення може виступати як технологія, так і як технічне рішення. Отже, технологію варто вважати певним процесом виробництва, тобто послідовність дій по виготовленню нового продукту, а техніка становить певний рівень продукту (виріб).

4. *Діяльність, яка направлена як на завершення науково-технічних проєктів, які ще не випробувані на практиці, так і на вдосконалення вже існуючих.* Вона має прояв у двох аспектах:

– науково-технічний проєкт не має бути випробуваний на практиці, тобто безпосередній об’єкт цього проєкту має відповідати умовам патентоздатності;

– науково-технічний проєкт спрямований на вдосконалення вже існуючого об’єкта (конвенційні винаходи). У цьому випадку проведення технічних досліджень має здійснюватися на основі вже існуючого об’єкту, але з метою його модернізації.

5. Метою венчурного підприємництва є *отримання прибутку і (або) іншого ефекту (переваг)*. Отримання прибутку, має за основу розробку об’єкта права промислової власності і передачу прав на його використання, що ґрунтується як одна з ознак підприємницької діяльності, тобто остання направлена на отримання яких-небудь матеріальних благ, а оскільки венчурне підприємництво є одним з видів підприємницької діяльності, то й ця ознака поширюється на нього. Якщо взяти до уваги інвестиційну природу здійснення венчурного підприємництва, то зазначимо, що поруч з отриманням прибутку суб’єкти венчурного підприємництва можуть отримувати й інші переваги (наприклад, податкові, організаційні, виробничі, тощо)¹.

Положення чинного законодавства дозволяють зауважити, що інтереси інвесторів полягають у потребі отримувати в майбутньому певні

¹ Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 25–27.

матеріальні блага. Це означає, що саме майно у вигляді речей становить пріоритет інтересу для інвестора¹. Наведене підтверджується положеннями ст. 4 Закону України «Про інвестиційну діяльність», за якою об'єктами інвестиційної діяльності можуть бути будь-яке майно, в т. ч. основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права. У той же час, відповідно до ст. 1 Закону України «Про інноваційну діяльність» інноваційною діяльністю визнається діяльність, що спрямована на *використання і комерціалізацію* результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Проте самі інвестиції розуміються як всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється *прибуток* (доход) та/або *досягається соціальний та екологічний ефект* (ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність»). На думку окремих фахівців, така мета не є зовсім точною, оскільки лише у деяких випадках інвестор, будучи акціонером, може претендувати на отримання саме частини прибутку. Більше того, отримання прибутку – це лише одна з умов досягнення інтересу, оскільки АТ може прийняти рішення про виплату дивідендів тільки при наявності прибутку². Щодо соціального та екологічного ефекту, слід зауважити, що він не може бути метою венчурного інвестування, оскільки така категорія не «вписується» у традиційні види об'єктів цивільного права.

Отже, венчурне інвестування інноваційної діяльності – це вид підприємництва, заснований на наявності здібності підприємця акумулювати з різних джерел інвестиції, який орієнтований на практичне використання технічних та технологічних нововведень, які оцінюються як високорентабельні, направлений на завершення науково-технічних

¹ В одному з дисертаційних досліджень зроблено цікавий висновок про те, що інтереси – це умови благополуччя суб'єкта, що залежать від його здатності створювати, вибирати і використовувати конкретні можливості для задоволення своїх адекватних потреб у системі суспільних відносин: Малинова А. Г. Категорія «інтерес» в семейном праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Урал. гос. юрид. акад. Екатеринбург, 2002. С. 50.

² Майфат А. В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования: монография. Москва: Волтерс Клувер, 2006. С. 84.

проектів, що не випробувані на практиці, так і на удосконалення вже існуючих з метою здійснення прав інтелектуальної власності та отримання прибутку і (або) іншого ефекту (переваг).

В Україні з незрозумілих причин не закладено основи розвитку законодавства про венчурне інвестування інноваційної діяльності, не говорячи вже про спеціальну нормативно-правову базу. Можливо це стримувалось прийняттям ЦК України та спеціального законодавства, в якому віднайшли відображення нові загальні засади створення та функціонування суб'єктів підприємницької діяльності та правовий режим об'єктів інтелектуальної власності. Але саме зараз в значній частині втрачені можливості, які б дозволили зайняти Україні відповідну нішу на ринку новітніх технологій, що сприяло б інтеграції суб'єктів науково-технічної та інноваційної діяльності в світове наукове співтовариство.

В Україні не створено законодавче забезпечення комерціалізації науки, не розроблено конкретні законодавчі нормативи щодо функціонування її ринку. Лише починають формуватися найважливіші компоненти інфраструктури інноваційного ринку: венчурний капітал, венчурне інвестування малого підприємництва, система державної підтримки інноваційного підприємництва, сучасні форми кооперації інноваційного підприємництва (наприклад, технопарки). Тому, з нашої точки зору, необхідно надолужити втрачене шляхом прийняття спеціального законодавства, яке б у повній мірі встановило загальні засади ведення венчурного підприємництва в Україні.

Проте для становлення вітчизняного ринку венчурного інвестування варто врахувати й **світовий досвід** здійснення такої діяльності. Сучасний розвиток інноваційної діяльності промислово розвинених країн передбачає можливості створення спеціальних структур, які професійно займаються інноваційною діяльністю. До останніх необхідно відносити: технополіси, технологічні парки, наукові «інкубатори», венчурні підприємства (ризикові фірми)¹. З огляду на кращу зарубіжну практику можна стверджувати, що країни, які якісно трансформують наукові знання у нові вироби та технології, отримують істотні переваги для забезпечення стійких темпів економічного зростання. В сучасних умовах ін-

¹ Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків : Юрайт, 2013. С. 310. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/5195>.

новаційний розвиток, насамперед, передбачає залучення венчурного капіталу, адже він за певних умов може стати ефективним джерелом фінансування наукових розробок, перетворюючи їх на конкурентоспроможний продукт¹.

Аналіз економічного зростання, що має місце у країнах, що розвиваються, зумовлює структурні зміни на ринку венчурного капіталу. Широке застосування різних заходів державного стимулювання і належне правове забезпечення інноваційної підприємницької діяльності у розвинутих країнах і країнах, які динамічно розвиваються, є актуальним політико-правовим завданням. Підтримка малих інноваційних товариств здійснюється шляхом застосування законодавчих, фінансових, податкових, майнових механізмів стимулювання, що спеціалізуються на проведенні науково-дослідних, дослідно-конструкторських та технологічних розробок, тобто на впровадженні інновацій в ефективне виробництво або надання послуг.

Важливим питанням у контексті порівняльного аналізу та вивчення закордонного досвіду правового регулювання венчурного інвестування інноваційної діяльності є не лише питання про державну підтримку венчурного капіталу, що сприяє комерціалізації компаній на ранніх стадіях, але й доповнення його державними грантами, що, безумовно, збільшує шанси на успіх у компаній, що розвиваються.

У зв'язку з вказаним, в юридичній літературі обстоюється думка про те, що для структурної перебудови національної економіки, якій властивий підвищений інтерес до іноземних інвестицій, і досягнення стабільного соціально-економічного розвитку стратегічним завданням є проведення активної інвестиційної діяльності, вироблення ефективної державної інноваційної та інвестиційної політики як складових господарсько-правової, яка, у свою чергу, є елементом економічної політики держави в цілому². Програми державних грантів можуть виявитися вдалими за умови додаткової підтримки на більш пізніх етапах іннова-

¹ Мельник О. Г., Адамів М. Є., Омелянчук А. Б. Технологія налагодження співпраці венчурного інвестора та інноваційного підприємства. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 3. С. 167–176. С. 167.

² Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків : Юрайт, 2017. С. 82.

ційного розвитку. Компанії здатні ефективніше комерціалізувати науково-дослідні. Дослідно-конструкторські та технологічні роботи (далі – НДДКР) з використанням належних інструментів державної підтримки. У країнах з розвинутими ринками венчурного капіталу, наприклад в США, Ізраїлі, Австралії, Канаді та інших, існують програми державної підтримки для всіх стадій циклу інноваційного розвитку: від грантів до заходів підтримки венчурних інвестицій. Транснаціональні корпорації зазвичай виступають як співінвестори при створенні місцевих приватно-державних фондів, у т. ч. для фінансування проєктів у тих секторах економіки, де корпорації зацікавлені у появі нових технологічних компаній, здатних посилити їх власний бізнес. Сфера корпоративного венчурного капіталу є важливим гравцем на венчурному ринку. Вона відіграє значну роль у розвитку як локальної, так і глобальної економіки інновацій¹. У супереч вказаному вважаю, що закріплення пріоритетності за державним впливом на економічні процеси, у т.ч. у сфері розробки та впровадження інноваційних технологій, не є основоположним фактором, який дозволить значно підвищити інвестиційно-інноваційну привабливість економіки України. На перший план має вийти створення умов для розміщення приватних інвестицій та залучення інвесторів у корпоративний сектор економіки.

При цьому законодавство різних країн має свої особливості забезпечення здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності. В одних державах (наприклад, Індія, Німеччина, Угорщина і Швейцарія) існують спеціальні нормативні акти, у той час як в інших (наприклад, США і Росія) – така діяльність здійснюється за принципом загального регулювання інвестиційної діяльності, з використанням приписів, що містяться в різних законах і підзаконних актах у рамках існуючої системи нормативних правових актів, які в цілому регулюють цю сферу діяльності. Відмінності у розвитку системи венчурних інвестицій визначаються чисельністю факторів, пов'язаних з особливостями державної інфраструктури.

¹ Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва, 2015. С. 91.

За основу дослідження спеціалісти, як правило, беруть дві протилежні системи ведення венчурного підприємництва – це венчурна система США та Ізраїлю. Відмінності у розвитку вказаних систем визначені багатьма факторами, пов'язаними з особливостями державної інфраструктури і приватної політики венчурних компаній (корпоративна етика, особливості ведення венчурного підприємництва тощо)¹. У США капітал для інвестицій надається колективним та/або індивідуальними венчурними інвесторами. Основну частину корпоративного сектора становлять незалежні венчурні фонди (компанії, фірми), які, як правило, становлять партнерства, учасниками яких можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. Основний об'єм капіталу таких партнерств формується шляхом вкладів державних і приватних пенсійних фондів США², а також комерційних та інвестиційних банків, страхових компаній, благодійних фондів, корпорацій та приватних осіб³. У низці венчурних фондів можуть розміщуватися також кошти державних проєктів, пов'язаних з підтримкою бізнесу (як правило, спрямовані на розвиток малих підприємств на етапі їх становлення)⁴. Індивідуальний сектор венчурного інвестування інноваційної діяльності представлений приватними інвесторами (бізнес-ангелами), роль яких полягає у первинно-

¹ Наприклад, стверджується, що європейські венчурні фонди віддають перевагу інвестиціям в компанії, які знаходяться на стадії розширення, а американські традиційно орієнтуються на фінансування, у першу чергу, нових і досить молодих інноваційних об'єктів: Дворжак І. Венчурный капитал в странах Центральной и Восточной Европы. *Проблемы теории и практики управления*. 1999. № 6. С. 59–66.

² Лідерами на ринку венчурних інвестицій в США є: Accel Partners (венчурний фонд, який спеціалізується на інвестиціях в освіту, розробку програмного забезпечення, СМІ); Atlas Venture (інвестує у перспективні проєкти у рамках технологічних інновацій); Canaan Partners (глобальна інвестиційна компанія, яка інвестує в компанії, які орієнтовані на цифрові технології і охорону здоров'я (біофармацевтичні препарати); РБК: инновации. URL: http://i.rbc.ru/organization/item/accel_partners.

³ Алипов С. Венчурный бизнес в США. *Рынок ценных бумаг*. 1999. № 18. С. 22.

⁴ Безпосередньо, Адміністрацією малого бізнесу США фінансується програма інвестицій у малий бізнес, у рамках якої венчурні фонди можуть об'єднати власні кошти з державними для збільшення інвестицій в компанію-реципієнта: Алипов С. Венчурный бизнес в США. *Рынок ценных бумаг*. 1999. № 18. С. 23–24.

му інвестуванні венчурних компаній на етапі виходу їх на ринок з власним інноваційним продуктом.

Венчурні фонди тісно взаємодіють з науково-дослідними центрами та університетами для успішної інтеграції інновацій в реальний сектор економіки. Інвестиції призначені в основному для підтримки життєвого циклу товариств на ранніх стадіях інноваційних проєктів. Суб'єктами правовідносин у сфері венчурного інвестування інноваційної діяльності є різні організаційно-правові утворення, які виконують функції інвесторів. Це і позабюджетні фонди, і страхові компанії, і бізнес-ангели. Як фактор успішного формування ринку венчурного капіталу в США, слід відзначити значну роль розвинутого фондового ринка цієї держави¹.

У зв'язку з тим, що потенційно на венчурному ринку США було багато інвестиційних джерел, що мали різну кількість ресурсів, для кожного типу капіталу сформувалися свої ніші. Так, наприклад, для малих об'ємів капіталу (бізнес-ангельське інвестування) переважає сектор стартапів на початкових стадіях розвитку, а венчурним фондам історично були найбільш цікавими правочини на більш пізніх стадіях (розширення підприємництва). Звідси, існує певна спеціалізація венчурних компаній, яка, залежно від етапу інвестування, визначається особливостями технологій інвестування. У зв'язку з цим інвестиційна практика США передбачає розміщення активів ранніх стадій, активів стадії розширення, активів пізніх стадій².

В американській доктрині існує два підходи до визначення категорії «венчурна діяльність». Перший ґрунтується на критерію ризику як ключовому для визначення цього виду підприємницької діяльності. Сутність такої діяльності вбачається прихильникам цього підходу у відсутності гарантій венчурних інвестицій від ймовірної втрати інвестиційних коштів. Таким чином, венчурну діяльність або венчурне інвестування визначають як надання грошових коштів з боку венчурного капіталу

¹ Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва, 2015. С. 94.

² Васильева Е. Н. Проблемы малого предпринимательства. Механизмы развития малого предпринимательства в зарубежных странах: аналитический сборник. Москва: Академия менеджмента и рынка, 2014. С. 38–39.

малим організаціям для формування, перевірки і реалізації нововведень, які мають ризиковий, але багатообіцяючий характер. Другий підхід також спирається на критерій ризику, але пов'язує з ним заняття венчурною діяльністю не за можливими негативними результатами, як втрата розміщених коштів, а в цілому з системою діяльності венчурного інвестування, коли інвестор розділяє ризики з бізнесменом¹.

Слід підкреслити, що останніми роками у США спостерігається зміщення тренду серед венчурних інвесторів на користь підтримки компаній на більш пізніх етапах розвитку, а також існує тенденція до укрупнення інституціональних інвесторів венчурного капіталу, що значно підвищує середній рівень інвестицій у проєкт². Це може призвести до виникнення дефіциту інвестицій на ранніх стадіях розвитку компаній. І в Україні спостерігається схожа тенденція – на сьогодні сегмент північного інвестування компаній не достатньо розвинутий, оскільки він не викликає великої довіри з боку інвесторів.

Можна виділити й причини зростаючого інтересу до венчурного інвестування. Першочергово, венчурне інвестування інноваційної діяльності надає інвесторам шанс на отримання значного доходу, чисельно більшого за можливий прибуток від класичних кредитних операцій з фінансами. По-друге, особливість «ризикових» проєктів – основних об'єктів інвестування подала основним фактором для розвитку особливих методів менеджменту, які сприяють зменшенню ризику інвестиційних заходів. По-третє, з макроекономічної точки зору принципово, що венчурний механізм гарантує на початкових стадіях створення і реалізації (перед виходом на ринок) реальну можливість для фінансування інновацій³.

¹ Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва. 2015. С. 94–95.

² Спицын Д. А. Организационные формы и модели венчурного инвестирования в США: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14. РАН. Ин-т США и Канады. Москва 2010. С. 19.

³ Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. ФГБОУ ВО «Российская ака-

Щодо ведення венчурного підприємництва в Європі, то воно обумовлено наявністю досвіду американського венчурного інвестування, однак жодним чином не зменшує заслуг та зусиль європейських венчурних інвесторів. У Великій Британії ринок венчурних інвестицій передбачає наявність значної кількості венчурних інвесторів у різних організаційно-правових формах і з різним їх правовим становищем. Незважаючи на те, що провідна роль у венчурному інвестуванні визнається за пенсійними фондами, достатньо розвинутою залишається інфраструктура представлена технопарками, бізнес-інкубаторами, інноваційними центрами та іншими інноваційними інвесторами.

У Франції ринок венчурного інвестування зароджувався і продовжує розвиватися за допомогою державних програм, спрямованих на підтримку інноваційних підприємств. Держава у цьому випадку виступає як гарант під час гарантованого займу, що видається малому підприємству. Так, для практичної реалізації інновацій існують впроваджувальні центри і бізнес-інкубатори¹. Лідерами венчурних інвестицій цієї країни є страхові компанії і банки. Особливість французького венчурного підприємництва становлять джерела інвестування, серед яких значна роль належить націоналізованим банківським структурам. За великою мірою завданням таких банківських структур є накопичення грошових коштів і надання позик. Значну підтримку венчурним товариствам Франції надають спеціальні фонди, створені з метою багатообіцяючих активних проєктів регіонального характеру². Вони формуються за допомогою малих товариств конкретного регіону країни з метою підтримки і розвитку недавно сформованих венчурних товариств. Інноваційні фінансові товариства Франції забезпечують малі підприємства довгостроковими позиками під невеликий процент. Крім цього, для страхування венчурних проєктів у Франції сформовані спеціальні страхові компанії, в яких беруть участь представники влади³. Отже, специ-

демия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва. 2015. С. 93.

¹ Там само. С. 98.

² Дмитриева А. Б. Венчурное инвестирование в экономике Франции в современных условиях : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.14. Рос. гос. торгово-эконом. ун-т. Москва. 2013. С. 174.

³ Idinvest Partners. Venture capital in France and Europe. November 2013. URL: https://www.idinvest.com/file_bdd/dynamic_content/file_pdf_pdf_en/publications_8.pdf.

фічною особливістю французької моделі венчурного інвестування є його значна залежність від державної підтримки у вигляді коштів, які сприяють розвитку проекту з високим ступенем ризику.

У Німеччині науково-дослідницький сегмент інноваційного ринку дозволяє з метою здійснення венчурного підприємництва у повному ступені використовувати одночасно і інтелектуальний, і венчурний капітал. Однак, здавалось би за повної наявності всіх необхідних компонентів інноваційної інфраструктури, венчурне інвестування інноваційної діяльності в Німеччині не позбавлене вад – головною з яких є недостатній розвиток взаємозв'язку науки і підприємницьких структур. Венчурні фонди формують свій капітал за допомогою банків і приватних інвесторів. Поміж іншого, держава приймає активну участь у розвитку ринку венчурного капіталу¹. Для вирішення ситуації, що склалася, у закладах вищої освіти створюються кафедри підприємництва, функціонування яких покликане сприяти процесу комерціалізації результатів наукових досліджень. Законодавство про інтелектуальну власність є ключовим для регламентації венчурного підприємництва у цій країні. Так, фахівці звертають увагу на успішне функціонування концепції патентних законів Німеччини, яка враховує, у числі всього іншого, просту реєстрацію винаходів. Нормативно-правові акти Німеччини, що регулюють венчурне інвестування, можна поділити на 3 категорії: 1) належні освітнім установам; 2) науково-дослідним закладам; 3) підприємницькому сектору². Ключовими нормативами регламентаційної системи венчурного інвестування інноваційної діяльності становлять положення про інтелектуальну власність. Так, фахівці зауважують на успішному функціонуванні концепції патентних законів Німеччини, що враховує, в числі іншого, просту реєстрацію винаходів³.

¹ Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва, 2015. С. 100.

² Череданова Л. Н. Основы экономики и предпринимательства: учеб. для нач. проф. образования. Москва: Издательский центр «Академия», 2013. С. 18.

³ Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. ФГБОУ ВО «Российская ака-

Отже, можна виділити декілька характерних особливостей, притаманних венчурній індустрії Німеччини. По-перше, наявність Німецької асоціації промислових кооперативних досліджень – German Association for Industrial Research (GAIR), з членством більше ніж 100 виробничих кооперативів, які мають власні інститути¹. По-друге, наявність значної кількості державних програм, спрямованих на активний розвиток німецького інноваційного підприємництва.

Порівняно з іншими японська структура здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності має особливості. Наприклад, на відміну від західних країн, в яких венчурне підприємництво об'єднує виробництво і наукову діяльність, у Японії венчурне інвестування спрямоване на об'єднання лише всіх рівнів та циклів виробництва. Як наслідок, західне венчурне підприємництво функціонує на основі наукової інформації, а японське – працює на основі матеріалів, отриманих від великих компаній². Інвестування венчурного підприємництва в Японії здійснюється не лише за рахунок приватних коштів, але також використовуються різні заходи державної підтримки, пільги, створюються нові товариства для впровадження нових технологій у високотехнологічні галузі. Активний розвиток венчурного бізнесу також здійснюється за допомогою формування невеликих, але функціональних інноваційних компаній, що мають вузьку спеціалізацію, а саме спрямовані на моніторинг і дослідження інновацій у розробці різних технологій.

Роблячи проміжний висновок можна зауважити, що венчурне інвестування у розвинутих країнах є одним із найважливіших джерел позабюджетного інвестування наукових досліджень, прикладних розробок та інноваційного підприємництва. Кошти венчурних інвесторів розміщуються в основному у статутному капіталі новостворених малих та

демия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва. 2015. С. 102.

¹ Скляренко Р. П. Структура рынка наукоемкой продукции. URL: <https://ref.online-books.net.ua/major/234/28957/>.

² Цибенко А. Ю. Хозяйственное партнерство как организационно-правовая форма венчурного и инновационного предпринимательства (компаративное исследование): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. ФГБОУ ВО «Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте РФ». Москва. 2015. С. 104.

середніх товариств, які, як правило, орієнтовані на розвиток нових технологій або створення нових наукоємних інноваційних продуктів. У подальшому, після розвитку і закріплення на ринку технологічного товариства, венчурний фонд продає свій багаторазово збільшений у ціні пакет акцій (частку) у цьому товаристві, забезпечуючи тим самим значний прибуток на вкладений капітал.

З'ясована сутність венчурного інвестування інноваційної діяльності за кордоном, дозволяє вести мову про тотожність кінцевої мети венчурного та інноваційного підприємництва, яка полягає в отриманні прибутку шляхом промислового впровадження передових технологій (матеріалів, продукції, способів виробництва тощо), незважаючи на те, що різними є методи і засоби досягнення цієї мети. При цьому джерела інвестування венчурного підприємництва диверсифікуються в різних країнах від, практично, чисто приватних (через спеціально створені структури) до поєднання приватних і державних інвестиційних ресурсів. Звідси, венчурний капітал слід вважати у певному сенсі різновидом фінансового капіталу. Такий капітал розуміють як довгостроковий ризиковий капітал, що інвестується в акції нових і швидкозростаючих компаній з метою отримання великого прибутку після реєстрації акцій цих компаній на фондовій біржі¹.

Венчурне інвестування ґрунтується на принципах поетапності фінансування, безпроцентності інвестованих коштів, терпіння до швидкості зростання товариства, тісної співпраці між венчурними капіталістами та створюваними, за їх участі, товариствами. З певною умовою алегорії, можна погодитися з твердженням, що венчурний капітал, поєднуючи в собі різні форми капіталу (акціонерного, позикового і підприємницького), є посередником у відносинах інвесторів і компаній, що потребують фінансування². Узагальнюючи сутність венчурного капіталу можна підсумувати, що його слід тлумачити як відокремлений інвестиційний капітал, створений на основі різних джерел, а саме банківського, торгового та промислового капіталу.

¹ Першко Л. О., Данькевич А. П. Венчурні фонди як інвестиційні інститути: західний досвід і практика функціонування в Україні. *Науковий вісник Національного університету ДПСУ України (економіка, право)*. 2014. № 1. С. 44.

² Юхачев С. П. Особенности венчурного инвестирования в современной России. *Социально-экономические явления и процессы*. 2012. № 5–6. С. 160.

Венчурний капітал може бути вкладений у будь-яку підприємницьку діяльність, але, враховуючи вимоги щодо економічних показників венчурного інвестування, найчастіше венчурний капітал вкладається в невеликі інноваційні товариства, які орієнтуються на розробку та виведення на ринок наукоємної високотехнологічної продукції, тому венчурне інвестування часто асоціюється з інвестуванням інноваційним.

Ринок венчурного капіталу представлений двома секторами: формальним (венчурні фонди) і неформальним (індивідуальні інвестори).

Зазначається, що ринок неформального венчурного капіталу – це особлива форма реалізації такого капіталу шляхом його надання індивідуальними венчурними інвесторами, інноваційним компаніям, що мають значний потенціал росту¹. Таким чином, очевидним є те, що роль цього типу капіталу є досить великою, оскільки він заповнює нішу, яка виникає між першими етапами розвитку компанії і вже більш зрілими етапами, на яких ступінь ризиковості проекту значно знижується, і проєкт стає потенційно цікавим для інституційних венчурних інвесторів.

Неформальний сектор охоплює фінансування інноваційних проєктів на початкових стадіях їх розробки. Інвесторами, як правило, виступають приватні особи («*business angels*»), які вкладають «посівний капітал» («*seed finance*»). Розмір інвестицій бізнес-ангелів є різним від 10 тисяч до декількох мільйонів доларів і зазвичай становить 5–20% належних їм коштів. По значущості капітал індивідуальних венчурних інвесторів займає третє місце після власних коштів підприємців – ініціаторів створення компанії, і джерел фінансування, що надаються друзями і родичами² (в англійській термінології їх часто називають 3F – *friends, family and fools*, що перекладається як «сім'я, друзі та дурні»).

Індивідуальні венчурні інвестори (*business angels*) переслідують окрім фінансової мети – отримання прибутку від вигідного продажу своєї частки (акцій) в компанії через певний проміжок часу, ще й особисті – вони прагнуть поділитися накопиченим досвідом, знаннями та управлінськими компетенціями з підприємцями – засновниками компанії, що інвестується. Лише у виключних випадках бізнес-ангели за-

¹ Рогова Е. М., Ткаченко Е. А., Фияксель Э. А. Венчурный менеджмент: учебное пособие. Москва: Издательский дом «ГУВШЭ», 2011. С. 249.

² Bygrave W., Reynolds P. Who Finances Startups in the USA? A Comprehensive Study of Informal Investors 1999–2003. Babson College, 2004. P. 15.

лишаються пасивними інвесторами, оскільки по статистиці більше 80% бізнес-ангелів активно беруть участь в управлінні профінансованими компаніями¹.

Формальний сектор має умовні межі та стосується більш пізніх стадій розвитку інноваційного проекту, проте розміри інвестицій, порівняно з неформальним сектором, є значно більшими. Основними інвесторами при формальному секторі інвестування інноваційних проектів є спеціальні інститути. При цьому формальний і неформальний сектори доповнюють один одного. Інвестиції неформального сектору особливо важливі на ранніх стадіях розвитку стартапів, коли вони потребують «посівного капіталу» для розробки концепції продукту і дослідного зразка, тоді як формальний сектор активніший на стадії швидкого зростання фірми, коли потрібні кошти на розширення виробництва і збільшення обсягу продажів².

Суб'єктний склад венчурного інвестування інноваційної діяльності представлений інституціональними інвесторами, якими слід розуміти фінансові інститути, що залучають кошти великої кількості інвесторів для об'єднання їх в єдиний грошовий пул з подальшим розміщенням на ринку цінних паперів та (або) інвестуванням в об'єкти нерухомості³. Таким чином, залежно від предмету діяльності, серед інституційних інвесторів можна виділити дві групи:

1. Інвестори, які здійснюють, крім інвестиційної, ще й інші види діяльності – *універсальні інвестори* (комерційні банки, професіональні учасники ринку цінних паперів).

2. Інвестори, які не здійснюють інших, крім інвестиційної, видів діяльності – *спеціалізовані інвестори* (венчурні фонди, акціонерні інвестиційні фонди, компанії з управління активами, недержавні пенсійні фонди).

¹ Рогова Е. М., Ткаченко Е. А., Фияксель Э. А. Венчурный менеджмент: учебное пособие. Москва : Издательский дом «ГУВШЭ», 2011. С. 253.

² Першко Л. О., Данькевич А. П. Венчурні фонди як інвестиційні інститути: західний досвід і практика функціонування в Україні. *Науковий вісник Національного університету ДПС України. Сер. економіка, право.* 2014. № 1. С. 45–46.

³ Гинатулин А. Р. Развитие института коллективного инвестора. *Журнал российского права.* 2002. № 1. С. 111.

Перші здійснюють свою діяльність на основі загальної, наприклад банківської, ліцензії, і інвестиційна діяльність для них не є єдиним джерелом прибутку. Для здійснення інвестиційної діяльності як спеціалізованого інвестора необхідною є наявність спеціальної ліцензії (ліцензії інвестиційного фонду тощо), та інвестиційна діяльність при цьому є єдиним джерелом прибутку¹.

Прагнення до постійної модернізації є невід'ємною рисою діяльності сучасної корпорації. Враховуючи розміри сучасних корпорацій, очевидним є те, що впровадження інновацій в таких негнучких структурах буває досить складним процесом. Саме тому в рамках самих корпорацій створюються підрозділи, які розвивають напрямки НДДКР або здійснюються інвестування у зовнішні інноваційні проекти у формі стратегічних інвестицій.

Отже, одну з провідних форм інвестування інноваційної діяльності займає корпоративна форма, яка передбачає інвестування в господарську організацію (її майнову базу, статутний/складений капітал) шляхом її створення та/або участі у такій організації з метою отримання певного соціально-економічного ефекту². Однак вважаємо, що під корпоративним венчурним інвестуванням слід розуміти діяльність *корпоративного венчурного фонду*, який функціонує за принципом звичайного венчурного фонду в середині корпорації. Специфікою функціонування такого фонду є те, що він може інвестувати як у проекти в середині корпорації (внутрішні венчури), так і у зовнішні проекти. При цьому обираючи корпоративну форму інвестування, інвестор має керуватися тим соціально-економічним ефектом, якого він планує досягти у процесі інвестування (отримання прибутку, задоволення власних потреб чи забезпечення координації інвестування щодо групи об'єктів чи за участю кількох партнерів-інвесторів)³.

Реалізація корпоративних венчурних інвестицій паралельно відкриває корпорації значну кількість нових можливостей, пов'язаних зі зменшенням витрат на купівлю нових технологій, зменшенням ризиків

¹ Майфат А. В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования: монография. Москва: Волтерс Клувер, 2006. С. 113–114.

² Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 89.

³ Вінник О. М. Інвестиційне право. Київ: Атіка. 2000. С. 107–109.

з розробки технологій тощо. Велика кількість переваг пояснює перспективність цього напряму венчурного інвестування для великих корпорацій. В цілому, механізм корпоративних венчурних інвестицій має великий потенціал для інноваційного розвитку корпорацій, однак ефективне його використання є можливим лише за умови якісного управління корпоративними венчурними інвестиціями. Особливо важливо, в рамках корпоративних венчурних інвестицій, приділяти увагу розвитку венчурних підрозділів, які діють в середині самої корпорації, так званих «внутрішніх венчурів».

Законодавчою основою створення та діяльності венчурних фондів в Україні є Закон України «Про інститути спільного інвестування». Однак вказаний Закон не вирішує всіх питань, пов'язаних з процедурою здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності такими фондами. В ньому визначаються лише поняття венчурного фонду, встановлюють особливості участі фізичних осіб у венчурних фондах. Вважаємо, що однією із найважливіших проблем діяльності венчурних інвестиційних фондів є неналежне їх правове регулювання. Поширення норм Закону України «Про інститути спільного інвестування» на діяльність венчурних фондів лише ускладнює правове забезпечення їх діяльності. З розвитком кількості венчурних фондів актуальною є необхідність прийняття окремого спеціального нормативного акту – Закону України «Про венчурні фонди».

При цьому слід звернути увагу на проєкт закону України «Про венчурну діяльність в інноваційній сфері», розробка якого покликана врегулювати відносини, пов'язані із здійсненням венчурного (ризикового) фінансування інноваційної діяльності та інноваційних проєктів, створенням та забезпеченням функціонування венчурних компаній і фондів, агентів, брокерів. Однак вже тривалий час відповідний законопроект не має руху, що стримує не лише розвиток відносин у сфері венчурного інвестування, але й не дозволяє вирішити низку проблемних питань щодо встановлення організаційно-правової форми учасників відповідних правових зв'язків (наприклад, венчурний інноваційний фонд, венчурна інноваційна компанія).

Крім того, відомо, що комерціалізації наявного наукового потенціалу України заважає відсутність системи венчурного інвестування інноваційної діяльності як однієї з передумов ефективного трансферу технологій. Суб'єктами законодавчої ініціативи було розроблено низку

законопроектів про венчурну діяльність, одним з яких є проект Закону України «Про переведення економіки України на інноваційну модель розвитку». За цим проектом венчурне фінансування пропонують розуміти як довгострокові фінансові інвестиції з високим ступенем ризику в статутний капітал суб'єктів інноваційної діяльності для реалізації інноваційних програм і проектів з метою отримання прибутку (ст. 2). Відповідно до ч. 1 ст. 13 цього законопроекту систему венчурного фінансування становлять державні венчурні фонди, венчурні підприємства, державні кредитні та страхові фонди, які створюються для надання фінансової підтримки суб'єктам у сфері інноваційної діяльності.

Слід пам'ятати, що використання корпоративного інвестування може відрізнятися залежно від основного виду діяльності організації, в яку інвестуються кошти (майно), і, відповідно, спеціальних вимог законодавства щодо суб'єктів таких видів діяльності, як: банківська, страхування, спільне інвестування, професійна діяльність на фондовому ринку та ін.¹

Загалом же процес здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності умовно складається з двох етапів: 1) винахід і розробка об'єкта венчурного інвестування і 2) втілення і реалізація отриманого результату у виробництво, сферу послуг тощо. Залежно від спеціалізації та (або) специфіки венчурного товариства вказані етапи можуть бути поєднані або розглядатися окремо.

У процесі здійснення венчурного інвестування інноваційної діяльності загальновизнаною є така класифікація компаній, що претендують на отримання інвестицій:

Seed – по суті, це лише проект або бізнес-ідея, яку необхідно проінвестувати для проведення додаткових досліджень або створення пілотних зразків продукції перед виходом на ринок. Посівна стадія (так звана стадія *seed*) зумовлює наявність концепції, ідеї та іноді містить розробку дослідного зразка. Цей етап розвитку характеризується залученням коштів від бізнес-ангелів і можливості отримання інвестицій у вигляді державних грантів;

Start up – нещодавно утворена компанія, що не має тривалої ринкової історії. Інвестування для таких компаній є необхідним для проведен-

¹ Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 89–90.

ня науково-дослідних робіт і початку продажів. На стадії «стартап» (*start up*) здійснюється «запуск» компанії, однак, як виключення, на цій стадії може починатися й продаж інноваційної продукції чи надання послуг. На цьому етапі розвиток компанії частіше за все здійснюється за рахунок коштів, отриманих від венчурних фондів;

Early stage (early growth) – компанії, що мають готову продукцію і знаходяться на самій початковій стадії її комерційної реалізації. Початкова стадія (*early stage*) описує діяльність компанії, яка знаходиться на першому етапі ведення підприємницької діяльності. Саме на цьому етапі у компанії з'являється можливість використання кредиту для інвестування власної діяльності;

Expansion – компанії, яким потрібні додаткові вкладення для інвестування своєї діяльності. На стадії розширення (*expansion*) компанії досить часто вимагається додаткове інвестування для розширення спектру діяльності. Інвестиції можуть бути використані ними для розширення обсягів виробництва і збуту, проведення додаткових маркетингових досліджень, збільшення статутного капіталу або оборотних коштів. На цьому етапі можливим є як залучення коштів з фондів прямих інвестицій, так і вихід на фондовий ринок.

Exit – етап розвитку компанії, на якому здійснюється продаж акцій стратегічному інвестору або їх первинне розміщення на фондовому ринку (IPO).

Основою функціонування механізму венчурного інвестування інноваційної діяльності є потенціал товариства – передумови до швидкого розширення і стрімкого росту протягом відносно короткого проміжку часу. Великий потенціал товариства виправдовує високий ступінь ризику розміщених інвестицій.

Оформлення інвестування стартапу інвестором (або його засновником) є одним з основних, ключових способів фінансування його діяльності, яке технічно складається з оформлення та внесення змін в установчі документи у зв'язку із прийняттям інвестора до складу учасників, і це може бути у т. ч. договір купівлі-продажу частки (або частини частки). Без участі в статутному капіталі може здійснюватися інвестування на підставі договору позики (у разі надання венчурного фінансування у вигляді позики), договору поруки, під заставу частки або частини частки (для зазначених вище цілей). Але у такому випадку мова може

йти про втрату контролю над стартапом з боку його розробників та засновників¹.

Венчурні фонди є різновидом фондів приватного капіталу. Фондами приватного капіталу (*private equity funds*) називають фінансових посередників, які вкладають кошти інвесторів у капітал приватних компаній. Венчурними прийнято називати фонди приватного капіталу, які інвестують у підприємства, що знаходяться на ранніх стадіях свого розвитку (так звані «стартапи»)².

Стартап компанія – це інноваційна структура, яка може мати статус юридичної особи, тобто тієї правової форми, за допомогою якої організації, що переслідують різні цілі, створюються різними способами, мають різну організаційну структуру, різні джерела фінансування, отримують можливість стати учасниками цивільного обороту. Разом із тим стартап компанія може існувати і як колективне утворення без створення юридичної особи, шляхом об'єднання майна і діяльності стартаперів для досягнення ними спільної мети. Підставою для цього може слугувати договір про спільну діяльність, за яким сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить закону (ст. 1130 ЦК України). При цьому спільна діяльність може здійснюватися як на основі об'єднання вкладів (просте товариство), або без об'єднання вкладів. Таке добровільне об'єднання є договором учасників, що взаємно зобов'язує їх до певних дій, тобто тягне за собою виникнення між ними зобов'язально-правових відносин. У цьому випадку суб'єктами інноваційної діяльності слід вважати розробників (засновників) стартап проєкту³.

Венчурне інвестування, що здійснюється венчурними фондами/фондами приватних інвестицій істотно відрізняється від інвестування

¹ Карбовська К. А. Окремі питання правового забезпечення функціонування стартапів. *Право та інновації*. 2018. № 4. С. 9. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/432>.

² Мертенс А. Венчурные фонды и венчурные инвестиции: как это работает. URL: http://www.mertens.com.ua/articles/files/article_venturefunds.pdf.

³ Борисов І. В. До проблеми функціонування стартапів як суб'єктів інноваційної системи. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.)* / редкол.: С. В. Глібоко, О. Д. Крупчан, С. А. Бука. Харків: Право, 2017. С. 30–31. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/Borysov.pdf>.

в боргові та пайові фінансові інструменти, яке здійснюють фонди спільного інвестування чи інші особи, що професійно керують активами¹. Венчурні фонди не є окремим різновидом юридичних осіб, а тому для їх створення за кордоном використовуються різні організаційно-правові форми – від акціонерного товариства (далі – АТ) до простого товариства. Венчурні фонди зазвичай не пропонують свої цінні папери (частки) до публічного продажу – вони залучають кошти індивідуальних інвесторів, інституційних інвесторів. Якщо ж це відбувається, тоді фонд має статус публічної компанії². Нажаль у нашій країні конструкція венчурного фонду використовується не з тією метою, яка має місце за кордоном. В основу кута українські інвестори (переважно великі та середні фінансово-промислові групи) ставлять завдання з використанням досліджуваної конструкції досягти переваг в оподаткуванні, здійсненні більш ефективного управління (отримання контролю над суб'єктом господарювання) та перерозподіл активів групи. Одним з негативних аспектів використання венчурних фондів є створення умов для прихованого володіння активами, а також спрощення процедури продажу активів.

Пропонується систему організаційно-правових форм суб'єктів НІС, у яких в Україні можуть створюватись стартапи, представити наступними: 1) фізична-особа підприємець (далі – ФОП); 2) приватне підприємство; 3) товариство з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Якщо стартап виступає як проєкт без утворення юридичної особи та без реєстрації як ФОП, то він може відповідати за статусом підрозділу або тимчасовому колективу в певній юридичній особі³.

Залишаємося прихильниками раніше висловленої позиції про те, що суб'єктами інноваційної діяльності є: 1) суб'єкти, що доводять об'єкт інтелектуальної власності до стану інноваційного продукту; а також 2) суб'єкти, що впроваджують інновації та/або виробляють інноваційну

¹ Levin Jack. Structuring Venture Capital, Private Equity, and Entrepreneurial Transactions. New York : Wolters Kluwer, 2008. P. 1028–1037.

² Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013. С. 433. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/5195>.

³ Карбовська К. А. Окремі питання правового забезпечення функціонування стартапів. *Право та інновації*. 2018. № 4. С. 8. URL: <https://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/432>.

(інноваційноємну) продукцію. Причому зазначені суб'єкти можуть як збігатися в одній особі, коли названі етапи інноваційної діяльності здійснюються однією особою, так і бути різними суб'єктами господарювання при розмежуванні ними зазначених функцій¹.

Учасниками інноваційної діяльності можуть бути суб'єкти права, а такі універсальні правові форми як юридична особа, цивільно-правовий договір, представництво дозволяють їм брати участь в інноваційних відносинах². Саме розмитість та відсутність чіткого окреслення організаційно-правових форм учасників відносин в сфері інноваційного інвестування не дозволяє чітко визначити коло осіб, які беруть в них участь. Як наслідок, виникають проблеми з організаційно-правовою формою венчурних фондів, оскільки вони створюються як юридичні особи (корпоративні фонди) або сукупність активів (пайові фонди). Вважаємо, що венчурні фонди мають створюватися та діяти виключно як юридичні особи – корпоративні інвестиційні фонди, що надає їх інвесторам-фізичним особам певні гарантії, оскільки законодавець встановлює особливі умови участі фізичних осіб у венчурних фондах.

Як свідчить світова практика, організаційно-правовою структурою, що ідеально підходить для венчурного фонду, є договір про обмежене партнерство (командитне товариство, *Limited Partnership*). Юридична форма *Limited Partnership* передбачає поділ партнерів на обмежених (*limited partners*), які не беруть участі в управлінні фондом, і генеральних (*general partners*), які керують фондом. Їх статуси відрізняються тим, що обмежений партнер не відповідає за результати діяльності фонду більше ніж сума, що була внесена як вклад до нього, а генеральний партнер несе необмежену відповідальність за зобов'язаннями фонду. Генеральні партнери мають довіреність на право діяти від імені всіх учасників. Таким чином, управляюча компанія є генеральним партнером, а інвестори – обмеженими³.

¹ Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків : Юрайт, 2013. С. 318.

² Борисов І. В. Організаційні форми інноваційної діяльності. *Право та інновації*. 2018. № 3. С. 52.

³ Семенов А. С., Каширин А. И. Венчурное финансирование инновационной деятельности. *Инновации*. 2006. № 1. С. 32–33.

Наведене підтверджується думкою про те, що здатність залучати інновації починається із стратегії. Слушно виникає питання: хто має напрацьовувати цю стратегію? Відповідь є простою: керівник організації. Фактично мова йде про учасників з необмеженою відповідальністю. Лише такі учасники, ризикуючи власним майном, можуть організувати таку складну систему. Саме вони мають взяти основу відповідальність за процеси. Структури, талант і модель поведінки, що формують те, як організація шукає інноваційні можливості, синтезує ідеї в концепції та проекти продуктів, а також вибирає, що робити під час реалізації інноваційного проекту¹.

На нашу думку *юридична особа в сфері венчурного підприємництва* – це АТ чи ТОВ з визначеними галуззю діяльності та типом функціонування, діяльність якого направлена на заняття прикладними науковими дослідженнями, розробками, проектно-конструкторською діяльністю, з метою подальшого впровадження технічних нововведень, технологічних винаходів у виробництво і організація за розробками випуску наукоємної продукції у перспективних галузях з метою отримання прибутку².

Щодо можливості існування стартап компанії як колективного утворення без створення юридичної особи, шляхом об'єднання майна і діяльності стартаперів для досягнення ними спільної мети, можна зауважити, що мова йде фактично про просте товариство. Його учасники за договором переслідують спільні цілі і не виступають у ролі боржників і кредиторів, незважаючи на те, що внеском за таким договором може бути право використання результатів інтелектуальної діяльності. За цим договором можливе відокремлення майна, необхідного для використання у спільній діяльності. Крім того, учасниками простого товариства можуть бути і некомерційні організації, що поєднують майнові внески, але не створюють для здійснення спільної діяльності юридичної особи

¹ Gary P. Pisano. You Need an Innovation Strategy. Harvard Business Review. 2015. June. P. 12. P. 4–12.

² Жорнокуй Ю. М. Юридичні особи як суб'єкт венчурного підприємництва. *Інноваційна система та інформаційні технології в сучасній науці*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, м. Київ, 20 жовт. 2017 р.). Харків : Право, 2017. С. 58. С. 55–60; Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013. С. 314.

(асоціації, спілки), при цьому не виключена й одночасна участь в такому договорі комерційних і некомерційних організацій¹.

Існує дві, найбільш поширені форми венчурного інвестування інноваційної діяльності – це інвестиції в корпоративний капітал товариств і інвестиційні кредити. Проте на практиці обидві ці форми досить часто використовуються одночасно. Венчурного від стратегічного інвестора відрізняє одна важлива характерна риса – він не прагне придбати контрольний пакет акцій (часток) товариства, залишаючи стимул для інших учасників (акціонерів) до його розвитку. Основним мотивом його діяльності є продаж акцій (часток) товариства по закінченню певного часу (близько 5–10 років) за ціною, в рази більшою, ніж попередньо розміщені інвестиції. Така стратегія інвестора зумовлена передбаченням стрімкого росту ціни акцій (часток) товариства на ранніх етапах його розвитку, в то й же час як доля товариства у подальшому його не цікавить.

Здійснюючи корпоративне інвестування інноваційної діяльності, інвестор вступає в правовідносини з реципієнтом інвестиції, яким, на нашу думку, має бути АТ чи ТОВ. Слід зробити застереження про те, що корпоративне інвестування матиме місце навіть за наявності одного інвестора, який діятиме від власного імені, самостійно приймаючи рішення про розміщення коштів. Наприклад, АТ може бути створене однією особою чи може складатися з однієї особи у разі придбання одним акціонером усіх акцій товариства (ст. 6 Закону України «Про акціонерні товариства»). При заснуванні товариства інвестор здійснює придбання часток (акцій) як форм фіксації корпоративних прав у їх емітента, тобто набуває їх за плату, що визнається внеском до статутного (складеного) капіталу.

На стадії прийняття рішення про корпоративне інвестування, інвестор має проаналізувати всі переваги та недоліки певного виду господарської організації як реципієнта інвестицій, зважити всі передбачені законодавством заборони та обмеження щодо корпоративного інвестування. Залежно від мети здійснення інвестиції – отримання прибутку чи задоволення певних соціальних потреб, інвестор

¹ Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 90.

прагне обрати найоптимальнішу корпоративну форму реципієнта інвестицій, з урахуванням визначених законом обмежень та заборон, що дасть змогу оцінити можливі ризики і мінімізувати їхні негативні наслідки¹.

Здійснення корпоративного інвестування передбачає вкладення коштів інвесторів в акції певного АТ або частки ТОВ. Саме від виду господарського товариства, власне, й залежатиме обсяг обмеження майнової відповідальності інвестора як акціонера чи учасника товариства. Наприклад, відповідно до ст. 2 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників. З наведеної норми можна підсумувати, що учасники, які повністю оплатили належні їм частки не відповідають за зобов'язаннями ТОВ, що свідчить про обмежену їх відповідальність та зменшення ризику майнових втрат від здійснення підприємницької діяльності товариством. Аналогічна форма відповідальності притаманна й для АТ. Так, відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України «Про акціонерні товариства» акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, тільки в межах належних їм акцій. Отже, особливістю корпоративного інвестування є те, що форма відповідальності учасників (акціонерів) товариства може коливатися від обмеженої до повної субсидіарної.

Досить спірним є твердження про те, що сам же обсяг корпоративних прав (кількість, тип і клас акцій), які будуть належати інвестору після створення АТ, визначається ще в засновницькому договорі, який і *вважається підставою виникнення в інвестора корпоративних прав*² (виділено мною. – Ю. Ж.). При заснуванні товариства, відмінного від акціонерного, правовою формою здійснення інвестування і підставою виникнення інвестиційних зобов'язань і *корпоративних прав* інвестора також є відповідний договір про створення. Навіть у випадках, коли закон не вимагає укладення такого договору, якщо засновників є при-

¹ Бойчук Н. Р. Окремі питання правового регулювання корпоративних інвестицій. *Право та інновації*. 2018. № 3. С. 77.

² Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 115.

наймні двоє, він завжди має місце або в письмовій, або ж в усній формі¹ (виділено мною. – Ю. Ж.). Не можна погодитися з таким підходом, оскільки корпоративні права виникають лише у випадку створення корпорації, моментом же її створення – є момент державної реєстрації як юридичної особи. Лише у цьому випадку ми говоримо про виникнення корпоративних прав.

В концепцію корпоративного інноваційного інвестування може бути закладено два підходи у межах диспозитивності і законодавець може пропонувати конструкцію і довірчого управління, і ліцензійного договору, однак при цьому ці конструкції повинні бути вписані в загальний контекст канона корпоративних відносин. Однак, на погляд К. М. Врублевської-Місюни, найбільш вдалим є використання конструкції ліцензійного договору, оскільки він передбачає більш чіткі обов'язки для реципієнта інноваційної інвестиції. ... Корпоративні відносини, особливо такі як ТОВ, командитне товариство, неповне товариство та інші, *передбачають фідучіарність відносин* учасників, в ідеальному випадку можна допустити можливість реалізації відносин на умовах подібних до *довірчого управління*, однак стабільність правопорядку потребує передбачуваності і детальної правової регламентації² (виділено мною. – Ю. Ж.). Не можна погодитися із запропонованим підходом, оскільки застосування конструкції «довірчого управління» (фідучіарних відносин) до відносин у сфері корпоративного управління призведе до втрати конструкції юридичної особи у тому розумінні, що ми в неї вкладаємо зараз (юридична особа перетворюється у систему контрактів, що має основою довірчі відносини), а також докорінно слід буде переглянути підходи до розуміння відповідальності органів юридичної особи, оскільки мова йде не про корпоративні відносини, а про особисті довірчі відносини, в яких на посадових осіб юридичної особи може покладатися додаткова (субсидіарна) відповідальність, що змінює сутність положень ст. 96 ЦК України³.

¹ Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 115.

² Там само. С. 127–128.

³ Жорнокуй Ю. М. Окремі питання виконання фідучіарних обов'язків членами органів корпорацій та відповідальність за їх невиконання. *Траст і трастоподібні конструкції: глобалізація та перспективи. Матвеевські цивілістичні читання: матеріали міжн. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 6 лист. 2020 р.). Київ: Алерта, 2021. С. 217–218.

Саме венчурні інвестиції становлять на сьогодні найбільш доступну альтернативу позикового фінансування. Можна з упевненістю стверджувати, що саме ця форма залучення інвестицій є найбільш вигідною для товариства-реципієнта, оскільки, попередній досвід інвесторів завжди позитивно впливає на товариство.

До одного з важливих напрямків інноваційної політики відносять венчурне інвестування інноваційної діяльності як ключовий елемент венчурного підприємництва, що найбільш інтенсивно розвивається щороку. Слід зауважити, що світовий досвід підтверджує можливість швидкої мобілізації ризикових інвестицій, але за умови своєчасної державної підтримки. Проте, враховуючи, що венчурні інвестиції є найбільш високодохідними і найбільш високоризиковими інвестиціями у світі, в умовах нестабільної епідеміологічної ситуації рівень довіри як з боку інвесторів та інвестиційних венчурних фондів, так і з боку стартапів значно зменшується. Інвестори починають зосереджуватися лише на поточних проектах, обмежуючи розвиток нових шляхом посилення ви-мог до технологічних проектів, а також посилення моніторингу за можливими ризиками¹.

Основою проведення венчурного інвестування інноваційної діяльності є творчий пошук можливості встановлення об'єктивній істині тих чи інших процесів і, по можливості, втілення їх у промислове виробництво. Тому, з використанням норм законодавства про інтелектуальну власність визначається, кому належить результат інтелектуальної творчої діяльності, втілений у певну об'єктивну форму (патент, свідоцтво тощо)². Отже, актуалізується питання об'єктів венчурного інвестування інноваційної діяльності.

Норми, які регламентують науковий та технічний розвиток, відносяться до інституту патентного права, що є складовим інститутом права інтелектуальної власності. Щодо патентного права, то воно регламентує відносини пов'язані зі створенням та використанням об'єктів промис-

¹ Карпутова И. Г., Карпутова А. В., Чистякова О. А. Венчурное инвестирование: состояние и особенности бухгалтерского учёта в условиях пандемии. *Управленческий учет*. 2021. № 6. С. 217–218.

² Жорнокуй Ю. М. Правове регулювання венчурного підприємництва (цивільно-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. ун-т внутр. справ, 2003. С. 28.

лової власності у виробництві та цивільному обороті. Так, Ч. Н. Азімов стверджував, що застосування науки та обернення її у виробничу силу зумовило інтеграцію наукового та технічного прогресу в єдиний науково-технічний процес, що призвело до кризи правову регламентацію об'єктів інтелектуальної власності¹. На думку вченого, з одного боку – науково-технічні досягнення не можуть охоронятися нормами патентного права, так як вони досить часто непатентноздатні, з іншого ж – норми авторського права не розраховані на регламентацію відносин, які пов'язані з освоєнням науково-технічних досягнень матеріальним виробництвом та отриманням таким шляхом економічних вигод.

Переведення економіки України на інноваційну модель розвитку однією з передумов має комерціалізацію результатів інтелектуальної діяльності. Актуальність цього питання зумовлена тим, що об'єкти права інтелектуальної власності є основою інноваційного розвитку будь-якої держави, що визначає її економічну могутність та конкурентоспроможність її товарів та послуг на міжнародному ринку². Питання правової охорони об'єктів інтелектуальної власності віднесені до числа найважливіших в сфері інноваційного підприємництва. Вони покликані забезпечити основу венчурного інвестування інноваційної діяльності і є необхідною умовою, без якої інноватор не захищений у конкурентному середовищі.

Проте наукова спільнота не має єдиного розуміння об'єкта правових зв'язків, пов'язаних з інвестуванням інноваційної діяльності. Крім об'єктів права промислової власності, об'єктом інвестування інноваційної діяльності пропонується визнавати інноваційний продукт або технологію.

Так, щодо першого обстоюється думка про те, що особливістю інноваційного інвестування слід назвати те, що його основою є інноваційна складова, а базовим елементом останньої виступає специфічний об'єкт господарських правовідносин – інноваційний продукт. Таким чином, за

¹ Азімов Ч. Н. Договоры на научно-исследовательские и конструкторские работы: учебное пособие. Харьков. 1976. С. 6.

² Кохан В. П. До правових проблем реалізації результатів інтелектуальної власності як інновацій. *Правове забезпечення комерціалізації результатів досліджень і розробок*: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 трав. 2012). Харків : НДІ ПЗІР, 2012. С. 101.

інноваційного інвестування, в основі якого лежить інноваційний продукт, який запускається у процес виробництва, де і з'являється інноваційна продукція, інвестор отримує певний набір базових інвестиційних прав. По-перше, цей об'єкт стає виробничим активом, по-друге, він запускається у виробництво, по-третє, інвестор набуває право брати участь у розподілі прибутку. Однак усі ці відносини реалізуються у різних правових режимах залежно від правових форм¹. Як бачимо сам вказаний підхід містить у собі певні неузгодженості, оскільки зводиться до різновекторного спрямування відносин, спрямованих на отримання інноваційного продукту, що робить неможливим визнати його об'єктом інвестування інноваційної діяльності.

Розуміючи об'єктом досліджуваних відносин технологію, окремі фахівці зауважують, що нею треба мати на увазі цілісну, інтегративну систему елементів, що має відкритий характер, складається із сукупності виробничих методів і процесів, наукових знань і відомостей про послідовність окремих виробничих операцій, механізмів, устаткування, приладів, що функціонально поєднаних між собою внутрішніми матеріальними, енергетичними й інформаційними зв'язками і спрямованих на виробництво відповідного продукту чи надання певної послуги, що виступає в якості кінцевого результату його діяльності². Вважаємо, що наведене визначення є досить розмитим та чітко не дає відповіді на запитання про розуміння об'єкта досліджуваних правових зв'язків, оскільки є переважно узагальнюючим поняттям, яке охоплює весь спектр відносин, що мають місце у ланцюгу інноваційного процесу.

Слід звернути увагу, що у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (ст. 1) наведено формулювання поняття «технологія», під яким розуміється *результат інтелектуальної діяльності*, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок і послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції, надання послуг. Наведене визна-

¹ Врублевська-Місюна К. М. Правові форми інноваційного інвестування: монографія. Харків: Юрайт, 2017. С. 84, 93.

² Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави: монографія / за заг. наук. ред. канд. юрид. наук Задохайла Д. В. Харків : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. С. 135–136.

чення свідчить ще раз на користь того, що об'єктом венчурного інвестування інноваційної діяльності слід визнавати об'єкти права інтелектуальної власності, що надасть можливість чіткого розуміння сутності відносин з розробки та впровадження у сфери національної економіки різних інноваційних товарів, послуг тощо. Підтвердженням нашої думки є твердження прихильників визнання об'єктом самої технології про те, що об'єкти права інтелектуальної власності є найважливішими та визначальними складовими елементами технології. Без їх існування просто неможливо було б говорити про існування нових конкурентноздатних технологій. Оскільки в будь-якому випадку, створення певних винаходів, або навіть відкриттів, в умовах ринкової економіки буде направлена лише на одне – досягнення певного прибутку¹. Як наслідок, прийняття заходів до впровадження об'єкта інтелектуальної власності стає першим кроком на шляху здійснення інноваційної діяльності та формування інноваційного об'єкта в юридичному значенні².

Слід повністю погодитися з думкою про те, що основними об'єктами інтелектуальної власності, що становлять вихідний матеріал для інноваційної діяльності, виступають об'єкти промислової власності (винаходи, виробничі зразки, ноу-хау, технології). Саме вони становлять особливий інтерес для інноваційної діяльності, оскільки головним змістом останньої є діяльність з довготривалого і ризикового впровадження об'єкта інтелектуальної діяльності в певний об'єкт виробничої сфери, а також використання його з метою отримання прибутку і досягнення соціального ефекту. Характерною рисою перерахованих об'єктів інтелектуальної діяльності виступає те, що вони – результати розумової діяльності людини, тобто вважаються продуктом її інтелектуальної діяльності. Неабияку роль у підвищенні конкурентоспроможності продукції, виготовленої із застосуванням інновацій, відіграють об'єкти інтелектуальної власності, що входять до їх складу як базовий елемент. Закріплення державою виключних прав інтелектуальної власності на результати творчої, розумової діяльності означає визнання

¹ Актуальні питання господарсько-правового забезпечення інноваційної політики держави: монографія / за заг. наук. ред. канд. юрид. наук Задихайла Д. В. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. С. 137.

² Атаманова Ю. Є. Інноваційне право України: проблеми теорії та систематизації: монографія. Харків: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. С. 78.

державою монопольних прав на них за їх правоволодільцями через юридичну заборону їх несанкціонованого використання іншими особами. Тому такі виключні права на центральний елемент інноваційних продуктів створюють передумову для монопольного володіння інноваційними продуктами й обмеження впровадження інновацій, що приводить до набуття законної та охоронюваної державою конкурентної переваги на відповідному ринку товарів (послуг) суб'єктами господарювання, які є правоволодільцями або користувачами об'єктів інтелектуальної власності¹.

Інтелектуальна власність, якою наділені об'єкти венчурного інвестування, вимагає постійного внутрішнього контролю з метою своєчасної ідентифікації та забезпечення адекватного правового захисту. У цій сфері прогноз грошових потоків досить сильно залежить від законодавчої бази, інфраструктури, що забезпечує захист інтелектуальної власності.

Безсумнівним є те, що прийняттям законів у сфері інтелектуальної власності було зроблено важливий крок у сторону створення системи правового забезпечення інвестування інноваційної діяльності в цілому. Той факт, що більшість з них відноситься безпосередньо до інноваційної сфери, свідчить про зростаючу увагу законодавчої влади до питань правового регулювання відносин між наукою і виробництвом.

Втілення в життя нових об'єктів венчурного інвестування інноваційної діяльності пов'язано з великим підприємницьким ризиком. Впроваджуючи такий об'єкт у виробництво, суб'єкт досліджуваних відносин ризикує отримати збитки, у силу різних факторів (наприклад, через відсутність досвіду по впровадженню саме такого об'єкту (має характер новизни)). Успішність розміщення венчурних інвестицій для інвестора визначається високим ступенем його компетенції у обраній сфері інноваційного інвестування. Слід зауважити, що окрім високого ступеня ризику і необхідної кваліфікації, долю інвестиції часто визначає випадок чи везіння, оскільки існує мало об'єктивних критеріїв, за якими на ранній стадії розвитку компанії або проекту можна судити про його успішність в майбутньому. Високий ступінь ризику також пояснюється відсутністю вимоги застави від підприємця або гарантії повернення суми

¹ Симсон О. Э. Правовая квалификация инновационной деятельности. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 8. С. 3–6.

інвестицій. Такі умови взаємодії вимагають від підприємця та інвестора особливого ступеня взаємної довіри.

Щодо ступеня ризиковості венчурного інвестування інноваційної діяльності, слід підкреслити, що дослідниками, емпірично, було сформульовано відоме правило, що описує процентне співвідношення між загальним числом проінвестованих компаній і числом успішних – «3-3-3-1». Воно демонструє, що з 100% (10 компаній), 3 – виявляться збитковими, 3 – принесуть мінімальний прибуток, 3 – покажуть високу дохідність, і лише одна (10% від усіх компаній) буде настільки успішною, що покриє всі збитки і чисельно окупить вкладені інвестиції.

Необхідно встановлювати ті характерні особливості, які характерні інвестуванню, з позиції аналізу ризиків, що можуть виникнути, з метою більш адекватного використання існуючих правових механізмів для зменшення негативних наслідків діяльності в умовах ризику, який завжди пов'язаний з невизначеністю, з можливістю настання несприятливих наслідків¹.

Загалом ризик визначають як певний стан, в якому знаходиться суб'єкт. Такий стан характеризується як «небезпека виникнення несприятливих наслідків, відносно яких невідомо, настануть вони чи ні», або як «потенційну небезпеку, яка може виникнути поза волею особи і має випадковий характер», «ймовірнісна небезпека настання або ненастання негативних майнових наслідків»². Ризик, так чи інакше, пов'язується з ймовірними несприятливими наслідками як майнового, так і немайнового характеру, що можуть настати для суб'єкта, який знаходиться у стані ризику.

В Україні найбільш змістовно категорію ризику закріплено відповідно страхового ризику, який відповідно до ст. 8 Закону України «Про страхування» розуміється як певна подія, на випадок якої проводиться страхування і яка має ознаки ймовірності та випадковості настання, тобто, фактично об'єктивна характеристика ризику. Тим більше законо-

¹ Майфат А. В. Гражданско-правовые конструкции инвестирования: монография. Москва: Волтерс Клувер, 2006. С. 88.

² Малеин Н. С. Вина – необходимое условие имущественной ответственности. *Советское государство и право*. 1971. № 2. С. 33; Собчак А. А. Некоторые спорные вопросы общей теории правовой ответственности. *Правоведение*. 1968. № 1. С. 55.

давство України передбачає й інші види ризиків за характером або за фінансовими інструментами: ризик збитків в корпоративних відносинах (ст. 133, 152 ЦК України), комерційний ризик (ст. 44 ГК України) та інші.

У свою чергу, окрему категорію (більш вузьку порівняно із загальною) становить *інвестиційний ризик*, під яким розуміється можливість недоотримання запланованого прибутку під час реалізації інвестиційних проєктів. Об'єктом ризику в даному випадку, виступають майнові інтереси особи – інвестора, що вкладає у проєкт у тій чи іншій формі свою власність¹.

Пропонується до правових ознак інвестиційних ризиків відносити: 1) можливість появи збитків або нерозрахункового прибутку; 2) причини появи – зовнішні та внутрішні фактори; 3) мають економічну природу, але проявляються в нормативно-правових актах, господарських договорах шляхом закріплення їх окремих елементів; 4) можливість вибору порядку реалізації інвестиційних правовідносин визначається, як правило, з врахуванням впливу ризиків на інтереси учасників цих відносин; 5) інвестиційні ризики можуть бути розраховані в міжнародних угодах, нормативно-правових актах, договорах і для усунення чи мінімізації можуть біти використані засоби господарсько-правового регулювання, в т.ч. договірною характеру².

Для відмежування інвестиційного ризику від інших ризиків необхідно звернути увагу на причини, що породжують стан ризику, які умовно можна поділити на дві групи – зовнішні і внутрішні.

Зовнішні причини – фактори економічного і політичного характеру: зміна економічного курсу уряду, введення адміністративних заборон, обмежень, ембарго тощо. Наприклад, примусова ліквідація товариства. При цьому ймовірність настання таких несприятливих наслідків є однаковою як для особи – реципієнта, так і для інвестора. У свою чергу, *внутрішні причини* обумовлені тим, що інвестор не має можливості брати участь у процесі реалізації інвестицій, прийняття певних рішень

¹ Шелопаяв Ф. М. Инвестиционные риски и методы их определения. Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. 2011. № 2. С. 115, 122.

² Шміло І. О. Інвестиційні ризики, їх класифікація та управління: правовий аспект. *Право та інновації*. 2019. № 2. С. 68. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/download/535/479/1363>.

тощо. Іншими словами, можливі втрати напряду пов'язані з діями осіб, яким було довірено використання інвестицій.

Інвестор не має правової можливості брати участь в отриманні прибутку (доходу), а також, що більш важливо, не має правової можливості визначати дії особи, яка використовує інвестиції, оскільки останнє не є частиною його суб'єктивного права як учасника правовідносин. При цьому якщо успіх інвестицій в золото, валюту, нерухомість тощо залежить від динаміки цін на такі товари і від інших економічних факторів, то успіх участі в інвестиційних відносинах залежить не лише від зовнішніх факторів, але й у значному ступені від зусиль осіб, які отримали інвестиції, по їх використанню. Відповідно, інвестиційний ризик можна визначати як ймовірність настання несприятливих наслідків як результат відсутності можливості впливати безпосередньо на діяльність реципієнта інвестицій.

Слід погодитися з тим, що на сьогодні розвиток венчурної індустрії є неможливим виключно за рахунок приватного капіталу, прорив може бути досягнутий лише за умови залучення великого обсягу державних коштів та коштів міжнародних інституцій. Утім, для більш ефективного використання цих коштів доцільно було б використовувати схему «фонду фондів» – коли держава вкладає кошти в приватні венчурні фонди (за обов'язкової умови наявності в таких фондів власних коштів, а потім уже фонди направляють їх в інноваційні проекти). Завдяки цьому держава зможе безоплатно отримати кваліфікованих менеджерів для управління її коштами, а приватні венчурні фонди зможуть знизити ризики інвестування та збільшити його обсяг за рахунок залучення державних коштів¹.

Провівши аналіз сутності венчурного інвестування інноваційної діяльності на сучасному етапі розвитку НІС, необхідно зазначити, що динаміка зростання державних інвестицій, які мають виконувати роль інституційного магніту, є значно більшою, ніж динаміка приватних інвестицій. Однією з ключових проблем сучасної української моделі розвитку венчурної індустрії, яка реалізується на державному рівні, як раз і є дисбаланс між державними і приватними інвестиціями, який має бути

¹ Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / кол. авторів С. М. Прилипко, А. П. Гетьман, Ю. Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013. С. 446–447. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/5195>.

оперативно ліквідовано. Тимчасова недостатність приватних інвестицій в Україні поки що успішно заміщується державними інвестиціями, однак для ефективної реалізації глобальної стратегії побудови інноваційної економіки необхідно створити стійкий ринок як приватного українського, так і закордонного венчурного капіталу.

Незважаючи на те, що для досягнення розгалуженої системи правового забезпечення венчурного інвестування інноваційної діяльності в Україні ще маємо пройти значний шлях, вже сьогодні надзвичайно актуальною є проблема переходу від односторонніх законодавчих кроків до комплексного вирішення питань законодавчого регулювання інноваційного підприємництва. Такий вектор розвитку правової системи венчурного підприємництва дозволить сформувати міцний юридичний фундамент не лише для венчурних товариств України, але й тим закордонним компаніям і організаціям, які бажають співпрацювати з вітчизняними підприємцями у сфері високих технологій.

Все вищезазначене дає підстави для наступних висновків та пропозицій:

1. Останніми роками венчурне інвестування інноваційної діяльності у багатьох країнах стало розвиватися надшвидкими темпами. Однією з причин цього є зростаюча недовіра багатьох інвесторів до системи функціонування фінансових ринків, які вже неодноразово демонстрували свою недостатню гнучкість і відсутність стабільності у кризових ситуаціях. Характерною рисою венчурних інвестицій є те, що вони розміщуються безпосередньо в реальний сектор економіки, що зумовлює певний ступінь захисту від непередбачуваних коливань фінансової кон'юнктури. При цьому, венчурне підприємництво в Україні має здійснюватися на загальних засадах підприємницької діяльності з урахуванням положень цивільного права та, в деяких питаннях прямо передбачених законодавством, норм, що регулюють владно-розпорядчі функції органів державної влади.

2. На сьогодні суспільні відносини випереджають розвиток законодавства. Законодавство не встигає підлаштовуватися та модернізуватися під нові економічні зв'язки, а тому суспільні відносини, що при цьому виникають не мають належного правового забезпечення. Не є виключенням й відносини щодо венчурного інвестування інноваційної діяльності, що не лише пов'язано з відсутністю механізму правового забез-

печення, але й науковим та практичним напрацювання базових категорій таких як суб'єктний склад, об'єкти, підстави виникнення та припинення відповідних правових зв'язків.

3. Венчурне інвестування інноваційної діяльності – це різновид корпоративної форми інноваційного інвестування, що побудований на приватноправових засадах: 1) особливий суб'єктний склад (інвестор, як правило інституційний, та венчурне товариство (АТ або ТОВ)); 2) особливий об'єкт (об'єкт права промислової власності); 3) діяльність, пов'язана з підвищенням ризик отримання негативних результатів або неотриманням бажаного результату.

4. В наш час венчурне інвестування інноваційної діяльності в Україні розвинуто надто слабо. Проблема полягає у недосконалості правового, технічного і організаційного забезпечення різних аспектів інвестиційної підтримки інноваційної діяльності. На сьогодні ми є свідками зародження окремих елементів складної інфраструктури венчурного підприємництва (венчурні фонди, компанії з управління активами тощо). Проблематикою є і те, що багато хто з розробників нових продуктів та послуг не володіє знаннями про процес венчурного інвестування інноваційної діяльності від початкових етапів і до комерційного використання результатів в умовах ринку.

5. Венчурне інвестування інноваційної діяльності – один з найважливіших допоміжних механізмів, на яких будується НІС. Його правильне використання напряду сприяє розвитку і впровадженню інновацій в економіку. Будучи найбільш гнучким механізмом підтримки та інвестування «молодих інноваційних компаній» і стартапів, він має бути чітко побудованим, щоб розміщення венчурних інвестицій мало максимальний ефект.

6. Створення необхідної венчурної інфраструктури здійснюється у прямому зв'язку зі створенням інноваційної інфраструктури, побудова якої має істотні економічний і соціальний ефекти. На прикладі багатьох країн можна прослідкувати який масштаб позитивного впливу на економіку країни може мати грамотно побудований в межах країни венчурний механізм. Важливе значення відіграють й інфраструктурні рішення, такі як бізнес-інкубатори, акселератори і технопарки, які також напряду сприяють глобальній економічній трансформації регіону в інноваційно-орієнтований.

2.4. Залучення інвестицій у промисловість шляхом стимулювання створення індустріальних парків, як суб'єктів інноваційного процесу та трансферу технологій

Крім процесу глобалізації, нерівність у розвитку між країнами відбулася більш істотно. Деякі країни ефективно виграли від процесу глобалізації, але деякі не змогли скористатися перевагами, як розвинені країни. Вплив процесу глобалізації на економіку України став предметом дискусій. Однією з головних галузей-каталізаторів економіки є промисловість, а подальша важлива галузь промисловості – промислові зони, які останнім часом стали актуальними в економіці.

Мета – проаналізувати роль державного сектору як ініціатора та посередника у спільному інноваційному процесі. Зокрема, він зосереджується на державно-приватному інноваційному процесі на практиці та інноваційних результатах, досягнутих у цьому процесі.

Методологічну основу дослідження складає сукупність загальних та спеціальних методів наукового пізнання, використання яких дало змогу досягнути поставленої мети й забезпечити наукову достовірність і конкретність отриманих теоретичних результатів.

Відповідно до поставленої мети у роботі були використані загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, зокрема формально-юридичний, метод правового моделювання та порівняльно-правовий тощо. Метод правового моделювання застосовано в ході розроблення окремих пропозицій для вдосконалення чинного законодавства. За допомогою формально-юридичного методу здійснено аналіз законодавства та його тлумачення з метою виявлення недоліків у правовому регулюванні, прогалин у чинному законодавстві України.

Об'єктом дослідження є правове регулювання залучення інвестицій у промисловість шляхом стимулювання створення індустріальних парків, як суб'єктів інноваційного процесу та трансферу технологій.

Виклад основного матеріалу. У багатьох сферах інновації є обов'язковим компонентом для компаній, які хочуть бути конкурентоспроможними. Це дає їм змогу пристосуватися до швидких і навіть руйнівних змін у технологічному, нормативно-правовому та соціально-

му середовищі, де вони працюють, а також надає засоби для активного проведення та формування цих змін.

Індустріальні парки та інші форми бізнес-агломерацій становлять важливу частину економіки сучасних суспільств не тільки з огляду на їх діяльність зі створення цінності та їх вплив на зайнятість, але й у зв'язку з їх впливом на природне та штучне середовище. і суспільства в цілому.

Індустріальні парки зосереджують дефіцит фінансового та людського капіталу в країнах, що розвиваються, зосереджуючи зусилля в сконцентрованому просторі, знижуючи транспортні та комунікаційні витрати, і, сподіваємося, створюючи полюс зростання з економічними показниками, що поширюються на навколишні райони. Приміщення, призначені для розміщення компаній, призначених для розміщення в них, також містять надію на те, що вони функціонуватимуть як навчальні райони – місця, де обмінюються негласними знаннями, які підвищують рівень доданої вартості в продуктах і виробничих процесах, що призведе до підвищення ефективності та прибутку.

Більшість індустріальних парків розташовані поблизу транспортних об'єктів, таких як залізниці, порти, аеропорти та автомобільні дороги. Деякі з причин виведення індустріальних парків включають наступне:

1. Підвищити концентрацію спеціальної інфраструктури в районі, щоб зменшити витрати бізнесу, пов'язані з інфраструктурою;
2. Залучення нових бізнесів шляхом забезпечення інтегрованої інфраструктури в місці;
3. Зменшити вплив промислових відходів на навколишнє середовище.

Деякі індустріальні парки можуть запропонувати своїм членам такі стимули, як фінансування збільшення податків та митні пільги.

Ефективна регіональна мережа індустріальних парків може створити тисячі нових робочих місць у регіонах. Це зміцнить економічний потенціал громад та створить додану вартість для української промисловості.

Економіка нашої держави потребує потужних стимулів для розвитку. Побудова мережі індустріальних парків – це, зокрема, спосіб для людей залишитися в Україні та повернутися сюди, жити та працювати вдома, у своїй громаді. Таким чином, кожен гектар площі промисловий майданчик може створити близько 50 робочих місць. Тобто середній індустрі-

альний парк — це від тисячі і більше зайнятих громадян. Це важливий показник економічного розвитку регіонів¹.

Україна прагне йти по стопах економічно найуспішніших країн регіону, прагнучи створити більш привабливе інвестиційне середовище. Одним з пріоритетних напрямків на даний момент є розвиток індустріальних парків, які пропонують низку стимулів, які будуть привабливими для міжнародних інвесторів.

Станом на березень 2021 року в Україні зареєстровано 47 індустріальних парків. Більшість із них – 29 – перебувають у комунальній власності, решта – у приватній, державній чи змішаній власності. Найбільша кількість ІП знаходиться в Київській та Львівській областях.

Практично функціонування індустріального парку значною мірою залежить від його керівника та позиції місцевої влади. Так, компанія «Волиця Агро», яку опитував VoxCheck, увійшла до Білоцерківського індустріального парку у 2019 році. Там пропонували інженерні мережі, які вже підключені або готові до підключення до ділянки. Заощадивши час та гроші на прокладці кабелю та отримання дозволів на підключення до комунальних мереж міста, компанія змогла більше інвестувати у свій розвиток. Це планувалося про інвестування \$12 млн. у логістичні об'єкти для зберігання зерна. Як повідомляється, там буде сучасна лабораторія, зерносушарки, силоси для вологого та сухого зерна. Об'єкти зможуть приймати та відвантажувати зерно залізницею та автомобільним транспортом. Підприємству також запропонували готові промислові об'єкти, тому не довелося нічого витрачати на проектування та будівництво. За даними компанії, загалом на об'єктах працює 100 осіб².

Оскільки Україна працює над покращенням економічних перспектив країни, широко визнається, що надійна правова система має вирішальне значення. Попереду багато важкої роботи, оскільки Україна вирішує питання верховенства права в країні. Не менш важливим є запровадження чітких правил, що регулюють бізнес-середовище, та прозорої податкової політики.

¹ Чернишов О. Ефективний індустріальний парк в Україні може створити понад тисячу робочих місць. *Урядовий портал*. 01.10.2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/oleksij-chernishov-efektivnij-industrialnij-park-v-ukrayini-zdatenstvovati-ponad-tisyachu-robocnih-misc>.

² Індустріальні парки: більше шуму, ніж технологій. *Vox Ukraine*. 31.05.2021. URL: <https://voxukraine.org/en/industrial-parks-more-noise-than-technology/>.

Поряд з цими зусиллями просувати українську економіку вперед, український уряд прагне створити національну мережу індустріальних парків. Ця ініціатива індустріального парку є ключовим елементом Державної стратегії регіонального розвитку країни на 2021-2027 роки¹. Вона значною мірою запозичена з позитивного досвіду сусідів України з ЄС.

Наразі індустріальні парки в Україні працюють за законом, прийнятим у 2013 році. Він описує загальний процес їх створення, а також містить вимоги до суб'єктів права інтелектуальної власності.

12 травня на засіданні Уряду був прийнятий План заходів на 2021-2023 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Документ конкретизує дії держави щодо реалізації регіональної політики, зокрема, визначає терміни та відповідальних виконавців, а також індикатори оцінки результативності їх виконання та налічує 207 заходів, охоплює 34 напрями на досягнення 17 оперативних цілей Стратегії.

Індикаторами виконання заходів стане ухвалення десятків законопроектів та актів Уряду. Такі проекти Законів мають бути розроблені для запровадження системи стратегічного планування в Україні, розвитку індустріальних парків, впровадження заходів енергоефективності².

У найближчі три роки планується розбудова інфраструктури для мережі з 25 індустріальних парків по всій Україні шляхом змін до чинного українського законодавства, що регулює індустріальні парки. Це встановить спрощені процедури запуску та розвитку нових проектів у індустріальних парках³.

Роками індустріальні парки в Україні переживали глибокий застій. Нещодавно ідею перетворити Україну в державу з десятками новітніх промислових точок вирішили реанімувати. Вже розроблено та зареє-

¹ Державна стратегія регіонального розвитку країни на 2021-2027 роки. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/regionalna-politika/strategichne-planuvannya-regionalnogo-rozvitku/derzhavna-strategiya-regionalnogo-rozvitku-na-2021-2027-roki-ta-plan-zahodiv-z-yiyi-realizaciyi>.

² Уряд прийняв План заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку. *Асоціація міст України*. 13.05.2021. URL: <https://www.auc.org.ua/novyna/uryad-priynyav-plan-zahodiv-z-realizaciyi-derzhavnoyi-strategiyi-regionalnogo-rozvytku>.

³ Чернишов О. Україна сподівається, що індустріальні парки зможуть залучити міжнародних інвесторів. *Atlantic Council*. 14.10.2021. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/ukraine-hopes-industrial-parks-can-attract-international-investors/>.

стровано в українському парламенті низку законодавчих змін, які мають на меті створити основу для фінансових стимулів, передбачених для майбутнього покоління індустріальних парків України. При розробці цього законодавства експерти намагалися врахувати інтенсивну міжнародну конкуренцію за інвесторів у цій галузі. Компанії можуть розраховувати на низку переваг, включаючи звільнення від податку на прибуток, а також пільгові умови оренди землі та майна.

07 вересня 2021 р. за № 1710-IX Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки»¹ та деяких інших законодавчих актів України щодо залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення індустріальних парків». Вказаний Закон України прийнято на основі проекту Закону № 4416-1², зареєстрованого у Верховній Раді України 10.12.2020 (далі – Законопроект №4416-1).

Підписанням Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони³ (далі – Угода про асоціацію), Україна прийняла на себе зобов'язання згідно статті 264 зазначеної Угоди застосовувати правила функціонування державної допомоги, визначені статтями 262, 263 (3) або 263 (4) цієї Угоди, та використовувати відповідну судову практику Суду Європейського Союзу, а також вторинне законодавство, рамкові положення, керівні принципи та інші чинні адміністративні акти Союзу.

Судами Європейського Союзу надано широке тлумачення статті 107 (1) договору про функціонування Європейського Союзу та визначено,

¹ Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» та деяких інших законодавчих актів України щодо залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення індустріальних парків: Закон України від 07.09.2021 № 1710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-20#Text>.

² Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки», спрямованих на залучення інвестицій в промисловий сектор економіки шляхом запровадження стимулів в індустріальних парках. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70639.

³ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

що державна допомога включає в себе поняття допомоги, що надається центральними та місцевими органами влади (провінціями, муніципалітетами, автономними регіонами в межах держави), суб'єктами господарювання, щодо яких держава має контрольний вплив через систему корпоративного управління та які діють під її контролем.

Частиною першою статті 262 Угоди про асоціацію встановлено, що будь-яка допомога, надана Україною або країнами-членами Європейського Союзу з використанням державних ресурсів, що спотворює або загрожує спотворити конкуренцію шляхом надання переваги окремим підприємствам або виробництву окремих товарів, є несумісною з належним функціонуванням цієї Угоди в тій мірі, в якій вона може впливати на торгівлю між Сторонами.

Пунктом «а» частини третьої статті 262 Угоди про асоціацію встановлено, що може вважатися сумісною з належним виконанням Угоди, зокрема, допомога для сприяння економічного розвитку регіонів з надзвичайно низьким рівнем життя або із суттєвим рівнем безробіття.

Крім того, пунктом «е» частини третьої статті 262 Угоди про асоціацію встановлено, що сумісною з належним виконанням Угоди може вважатися, зокрема, допомога для досягнення цілей, дозволених відповідно до правил ЄС щодо горизонтальних блоків виключень та правил щодо горизонтальної і галузевої державної допомоги, яка надається відповідно до викладених у них умов.

При цьому, статтею 19 Закону України «Про міжнародні договори»¹ передбачено, якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору.

Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» (далі – Закон) був прийнятий на виконання міжнародних зобов'язань України, зокрема, за Угодою про асоціацію, та набрав чинності у повному обсязі 02.08.2017.

Відповідно до пункту 1 частини першої статті 1 Закону державна допомога суб'єктам господарювання (далі – державна допомога) – підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів

¹ Про міжнародні договори: Закон України від 29.06.2004 р. № 1906-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>.

держави чи місцевою ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності.

Тобто, державна підтримка є державною допомогою, якщо одночасно виконуються такі умови:

- підтримка надається суб'єкту господарювання;
- фінансування державної підтримки здійснюється за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів;
- підтримка створює переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності;
- підтримка спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції.

Частина перша статті 4 Закону містить невичерпний перелік форм і, у яких може реалізовуватися державна допомога.

Згідно з частиною першою статті 8 Закону Уповноваженим органом у сфері державної допомоги є Комітет.

Відповідно до пункту 1 частини другої статті 8 Закону д) повноважень Уповноваженого органу належить, зокрема, отримання та розгляд повідомлень про нову державну допомогу від надавачів такої допомоги у порядку, встановлену цим Законом.

Подання повідомлення, його розгляд та розгляд справи про державну допомогу здійснюються в порядку, визначеному розділом 4 Закону.

При цьому статтею 9 розділу 4 Закону встановлено порядок подання повідомлення про нову державну допомогу. Відповідно до частини п'ятої статті 9 Закону повідомлення про нову державну допомогу подаються надавачами державної допомоги Уповноваженому органу у визначеному ним порядку з урахуванням строків розгляду повідомлення та справи про державну допомогу, визначених Законом.

У зв'язку з наведеним звертаємо увагу, що Законопроекти № 5688¹ та № 5689² передбачають низку податкових та митних преференцій для

¹ Проект Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72318.

² Проект Закону «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промис-

учасників індустріальних парків, що надаються за рахунок відповідних бюджетів.

Щодо Законопроекту № 5688

Відповідно до підпункту 1 пункту 1 Законопроекту № 5688, статтю 14-2 Податкового кодексу України пропонується доповнити новим пунктом 142.4, згідно з яким, зокрема, прибуток учасника індустріального парку, включеного до Реєстру індустріальних парків, від здійснення господарської діяльності у сферах переробної промисловості (розділ 1 О, клас 11.07 розділу 11, розділи 13-17, 19-33, крім виробництва підакцизних товарів), або науково-дослідної діяльності (розділ 72 КВЕД 009:2010) виключно на території (в межах) індустріальних парків, звільняється від оподаткування податком на прибуток підприємств протягом десяти послідовних років починаючи з першого числа першого місяця календарного кварталу.

Також, підпунктом 2 пункту 1 Законопроекту № 5688 пропонується доповнити статтю 197 Податкового кодексу України¹ новим пунктом 197.26, згідно з яким звільняються від оподаткування податком на додану вартість операції з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту нового устаткування (обладнання), визначені в частині шостій статті 287 Митного кодексу України, що ввозяться учасниками індустріальних парків, включених до Реєстру індустріальних парків, виключно для власного використання під здійснення ними діяльності у сфер іХ переробної промисловості (розділ 1 О, клас 11.07 розділу 11, розділи 13-17, 19-33, крім виробництва підакцизних товарів), або науково-дослідної діяльності (розділ 72 КВЕД 009:2010) на території (в межах) індустріального парку (без права надання в оренду, лізинг чи передачу в користування третім особам на будь-яких інших умовах), за умови, що відповідні товари виготовлені не раніше ніж за три роки до дати їх ввезення на митну територію України, не були у використанні.

Підпунктом 3 пункту 1 Законопроекту № 5688 пропонується доповнити підпункт 266.4.2 пункту 266.4 статті 266 Податкового кодексу України новим абзацом, згідно з яким сільські, селищні, міські ради та

лове виробництво». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72319.

¹ Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територіальних громад, мають право встановлювати пільги з податку, що сплачується на відповідній території, з об'єктів нежитлової нерухомості, що знаходяться на території індустріального парку та перебувають у власності учасників індустріального парку, включеного до Реєстру індустріальних парків. Крім того, передбачається, що на такі рішення не поширюватиметься, зокрема, Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Підпунктом 4 пункту 1 Законопроекту № 5688 пропонується доповнити статтю 284 Податкового кодексу України новим пунктом 284.5, згідно з яким в частині плати за землю за земельні ділянки, що входять до складу території індустріальних парків, включених до Реєстру індустріальних парків, нормативну грошову оцінку яких проведено, що використовуються ініціаторами створення індустріального парку. Керуючою компанією індустріального парку та учасниками індустріальних парків, органи місцевого самоврядування можуть:

- встановлювати ставки земельного податку та орендну плату за землі державної та комунальної власності в розмірі, меншому ніж розмір земельного податку, встановлений рішенням відповідного органу місцевого самоврядування для певної категорії земель, що сплачується на відповідній території;

- звільняти від сплати земельного податку.

Щодо Законопроекту № 5689

Згідно з пунктом 1 Законопроекту № 5689 пропонується частину II статті 287 Митного кодексу України¹ викласти у редакції, яка передбачає, зокрема, що при ввезенні на митну територію України від оподаткування митом звільняються:

- нове устаткування (обладнання), що ввозяться учасниками індустріальних парків, включених до Реєстру індустріальних парків; виключено для власного використання для здійснення ними діяльності у сферах переробної промисловості (розділ 10, клас 11.07 розділу 11, розділи 13-17, 19-33, крім виробництва підакцизних товарів), або науково-дослідної діяльності (розділ 72 КВЕД 009:2010) на території (в межах) індустріаль-

¹ Митний кодекс України: Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>.

ного парку (без права надання в оренду, лізинг чи передачу в користування третім особам на будь-яких інших умовах), за умови, що відповідні товари виготовлені не раніше ніж за три роки до дати їх ввезення на митну територію України, не були у використанні та класифікуються за такими кодами згідно з наведеним переліком УКТ ЗЕД.

Звертаємо увагу, що виключення з-під дії Закону підтримки, яка буде надаватися в рамках реалізації заходів щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво, зокрема у формі встановлення пільги з податку, що сплачується на відповідній території, з об'єктів нежитлової нерухомості, що знаходяться на території індустріального парку та перебувають у власності учасників індустріального парку, включеного до Реєстру індустріальних парків прямо суперечить Закону та міжнародним зобов'язанням України за Угодою про асоціацію.

Враховуючи, що Угода про асоціацію матиме вищу юридичну силу порівняно із відповідним Законом (у разі його прийняття в редакції Законопроекту № 5688), надання державної підтримки в рамках реалізації заходів щодо створення сприятливих умов для залучення масштабних інвестицій у промислове виробництво, зокрема у формі встановлення пільги з податку, що сплачується на відповідній території, з об'єктів нежитлової нерухомості, що знаходяться на території індустріального парку та перебувають у власності учасників індустріального парку, включеного до Реєстру індустріальних парків, як це передбачено Законопроектом № 5688, не зважаючи на виключення такої підтримки з-під дії Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»¹, повинно буде здійснюватися з урахуванням положень Угоди про асоціацію та цього Закону.

Правові пропозиції. Отже, передбачені Законопроектами № 5688 та № 5689 заходи підтримки у вигляді звільнення від оподаткування загальнодержавними податками учасників індустріальних парків, встановлення пільгових ставок місцевих податків і зборів та/або повного звільнення від їх сплати для учасників індустріальних парків, звільнення від оподаткування митом містять ознаки державної допомоги і потребують повідомлення про нову державну допомогу до Комітету у встановленому законодавством порядку.

¹ Про державну допомогу суб'єктам господарювання: Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.

Відповідно до частини четвертої статті 9 Закону нова державна допомога, що підлягає повідомленню, може бути надана лише після отримання відповідного рішення Уповноваженого органу, передбаченого пунктами 1 і 2 частини шостої статті 19 або пунктами 1-3 частини сьомої статті 11 цього Закону.

Отже виходячи з вищевикладеного Законопроекти № 5688 та № 5689 потребують доопрацювань. Зокрема, щодо Законопроекту № 5688:

- з абзацу другого підпункту 3 пункту 1 Законопроекту № 5688 виключити слова «Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»;

- доповнити Законпроект № 5688 новим пунктом наступного змісту: «2. Заходи державної підтримки суб'єктів господарювання, передбачені цим Законом, здійснюються з урахуванням положень Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Щодо Законопроекту № 5689:

- доповнити абзац четвертий пункту 1 Законопроекту № 5689 після слів «Кабінетом Міністрів України» словами «з урахуванням вимог Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Необхідно також зазначмо, що окремими положеннями проекту Закону № 4416-1 передбачено надання державної підтримки за рахунок, зокрема, коштів державного і місцевих бюджетів на створення та облаштування індустріальних парків, а також ініціатором створення, керуючим компаніям та учасникам таких індустріальних парків.

З огляду на зазначене, пропонуємо:

1) пункт 3 Розділу I проекту Закону № 4416-1, яким передбачено внесення змін до статті 14 Закону України «Про індустріальні парки»¹, пропонуємо також доповнити змінами до частини шостої статті 14, згідно з якими державна підтримка надаватиметься ініціаторам створення, керуючим компаніям та учасникам індустріальних парків, включеним до Реєстру індустріальних парків, з урахуванням положень цього Закону України «про державну допомогу суб'єктам господарювання»;

2) пункт 15 Розділу I проекту Закону № 4416-1, яким передбачено внесення змін до статті 34 Закону України «Про індустріальні парки», доповнити також змінами до частини першої статті 34 Закону виклавши

¹ Про індустріальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5018-17#Text>.

її в такій редакції: «1. Державна підтримка облаштування індустріальних парків може здійснюватися за рахунок коштів державного і місцевого бюджетів та з інших джерел, не заборонених законодавством з урахуванням положень Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»;

3) розділ I проекту Закону № 4416-1 доповнити новим пунктом, який передбачити внесення змін до статті 35 Закону України «Про індустріальні парки», згідно з якими керуючим компаніям надаватиметься державна підтримка, з урахуванням положень Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання»;

4) статтю 36 Закону України «Про індустріальні парки», яку згідно з пунктом 16 Розділу I проекту Закону № 4416-1 пропонується викласти в новій редакції, пропонуємо доповнити частиною четвертою такого змісту: «4. Державна підтримка учасників індустріальних парків здійснюється з урахуванням положень Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання».

Крім того, підпунктом 2 пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» проекту Закону № 4416-1 передбачено внесення змін до Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання», а саме щодо непоширення дії цього Закону на підтримку, яка спрямована на створення та функціонування індустріальних парків на території України згідно із Законом України «Про індустріальні парки».

Враховуючи наведене, виключення з під дії Закону України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» підтримка, яка буде надаватися на створення та функціонування індустріальних парків на території України згідно із Законом України «Про індустріальні парки» суперечить міжнародних зобов'язанням України за Угодою про асоціацію та Закону. Тому, доцільно підпункт 2 пункту 2 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» проекту Закону № 4416-1 виключити.

Але не дивлячись на всі зміни, які відбуваються в інноваційному процесі щоб стимулювати економічне зростання, були створені індустріальні парки для поєднання промислової діяльності з інфраструктурою, послугами та комерційною діяльністю. Хоча індустріальні парки можуть сприяти економічному зростанню та соціальному розвитку регіону, вони також можуть спричинити негативний соціальний та екологічний вплив. Ці впливи включають забруднення повітря та води, викиди парникових газів, забруднення землі, надмірний видобуток ресурсів, зловживання працею

та соціальні порушення. Ці впливи, у свою чергу, сприяють зміні клімату, деградації навколишнього середовища та погіршенню соціальної тканини¹.

У міру того, як світ заглиблюється в надзвичайну кліматичну ситуацію, компанії зазнають все більшого тиску з боку споживачів, урядів, регуляторів та неурядових організацій, щоб вони діяли більш відповідально та включали екологічні та соціальні гарантії у своє економічне зростання, особливо в ланцюгах поставок.

Еко-промислові парки з'явилися як альтернатива індустріальним паркам, щоб задовольнити цей зростаючий попит, пропонуючи ті самі переваги для бізнесу, забезпечуючи більш відповідальне використання природних ресурсів та зменшуючи ризики зміни клімату. Еко-промислові парки надають низку прямих і непрямих переваг промислового сектору. Підприємства можуть підвищити ефективність використання капіталу, досягти економії витрат на комунальні послуги, виробляти товари, які все більше віддають перевагу світовим споживачам, залучати прямі іноземні інвестиції, збільшувати експорт та отримувати додаткові доходи. Ці та інші переваги вже продемонструвала ініціатива Південної Кореї еко-промислових парків².

Еко-промислові парки - це кластер виробничих підприємств, які об'єднують ресурси та розподіляють вигоди та обов'язки, щоб покращити свої екологічні, економічні та соціальні результати. Перехід до ЕІР спрямований на уникнення концентрації негативних соціальних і екологічних впливів, які зазвичай пов'язані з індустріальними парками³.

Концепція еко-промислових парків була вперше представлена в 1992 році на Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро. У 2017 році Група Світового банку (WBG), Організація

¹ United Nations Industrial Development Organization; World Bank Group; Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit; Ministry of Trade, Industry and Energy of the Republic of Korea. A Practitioner's Handbook for Eco-Industrial Parks : Toolbox. Washington: World Bank, 2019. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/31456>.

² MOTIE (Ministry of Trade, Industry, and Energy), 2017. Jaesaengeneoji 3020 Ihaenggyehwek (Renewable Energy 3020 Action Plan, in Korean).

³ World Bank Group. Eco-Industrial Parks Emerge as an Effective Approach to Sustainable Growth. World Bank. 2018, January 23. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/01/23/eco-industrial-parks-emerge-as-an-effective-approach-to-sustainable-growth>.

Об'єднаних Націй (ЮНІДО) і Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH створили міжнародну структуру для ЕІР, яка визначає мінімальний соціальний, економічний, екологічний та парковий менеджмент. параметри продуктивності цих парків.

На додаток до відповідності місцевим і національним нормам, кожен еко-промисловий парк має відповідати міжнародним стандартам щодо навколишнього середовища, включаючи ліміти викидів у повітря, правила зайнятості, видобуток води, управління вододілом, обмеження скидання стічних вод, методи утилізації та транспортування відходів, поводження з небезпечними відходами, ефективність використання енергії та ресурсів, забруднення ґрунту та підземних вод, обмеження шуму під час роботи, захист навколишнього середовища та біорізноманіття, а також пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптація до них. Параметри соціальної діяльності включають дотримання національних та місцевих нормативних актів щодо прав людини, захисту корінного населення, дискримінації та праці. Економічна відповідність включає національні та місцеві нормативні акти, що стосуються розкриття фінансової інформації, створення робочих місць та розвитку місцевих навичок, сприяння та розвиток місцевого бізнесу, передача технологій та захист інтелектуальної власності, професійне навчання та торгівля. Очікується, що керівництво парку забезпечить дотримання стандартів охорони праці (OHS), правил боротьби з корупцією, запобігання насильству та злочинності, планування землекористування, зонування та надання дозволів, інтелектуальної власності, торгівлі, інформування та готовності до надзвичайних ситуацій, а також місцевих підзаконних актів, пов'язаних з національними правилами. Оптимальна робота парку залежить від системи стримувань і противаг із залученням регуляторів, інспекторів та керівників парків¹, запобігання насильству та злочинності, планування землекористування, зонування та надання дозволів, інтелектуальна власність, торгівля, поінформованість та готовність до надзвичайних ситуацій, а також місцеві підзаконні акти, що стосуються національних правил.

¹ United Nations Industrial Development Organization; World Bank Group; Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit; Ministry of Trade, Industry and Energy of the Republic of Korea. A Practitioner's Handbook for Eco-Industrial Parks : Toolbox. Washington: World Bank, 2019. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/31456>.

У контексті зміни клімату та нестачі водних ресурсів, сталий розвиток, що включає захист навколишнього середовища, стає все більш важливим.

Підраховано, що до 2025 року половина населення світу буде жити в районах із дефіцитом води, тобто в районах, де потреба у воді перевищує кількість доступної води¹. Наразі більше чверті населення світу проживає в регіонах з надзвичайно високим рівнем водного стресу². Через зростання навантаження на водні ресурси зростає конкуренція між водокористувачами — промисловими, сільськогосподарськими та муніципальними, а також націями, які мають спільні водні об'єкти. Наприклад, станом на серпень 2019 року дані показали, що Катар, Ізраїль та Ліван переживають «надзвичайно високий» рівень водного стресу, оскільки зрошуване землеробство, промисловість та муніципалітети споживають в середньому понад 80% наявних запасів щороку³. За оцінками, Пакистан досягне абсолютного дефіциту води до 2025 року⁴. Багато водокористувачів не тільки надмірно вилучають водні ресурси, але водночас забруднюють їх стічними водами.

Викиди з фабрик і промислових парків сприяють кліматичній кризі та становлять значні ризики для здоров'я громад, які оточують ці промислові райони. За даними Міжурядової групи експертів зі зміни клімату, промисловість була відповідальна за 30% глобальних викидів парникових газів у 2010 році. Викиди парникових газів, пов'язані з промисловістю, з 1970 року збільшилися більш ніж вдвічі і продовжують збільшуватися; ці викиди вищі, ніж викиди парникових газів з інших секторів кінцевого споживання⁵. На додаток до викидів парникових

¹ WHO. Fact sheets. Drinking-water. WHO. World Health Organization. 2019, June 15. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water>.

² Hofste, R. W., Reig, P., & Schleifer, L. 17 Countries, Home to One-Quarter of the World's Population, Face Extremely High Water Stress. World Resources Institute. 2019, August 6. URL: <https://www.wri.org/insights/17-countries-home-one-quarter-worlds-population-face-extremely-high-water-stress>.

³ UNEP. Water stress: Why integrated management matters. UNEP. Story. Water. 2019, August 19. URL: <https://www.unep.org/news-and-stories/story/water-stress-why-integrated-management-matters>.

⁴ Al Jazeera. Pakistan's Water Crisis. Climate News. Al Jazeera. 2021, April 15. URL: <https://www.aljazeera.com/progrm/101-east/2021/4/15/pakistans-water-crisis>.

⁵ Fischel M., J. Roy, A. Abdel-Aziz et al. 2014: Industry. In: Climate Change 2014: Mitigation of Climate Change. Contribution of Working Group III to the Fifth

газів з більшості промислових районів викидаються забруднювачі, включаючи дрібний пил, важкі метали, леткі органічні сполуки та поліциклічні ароматичні вуглеводні. Численні дослідження показали, що мешканці, які живуть поблизу промислових районів, мають більшу поширеність респіраторних та серцево-судинних захворювань, симптомів алергії, гострого захворювання очей, раку легенів і матки, несприятливих результатів вагітності, термінальної стадії ниркової недостатності тощо¹. Еко-промислові парки надають підприємствам і ширшому промислово-му сектору можливість впровадити згадані покращені методи управління та екологічності в своїх ланцюгах поставок.

Уряди багатьох країн, включаючи Бангладеш, Китай, Колумбію, Єгипет, Індію, Японію, Марокко, Південну Корею, Таїланд, Туреччину та В'єтнам, визнають важливість включення екологічно стійких підходів у виробництво та планують розширити інклюзивну та стійку індустріалізацію шляхом розробки національних структур еко-промислових парків². У 2000 році діяло менше 50 еко-промислових парків; цей показник зріс до понад 300 еко-промислових парків, які діють або розробляються сьогодні по всьому світу, з кластерами, які включають великі корпорації, такі як H&M Group, VF Corporation і PVH Corp³. Еко-промислові парки є перспективною альтернативою індустріальним паркам як у країнах, що розвиваються, так і в розвинених країнах.

Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Cambridge, United Kingdom; New York, USA.

¹ Eom, S. Y., Choi, J., Bae, S. et al. Health effects of environmental pollution in population living near industrial complex areas in Korea. *Environmental Health and Toxicology*. 2018. № 33 (1). URL: <https://doi.org/10.5620/eh.t.2018004>.

² United Nations Industrial Development Organization; World Bank Group; Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit; Ministry of Trade, Industry and Energy of the Republic of Korea. A Practitioner's Handbook for Eco-Industrial Parks : Toolbox. Washington: World Bank, 2019. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/31456>.

³ World Bank Group. Eco-Industrial Parks Emerge as an Effective Approach to Sustainable Growth. *World Bank*. 2018, January 23. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2018/01/23/eco-industrial-parks-emerge-as-an-effective-approach-to-sustainable-growth>.

Розділ 3. ПРАВОВІ ПИТАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ, СТИМУЛЮВАННЯ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Трансфер технологій у правовому регулюванні інноваційного процесу України: сутність, форми, етапи здійснення

Анотація до розділу монографії.

У цьому дослідженні аналізуються етапи і форми трансферу технологій. Виявлені проблеми ототожнення форм порівняно з видами трансферу технологій. Автором запропоновано класифікацію організаційних форм трансферу технологій. Особлива увага приділена договірним аспектам трансферу технологій.

Постановка проблеми. При самостійному виведенні підприємством *інноваційного продукту* на ринок за умови наявності інноваційного продукту у вигляді обладнання підприємство-розробник може здавати його в оренду, здійснюючи лізинг, а за умови трансферу виробничої технології — *інжиніринг*. Більш збитковим варіантом для підприємства-розробника є *продаж ліцензії* на використання інновації, франчайзинг або, як альтернатива, обмін співробітниками з відповідним переданням технології виробництва¹.

¹ Смирнова Н. В. Узагальнення існуючих теоретико-методичних підходів до формування механізму комерціалізації інновацій і трансферу технологій. *Економіка і фінанси*. № 3. 2015. С. 44–53.

Відповідно, при обранні *форми трансферу технологій на певному етапі трансферу технологій* виникають різні економічні та правові наслідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існує багато теоретичних і прикладних напрацювань щодо здійснення *трансферу технологій*, який відбувається за певними *етапами*, та щодо договорів трансферу технологій, які укладаються на заключних його етапах. Ці напрацювання є доречними і заслуговують на увагу в тому чи іншому конкретному випадку.

Питання класифікації видів, форм трансферу технологій та визначення особливостей договорів трансферу технологій розкривались у дослідженнях багатьох вчених.

Так, більшість вчених розглядає форм трансферу технологій як види трансферу технологій, як, наприклад, О. О. Плахотнік та В. Я. Швець. Останній у своїй науковій праці зазначив, що *форми та види трансферу технологій* слід відокремлювати, надавши змістовну класифікацію видів. При цьому зазначив тільки основні моменти щодо форм трансферу технологій.

Проблемні питання договірних аспектів трансферу технологій розкривалися в дослідженнях: Б. М. Падучак щодо класифікації договорів у сфері трансферу технологій та істотних питань стосовно цих договорів; Ю. С. Паніної, яка відмежувала договір франчайзингу від договору про передання ноу-хау; В. Д. Мехеда, який визначив особливості договору інжинірингу; Ю. М. Капіци, який зауважив, що може бути укладений договір інжинірингу у сфері трансферу технологій.

Але поза увагою вчених залишилося дослідження питання *аналізу систематизації етапів, видів та організаційних форм трансферу технологій*.

Метою нашого дослідження є аналіз систематизації етапів, видів та організаційних форм трансферу технологій, а також виявлення перешкод у реалізації їх на практиці.

Виклад основного матеріалу. Сама інновація є результатом інноваційного процесу, який складається зі створення наукового продукту, перетворення його на об'єкт інтелектуальної власності, впро-

вадження об'єктів інтелектуальної власності у сферу споживання в будь-якій сфері життєдіяльності людини¹.

Інноваційний процес пов'язаний зі створенням (розробкою), освоєнням (впровадженням) і поширенням (виробництвом і комерціалізацією) інновацій.

Інноваційний процес є ширшим поняттям, ніж інноваційна діяльність. Він охоплює всі стадії створення новинки: від ідеї до конкретного продукту, технології або послуги, які використовуються у господарській практиці; всі етапи життєвого циклу інновації, включаючи її дифузії у нові умови чи місця застосування. *А інноваційна діяльність* полягає в діях людей, спрямованих на створення чи впровадження інновації на певній стадії інноваційного процесу².

Зокрема, на питанні визначення ефективності інноваційної діяльності зупиняється І. В. Подрез-Ряполова у своєму дослідженні. Нею встановлено, що ефективність є складною категорією економічної науки та одним з основних показників діяльності суб'єктів господарювання. Вчена наполягає, що є доцільність нормативної регламентації загальних показників (критеріїв) ефективності інноваційної діяльності³.

Модель інноваційного процесу можна подати як кілька послідовних етапів: наука — техніка — виробництво.

Отже, з урахуванням послідовності проведення робіт *життєвий цикл інновацій розглядається як інноваційний процес.* Інноваційний процес складається із двох циклів: науково-інноваційного та виробничо-комерційного. При цьому до складу інноваційних циклів входять *фази*. Науково-інноваційний цикл охоплює 1 і 2 фази, виробни-

¹ Шаховская Л. С. Научный продукт и его роль в создании инноваций. *Экономические науки*. 2009. № 2. С. 91–96. URL: https://ecsn.ru/files/pdf/200902/200902_91.pdf.

² Скібіцький О. М. Інноваційний та інвестиційний менеджмент: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2009. 408 с. С. 36.

³ Подрез-Ряполова І. В. Особливості визначення ефективності інноваційної діяльності. *Право та інновації*. 2021. № 2 (34). С. 18–22.

чо-комерційний 3 і 4 фази¹. Припускаємо, що *трансфер технологій* є частиною інноваційного процесу.

У літературі з питань трансферу технологій або передання технологій використовується багато різноманітних концепцій і визначень, при цьому чіткого консенсусу щодо природи цього процесу не існує.

У своїх працях професор Henry Chesbrough трактує *передання технологій* (трансфер технологій) як *лінійний процес*, за якого «постачальники технологій» (університети, академії тощо) передають їх зацікавленим особам, які формують «пул» (об'єднання) попиту на технологічні пропозиції (фірмам, підприємствам, організаціям)².

Директор Венесуельського центру стратегічного розвитку трансферу технологій «Knowledge Innovation Market» (KIM) Francisco Velasco переконаний, що ця проблема значною мірою впливає із припущення, що *передання технологій* — це лінійний процес, який наразі реалізовується згідно з уявленнями «постачальників» технологій, що мають підлягати продажу. Однак часи пріоритетності «постачальників» вже минають і передання технологій варто розглядати як *круговий процес*, у якому основна увага зосереджена на «попиті», а отже, потребах ринку³.

Так, на думку В. Я. Швець, *трансфер технологій* можна розглядати у двох *формах*: як процес передання технологій без укладання договору між суб'єктами інноваційного процесу (трансфер інформації); як процес передання технологій від одного суб'єкта іншому на умовах укладеного між ними договору на юридичному рівні⁴. Остання точка зору є більш прийнятною для цього дослідження, оскільки

¹ Ковтуненко Ю. В. Особливості організації процесу комерціалізації інноваційних розробок високотехнологічних підприємств. *Праці Одеського політехнічного університету*. 2012. № 2. С. 313–317. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Poru_2012_2_54.

² Неосаяжність інновації: інтерв'ю з Генрі Чесбро. 22.11.2012 р. URL: <http://www.management.com.ua/interview/int316.html>.

³ Francisco Velasco Opinión Re-thinking Technology Transfer. URL: <https://kimglobal.com/en/noticia/opinion-%C2%B7-re-thinkingtechnology-transfer>.

⁴ Швець В. Я. Трансфер інновацій у логістичних системах: навч. посіб. / В. Я. Швець, Г. В. Баранець; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ: НГУ, 2015. 219 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48406521.pdf>.

будемо досліджувати саме *етапи трансферу технологій*, який завершується укладанням договору трансферу технологій.

Контекст, у якому відбувається процес, а також концепція самої технології, яка використовується, сильно впливають на визначення трансферу технологій. Наприклад, у розвинених країнах ця концепція часто стосується процесу, завдяки якому *університети* або *дослідницькі центри* забезпечують доступ до створених там технологій за допомогою різноманітних механізмів взаємодії з операторами ринку. Зауважимо, що *термін «трансфер технологій»* може застосовуватися до процесу, за допомогою якого технологія, розроблена для конкретного використання чи галузі, стає застосовною у виробничих умовах.

У цьому випадку доцільно говорити про *етапи трансферу технологій*.

Як було зазначено вище, *трансфер технологій* є частиною інноваційного процесу, який *здійнюється на останніх стадіях інноваційного процесу*, коли ідея вже створена, виготовлені дослідницькі зразки, які затверджені та підкориговані, орієнтуючись на виробництво, а от далі відбувається вже сам процес трансферу технологій. Розглянемо *етапи трансферу технологій* і наведемо *рекомендаційні нормативно-правові акти* для здійснення внутрішніх процесів трансферу технологій.

Перший етап — попередній, де визначаються *перспективні напрями трансферу технологій* та наявних його об'єктів, конкретні розробки, що можуть бути запропоновані на ринку, надається *попередня оцінка потреб*. Так би мовити, розробляється певна стратегія.

Для методологічного забезпечення реалізації повноважень суб'єктів управління щодо розроблення та затвердження стратегічних планів розвитку державних підприємств, державних акціонерних товариств і господарських структур, управління корпоративними правами або контроль за діяльністю яких вони здійснюють, Міністерством економічного розвитку і торгівлі України розроблено *Методичні рекомендації* з питань методологічного забезпечення складання середньо- та довгострокових стратегічних планів розвитку

державних підприємств, державних акціонерних товариств та господарських структур від 14 серпня 2013 р. № 971. Ці рекомендації стосуються державних структур, мають інформаційний, рекомендаційний, роз'яснювальний характер і не є обов'язковими.

Другий етап — систематизація результатів виконаних теоретичних розробок, складання, узгодження і затвердження технічного завдання та календарного плану щодо розробок, які можуть бути запропоновані на ринку.

На цьому етапі відбувається створення *робочої документації* — розробляються конструкторські *документи*, призначені для виготовлення і випробування дослідних (експериментальних) зразків, окремої установчої серії та сталого (встановленого) серійного або масового *виробництва*.

Технологічна підготовка виробництва являє собою сукупність взаємопов'язаних процесів, що забезпечують готовність підприємства до випуску виробів заданого рівня якості при встановлених термінах виконання робіт і мінімальних трудових і матеріальних витратах. Вона регламентується стандартами Єдиної системи технологічної підготовки виробництва (ЄСТПВ)¹.

Третій етап — проведення науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, проектування та виготовлення стендів, макетів *дослідних зразків*, проведення експериментальних досліджень і лабораторних випробувань щодо технології, яка може бути запропонована на ринку.

Відповідно, *результатом прикладних наукових досліджень* можуть бути отримані нові знання, призначені не тільки для *створення нових або вдосконалення існуючих технологій*.

Дефініція технології міститься у ст. 1 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V. Досліджуючи правові аспекти співвідношення *технології та інноваційного продукту*, можна дійти висновку, що: по-перше, відповідно до чинного законодавства технологія *може бути реалізована як інноваційний продукт*; по-друге, *технологія*

¹ Організація виробництва: підручник. Затверджено МОН / Гриньова В. М., Салун М. М. Київ, 2009. 582 с. URL: <https://works.doklad.ru/view/TSygtvIL3FE.html>.

належить до самостійного об'єкта правового регулювання, який може бути як використаний самим розробником (творцем) технології, так і наданий іншим суб'єктам господарювання, в тому числі суб'єктам інноваційної діяльності, на умовах використання чи повного передання прав на неї.

Водночас *технологію* можна визначити як один з інноваційних об'єктів поряд з інноваційним продуктом. І хоча технологія має багато спільних ознак з інноваційним продуктом (наявність у своєму складі об'єктів права інтелектуальної власності, результатів робіт, складність форми), але будь-яка *технологія може існувати самостійно*, тобто поза інноваційним процесом.

Початком процесу *створення технології* є момент подальшої розробки об'єкта права інтелектуальної власності, спрямованого на створення технології. З моменту *подальшої розробки* технологія з метою практичного втілення *може бути перетворена на інноваційний продукт* і набути додаткових ознак, які наводяться щодо нього у ст. 14 Закону «Про інноваційну діяльність»¹.

Подальшою розробкою технології є створення так званого *технологічного проєкту*, що втілюватиме в собі спеціалізовану інформацію технічного та організаційного характеру про всі необхідні дії, які потрібно виконати для надання цьому об'єкту права інтелектуальної власності ознак, притаманних для технології, з метою подальшого її впровадження у виробничу сферу. Сам по собі *технологічний проєкт* є систематизованою сукупністю технічної, науково-технічної інформації організаційного характеру, певних дій, що заснована на результатах прикладних досліджень, дослідно-конструкторських робіт і містить у собі план заходів, за допомогою яких певний об'єкт права інтелектуальної власності (чи сукупність таких об'єктів та/або сукупність предметів, що за своїми характеристиками можуть бути зареєстровані як такі) буде перетворений на технологію в одному з її втілень (інформаційному або матеріальному). Тобто, інакше кажучи, *план дій щодо створення технології*.

¹ Адамюк Д. І. Поняття технології: встановлення змісту та співвідношення з іншими суміжними поняттями. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1. С. 34–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pric_2015_1_6.

У межах такого проєкту вирішуються технічні проблеми моделювання та конструювання *технології*, створення експериментальних зразків чи моделей. Також на цьому етапі починають з'являтися ті відомості, систематизована сукупність яких у майбутньому набуде ознак технології в її інформаційному втіленні. Наступним етапом є реалізація головних аспектів (конструювання) проєкту технології та створення його *експериментального зразка*¹.

Зауважимо, що при проведенні проєктно-конструкторських або технологічних робіт суб'єкти здійснюють ті операції, первинні документи для відображення яких мають бути встановленої форми. Тому необхідно, щоб *форми звітності* на цьому етапі трансферу технологій відповідали специфіці видів договорів трансферу технологій, які будуть укладені.

Четвертий етап — створення *технологічного пакета*, проведення технологічного та економічного аудиту, маркетингових досліджень і вирішення питання охорони та захисту прав інтелектуальної власності на технологію.

Поняття «*технологічного пакета*» або «пакета технологій» охоплює набір технологій і науково-технологічних рішень, що становить об'єкт як незалежна технічна система. Пакет технологій (далі — ПТ) розвивається самостійно, його внутрішні зв'язки і взаємозалежності міцніше, ніж зовнішні. Формально *технологічним пакетом* є генетично і функціонально пов'язана сукупність технологій, що має системні властивості. Пакет із необхідністю містить як фізичні, так і гуманітарні технології. Тобто він «вертикально інтегрований» у технологічному просторі².

Після подальшої розробки об'єкта інтелектуальної власності, що може бути втілений у *технологічному проєкті та експериментальному*

¹ Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. 360 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/6953>.

² Желтов А. О. Понятие технологического пакета. *Инновации*. 2007. № 12 (110). С. 48–52. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-tehnologicheskogo-paketa>.

конструюванні, настає стадія прогнозування результатів роботи майбутньої технології. Вона втілює дії, спрямовані на збирання інформації про можливі результати функціонування технології, тобто про кількість і характеристики інноваційної продукції, що буде вироблена, її споживчі властивості, рівень попиту, наявність конкурентних пропозиції і т. д. Інакше кажучи, йдеться про отримання відомостей про особливості комерціалізації технології. Такі результати можуть бути отримані внаслідок проведення дослідних робіт, маркетингових досліджень, вивчення ринку та детального аналізу отриманих результатів¹.

При проведенні технологічного аудиту розробки об'єкта інтелектуальної власності застосовують такі методи, як: ідентифікація та оцінювання накопиченого досвіду і результатів наукових проєктів шляхом опитувань персоналу; заповнення інформаційних карток та аналіз відповідних конкретній розробці/технології даних; пошуки перспективних можливостей і визначення найбільш імовірних шляхів їхнього подальшого використання².

Процедура технологічного аудиту передбачає заповнення електронних форм щодо інформації про розробку науково-дослідницької роботи, яка визначена для проведення аудиту. Отримана інформація використовується при формуванні звіту про результати технологічного аудиту і заповненні спеціальних карток державної реєстрації та обліку науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт³.

Подальшими діями на цьому етапі є: оцінка прав на об'єкт інтелектуальної власності, визначення вартості майнових прав ін-

¹ Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. розвитку НАПрН України, 2020. 360 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/6953>.

² Салюлева О. Б. Технологический аудит – основа эффективной реализации инноваций. Фонд «Уральский учебно-научный центр инновационного бизнеса». URL: <http://www.sbras.nsc.ru/np/vyp2001/pr02.htm>.

³ Розгон О. В. Здійснення технологічного аудиту наукової організації як основний захід трансферу технологій. *Наука та технології: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції*. (м. Київ, 27.06.2019 р.). Київ. 2019. С. 58–60. URL: [http://almanah.ltd.ua/save/2019/6%20\(27\)/213.pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2019/6%20(27)/213.pdf).

телектуальної власності та нематеріальних активів, проведення державної реєстрації авторського права на об'єкти інтелектуальної власності. Останню виконує юридичний відділ підрозділу організації, що виконує науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи.

Оцінку прав на об'єкти інтелектуальної власності здійснюють, керуючись постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національного стандарту № 4 «Оцінка майнових прав інтелектуальної власності» від 03 жовтня 2007 р. № 1185 та Методикою оцінки майнових прав інтелектуальної власності, затвердженою наказом Фонду державного майна України від 25 червня 2008 р. № 740.

До методики вартісної оцінки прав інтелектуальної власності відносять визначення прибутку від використання об'єктів промислової власності, що включає в себе:

- основні положення визначення доходу від використання винаходів і раціоналізаторських пропозицій;

- вартісну оцінку інтелектуальної власності у сфері матеріального виробництва. Способи експертної оцінки вартості нематеріальних активів. Експертна оцінка виявлених при інвентаризації нематеріальних активів при прийнятті їх на облік на підставі п. 17 Положення про інвентаризацію майна державних підприємств, що приватизуються, а також майна державних підприємств та організацій, яке передається в оренду (повертається після закінчення строку дії договору оренди або його розірвання), від 02 березня 1993 р. № 158, здійснюється комісією щодо інвентаризації об'єкта приватизації відповідно до сучасної вартості відтворення;

- оцінку новизни, попередньої вартості та часу морального зносу об'єкта інтелектуальної власності¹.

Проведення економічного аудиту здійснюється шляхом оцінки суми, дохідності, індексу дохідності та строку окупності впровадження розробки. Розрахунки економічних показників можуть здійснюватися за допомогою програмного забезпечення «Project Expert», «Інвестиційний аналіз (бізнес-план)» та інших. Розробка та реалізація бізнес-плану регулюється Наказом Міністерства економіки України

¹ Андросова О. Ф., Череп А. В. Трансфер технологій як інструмент реалізації інноваційної діяльності: монографія. К.: Кондор, 2007. 356 с. С. 315.

від 06 вересня 2006 р. № 290 «Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення бізнес-плану підприємств».

Маркетингові дослідження проводяться для вивчення ринкового потенціалу щодо всіх розробок. Вони відбуваються по черзі, починаючи з тих, що отримали найвищу оцінку. При проведенні *маркетингових досліджень* розробки застосовується ДСТУ 3294-95 Маркетинг. Терміни та визначення основних понять (наказ Українського науково-дослідного інституту стандартизації, сертифікації та інформатики від 28 грудня 1995 р. № 444).

Проведення *сертифікації дослідних партій (зразків)* відбувалося донедавна за державною системою сертифікації. Але державна система сертифікації (Система УкрСЕПРО) — система обов'язкової та добровільної сертифікації продукції, введена в Україні Декретом Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» № 46-93 від 10 травня 1993 р. Вона з 01 січня 2018 р. скасована, оскільки Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» № 46-93 та сама Система сертифікації ґрунтувалися на старих радянських ДЕСТах і доповнювалася переглянутими або розробленими новими українськими ДСТУ. Система передбачала проведення обов'язкової сертифікації широкого кола продукції на відповідність певним вимогам конкретних стандартів, включених до «Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні», затвердженого наказом Держспоживстандарту України № 28 від 01 лютого 2005 р.

Таким чином, з 01 січня 2018 р. у зв'язку із втратою чинності Декретом Кабінету Міністрів України від 10 травня 93 р. № 46-93 «Про стандартизацію і сертифікацію» відсутні правові підстави провадження діяльності органами із сертифікації як призначеними органами із сертифікації в державній системі сертифікації.

Міністерство економічного розвитку і торгівлі України створило *систему технічного регулювання*, що дозволить українським виробникам безперешкодно виходити на іноземні ринки.

Дослідні партії (зразки), щоб пройти *сертифікацію*, стають об'єктом оцінки відповідності (конкретний матеріал, продукція, установка, процес, послуга, система, особа чи орган, до яких застосовується оцінка відповідності).

Сертифікація — це підтвердження відповідності третьою стороною, яке стосується продукції, процесів, послуг, систем або персоналу (ст. 1 Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» від 15 січня 2015 р. № 124-VIII).

Орган з оцінки відповідності як орган (підприємство, установа, організація чи їх структурний підрозділ), що здійснює діяльність з оцінки відповідності, включаючи калібрування, випробування, сертифікацію та інспектування, видає *документ про відповідність* (декларація (в тому числі декларація про відповідність), звіт, висновок, свідоцтво, сертифікат (у тому числі сертифікат відповідності)) або будь-який інший документ, що підтверджує виконання визначених вимог, які стосуються об'єкта оцінки відповідності. *Процедури оцінки відповідності* вимогам технічних регламентів застосовуються виробниками, а у випадках, в яких згідно з відповідними технічними регламентами обов'язки виробників покладаються на імпортерів або інших осіб, — імпортерами, розповсюджувачами чи іншими особами.

Для системного наукового аналізу властивостей *технологій* та їх складових проводять *патентно-кон'юнктурні дослідження*. Вони здійснюються відповідно до: Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V; Закону України «Про науково-технічну інформацію» від 25 червня 1993 р. № 3322-XII; Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1993 р. № 1977-XII; Закону України «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 р. № 1315-VII ДСТУ 3008-95 Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення (від 01 січня 1996 р., затверджений Державним комітетом України зі стандартизації, метрології та сертифікації); ДСТУ 3575-97 Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення (від 01 січня 1998 р., затверджений Державним комітетом України по стандартизації, метрології та сертифікації).

Процес *отримання охоронних документів (оформлення патентів, свідоцтв) на розробку об'єкта права інтелектуальної власності* регулюється такими нормативно-правовими актами: Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII; Положенням про використання об'єктів права інтелек-

туальної власності в НАН України, затвердженим розпорядженням Президії НАН України «Про підрозділи з питань трансферу технологій, інноваційної діяльності та інтелектуальної власності» від 16 січня 2008 р. № 15.

Усі правові наслідки, пов'язані з використанням *технології*, підтримкою втілення і т. д., настають із моменту *відповідної державної реєстрації*. Так, об'єктом права інноваційної діяльності *технологія* стає з моменту державної реєстрації в установленому порядку відповідного інноваційного проекту. Також існує *спеціальний порядок реєстрації несекретних завершених технологій*, що надає певні засоби державної підтримки для таких об'єктів¹.

П'ятий етап — уточнення інноваційних запитів і формування на їх основі комерційних пропозицій, залучення партнерів та коштів інвесторів і врахування їх вимог, формування технологічного пакета.

Шостий етап — просування розробки як об'єкта права інтелектуальної власності, спрямованого на створення технології, на профільний ринок.

Сьомий етап — адаптація (добробка) вихідного технологічного пакета до вимог конкретного потенційного покупця. У результаті врахування конкретних вимог покупця щодо доопрацювання товару, який його цікавить, отримується *технологічний пакет спеціального плану*, який уже практично готовий до комерційної реалізації на ринку. На цьому етапі *технологія набуває усіх необхідних характеристик і перетворюється на інноваційний продукт*.

Восьмий етап — переговори щодо купівлі технології (може бути продаж патенту або ліцензії, створення спільного підприємства, спільне продовження науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, входження до діючого підприємства), які завершуються укладанням *договору трансферу технологій*, переданням технології та супровідної документації, відстеженням використання технології та оцінкою результатів її використання.

¹ Правове забезпечення Національної інноваційної системи у сучасних умовах: монографія / за ред. С. В. Глібка, О. В. Розгон. Харків: НДІ прав. забезп. інновац. Розвитку НАПрН України, 2020. 360 с. URL: <https://ndipzir.org.ua/archives/6953>.

Договірне забезпечення передання технологій, консультації та розробка договорів про трансфер технологій *виконує юридичний відділ підрозділу організації*, що виконує науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, який керується законами України: «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V, «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 13 грудня 1993 р. № 1977-XII, «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02 березня 2015 р. № 222-VIII, «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. № 3687-XII, «Про охорону прав на промислові зразки» від 15 грудня 1993 р. № 3688-XII, ГК України, ЦК України, постановою Кабінету Міністрів України від 01 серпня 2007 р. № 995 «Деякі питання реалізації Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій».

Під час передання (трансферу) технологій укладаються *договори*, визначені ЦК України щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності, з урахуванням вимог ст. 19 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V.

Дев'ятий етап — подання інформації про стан, основні положення і використання механізмів державної науково-технічної політики в Україні, особливості та механізми міжнародної підтримки інноваційної діяльності. На цьому етапі також порушуються питання використання інфраструктури підтримки трансферу і комерціалізації наукомістких об'єктів трансферу технології, залучення фінансових ресурсів, отримання інформаційних і консалтингових послуг тощо.

Десятий етап — розкриває механізми визначення економічної та комерційної доцільності створення, комерціалізації та споживання об'єкта трансферу технології, створення механізму реалізації та системи керування проектом, формування команди для реалізації проекту, створення системи керування фінансами¹.

¹ Конспект лекцій з дисципліни «Трансфер технологій» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей/ укл.: д. е. н., проф. Плахотнік О. О., Кам'янське, ДДТУ, 2017. 67 с. С. 22.

Термін «*трансфер технологій*» можна розглядати як процес, який відбувається в межах національних кордонів або за їх межами, а також на комерційній або некомерційній (пільговій) основі. Це може стосуватися фізичного руху активів або нематеріальних елементів, таких як ноу-хау та технічна інформація, або найчастіше стосується матеріальних, так і нематеріальних елементів.

Трансфер технології, як правило, належить до більш *активного процесу*, коли користувачі прагнуть отримати знання для ефективного використання технології та освоєння її *матеріальних і нематеріальних елементів*¹. Так, виокремлюють *матеріальні форми технологій* (підприємства «під ключ», технологічні лінії, агрегати, обладнання, інструменти й ін.) та *нематеріальні форми технологій* (патенти, ліцензії, ноу-хау, знання, досвід, технологічна документація й ін.); послуги (науково-технічні, інжинірингові, консультативне навчання)².

Отже, Україна потребує не тільки заохочення інновацій, а й зміцнення зв'язків між суб'єктами трансферу технологій, стимулювання інноваційної діяльності для підвищення рівня конкурентоспроможності національних виробників на *світовому ринку*. Запорукою цього може стати *міжнародний трансфер технологій* як визначальний чинник економічного зростання України. Оскільки потенційною вигодою та можливістю досягнення позитивних економічних ефектів для економіки України є прямі іноземні інвестиції, які забезпечують *міжнародний трансфер технологій*, то застосування таких інвестицій може сприяти зростанню обсягів міжнародного науково-технологічного співробітництва в цій сфері³.

¹ Transfer of technology and knowledge sharing for development Science, technology and innovation issues for developing countries. *Unctad current studies on science, technology and innovation*. 2014. № 8. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/dtlstict2013d8_en.pdf.

² Родіонова І. В. Основні форми та етапи здійснення трансфера технологій промислових підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. 2012. № 3(15). С. 64.

³ Когут М. В. Міжнародний трансфер технологій як чинник економічного зростання: дис. канд. екон. наук: 08.00.02. Львів, 2017. 193 с. С. 73.

Отже, спостерігаємо згадування як національного, так і міжнародного трансферу технологій.

Швець В. Я., класифікуючи за певними критеріями, наводить такі *види трансферу технологій*:

- за масштабом використання: *міжнародний* трансфер технологій; *внутрішній* (у межах країни) трансфер технологій;

- за рівнем кооперації: передання технології новоствореним фірмам; технологічний трансфер від дослідницьких організацій до діючих підприємств; передання технології відомчим лабораторіям, університетам чи об'єднанням із метою подальших досліджень;

- за сектором економіки: передання технології в межах цивільного сектора; передання технології з військового до цивільного сектора (конверсія виробництва);

- за напрямом руху технології: *прямий* трансфер, тобто комерційне передання ліцензій від головної компанії пов'язаним із нею фірмам, у тому числі створеним або вже діючим дочірнім компаніям; *зворотний* трансфер технологій, який передбачає приєднання фірми до іншої з метою оволодіння технологічними відомостями або передання розробленої технологічної документації головній компанії;

- за характером об'єднання учасників: *горизонтальний* трансфер, який передбачає об'єднання ресурсів, виробничих потужностей конкурентів для посилення конкурентних позицій; *вертикальний* трансфер, який спрямований на об'єднання учасників каналу розподілу з метою економії на операціях і посилення впливу на ринок¹.

Інші вчені зазначають, що *вертикальний* і *горизонтальний* — це відомі *форми трансферу технологій*, а поділ залежить від типу передання технології. Так, *горизонтальний* трансфер інтелектуальної власності — це фактичний продаж технологій як таких, а *вертикальний* трансфер технологій — це продаж за допомогою освоєння нових технологій власними силами і продажів готової продукції².

¹ Швець В. Я. Трансфер інновацій у логістичних системах: навч. посіб. М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ: НГУ, 2015. 219 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/48406521.pdf>.

² Щєблыкин В. Н., Ершов А. С. Качество горизонтального трансфера интеллектуальной собственности. *Транспортное дело России*. 2011. № 5. С. 72.

Як бачимо, це швидше *види*, ніж *форми* трансферу технологій.

Залежно від видів інноваційної політики виділяють: *корпоративний, регіональний, національний і транснаціональний трансфер технологій*.

Корпоративний технологічний трансфер технологій є одним із головних напрямів здійснення трансферу технологій.

Його реалізація можлива завдяки обміну інформацією між структурними підрозділами і відділами підприємства (науково-дослідні та конструкторські відділи, промислові лабораторії, виробничі цехи), а також може бути прискорена мотивованою співпрацею з регіональними інститутами (підприємствами, університетами/НДІ, державними науковими установами) шляхом узгодженості діяльності суб'єктів господарювання з напрямками регіональної інноваційної програми.

Регіональний трансфер технологій полягає в обміні технологіями в межах області, краю, району, частини країни. Прикладом цього трансферу технологій можуть бути ті регіони, в яких спостерігається концентрація підприємств однієї галузевої приналежності (видобування корисних копалин, сільське господарство, металургійні виробництва та ін.).

Національний технологічний трансфер передбачає спільну діяльність правових, адміністративних, економічних структур, інститутів і суб'єктів господарювання в межах держави.

Транснаціональний трансфер технологій спирається на розвинені політичні, економічні, науково-технічні та гуманітарні зв'язки між державами¹. Його зазвичай іменують міжнародним трансфером технологій. *Міжнародний трансфер технологій* — це міждержавне переміщення на комерційній або некомерційній основі матеріальних прав на об'єкти промислової власності, що виявляється у процесі патентування, ліцензування, франчайзингу².

¹ Гаврилук А. В. Сущность, формы реализации и функциональное назначение трансфера технологий. *Экономика и управление народным хозяйством*. 2018. № 4 (161). С. 16.

² Якубівська Ю. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності в контексті міжнародного трансферу технологій. *Економічний простір*. 2011. № 50. С. 297.

Основним економічним механізмом міжнародного трансферу технологій за зовнішніми каналами є патентно-ліцензійна торгівля, коли відбувається передання патентних і безпатентних ліцензій на використання винаходів, технологічного досвіду, товарних знаків та ін. Основна частка світової торгівлі технологіями припадає на продаж безпатентних ліцензій, оскільки вони не потребують проведення додаткових НДДКР і передбачають мінімальний комерційний ризик. Патентно-ліцензійна торгівля супроводжується укладанням патентного або ліцензійного договору. За патентним договором власник патенту за певну винагороду поступається покупцеві своїми правами на використання винаходу. За ліцензійним договором власник винаходу надає дозвіл на використання своєї технології за певних умов. У світовій практиці трансферу технологій найбільшого поширення набули ліцензійні договори, які передбачають комплексний технологічний обмін із наданням ноу-хау та інжинірингових послуг. Переважна частина ліцензійних договорів укладається великими промисловими компаніями¹.

За засобами передання технологій або за комерційною природою чи економічним змістом трансфер технологій поділяють на *комерційний* і *некомерційний*.

Некомерційний трансфер технологій передбачає обов'язкове передання інноваційної розробки господарюючому суб'єкту, який здійснює її подальше застосування, промислове освоєння, і ця дія не обов'язково має передбачати отримання *комерційної вигоди*. Некомерційний трансфер технологій може здійснюватися як за рахунок державної підтримки, так і за допомогою фірмових та особистих контактів. *Некомерційні напрями трансферу технологій* використовуються у випадках, якщо автор (власник) науково-технічної інформації не усвідомлює, не має інтересу або можливості для її комерціалізації, а також у тих ситуаціях, коли саме знання, будучи базовим, фундаментальним, не підлягає комерціалізації².

¹ Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций). Киев: Феникс, 2006. 560 с. С. 23–24.

² Фирсова С. П. Трансфер технологий как фактор инновационного развития

Об'єктами *некомерційного трансферу* є: науково-технічна та навчальна література, довідники, огляди, стандарти опису патентів, каталоги проспектів тощо; інформація міжнародних конференцій, симпозіумів, виставок; освітні послуги, надані, під час навчання і стажування вчених і фахівців на безоплатній основі та на умовах паритетного відшкодування витрат сторонами.

Комерційний трансфер — трансфер, у разі якого споживач (покупець) виплачує винагороду власнику (який може бути, а може і не бути розробником) технології в тій чи іншій формі та розмірах, на договірних умовах. Об'єктами *комерційного трансферу технологій* є: об'єкти промислової власності, патенти на винаходи, свідоцтва на промислові зразки і корисні моделі за винятком товарних знаків, знаків обслуговування і комерційних найменувань, якщо вони не є частиною операцій щодо передання технологій; ноу-хау і технічний результат у вигляді техніко-економічних обґрунтувань, моделей, зразків, інструкцій, креслень, специфікацій, технологічного оснащення та інструменту, послуг консультантів і підготовки кадрів; технічні та технологічні знання й інформація¹.

Передання науково-технічної інформації на *безоплатній основі* може бути здійснене за допомогою організації виставок, симпозіумів, міжнародних конференцій, навчання персоналу на безоплатній основі або на умовах паритетного відшкодування витрат сторонами. В умовах розвитку ринкових відносин найбільш поширеною *формою технологічного трансферу* є *комерціалізація технологій*, що являє собою форму технологічного передання, за якої споживач (покупець) набуває права на використання знань і виплачує їх власнику (розробнику технології) винагороду в розмірах, визначених умовами ліцензійного (або іншого) договору. Тобто *комерціалізація технологій* передбачає передання технології з обов'язковим отриманням комерційної вигоди².

технического университета. Казанский педагогический журнал. 2011. № 1. С. 57.

¹ Зараменских Е. П. Коммерциализация технологий: монография. Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2014. 125 с. С. 29.

² Тюрина В. Ю., Ипполитова А. А. Маркетинговая стратегия как фактор развития трансфера и коммерциализации инновационных технологий. *Известия*

Соловйов В. П. пояснює, що трансфер технологій завжди передуює процесам їх *комерціалізації* та базований на сукупності специфічних явищ і процесів¹.

Проте С. М. Кацура вважає, що *комерціалізація технологій* — це те саме, що й *комерційний трансфер*². Однак *комерціалізація технологій передбачає* перетворення технології на джерело прибутку, тоді як *трансфер технологій* — це передавання знань і перетворення їх на інноваційну технологію на підставі *договору трансферу технологій*, яким установлюються, змінюються або припиняються майнові права та обов'язки щодо технології та/або її складових, або дозволяється використання технології та/або її складових.

Системною ознакою класифікації договорів у сфері трансферу технологій є *технологія*. Специфічність правової природи технології наділяє *поіменовані договори специфічними ознаками*, які їм не властиві у разі використання іншого майна та водночас об'єднує різні за своєю правовою природою договори і дозволяє виокремити їх «у групу».

У цій групі договорів трансферу технологій розподіл здійснюється за напрямом дій щодо технології:

- створення технології;
- відчуження самої технології (прав на неї);
- відчуження (у т. ч. оренда, лізинг) майна, в якому об'єктивована технологія;
- супроводжувальні договори: надання послуг щодо використання технології та/або майна, в якому технологія об'єктивована; навчання робітників; надання консультацій тощо.

Саратовского университета. Новая серия. Серия Экономика. Управление. Право. 2015. № 2. Том 15. С. 163.

¹ Соловьев В. П. Инновационная деятельность как системный процесс в конкурентной экономике (Синергетические эффекты инноваций): монография. Киев: Феникс, 2006. 560 с. С. 243.

² Кацура С. М. Трансфер технологий и диффузия инноваций как элементы регионального инновационного процесса. *Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*: сб. науч. трудов. 2009. Ч. 2. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2009_2/0646.pdf.

В окрему групу можна виокремити договори, в яких технологія є *другорядною ознакою* (договори надання послуг, консультативної допомоги (навчання персоналу), договір застави майнових прав на технологію, засновницький договір і статут, договір створення спільного підприємства тощо).

Опосередковано ст. 4 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V відсилає до договірних відносин суб'єктів трансферу технологій через їх взаємодію під час:

- 1) *створення технологій та/або їх складових*;
- 2) *обміну досвідом та інформацією про науково-технічно-логічні досягнення*;
- 3) *проведення консультацій з основних питань науково-технічної і технологічної політики стосовно застосування технологій та їх складових*;
- 4) *виробництва і здійснення кооперації постачання технологій та/або їх складових у межах договорів про їх трансфер*;
- 5) *укладення інших цивільно-правових договорів відповідно до законодавства*¹.

Відповідно до ст. 17 «Види договорів про трансфер технологій» Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V ² (в редакції від 01 червня 2010 р.) він може здійснюватися, зокрема, *шляхом укладення таких договорів*:

¹ Загіршева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2018. 249 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6986/1/dis%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>.

² Наразі діє редакція від 16.10.2020 за якою зміст ст. 17 наявний у ст. 19 цього Закону. При цьому ст. 19 перетерпіла зміни, за якою під час передання (передачі) технологій укладаються договори, які визначені ЦК України щодо розпорядження майновими правами інтелектуальної власності. Тобто, по-перше, стаття містить бланкетну норму, яка відсилає до положень ЦК України, а по-друге, відсутній перелік договорів трансферу технологій, який був у попередній редакції Закону.

- про *поставку промислової технології*, що укладається з метою набуття знань, досвіду і придбання технологічного обладнання;

- *технічно-промислової кооперації*, який укладається з метою набуття знань і отримання послуг для виробництва промислової продукції, напівфабрикатів, обладнання та комплектуючих, що відповідають умовам застосування технології, та інших складових, необхідних для її застосування;

- про надання *технічних послуг* — щодо надання послуг із планування, розроблення програми досліджень і проєктів, а також здійснення або надання спеціальних послуг, необхідних для виробництва певної продукції;

- *інжинірингу* — про виконання робіт і надання послуг, у тому числі складання технічного завдання, проведення допроєктних робіт, зокрема техніко-економічних обстежень та інженерно-розвідувальних робіт, пов'язаних із будівництвом виробничих, складських та інших приміщень, що використовуються у технологічному процесі виробництва продукції, проведення наукових досліджень, розроблення проєктних пропозицій, технічної та конструкторської документації стосовно технологій та їх складових, надання консультацій і здійснення авторського нагляду під час монтажу складових технологій і пусканалагоджувальних робіт, надання консультацій економічного, фінансового чи іншого характеру, пов'язаних із застосуванням технологій і зазначеними роботами і послугами;

- про *створення спільних підприємств*, який укладається у разі часткового передання майнових прав на технології та їх складові;

- про надання *в оренду або лізинг* складових технологій, обладнання;

- комерційної концесії (*франчайзингу*).

Разом із договором про трансфер технологій можуть укладатися договори, зокрема, щодо:

- *гарантій осіб*, які передають технології та їх складові, стосовно можливості досягнення економічних показників і виробництва продукції із застосуванням цих технологій і складових;

- *проведення комплексу інженерних, екологічних або інших робіт*, необхідних для застосування технологій та їх складових;

– обслуговування обладнання.

У ст. 19 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V (чинна редакція) зазначені *умови договорів* про трансфер технологій. Це дає підстави припустити поіменовані та непоіменовані *види договорів*, які можуть укладатися у процесі трансферу технологій, а саме: ліцензійний договір; договір передання ноу-хау; договір передання прав на техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення й інші інформаційні матеріали про технології та їх складові; договір на проведення робіт з удосконалення технологій та їх складових і порядок надання сторонами інформації про ці вдосконалення; договір надання послуг (щодо надання консультацій і послуг із проектування, асистування та навчання кадрів, які забезпечують реалізацію технологій, та управлінського персоналу особи, якій передаються права на технологію та її складові); договір страхування технологій та їх складових.

Отже, усі договори, які *опосередковують відносини у сфері трансферу технологій*, можна поділити на дві самостійні групи: 1) договори, які безпосередньо опосередковують відносини у сфері трансферу технологій (реалізацію майнових прав на технологію): договір про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності, ліцензійний договір, договір комерційної концесії (франчайзингу), договір про передання ноу-хау; 2) договори, які побічно опосередковують відносини у сфері трансферу технологій (реалізацію майнових прав на технологію): договір щодо внесення майнових прав інтелектуальної власності на технологію як вкладів до статутного (складеного) капіталу господарських товариств, договір щодо передання (купівлі-продажу) єдиного майнового комплексу (якщо технологія вже втілена в основні фонди підприємства), договір оренди або лізингу складових технології, договір застави (майнових прав на технологію), договір про надання послуг (консультування тощо), договір про спільну діяльність (договір простого товариства)¹.

¹ Падучак Б. М. Щодо питання класифікації договорів у сфері трансферу технологій. *Часопис Київського університету права*. 2011. № 2. С. 189–191. URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/03/Paduchak.pdf>.

Науковиця Н. В. Загрішева не погоджується із цим поділом, аргументуючи, що види договорів у сфері інтелектуальної власності обмежуються гл. 75 ЦК України. На них поширюється дія ст. 1 ЦК України — майнові відносини, які базуються на приватних інтересах осіб приватного права. Сфера трансферу технологій є унікальною. Досягнення цієї мети можливе тільки через урегулювання трансферу технологій нормами господарського права¹. Цілком слушна думка, що договори, які спрямовані на реалізацію майнових прав на технологію, можуть бути врегульовані тільки гл. 75 ЦК України. При цьому припускаємо, що низку правовідносин, що виникають у процесі трансферу технологій, який є тривалим і має декілька стадій, етапів, слід належним чином оформити, зокрема, шляхом укладання договорів.

Договори трансферу технологій можуть опосередковувати різні стадії *інноваційного циклу* (процесу) залежно від тієї форми, в якій передається технологія: 1) стадію *створення інноваційного об'єкта*, якщо технологія передається шляхом передання патентів і ліцензій на об'єкти права інтелектуальної власності; 2) стадію *впровадження*, якщо йдеться вже про *передання технології шляхом надання дозволу на виготовлення певної продукції* (при цьому не потрібно розробляти інноваційний проект, адже технологія є вже апробованою); 3) всі стадії інноваційного циклу (ідеться про випадки *передання технології в матеріалізованому вигляді*, тобто шляхом продажу устаткування, технологічних ліній тощо, тому це може бути як стадія створення, так і стадія впровадження або поширення (розповсюдження)). При цьому в контексті договорів інноваційного характеру договори трансферу технологій належать до супутніх (допоміжних)².

¹ Загрішева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2018. 249 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6986/1/dis%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>.

² Адамюк Д. І. Договірні форми передачі інноваційного продукту за кордон. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія. Харків: Юрайт. 2013. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Atamanova/4_6.pdf.

Відповідно, належна систематизація договорів дозволить з'ясувати не тільки можливість реалізації майнових прав на технологію, а й дозволить з'ясувати інші особливості, пов'язані з трансфером технологій.

У своєму дослідженні проф. О. О. Плахотнік фрагментарно розглянув *організаційні або комерційні форми трансферу технологій* і до цих форм відніс: ліцензування, лізинг, франчайзинг, інжиніринг, договори ноу-хау¹.

Якщо тлумачити термін «*форма*», то це тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний із його сутністю, змістом². Виходячи з цього, форму трансферу технологій доречно тлумачити, зокрема, як спосіб організації.

Акцентуємо, що *трансфер технологій* — це передання знань і перетворення їх на інноваційну технологію, тому, відповідно, вона проходить через *певний організаційний процес*, тобто суб'єкти трансферу технологій можуть застосовувати *певну форму організації цього процесу*.

До *некомерційних форм трансферу технологій* належить *міжнародна технологічна допомога*, яка надається у формах:

технологічних грантів (безоплатного надання технологій і устаткування, у вигляді консалтингу й підготовки кадрів тощо);

спільного фінансування проектів (певна частина витрат покривається за рахунок фірми або країни - реципієнта);

використання технологій з метою отримання соціального або екологічного ефекту³.

На наше переконання, *організаційні або комерційні форми трансферу технологій* слід визначити як такі:

¹ Конспект лекцій з дисципліни «Трансфер технологій» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей/ укл.: д.е.н., проф. Плахотнік О. О., Кам'янське, ДДТУ, 2017. 67 с. С. 15.

² Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). Том 10, сторінка 617, права колонка. URL: <http://sum.in.ua/s/forma>.

³ Конспект лекцій з дисципліни «Трансфер технологій» для здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня усіх спеціальностей/ Укл.: д.е.н., проф. Плахотнік О. О., Кам'янське, ДДТУ, 2017. 67 с. С.15.

- передання (передача) виключних майнових прав інтелектуальної власності за договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності;
- передання у користування майнових прав інтелектуальної власності за ліцензійним договором;
- передання майнових прав на об’єкти права інтелектуальної власності за договором франчайзингу (франчайзинг);
- передання прав на ноу-хау за договором передання ноу-хау;
- відчуження майна в якому технологія об’єктивована за договором про надання в оренду або лізинг складових технологій, обладнання (лізинг);
- надання послуг щодо використання технології та/або майна в якому технологія об’єктивована за договором з інформаційно-консультативним обслуговуванням (консультативний інжиніринг);
- виконання робіт за договором на створення і передання науково-технічної продукції (технологічний інжиніринг);
- передання майнових прав інтелектуальної власності при обміні науково-технічними результатами на базі діяльності спільних підприємств за договором про створення спільних підприємств (у разі часткового передання майнових прав на технології та їх складові));
- передання в заставу за договором застави майнових прав на технологію;
- передання прав за договором передання прав на техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення та інші інформаційні матеріали про технології та їх складові;
- інші форми трансферу технологій.

Як бачимо, *організаційні форми трансферу технологій застосовуються завдяки укладанню договору (через договірну форму)*¹.

Спробуємо систематизувати *організаційні форми міжнародного і внутрішнього трансферу*.

До першої групи форм трансферу технологій відносимо договори за якими відбувається передання(передача): виключних майнових

¹ Розгон О. В. Організаційні форми трансферу технологій в інноваційному процесі. *Право та інновації*. 2021. № 1(33). С. 15. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/692/600>.

прав інтелектуальної власності за договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; передання у користування майнових прав інтелектуальної власності за ліцензійним договором; майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності за договором франчайзингу (франчайзинг); передання прав на ноу-хау за договором передання ноу-хау.

Договір про *передання виключних майнових прав інтелектуальної власності* отримав своє нормативне закріплення у ст. 1113 ЦК України.

На відміну від ліцензійного договору, *договір про передання прав інтелектуальної власності* спрямований на повне відступлення майнових прав на твір, винахід, корисну модель, промисловий зразок, торговельну марку чи інший об'єкт інтелектуальної власності, тому зміст договору про передання прав інтелектуальної власності передбачає *безповоротне відчуження прав на об'єкт охорони*¹.

За договорами про передання майнових прав інтелектуальної власності власник цих прав може надати їх у *користування*. Будь-який платіж, отриманий як *винагорода за використання або за надання права на використання об'єкта права інтелектуальної власності*, є роялті (п.п. 14.1.225 п. 14.1 ст. 14 ПК України). Якщо договір про передання прав інтелектуальної власності *спрямований на повну поступку (відчуження)* майнових прав на об'єкт прав інтелектуальної власності, то він є договором із передання майнових прав інтелектуальної власності, а плата за таке передання є не роялті, а звичайним *платежем за реалізоване майно* (товар).

Перебуває у центрі уваги *ліцензування* як основна форма трансферу технологій.

Згідно із ч. 1 ст. 1107 ЦК України розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності здійснюється на підставі таких договорів, зокрема, *ліцензії на використання об'єкта права інтелектуальної власності та ліцензійного договору*.

Під *предметом цього договору* слід розуміти сукупність майнових прав, які передаються. Доречно навести думку В. С. Мілаш, яка ви-

¹ Городов О. А. Право промышленной собственности: учебник. Москва: Статут, 2011. С. 356–357.

значає, що *предмет ліцензійного договору* утворюють: а) майнові права промислової власності (об'єкт договору) та б) юридично значуща дія, яку зобов'язується вчинити ліцензіар¹.

За наведеним договором усі *виключні права*, передбачені у патенті, *відчужуються* на платній основі володільцем на користь іншої фізичної чи юридичної особи. Слід зауважити, що предметом ліцензійного договору можуть бути лише *права на використання інноваційного об'єкта*, які є чинними на момент його укладання, тому цей договір не може охоплювати надання прав ліцензіату, які ліцензіар тільки має намір набути в майбутньому. Таким чином, *об'єктом ліцензійного договору* може бути інноваційна розробка, інноваційний продукт, які вміщують зареєстрований об'єкт промислової власності, оскільки права, що випливають із державної реєстрації, виникають у заявника після видачі відповідного правоохоронного документа (патенту чи свідоцтва).

Документація, ноу-хау, технічні знання і виробничий досвід, що включаються до ліцензійних договорів, являють собою ніби опосередковану форму передання науково-технічних досягнень для їхнього відтворення споживачем (покупцем) ліцензії в тому вигляді та з тими характеристиками, з якими об'єкт ліцензії реалізований на підприємстві ліцензіара. Під час надання ліцензій на стадії технічного рішення споживачеві (покупцеві) передається обмежений обсяг технологічних і технічних знань, досвіду, на відміну від ліцензійного договору на реалізоване у виробництві певне науково-технічне досягнення у формі певного об'єкта промислової власності. До складу ліцензії в цьому разі можуть входити технічна документація на зразки приладів, технологічний процес, відпрацьований на пілотній установці, патентні заявки, частково ноу-хау. На цій стадії, як правило, *ще не можуть бути передані разом із ліцензією* такі елементи, як повністю готова конструкторська й технологічна документація на проведення виробництва предмета ліцензії, виробничий досвід і знання, не може бути надана достатня технічна до-

¹ Мілаш В. С. Підприємницькі комерційні договори в господарській діяльності: монографія. Полтава: АСМІ, 2005. 450 с. С. 43.

помога при їх освоєнні. Здебільшого споживачеві ліцензії самому доводиться допрацьовувати винахід і впроваджувати його на своєму підприємстві.

Передавання майнових прав інтелектуальної власності може відбуватися за допомогою такої договірної форми, як *установчий договір* (внесення прав інтелектуальної власності до статутного фонду товариства), який укладається *паралельно з ліцензійним договором і договором на передавання у власність виключних майнових прав інтелектуальної власності, франчайзингу*.

Якщо враховувати складний *нематеріальний характер інноваційного продукту*, то становищу неможливості одночасного використання різними суб'єктами такого продукту найбільше відповідають умови *виключної ліцензії*, яка позбавляє ліцензіара можливості не тільки надання аналогічних ліцензій, а й самостійного використання виключних прав в обсязі виданої ліцензії.

Таким чином, внесенню *вкладу до статутного фонду господарського товариства* правами на інноваційні продукти найбільш відповідають форми договору про відчуження виключних прав на об'єкти права інтелектуальної власності та договору про надання виключної ліцензії (ліцензійного договору)¹.

Доцільно зауважити, що слід виокремлювати договори, в яких технологія є *другорядною ознакою: передавання у заставу майнових прав на технологію; суб'єкт господарювання, внеском до статутного капіталу* якого є майнові права на технологію, тощо. Мета зазначених видів договорів залишається основною: *передавання майна у заставу, формування статутного капіталу*. І тільки за рахунок свого специфічного об'єкта — майнових прав на технологію вони включаються до кола дослідження².

¹ Адамюк Д. І. Договірні форми передачі інноваційного продукту за кордон. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія. Х.: Юрайт. 2013. Р. 4.6. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Atamanova/4_6.pdf.

² Загіршева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. К, 2018. 249 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6986/1/dis%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>.

Перш ніж аналізувати *франчайзинг* як організаційну форму трансферу технологій, слід зауважити, що серед науковців-правників точиться значна кількість спорів стосовно того, чи є *поняття комерційної концесії тотожним поняттю франчайзингу*, є ці договори різними за своєю правовою природою чи навпаки однаковими¹. Більшість вчених вважає, що *комерційна концесія* тотожна поняттю *франчайзингу*.

Комерційна концесія (франчайзинг) є одним зі способів передавання прав на об'єкти інтелектуальної власності, інноваційних об'єктів для їх використання у виробничій господарській діяльності суб'єктів господарювання. Сферою дії договору *комерційної концесії*, на відміну від договору франчайзингу, є поширення товарів виробника, тоді як сфера *договору франчайзингу* — поширення товарів і виробництво².

Варто зауважити, що слід розрізняти *концесію* як форму здійснення державно-приватного партнерства і відповідно *концесійний договір* як супутній їй договір між концесіонером та концесіодавцем, який визначає порядок та умови реалізації проекту, що здійснюється на умовах концесії, а також *комерційну концесію* як один із способів передачі прав на об'єкти інтелектуальної власності і відповідно *договір комерційної концесії*, за яким одна сторона (правоволоділець) зобов'язується надати другій стороні (користувачеві) за плату право користування відповідно до її вимог комплексом належних цій стороні прав з метою виготовлення та (або) продажу певного виду товару та (або) надання послуг.

Франчайзинг також трактують як підприємницьку діяльність, згідно з якою на договірній основі одна сторона (франчайзер) передає другій (франчайзі) за винагороду на визначений строк або без зазначення такого: право використання торговельної марки, знаку обслуговування; фірмового (торгового) найменування; послуг; технологіч-

¹ Розгон О. В. Організаційні форми трансферу технологій в інноваційному процесі. *Право та інновації*. 2021. № 1(33). С. 16. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/692/600>.

² Потехіна В. Інтелектуальна власність: навч. посіб. Київ: КУП НАНУ, 2009. С. 122.

ного процесу; ноу-хау; комерційної інформації¹. Тобто, *франчайзинг*, з економічної точки зору, представляє собою форму взаємодії великого і малого підприємництва, за якою учасники такого підприємництва можуть працювати під однією торговою маркою. А це може стимулювати діяльність національних суб'єктів та забезпечувати ефективну співпрацю з іноземними партнерами.

Паніна Ю. С., відмежовуючи *договір франчайзингу* від договору про передання ноу-хау, вважає, що *договір франчайзингу та договір про передання ноу-хау*, хоч і можуть опосередковувати *трансфер технологій*, але не належать до правової категорії договорів про трансфер технологій. При цьому *договір франчайзингу* не завжди передбачає передання права на використання ноу-хау франчайзера².

Важливо зазначити, що *договір франчайзингу* можна віднести до договорів *комплексного характеру*, адже вони опосередковують не лише певні дії з передання майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності, а містять також послуги, пов'язані з правильним використанням їх і ділової репутації суб'єктів договору.

Зазначена договірна форма регулювання відносин між суб'єктами господарювання може досить активно використовуватись у випадках, коли *інноваційні продукти передаються* іншому споживачеві (покупцеві) з метою тимчасового оплатного використання, а також провадження спільної господарської діяльності, що спрямована на отримання прибутку.

Далі проаналізуємо *передання прав на ноу-хау*. Законом України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V встановлено дефініцію «ноу-хау» (ст. 1).

Одним зі складників технології як комплексного об'єкта договору про трансфер технології може бути ноу-хау. Відповідно, однією з істотних умов договору про трансфер технологій є умова передання прав на ноу-хау.

¹ Цират А. В. Франчайзинг от А до Я: Терминологический словарь. Ассоциация франчайзинга. 2004. 60 с. URL: <http://abc.franchising.org.ua/abc/>.

² Паніна Ю. С. Проблеми відмежування договору франчайзингу від дистрибуторського договору та договору про передачу ноу-хау. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 25.

Предметом договору про передавання ноу-хау як виду договору у сфері трансферу технологій може бути основна дія, яку слід вчинити для досягнення мети договору, що відображена у визначенні цього виду договору, — передавання набувачеві «права доступу» до ноу-хау для подальшого його використання та ноу-хау як сукупності певної інформації, знань і досвіду, які йому належать і необхідні набувачу для досягнення поставленої мети договору¹.

Цей договір окреслює обмін науковими або науково-технічними результатами, передавання права на використання повністю або частково конфіденційних знань, що містять відомості технологічного, комерційного характеру, постачання певного обладнання для виробництва, яке необхідне при виготовленні наукоємної продукції, тощо.

Аналізований договір передбачає передавання повністю або частково конфіденційних знань, відомостей технічного, економічного, фінансового, адміністративного характеру, використання яких забезпечує певні переваги особі або фірмі, що їх отримали. Ноу-хау може бути як самостійним об'єктом договору, так і входити до складу комплексного об'єкта за ліцензійним договором, франчайзингом².

До другої групи форм трансферу технологій відносимо супроводжувальні та супутні (допоміжні) договори, які не спрямовані на визначення порядку використання об'єкта трансферу технологій, але за ними відбувається: відчуження майна в якому технологія об'єктивована за договором про надання в оренду або лізинг складових технологій, обладнання (лізинг); надання послуг щодо використання технології та/або майна в якому технологія об'єктивована за договором з інформаційно-консультаційним обслуговуванням (консультаційний інжиніринг); виконання робіт за договором на створення і передавання науково-технічної продукції (технологічний інжиніринг); передавання майнових прав інтелектуальної власності при

¹ Розгон О. В. Предмет договору про передачу ноу-хау як виду договору у сфері трансферу технологій. *Право та інновації*. 2019. № 2 (26). С. 29–34. URL: <http://pti.org.ua/index.php/ndipzir/article/view/530>.

² Адамюк Д. І. Договірні форми передачі інноваційного продукту за кордон. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія. Харків: Юрайт. 2013. URL: https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/07/Atamanova/4_6.pdf.

обміні науково-технічними результатами на базі діяльності спільних підприємств за договором про створення спільних підприємств (у разі часткового передання майнових прав на технології та їх складові)); передання в заставу за договором застави майнових прав на технологію; передання прав за договором передання прав на техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення та інші інформаційні матеріали про технології та їх складові.

Тобто до цієї групи договорів трансферу технологій відносимо ті договори, які *повністю* (безпосередньо) *не спрямовані на визначення порядку використання об'єкта трансферу технологій*.

Підтримуємо слухне зауваження Н. В. Загрішевої, яка зазначає, що ознака використання технології є другорядною і лише супроводжує виконання головної мети у договорах, таких як: договір *надання послуг, консультативної допомоги (навчання персоналу), договір застави майнових прав на технологію, засновницький договір та статут, договір створення спільного підприємства* тощо. Такі договори мають інші системоутворюючі чинники. Вони включаються до кола договорів трансферу технологій лише тому, що предмет договору містить дії, пов'язані з майновими правами на технологію, але не містять в якості системоутворюючої ознаки направленість на використання майнових прав на технології¹.

Зазвичай трансфер технологій в Україні зводиться також до однієї з найпростіших його форм – *лізингу*. Зазначена форма трансферу технологій може бути ощадлива у випадку з недостатньою кількістю грошей у підприємства: використовуючи її, підприємство зможе регулювати рух грошових коштів ефективніше².

Оскільки *предметом договору лізингу* може бути майно, визначене індивідуальними ознаками, яке відповідає критеріям основних засобів відповідно до законодавства, то, наприклад, *передання науко-*

¹ Загрішева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2018. 249 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6986/1/dis%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>.

² Когут М. В. Міжнародний трансфер технологій як чинник економічного зростання: дис. канд. екон. наук: 08.00.02. Львів, 2017. 193 с. С. 134.

вих розробок на основі лізингу буде корисним для оренди обладнання, у виробництві для досягнення науково-технічного прогресу.

Прийнято вважати, що передумовою укладення договору лізингу є наявність домовленості між сторонами щодо всіх *істотних умов*. Але деякі із зазначених у Законі України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V істотних умов взагалі не можуть міститися в договорі лізингу, адже вони не відповідають змісту останнього.

При укладенні *договору лізингу складових технології права на ноу-хау* взагалі можуть бути відсутні в лізингодавця, тому їх передання апріорі неможливе. Натомість зазначений Закон містить таку істотну умову, як *передання прав* на ноу-хау, техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення й інші інформаційні матеріали про технології та їх складові, які необхідні для ефективного їх використання, включаючи обмеження, пов'язані з умовами збереження конфіденційності інформації про технології та їх складові під час їх використання (абз. 10 ст. 16 Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V)¹.

На практиці у питанні трансферу технологій поширення набули договори, які передбачають *комплексний технологічний обмін із наданням інжинірингових послуг*, тому перейдемо до аналізу *інжинірингу* як організаційної форми трансферу технологій.

Інжиніринг — це комерційна діяльність, якій, як будь-якій іншій підприємницькій діяльності, властиві певні особливості. Інжиніринг є видом договорів про виконання робіт, складовою яких є надання послуг зі створення інноваційного проекту, завдяки якому реалізуються створення, просування сучасних інновацій. При цьому юридичні обов'язки, що виникають із договору інжинірингу, та суб'єктивні права — це важлива складова його змісту².

¹ Падучак Б. М. Істотні умови договорів у сфері трансферу технологій. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2010. № 3 (53). С. 70–77. http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2010_3/paduchak.pdf.

² Мехеда В. Д. Договір інжинірингу у цивільному праві України: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2020. 206 с. С. 42.

Вирізняють такі *види інжинірингу*: 1) *консультаційний* (пов'язаний з інформаційно-консультаційним обслуговуванням за такими напрямками: а) складання й аналіз бізнес-планів, окремих проектних рішень; б) аналіз фінансової діяльності підприємства; в) консультування з питань оподаткування, оптимізації системи управління персоналом; г) розробка й аналіз інвестиційних проектів, консультування тощо); 2) *будівельний*, або *загальний* (пов'язаний із проектуванням об'єктів, постачанням обладнання та машин, їх монтажем і введенням в експлуатацію); 3) *технологічний* (пов'язаний із розробкою на замовлення науково-технічної продукції) розділами підприємств, установ та організацій тощо)¹.

Отже, у сфері трансферу технологій може бути укладений договір із надання послуг щодо використання технології та/або майна, в якому технологія об'єктивована (*консультаційний інжиніринг*). Він необхідний для надання консультацій і послуг із проектування, асистування та навчання кадрів, які забезпечують реалізацію технологій, і управлінського персоналу особи, якій передаються права на технологію та її складові).

У правовій літературі досить часто звертається увага на зв'язок *інжинірингу* з *консалтингом*, який полягає у консультуванні виробників, продавців, покупців стосовно широкого спектра питань у сфері юридичної, фінансової, технологічної, технічної діяльності тощо. Зазвичай компанії у цій сфері здійснюють проектування, реалізацію і впровадження проектів під генеральний підряд або «*під ключ*» на міжнародному рівні, а також виконують консалтингові місії (які полягають у розрахунку рентабельності підприємства), залучаючи висококваліфікованих експертів для кожної окремої сфери діяльності².

Комплексний (системний) *інжиніринг* складає сукупність інжинірингових послуг, що забезпечують можливість виконання проектів

¹ Мілаш В. С. Господарське право: курс лекцій у 2 ч. Харків: Право, 2008. 456 с. URL: <http://uristinfo.net/hozjajstvennoe-pravo/273-gospodarske-pravo-ch2-vs-milash/8703-pravove-zabezpechennja-innovatsijnoyi-dijalnosti-v-ukrayini.html?start=3>.

² Консалтинг і інжиніринг. Офіційний сайт компанії BETEN International. URL: http://www.beteninternational.com/ru/services_products.

«під ключ». Правовою основою виконання таких проєктів головним чином є договір підяду, що може охоплювати широке коло зобов'язань підрядника. Отже, до нього мають застосовуватися відповідні норми ЦК України, зокрема, гл. 61 «Підряд», а також Закон України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14 вересня 2006 р. № 143-V, якщо договір інжинірингу є договором змішаного типу і включає положення щодо *передання* технологій.

Надання інженерно-консультаційних послуг супроводжується зазвичай наданням *технічного сприяння, що, зокрема, полягає в переданні технології*, допомозі з використання, експлуатації, ремонту відповідного об'єкта¹. Відповідно, інжинірингові послуги за цим договором є сукупністю інтелектуальних видів діяльності на основі наукоємних технологій.

Також може бути укладений договір на створення і передання науково-технічної продукції (*технологічний інжиніринг*). Поняття договору на створення і передання науково-технічної продукції зазначено у ст. 331 ГК України.

Об'єктом договору на створення і передання науково-технічної продукції є науково-технічна продукція — завершені науково-дослідні, проєктні, конструкторські, технологічні роботи і послуги, створені дослідні зразки або партії виробів, необхідних для проведення НДЦКР згідно з вимогами, погодженими із замовниками, що виконуються чи надаються суб'єктами господарювання (науково-дослідними, конструкторськими, проєктно-конструкторськими і технологічними установами, організаціями, а також науково-дослідними і конструкторськими підрозділами підприємств)².

Наступна організаційна *форма трансферу технологій* — це передання майнових прав на технології та їх складові *при обміні*

¹ Капіца Ю. М. Трансфер технологій та охорона інтелектуальної власності в наукових установах: монографія. Київ: Центр інтелектуальної власності та передачі технологій НАН України, 2015. 431 с. С. 160–161.

² Мілаш В. С. Господарське право: курс лекцій: у 2 ч. Харків: Право, 2008. URL: <http://uristinfo.net/hozjajstvennoe-pravo/273-gospodarske-pravo-ch2-vs-milash/8703-pravove-zabezpechennja-innovatsijnoyi-dijalnosti-v-ukrayini.html?start=3>.

науково-технічними результатами на базі діяльності спільних підприємств.

Про створення спільних підприємств у сфері трансферу технологій може йтися, коли відбувається часткове передання майнових прав на технології та їх складові, що може супроводжуватися укладанням договорів на постачання обладнання, комплектувальних частин, сировини, надання інжинірингових послуг, передання за договором ноу-хау тощо. Основна мета застосування цієї форми для суб'єктів трансферу технологій — отримання результату в поєднанні знань і досвіду у виробництві нового для певного ринку товару, продукції.

Щодо *застави майнових прав на технологію* слід зауважити, що Закон України «Про заставу» від 02 жовтня 1992 р. № 2654-XII не містить дефініції «технологія» і не передбачає будь-яких дій щодо неї. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про заставу» від 02 жовтня 1992 р. № 2654-XII предметом застави є майно та майнові права. Можна аргументувати, що майнові права на технологію можуть бути об'єктом застави, оскільки вони відсутні серед об'єктів, застава яких не допускається (ч. 4 ст. 4), і майнові права на технологію є об'єктом обігу, можуть бути відчужені заставодавцем, і на них може бути звернуте стягнення (ч. 2 ст. 4).

Частина 2 ст. 49 цього закону вимагає, щоб у договорі застави була зазначена особа, яка є боржником по відношенню до заставодавця. Таким чином, предметом застави можуть бути лише ті права, що існують у межах відносних правовідносин¹.

Остання організаційна *форма трансферу технологій* — передання прав на техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення й інші інформаційні матеріали про технології та їх складові.

Одним з основних завдань керівника проекту (НДДКР) є забезпечення виконання робіт у встановлений строк, у межах виділених коштів і з відповідною якістю. При цьому для успішної його реаліза-

¹ Загрішева Н. В. Господарський договір у сфері трансферу технологій: дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2018. 249 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/6986/1/dis%20%D0%97%D0%B0%D0%B3%D1%80%D1%96%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>.

ції недостатньо лише скласти техніко-економічне обґрунтування, необхідно також скласти детальні плани, які враховують вимоги щодо використання ресурсів, інструкції, специфікації, креслення й інші інформаційні матеріали про технології та їх складові, необхідні для ефективного їх використання, оперативно контролювати виконання робіт, відстежувати строки і дотримуватися обмежень за обсягом фінансування, своєчасно вносячи корективи в допустимих розмірах і ті, що пов'язані з умовами збереження конфіденційності інформації про технології та їх складові під час їх використання. Заключним етапом цього процесу буде складання *договору про передання прав на техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення й інші інформаційні матеріали про технології та їх складові.*

Висновки. Підсумовуючи, окреслимо такі моменти:

За певними категоріями виокремлюють такі види трансферу технологій: залежно від типу передання технології розрізняють *вертикальний і горизонтальний трансфер технологій*; залежно від видів інноваційної політики виділяють: *корпоративний, регіональний, національний і транснаціональний (міжнародний) трансфер технологій*; за засобами передання технологій або за комерційною природою чи економічним змістом трансфер технологій поділяють на *комерційний і некомерційний.*

Виходячи з того, що *організаційні форми трансферу технологій систематизували за групами*, робимо висновок, що до першої групи форм слід відносити ті договори, які безпосередньо *пов'язані з процесом трансферу технологій* та за якими відбувається передання (передача): виключних майнових прав інтелектуальної власності за договором про передання виключних майнових прав інтелектуальної власності; передання у користування майнових прав інтелектуальної власності за ліцензійним договором; майнових прав на об'єкти права інтелектуальної власності за договором франчайзингу (франчайзинг); прав на ноу-хау за договором передання ноу-хау. У другу групу варто виокремити ті форми, основою яких є договори, основна мета яких не пов'язана з реалізацією майнових прав на технології, які не спрямовані на визначення порядку використання об'єкту трансферу технологій, але за якими відбувається: відчуження майна в

якому технологія об'єктивована за договором про надання в оренду або лізинг складових технологій, обладнання (лізинг); надання послуг щодо використання технології та/або майна в якому технологія об'єктивована за договором з інформаційно-консультаційним обслуговуванням (консультаційний інжиніринг); виконання робіт за договором на створення і передавання науково-технічної продукції (технологічний інжиніринг); передавання майнових прав інтелектуальної власності при обміні науково-технічними результатами на базі діяльності спільних підприємств за договором про створення спільних підприємств (у разі часткового передавання майнових прав на технології та їх складові)); передавання в заставу за договором застави майнових прав на технологію; передавання прав за договором передавання прав на техніко-економічні обґрунтування, плани, інструкції, специфікації, креслення та інші інформаційні матеріали про технології та їх складові.

3.2. Критерії ефективності інноваційної діяльності: правовий аспект

Анотація до розділу монографії. У дослідженні здійснений аналіз процесів визначення ефективності інноваційної діяльності та її складових. Виявлені проблемні питання правового регулювання та механізмів встановлення показників ефективності інноваційної діяльності, запропоновані шляхи вирішення зазначених проблемних питань.

Актуальність. Оцінка ефективності інноваційної діяльності є головною умовою для стабільного та ефективного функціонування учасників господарських відносин.

Сучасний інноваційний шлях розвитку національної економіки, умови функціонування на ринку інновацій вимагають від суб'єктів інноваційної діяльності підвищення ефективності господарської діяльності. Тому, актуальність дослідження питань правової регламентації ефективності інноваційної діяльності безпосередньо викликана потребою розгляду нових аспектів оцінки стану інноваційної діяльності згідно із систематичним упорядкуванням критеріїв ефективності.

В умовах сьогодення, задля забезпечення належного рівня ефективності інноваційної діяльності, відповідні суб'єкти зобов'язані адаптувати свою діяльність до відповідних показників (критеріїв) оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню процесу визначення ефективності інноваційної діяльності здебільшого присвячені праці вчених-економістів, таких як П. П. Микитюк, В. О. Коюда, Л. А. Лисенко, М. І. Керницька та ін. Проте, в наукових дослідженнях не існує єдиного підходу щодо системи здійснення оцінювання ефективності інноваційної діяльності та її складових.

Виклад основного матеріалу. Чинне господарське законодавство визначає поняття «інноваційна діяльність», однак не регламентує критерії оцінки ефективного господарювання.

Частина 1 статті 325 Господарського кодексу України визначає поняття інноваційної діяльності у сфері господарювання як діяльності учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя¹.

Разом із цим, вказаним нормативно-правовим актом регламентуються види інноваційної діяльності. Так, згідно із нормами статті 327 Господарського кодексу України, інноваційна діяльність передбачає інвестування наукових досліджень і розробок та здійснюється за наступними напрямками:

- проведення наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення об'єктів інтелектуальної власності, науково-технічної продукції;
- розробка, освоєння, випуск і розповсюдження принципово нових видів техніки і технології;
- розробка і впровадження нових ресурсозберігаючих технологій, призначених для поліпшення соціального і екологічного становища;
- технічне переозброєння, реконструкція, розширення, будівництво нових підприємств, що здійснюються вперше як промислове освоєння виробництва нової продукції або впровадження нової технології².

¹ Господарський Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст.144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

² Там само.

Водночас вказаним нормативно-правовим актом в статті 10 згадується про існування форм ефективного господарювання без надання їх визначення. Так, згідно із частиною 4 статті 10 політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатуукладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм власності і господарювання, еквівалентності відносин обміну між суб'єктами господарювання, державну підтримку і захист усіх форм ефективного господарювання та ліквідацію будь-яких протизаконних економічних структур.

Крім того, вищезазначена стаття згадує про існування форм ефективного господарювання у контексті необхідності надання державної підтримки і захисту цих форм, втім, ані визначення змісту державної підтримки, ані визначення змісту згаданого захисту Господарський кодекс України не містить. Тому доцільним є розгляд наукових поглядів на досліджувану проблематику, які виражаються наступними концепціями ефективності господарювання.

Перша концепція полягає у тому, що ефективність господарювання визначається продуктивністю праці, тобто зростання обсягу результату від однакового часу який затрачається, від однаково прикладеної як живої праці, так і устаткування, що приймає участь у безпосередньому виробничому процесі. Дана концепція розглядає характеристику ефективності як фактору соціального та економічного розвитку суспільства. Проте, ефективність не можна ототожнювати та визначати лише єдиним показником продуктивності, оскільки продуктивність відображає використання лише поточних витрат, а ефективність господарювання відображається використанням всього комплексу ресурсів підприємства.

Згідно із другою концепцією ефективність господарювання визначається як система, що складається із сукупності підсистем, які взаємопов'язані та об'єктивно підпорядковані: техніко-економічної, соціально-економічної, організаційно-економічної та екологічної. Техніко-економічна підсистема характеризується рівнем затрат персоналу, соціально-економічна – результативністю функціонування та процесом задоволення потреб, організаційно-економічна – рівнем налагодження

зв'язків між складовими системи, екологічна – ступенем впливу на навколишнє середовище.

Третя концепція визначає ефективність господарювання як сукупність відносин між суспільством, підприємством і його персоналом з приводу результатів і затрат суспільної праці, що забезпечується ефективним обліком витрат ресурсів.

Четверта концепція характеризує єдність потенціалу підприємства та інноваційних процесів. Ця концепція передбачає визначення ефективності господарювання спроможністю всіх складових його потенціалу, а саме: економічного, виробничого, кадрового, природного, матеріально-технічного до вдосконалення, тобто прогресивних змін, які нестимуть в собі новизну, задоволення ринкового попиту та принесуть прибуток виробнику¹.

Використовуючи досвід стратегічного планування ефективності діяльності суб'єктів господарювання, варто визначити, що згідно із положеннями Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 662-р², урахувавши міжнародний досвід та результати досліджень, основною причиною низької ефективності діяльності суб'єктів господарювання є недостатньо розвинута система корпоративного управління, що призводить до: викривленості інформації, що пов'язана з низьким рівнем прозорості діяльності суб'єктів господарювання; виникнення конфлікту інтересів керівництва та суб'єктів управління об'єктами державної власності, зумовленого непрозорим процесом призначення керівництва та неефективною системою оплати праці; відсутності таких структур корпоративного управління, як наглядові ради та незалежні директори, які повинні здійснювати ефективний нагляд за діяльністю суб'єктів господарювання; суперечливості цілей, встановлених для суб'єктів господарювання, та

¹ Левчук Т. М., Кривов'язюк І. В. Проблеми забезпечення ефективності діяльності підприємства та їх вирішення в сучасних концепціях господарювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*. 2017. Випуск 23. Частина 2. С. 5053.

² Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки: затв. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 травня 2015 р. № 662-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/662-2015-%D1%80#Text>.

відсутності чіткого розмежування комерційних та некомерційних (соціально-політичних) функцій суб'єктів господарювання.

Якщо звернутися до оцінювання ефективності господарської діяльності згідно із концепцією «Performance Management» (управління результативністю), основним критерієм є використання збалансованої системи показників (Balanced Scorecard - BSC)¹. За допомогою системи Balanced Scorecard оцінюється ефективність господарської діяльності шляхом підбору показників з врахуванням основних аспектів господарської діяльності.

BSC застосовує вимірювані показники діяльності в чотирьох напрямках:

- фінансовий напрям – розглядається ефективність діяльності підприємства з позиції віддачі від інвестованого капіталу;
- внутрішня операційна ефективність – оцінює ефективність внутрішніх бізнес-процесів організації;
- ринкова ефективність – проводиться оцінювання корисності товарів чи послуг компанії з погляду споживачів;
- навчання та інновації – можливості організації щодо генерування та впровадження нових ідей, гнучкість системи та постійне прагнення до вдосконалення².

Перевагами застосування системи показників BSC є:

- система відображає основні напрями діяльності підприємства за допомогою ключових показників ефективності;
- система забезпечує взаємний зв'язок між внутрішніми бізнес-процесами та зовнішніми показниками;
- формується стратегія підприємства та визначаються шляхи її реалізації;
- використання певного програмного продукту підвищує оперативність управління ефективністю господарської діяльності;
- створюються умови для обґрунтованого прийняття та оперативної реалізації ефективних інноваційних рішень та ідей тощо³.

¹ Орликовський М. Новітні концепції управління ефективністю діяльності сучасних підприємств. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. С. 18–23. С. 20.

² Каплан Р. Сбалансированная система показателей. Москва: Олимп-Бизнес, 2003. 214 с. С. 55.

³ Орликовський М. Новітні концепції управління ефективністю діяльності сучасних підприємств. *Ефективна економіка*. 2014. № 5. С. 18–23. С. 22.

Отже, при використанні збалансованої системи показників ефективності необхідне обов'язкове врахування основних аспектів господарської діяльності.

Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index - GII), який є міжнародною системою оцінки рівня інноваційності держав та публікується Всесвітньою організацією інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization - WIPO), визначає, що інновації є ключовим чинником економічного розвитку та водночас прагне забезпечити рейтинг інновацій та розгорнутий аналіз з посиланням на близько 130 країн. За останнє десятиліття GII зарекомендував себе як провідне джерело інновацій та як «інструмент дій» для економіки.

Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, яка затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р зазначає, що за даними Глобального індексу інновацій, у 2018 році Україна посіла у рейтингу найвищу позицію за останні сім років - 43 місце, покращивши його з минулого року на сім позицій, а в попередньому році Україна піднялася на шість пунктів, що обумовлено високим коефіцієнтом інноваційної ефективності - співвідношенням отриманого результату до інноваційних ресурсів¹. Таким чином, вказана Стратегія визначає поняття коефіцієнту інноваційної ефективності як співвідношення отриманого результату до інноваційних ресурсів, без розкриття змісту та складових цього терміну.

Варто підкреслити, що за даними, наведеними у новому рейтингу «Глобального індексу інновацій 2021»² попри покращення минулорічного результат на дві позиції, посівши 45 місце, у 2021 році Україна посіла у рейтингу 49 місце, погіршивши результати за попередні три роки. При цьому, у 2021 році Україна має кращі результати за інноваційними результатами, ніж інноваційні ресурси, цього року Україна посідає 76 місце за обсягом інноваційних затрат, нижче, ніж минулого року, але вище, ніж у 2019 році. За результатами інноваційної діяльності Україна посідає 37 місце, ця позиція така ж, як і минулого року, але нижча ніж 2019 рік.

¹ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

² Global Innovation Index 2021. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2021/ua.pdf.

Повертаючись до аналізу поняття коефіцієнту інноваційної ефективності, необхідно підкреслити, що вчені-економісти визначають коефіцієнт результативності інноваційної діяльності через добуток показників результативності: інноваційної діяльності на стадії проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (далі – НДДКР); інноваційної діяльності на стадії впровадження інновацій; інноваційної діяльності підприємства з погляду тривалості процесу розроблення й запровадження інновацій¹.

Більшість науковців-економістів при аналізі питань оцінювання інноваційної діяльності розмежовують поняття «ефект» та «ефективність» інноваційної діяльності. У загальному розумінні ефект (від лат. effectus – «виконання, дія») – це результат, досягнутий від будь-якого заходу². При цьому, економічний ефект виступає це кількісний показник, який враховує результати та витрати, рівень впливу якісних видів інноваційних ефектів від провадження інноваційної діяльності.

Ефект в інноваційній діяльності – це кінцевий результат впроваджувальної діяльності в одному з економічних вимірах – матеріальному або грошовому, який може бути виражений через підвищення якості продукції; скорочення часу виробництва та обігу; вивільнення ресурсів тощо³.

Враховуючи широкий спектр застосування, інноваційна діяльність може мати різні види ефектів, їх класифікація повинна відображати багатоаспектність та різноманітність функцій відповідної сфери діяльності, наприклад, інноваційна діяльність в аграрній сфері створює наступні ефекти:

– економічний (перевищення доходу від виробництва над витратами на нього);

¹ Товт Т. Й. Методичні підходи до визначення показників ефективності інноваційної діяльності промислових підприємств в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*: збірник науково-технічних праць. Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. Вип. 20.11. С. 240–249.

² Череп А. В. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_1_26.

³ Донець О. В. Зміст економічних категорій «ефект» та «ефективність» інноваційної діяльності. *Технологический аудит и резервы производства*. 2013. № 5/3(13). С. 42. С. 42–44.

- соціальний (покращення умов життя, ступінь соціального розвитку);
- екологічний (збереження екологічної обстановки і забезпечення населення екологічно безпечними продуктами харчування);
- технічний (підвищення науково-технічного рівня виробництва);
- технологічний (ступінь використання ресурсів);
- комерційний (економія за рахунок скорочення часу виходу товару на ринок);
- бюджетний (вплив результатів інноваційної діяльності на доходи і витрати відповідного (державного, регіонального або місцевого) бюджету)¹.

Крім того, як відмічається у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року, аграрний сектор у найближчій перспективі може виступати рушієм економічного зростання як такий, що має високий потенціал до модернізації, впровадження новітніх технологій та підвищення рівня переробки власної продукції, але його перспективи обмежені. Проте на сьогодні в Україні він створює близько 10 відсотків валового внутрішнього продукту, тому навіть підвищення рівня ефективності аграрного сектору вдвічі створюватиме лише 20 відсотків валового внутрішнього продукту і не впливатиме суттєво на розвиток держави. Водночас у переважній більшості розвинутих держав частка аграрного сектору не перевищує 5 відсотків валового внутрішнього продукту. Навіть в Аргентині, відомій своїм високоприбутковим аграрним сектором, за даними Світового банку, його частка становить тільки 6 відсотків, що свідчить про обмеженість можливості економічного зростання аграрного сектору.

Також Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року зазначає, що саме інноваційний потенціал має стати рушієм економічного зростання та сприяти розвитку всіх сфер економіки, зокрема промисловості та аграрного сектору із врахуванням конкурентних переваг України (ємність ринку, здатність до інновацій, наявність освічених кадрів, наукових шкіл), які дають змогу їй успішно виробляти

¹ Грицаєнко М. І. Ефективність інноваційної діяльності. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2012. №2(18). С. 132-141. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/bitstream/123456789/2834/1/6.pdf>.

інтелектуальні продукти, найвигідніші з яких - інновації передусім (але не тільки) науково-технічного характеру. Отже, основою інноваційної конкурентоспроможності має стати людський капітал, а також знання і результати наукових досліджень, ефективна реалізація яких в Україні з можливістю виходу на світові ринки сприятиме розвитку держави.

На думку П. П. Микитюк ефективність інноваційної діяльності визначається її конкретною спроможністю створювати інновації, які зберігають відповідну кількість праці, часу, матеріально-технічних ресурсів, коштів у розрахунку на одиницю всіх необхідних і передбачених корисних ефектів продуктів, послуг, технічних систем або дають змогу збільшувати виробництво знарядь праці, предметів споживання, які створюють комфортні умови життя людей, нові правила соціальних відносин¹.

Науковці В. О. Коюда та Л. А. Лисенко вважають ефективність інноваційної діяльності підприємства як її характеристику, що відображає результативність та розкриває міру повноти й якості досягнення поставлених цілей за допомогою системи показників за виділеними складовими ефективності інноваційної діяльності, що дозволить сформулювати методику її оцінки, яка б враховувала всі виділені складові та розробляти заходи щодо вдосконалення інноваційної діяльності на підприємстві².

Зокрема, Л. А. Лисенко запропоновано виділяти такі складові ефективності інноваційної діяльності: науково-технологічну, економічну, соціальну, екологічну, ресурсну, фінансову, етнічно-культурну, маркетингову та регіональну (науково-технологічна складова пропонується як більш ємна за науково-технічну, вона має забезпечити врахування наукових, технічних і технологічних аспектів інноваційної діяльності підприємства)³.

У дослідженнях М. І. Керницької використане інтегрований показник для розрахунку економічної ефективності інноваційних впроваджень.

¹ Микитюк П. П. Аналіз впливу інвестицій та інновацій на ефективність господарської діяльності підприємства. Тернопіль: Економічна думка, 2007. 295 с.

² Коюда В. О. Інноваційна діяльність підприємства та оцінка її ефективності: монографія. Х.: ФОП Павленко О.Г. ІНЖЕК, 2010. 224 с.

³ Лисенко Л. А. Підхід до оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства. *Научно-технический сборник*. 2007. №78. С. 98. С. 94–100. URL: http://eprints.kname.edu.ua/561/1/94-100_%D0%9B%D0%B8%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf.

Розроблений узагальнений порядок оцінювання, на відміну від існуючої практики, передбачає використання коефіцієнта споживчої корисності (привабливості), сутність якого розкриває відносна величина вигоди інноваційної продукції в залежності від цінових та споживчих параметрів. Даний показник розраховується як добуток двох коефіцієнтів, один із яких відображає порівняння цін інноваційної продукції з існуючим на ринку аналогом, а другий – оцінювання вигоди споживача від використання інноваційної продукції. Використання даного коефіцієнта дасть можливість виробникам (користувачам) спрогнозувати успішність реалізації інноваційної продукції та мінімізувати ризики при виході на ринок з інноваційною продукцією, а також спрогнозувати можливі обсяги реалізації і, як результат, – розмір прибутку¹.

Узагальнення критеріїв та систематизація відповідних показників оцінки ефективності інноваційної діяльності, дозволяє виділити наступні²:

1. Критерій економічної ефективності, основними показниками якого є прибуток від ліцензійної діяльності; прибуток від впровадження винаходів (ноу-хау); підвищення ефективності використання ресурсів; прискорення оборотності обігових коштів тощо.

2. Критерій науково-технічної ефективності, основними показниками якого є наявність співробітників з науковим ступенем; частка науково-дослідних та експериментальних лабораторій; наявність зареєстрованих належним чином об'єктів права інтелектуальної власності; обсяг науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт; обсяг робіт з розвитку, модернізації та реконструкції науково-технологічної та дослідно-промислової бази; обсяг реалізованої інноваційної продукції.

3. Критерій соціальної ефективності, основними показниками якого є рівень впливу реалізації проекту на рівень зайнятості населення (частка створених нових робочих місць); зростання рівня оплати праці робітників; динаміка кількості робочих місць; рівень кваліфікації робітників.

¹ Керницька М. І. Економічне оцінювання та управління інноваційними впровадженнями підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04; Нац. транспорт. ун-т. Київ, 2009. 20 с.

² Чорна М. В. Оцінка ефективності інноваційної діяльності підприємств: монографія. Харків: ХДУХТ, 2012. 210 с. С. 152–153.

4. Критерій екологічної ефективності, основними показниками якого є вплив виробничих процесів, задіяних у реалізації проєкту, на навколишнє природне середовище; дотримання вимог відповідних норм, установлених чинним законодавством; екологічність виробничих товарів тощо.

5. Критерій новизни, основні показники: тривалість життєвого циклу інновацій; наявність принципово нових товарів; відношення витрат на НДДКР до обсягу продажів, чи відношення кількості робітників, зайнятих в НДДКР, до загальної кількості працюючих; обсяг витрат на оплату праці, послуг суб'єктів інноваційної інфраструктури щодо маркетингу, реклами, підготовки кадрів; частка прибутку, спрямована на НДДКР.

Крім вище перелічених критеріїв, можливим є додавання до вказаного узагальненого переліку інших критеріїв, зокрема, критерію, який відображає рівень комерціалізації результатів інноваційної діяльності (основні показники: запровадження комерційного використання результатів науково-технічної діяльності; рівень комерціалізації інноваційних проєктів, комерціалізація та пошук шляхів перетворення наукового потенціалу в ресурс для забезпечення конкурентоспроможності; рівень конкурентоспроможності товару (послуг), обсяг інвестиційного попиту; рівень прибутковості з урахуванням можливих ризиків тощо).

Слід погодитись, що метою оцінки ефективності інноваційної діяльності є загальний аналіз ефективності інноваційної діяльності, визначення доцільності й оптимальних варіантів реалізації нововведень, оперативне корегування параметрів інноваційних проєктів та підтримка стратегічних інноваційних рішень, основними відмінностями та особливостями аналізу інноваційної діяльності при цьому є наступні:

1. Кількість показників. В аналізі інноваційної діяльності на відміну від більшості інших розділів економічного аналізу доцільно використовувати невелику кількість показників, оскільки результатом застосування складної системи показників є величезні витрати робочого часу на збір інформації для розрахунків величин, які в остаточному підсумку виявляються незручними для інтерпретації. Чим зрозуміліше й практичніше показники ефективності інновацій, тим більше шансів встановити розумні значення цільових величин і розробити грамотні стратегії для їхнього досягнення.

2. Актуальність розрахунків. В умовах економічної нестабільності аналіз інноваційної діяльності, на відміну від інших розділів економічного аналізу, створює об'єктивну базу даних для прийняття управлінських рішень, що сприяє зниженню ризиків інноваційних проєктів.

3. Більшість інноваційних проєктів мають довгостроковий характер і тому потребують нових підходів щодо оцінки їх ефективності, зокрема з урахуванням ситуаційного підходу та ін.

4. Аналіз ефективності інноваційної діяльності допомагає обґрунтовано розподіляти ресурси між корпоративною системою управління ідеями та інноваційними ініціативами¹.

Перелічені особливості аналізу інноваційної діяльності мають економічну направленість та не враховують базові відміни провадження інноваційної діяльності, пов'язані із визначенням предмету діяльності, порядку фінансування інноваційної діяльності, процесів комерціалізації результатів такої діяльності.

У відповідності до рекомендацій ЮНІДО (Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку) у закордонній практиці застосовуються наступні показники оцінки ефективності інноваційної діяльності підприємства: чистий дисконтований дохід; внутрішня норма прибутку або коефіцієнт дисконтування; проста норма прибутку; проста норма прибутку на акціонерний капітал; коефіцієнт фінансової автономності проєкту; коефіцієнт поточної ліквідності; строк окупності інвестицій, спрямованих на реалізацію інноваційного проєкту². Вказаний перелік показників можливо доповнити також наступними показниками: облікова норма рентабельності (ARR), економічна додана вартість (EVA) та деталізувати показник щодо окупності інвестицій.

Розглядаючи питання порядку визначення ефективності інноваційної діяльності, треба підкреслити, що згідно із нормами статті 11 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 26 листопада 2015 р. № 848-VIII (в редакції від 18 квітня 2021 р.) засобом встановлен-

¹ Левченко Н. М., Носенко Д. К. Аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 2. Т. 1. С. 139–142. С. 139. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_2/zmist.files/36.pdf.

² Яцков В. Инновационный путь развития в условиях экономических реформ. *Проблемы науки*. № 7. 2002. С. 240–246.

ня рівню ефективності діяльності наукових установ (які є суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності та беруть участь у здійсненні інноваційної діяльності) є їх державна атестація.

Так, під час проведення державної атестації наукових установ здійснюється їх оцінювання за наступними напрямками:

- забезпеченість науковими і науково-технічними кадрами;
- стан матеріально-технічної бази;
- якість наукової і науково-технічної діяльності;
- відповідність наукової і науково-технічної діяльності завданням наукової установи.

При цьому якість наукової і науково-технічної діяльності визначається на основі експертної оцінки з використанням наукометричних та інших показників, що використовуються в міжнародній системі експертизи¹.

Порядок проведення державної атестації наукових установ, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 540 (в редакції від 24 квітня 2018 р.) визначає механізм проведення державної атестації наукової установи з метою визначення ефективності її діяльності.

Тобто, предметом державної атестації є визначення рівня ефективності діяльності наукової установи. Оцінювання ефективності діяльності наукової установи здійснюється на підставі поданих нею інформаційних матеріалів, які повинні містити відомості про: 1) наукових працівників; 2) підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації працівників; 3) організацію та рівень досліджень за певним науковим, науково-технічним напрямом; 4) основні результати наукової і науково-технічної діяльності; 5) міжнародне науково-технічне співробітництво; 6) матеріально-технічну та дослідно-експериментальну базу досліджень, наявність та ефективність використання сучасного високотехнологічного наукового обладнання, унікальні наукові об'єкти, в тому числі ті, що становлять національне надбання; 7) практичну цінність результатів діяльності для держави; 8) фінансово-економічну діяльність².

¹ Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 № 848-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 3. Ст. 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

² Порядок проведення державної атестації наукових установ: постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 № 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-2017-%D0%BF#Text>.

Основними аспектами (сферами) оцінювання ефективності діяльності згідно положень частини 2 розділу II Методики оцінювання ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності наукової установи, затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України від 17 вересня 2018 р. № 1008, є:

- моніторинг правильності визначення класифікаційної оцінки установи; діяльність установи протягом трьох попередніх років;
- стратегія розвитку Установи та перспективних напрямів наукової і науково-технічної діяльності на п'ять наступних років;
- науковий, науково-технічний, кадровий та інноваційний потенціал установи;
- стан матеріально-технічної бази;
- публікаційна активність;
- міжнародна інтеграція установи;
- ефективність використання фінансових, матеріально-технічних та кадрових ресурсів за визначеним науковим напрямом установи¹.

Крім того, згідно із додатком № 3 до вказаної методики – «Показники діяльності наукової установи», визначається зміст такого показника, як результативність та ефективність наукових досліджень установи.

Так, загальний показник результативності та ефективності наукових досліджень розкривається через систему трьох основних показників: 1) публікаційна активність; 2) інноваційна активність; 3) міжнародна інтеграція.

Зокрема, публікаційна активність визначається через:

- кількість друкованих монографій, енциклопедій, словників, підручників, посібників, збірників наукових праць, документів, матеріалів, наукових довідників або покажчиків, препринтів, наукових періодичних видань, виданих в Україні і за кордоном;
- кількість електронних освітніх ресурсів (електронний навчальний посібник, електронний підручник, електронні методичні матеріали, курс дистанційного навчання тощо);

¹ Методика оцінювання ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності наукової установи: наказ Міністерства освіти і науки України від 17.09.2018 р. № 1008. *Офіційний вісник України*. 2019. № 1. Ст. 9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1504-18#n19>.

- кількість публікацій у наукових виданнях, що включені до переліку наукових фахових видань України;
- кількість монографій, підручників, виданих за кордоном, співавторами яких є працівники наукової установи;
- кількість публікацій у наукових журналах, що індексуються в Web of Science Core Collection та Scopus;
- кількість інформаційно-аналітичних матеріалів, проєктів нормативно-правових актів та інших документів, наданих відповідним органам виконавчої влади;
- кількість розроблених та введених в дію Національних стандартів України, Стандартів організації України, технічних умов, технічних регламентів України, що забезпечують технічне регулювання випуску, обігу та застосування відповідної продукції;
- кількість розроблених та затверджених класифікаторів та кодифікаторів.

Слід звернути особливу увагу на порядок визначення у вказаному додатку складників інноваційної активності. Так, інноваційна активність визначається за допомогою наявності наступних складових:

- охоронні документи на об'єкти права інтелектуальної власності, видані в Україні;
- охоронні документи на об'єкти права інтелектуальної власності, видані в інших країнах;
- чинні патенти на винаходи (сорти рослин), корисні моделі, свідоцтва на об'єкти авторського права, отримані в Україні;
- чинні патенти на винаходи (сорти рослин), отримані за кордоном;
- обсяг коштів, отриманих від виданих ліцензій та укладених договорів про передання прав на об'єкти права інтелектуальної власності;
- суми дивідендів, отриманих науковою установою від діяльності організацій підприємницького сектору, заснованих за її участі;
- видані ліцензії та договори про передання прав на об'єкти права інтелектуальної власності або їх використання в Україні;
- видані ліцензії та договори про передання прав на об'єкти права інтелектуальної власності або їх використання за кордоном;
- суб'єкти господарювання, у статутному капіталі яких наукова установа має частку.

Водночас міжнародна інтеграція регламентується як система наступних показників:

- кількість проектів у межах двосторонніх, багатосторонніх конкурсів з міжнародними партнерами;
- кількість проектів, що виконувалися за міжнародними рамковими програмами Європейського Союзу з досліджень та інновацій;
- кількість міжнародних науково-практичних семінарів, конференцій, інших заходів, організованих відповідною науковою установою;
- питома вага публікацій у вітчизняних і закордонних наукових журналах, опублікованих науковими працівниками наукової установи спільно із зарубіжними авторами (у відсотках від загальної кількості опублікованих статей).

Враховуючи положення вищезазначених порядку та методики, результативність та ефективність наукових досліджень визначається через систему показників, основу яких складають ефективність використання наявних ресурсів та сукупність потенціалів (науково-технічний, кадровий, інноваційний тощо).

Отже, особливого значення в умовах необхідності формування показників визначення ефективності інноваційної діяльності набувають питання правових засад розвитку інноваційного потенціалу.

Слід погодитись, що інноваційний потенціал національної економічної системи на усіх рівнях виступає як сукупні об'єктивні передумови (можливості) цієї системи щодо реалізації ресурсів задля зростання ефективності функціонування на більш якісній інноваційній основі¹. Тобто, інноваційний потенціал акумулює існуючі можливості щодо ефективного провадження інноваційної діяльності.

Згідно з нормами підпунктів 23, 38 пункту 4 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630² Міністерство освіти і науки України відповідно до покладених на нього завдань забезпечує

¹ Лохман Н. В., Кореніцина Т. В., Грищук О. А. Стабілізатори розвитку інноваційного потенціалу економічних систем сфери гостинності. *ДонДУУ. Менеджер*. №1(90). 2021. С. 46–52.

² Положення про Міністерство освіти і науки України: постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/630-2014-%D0%BF#Text>.

розвиток наукового і науково-технічного потенціалу, в тому числі у сфері генетично-інженерної діяльності, розробляє критерії безпеки поводження з генетично модифікованими організмами та провадження генетично-інженерної діяльності в замкнених системах, розробляє та вдосконалює систему контролю за дотриманням правил безпеки генетично-інженерної діяльності. Водночас вказане положення не має чіткого закріплення завдань (повноважень) центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері інновацій щодо забезпечення розвитку інноваційного потенціалу України.

Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року зазначає, що розвиток інноваційного потенціалу є засобом забезпечення безпеки та суверенітету держави, її конкурентоспроможності у сучасному світі. Таким чином, вказана Стратегія визначає основну мету розвитку інноваційного потенціалу, підкреслюючи його визначальну роль. Також цією Стратегією зроблений висновок за результатами проведеного порівняльного аналізу стану інноваційної системи України відносно світового рівня щодо високого освітнього та наукового потенціалів. При цьому констатується поступова деградація інноваційного потенціалу.

Так, за даними Держстату, кількість дослідників в Україні стрімко скорочується (із 133744 осіб у 2010 році до 59392 у 2017 році), наукоємність валового внутрішнього продукту (витрати на наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки за всіма джерелами у відсотках до валового внутрішнього продукту) у 2017 році становила лише 0,45 відсотка, динаміка кількості підприємств, що займаються інноваціями, негативна (у 2017 році відбулося скорочення кількості підприємств промисловості, що провадили інноваційну діяльність, на 9 відсотків порівняно з 2016 роком до 16,2 відсотка всіх промислових підприємств), хоча окремі приклади інноваційного підприємництва та високих технологій, що успішно розвиваються, у нашій економіці є. Інвестиції у нематеріальні активи протягом останніх 15 років становили близько 2-4 відсотки всіх капітальних інвестицій, а частка видів діяльності, що відносяться до високотехнологічних (із сукупною інтенсивністю витрат на дослідження і розробки у співвідношенні до валової доданої вартості - 13,6 і більше) і середньотехнологічних (із сукупною ін-

тенсивністю витрат на дослідження і розробки у співвідношенні до валової доданої вартості – 3,2-13,5), в обсязі реалізованої промислової продукції у 2017 році становила 11,3 відсотка¹.

Для поліпшення вказаного стану пропонується сприяння розвитку видів діяльності з високою наукоємністю та створення з боку держави сприятливих умов для розвитку виробництва інтелектуальних продуктів, включаючи можливість їх комерціалізації як в Україні, так і у інших країнах.

Тобто, розвиток інноваційного потенціалу є ключовим фактором економічного зростання, з врахуванням першочергового завдання державної політики щодо підтримки наукових досліджень (які є однією з основ інноваційного потенціалу) та створення ефективної інфраструктури, яка сприятиме комерціалізації результатів інноваційної діяльності.

Основним важелем розвитку економіки країни є нарощування її інноваційного потенціалу, на це має бути спрямована загальнодержавна політика, покликана об'єднувати освіту, науку, виробництво, споживання, фінансову систему, вона має бути орієнтована на використання інтелектуальних ресурсів з метою розвитку високотехнологічних виробництв, на створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, упровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури, ринку інновацій та технологій².

Одночасно, інноваційний потенціал є основним фактором ефективності та характеристикою інноваційної діяльності, при цьому вказана характеристика може бути ідентифікована як сполучення властивостей здійснення інноваційної діяльності та рівню інноваційних можливостей відповідних суб'єктів.

Стан інноваційного потенціалу підприємства визначається цілісним станом всіх структурних частин його виробничо-господарської діяльності. Інноваційний потенціал необхідно постійно розвивати і підтри-

¹ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

² Романчик Т. В. Аналіз стану інноваційної активності економіки України. *Бізнесінформ*. № 5. 2014. С. 111–115. С. 114. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/25542/3/2014_Romanchyk_Analiz_stanu.pdf.

мувати в динамічному стані, постійно коректуючи відповідно до встановлених термінів¹.

Ефективність інноваційного процесу залежить від стану інноваційного потенціалу підприємства, основу якого складають фінансові, матеріальні, кадрові, інтелектуальні та інші ресурси². Тобто основними складовими інноваційного потенціалу є сукупність різних видів ресурсів, до яких також необхідно відносити інформаційні. Саме тому важливим є підвищення інноваційного потенціалу підприємства, що передбачає необхідність моніторингу інноваційного потенціалу та оцінки його в процесі реалізації³.

Загальновизнано, що нині відсутній комплексний підхід до розроблення показників ефективності використання та критеріїв оцінювання інноваційного потенціалу, незважаючи на першочергове значення підвищення інноваційного потенціалу та важливість оцінювання, яке відображає спроможності та ризики при впровадженні інновацій.

На думку О. І. Маслак та Л. А. Квятковської оцінку інноваційного потенціалу підприємства доцільно здійснювати в наступній послідовності:

- аналіз структури інноваційного потенціалу;
- виявлення ступеня використання внутрішніх інноваційних можливостей підприємства;
- оцінка рівня інноваційної активності підприємства⁴.

З огляду на це, вважаємо доцільним додати до переліку етап оцінки та аналізу рівня використання інноваційного потенціалу у порівнянні із попередніми роками.

Враховуючі вищезазначене можливо дійти висновку, що ефективне використання інноваційного потенціалу господарюючими суб'єктами безпосередньо пов'язано з рівнем інноваційної активності.

¹ Archibugi D. National Innovation Systems. A comparative Analysis: Richard R. Nelson (Editor), (Oxford University Press, New York and London, 1993) xii + 541 pp. Research Policy, Elsevier. 1996. Vol. 25, Issue 5, pp. 838-842.

² Мартюшева Л. С., Калишенко В. О. Інноваційний потенціал підприємства як об'єкт економічного дослідження. *Фінанси України*. 2002. № 10. С 61–66.

³ Гриньов А. В. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства. *Проблеми науки*. 2003. № 12. С. 13–17.

⁴ Маслак О. І., Квятковська Л. А. Система показників оцінки інноваційного потенціалу промислового підприємства. *Ефективна економіка*. 2010. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=298>.

Чинне законодавство не містить визначення поняття «інноваційно активне підприємство», тому, звертаючись до міжнародної практики це підприємство, що займалося інноваційною діяльністю (розробляло чи впроваджувало нові або вдосконалені продукти та інноваційні процеси) упродовж певного періоду спостереження¹.

Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року закріплює, що для сталого розвитку держави необхідно забезпечити сприятливі умови для утворення та функціонування інноваційно активних підприємств. Так, зазначений стратегічний документ визначає, що з метою активізації створення новацій необхідно:

- опрацювати питання можливості стимулювання підприємств до наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок та інноваційної діяльності;

- розробити механізм стимулювання науковців до формування актуальної та затребуваної глобальним ринком тематики наукових досліджень, спрямованої на створення інноваційних рішень, що забезпечать інноваційний розвиток вітчизняної економіки;

- забезпечити створення навчальних матеріалів із підприємництва та інновацій, які б підвищували рівень обізнаності, починаючи із школи, навчали азів створення власного бізнесу, фінансової грамотності та охорони інтелектуальної власності;

- розробити методичні матеріали щодо залучення до виконання спільних інноваційних проєктів студентів різних спеціальностей та закладів вищої освіти.

Одночасно, з метою активізації трансферу новацій у Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року пропонується :

- започаткувати комунікаційний механізм технологічних платформ, де бізнес і держава можуть стати потенційними замовниками інновацій: з одного боку, бізнес та держава роблять заявку на розв'язання їх проблем, а з іншого, науковці, студенти, винахідники пропонують інноваційні рішення, які надалі масштабуються і стають основою для власного інноваційного бізнесу;

¹ Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation, 4th Edition. The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities, OECD Publishing, Paris/Eurostat, Luxembourg 2018. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264304604-en>

сприяти виділенню територій (приміщень) для елементів інноваційної інфраструктури та інноваційних структур, що займаються трансфером новацій;

започаткувати надання державної підтримки винахідникам та підприємцям на освітні і консультаційні послуги¹.

Зважаючи на запропоновані напрями активізації інноваційної діяльності, особливого значення в умовах сьогодення набуває пошук шляхів сприяння розвитку трансферу технологій. Питання удосконалення механізмів та прискорення трансферу технологій потребують всебічного аналізу, враховуючи вплив рівню інноваційно-активних підприємств на тенденцію розвитку у сфері трансферу технологій в Україні.

Так, О. В. Розгон був проведений комплексний аналіз видів та організаційних форм трансферу технологій, вченою виявлено проблеми ототожнення форм у порівнянні з видами трансферу технологій та запропоновано класифікацію організаційних форм трансферу технологій, особлива увага приділена договірним аспектам трансферу технологій².

Питання активізації інноваційної діяльності розглядалися багатьма науковцями. Так, В. В. Томах та Г. Б. Веретенникова у своєму дослідженні дійшли висновку, що для покращення інноваційної діяльності підприємств та коректування їх впливу на значення ВВП доцільно вдосконалити інноваційну політику України в декількох напрямках, а саме:

- створення цільових державно-приватних венчурних фондів та забезпечення прозорості їх функціонування;
- стимулювання кооперації наукових інститутів із підприємствами з метою прискорення трансферу технологій;
- удосконалення механізмів трансферу технологій;
- розроблення механізмів поширення вітчизняних інновацій на світові ринки;
- податкове стимулювання НДДКР;

¹ Стратегія розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2019-%D1%80#Text>.

² Розгон О. В. Організаційні форми трансферу технологій в інноваційному процесі. *Право та інновації*. 2021. № 1 (33). С. 14–21. URL: https://bsa.edu.lv/wp-content/docs/science/book/Law_Innovations/Law_Innovations_2021_1_33.pdf#page=14.

- розроблення механізму підтримки платіжного попиту на НДДКР;
- удосконалення системи інформаційних комунікацій щодо доведення до інноваційно активних підприємств інформації щодо можливих фінансових пілг у зв'язку з їх діяльністю;
- стимулювання оновлення морально застарілого обладнання та впровадження нових неопробованих технологій¹.

Специфіка розбудови національної інноваційної системи насамперед визначається її нормативно-правовим забезпеченням та законодавчо закріпленими напрямками провадження інноваційної діяльності, які складають основу інноваційної моделі розвитку економіки України².

При розгляді питань інноваційних можливостей національної економіки слід окреслити основні загальновизнані чинники зростання економіки, серед яких, насамперед, проведення послідовної державної політики, створення сприятливого бізнес-клімату, розвиток підприємництва, залучення інвестицій, розвиток ринків капіталу та інновацій. Разом із цим всі перелічені чинники потребують належного законодавчого забезпечення.

Недосконалість системи державного регулювання в інноваційній сфері безпосередньо впливає на рівень інноваційного розвитку, та може призвести до недоцільного використання коштів, у тому числі державного та місцевих бюджетів. Потреба удосконалення системи державного регулювання в інноваційній сфері покликана необхідністю розбудови національної інноваційної екосистеми, забезпечення дієвої системи підтримки та нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності, створення сучасного ринку інновацій та трансферу технологій, підвищення рівню комерціалізації науково-технічних розробок та винаходів.

Створення сприятливих умов для ведення бізнесу є однією із пріоритетних реформ Уряду. Загальновизнано, що одним з основних бар'єрів

¹ Томах В. В., Веретенникова Г. Б. Інноваційна діяльність підприємств та зростання національної економіки: Україна, Польща. *Economics of Development*. Volume 19, Issue 2, 2020. P. 2232. URL: https://www.businessperspectives.org/images/pdf/applications/publishing/templates/article/assets/13641/ED_2020_02_Tomakh.pdf.

² Глібо С. В. Пріоритети та тенденції розвитку інноваційних відносин в Україні. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення*: зб. наук. пр. за матеріалами II круглого столу (м. Харків, 5 червня 2020 р.). Харків: НДІ ПЗІР НАПрН України, 2020. С. 21–28.

для розвитку інновацій в Україні є недосконалість інституцій, зокрема політичного, регуляторного та бізнес-середовища. Отже, необхідним є загальне покращення середовища для ведення бізнесу, відносно спрощення і здешевлення ведення бізнесу та формування привабливого бізнес – клімату для розвитку малого бізнесу в Україні. Однією із пріоритетних реформ Уряду є створення сприятливих умов для ведення бізнесу, реалізація регуляторної політики, спрямованої на вдосконалення регуляторного середовища – дерегуляцію, із цією метою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04 грудня 2019 р. № 1413-р¹ (в редакції від 04 серпня 2021 р.) затверджений План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, який передбачає перелік певних заходів щодо: спрощення умов провадження підприємницької діяльності в аграрній галузі; спрощення адміністративних процедур у сфері земельних відносин; спрощення адміністративних процедур регулювання господарської діяльності; спрощення умов провадження підприємницької діяльності у будівельній галузі; удосконалення процедури державного нагляду (контролю) за регулюванням господарської діяльності; розширення можливостей суб'єктів господарювання щодо участі в наданні публічних послуг; спрощення умов провадження підприємницької діяльності в нафтогазовій галузі, надрокористуванні та електроенергетиці; спрощення процедур митного, податкового регулювання господарської діяльності та подання звітності; спрощення умов провадження підприємницької діяльності у сферах інформаційних технологій і телекомунікацій; спрощення умов провадження підприємницької діяльності у сфері транспорту та логістики. Отже, вказаний перелік потребує оновлення з врахуванням сучасних концепцій господарювання та виконання цих заходів потребує постійного моніторингу.

Перехід до інноваційної моделі розвитку економіки є особливістю сучасного етапу розвитку підприємництва. Тому ефективного здійснення підприємницької діяльності, в тому числі у сфері інновацій потребує належної підтримки та стимулювання. Так, згідно із ст. 20 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» від 22 березня 2012 р. № 4618-VI (в редакції від 10

¹ План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату: розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 № 1413-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1413-2019-%D1%80#Text>.

грудня 2020 р.), державна підтримка суб'єктів малого і середнього підприємництва у сфері інновацій, науки і промислового виробництва може здійснюватися шляхом:

- 1) надання фінансової підтримки для утворення об'єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва у сфері інновацій, науки та промислового виробництва, у тому числі бізнес-інкубаторів, інноваційних бізнес-інкубаторів, науково-технологічних центрів, центрів трансферу технологій;
- 2) сприяння розвитку венчурного підприємництва;
- 3) створення системи економічних стимулів для розвитку економіки на основі технологічних інновацій;
- 4) передачі наукової продукції, створеної за рахунок бюджетних коштів, для її впровадження у виробництво;
- 5) створення умов для залучення суб'єктів малого і середнього підприємництва до укладення договорів субпідряду у сфері інновацій та промислового виробництва;
- 6) стимулювання залучення іноземних інвестицій і розвитку взаємовигідної міжнародної інноваційної співпраці;
- 7) створення умов для поширення кооперації між суб'єктами малого і середнього підприємництва та великими підприємствами¹.

Отже, всі перелічені шляхи підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва у сфері інновацій є одночасно шляхами активізації інноваційної діяльності.

Перехід суб'єктів господарювання на інноваційний шлях розвитку можливий лише за умови належного інвестиційного забезпечення та стимулювання інвестиційної активності відповідних суб'єктів. Інвестиційне забезпечення визначає динаміку інноваційної діяльності відповідних суб'єктів. Тому вкрай важливим є інтенсифікація інвестиційної діяльності для забезпечення інноваційного розвитку.

Згідно із нормами статті 3 Закону України «Про інвестиційну діяльність»² від 18 вересня 1991 р. № 1560-XII (в редакції від 01 липня

¹ Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 3. Ст. 23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

² Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 47. Ст. 646. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.

2021 р.) інноваційною діяльністю є сукупність заходів, спрямованих на створення, впровадження, поширення та реалізацію інновацій відповідно до Закону «Про інноваційну діяльність» з метою отримання комерційного та/або соціального ефекту, які здійснюються шляхом реалізації інвестицій, вкладених в об'єкти інноваційної діяльності. Отже, виходячи із змісту цього поняття, впровадження, поширення та реалізація інновацій здійснюються шляхом реалізації інвестицій, вкладених у відповідні об'єкти. Однак, незважаючи на визначення поняття інноваційної діяльності та існування прямого зв'язку цієї діяльності із залученням інвестицій, норми вищевказаного Закону потребують вдосконалення та оновлення з урахуванням сучасних тенденцій інноваційного розвитку.

Водночас відповідно до норм статті 326 Господарського Кодексу України, інвестиціями у сфері господарювання визнаються довгострокові вкладення різних видів майна, інтелектуальних цінностей та майнових прав в об'єкти господарської діяльності з метою одержання доходу (прибутку) або досягнення іншого соціального ефекту, при цьому, формами інвестування інноваційної діяльності є:

- державне (комунальне) інвестування, що здійснюється органами державної влади або органами місцевого самоврядування за рахунок бюджетних коштів та інших коштів відповідно до закону;
- комерційне інвестування, що здійснюється суб'єктами господарювання за рахунок власних або позичкових коштів з метою розвитку бази підприємництва;
- соціальне інвестування, що здійснюється в об'єкти соціальної сфери та інших невиробничих сфер;
- іноземне інвестування, що здійснюється іноземними юридичними особами або іноземцями, а також іншими державами;
- спільне інвестування, що здійснюється суб'єктами України разом з іноземними юридичними особами чи іноземцями¹.

Вказана класифікація форм інвестування інноваційної діяльності побудована за суб'єктами провадження інвестування.

Основні загальноновизнані чинники зростання економіки, які відображають питання розвитку відповідних ринків – ринків капіталу та

¹ Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19-20, № 21-22. Ст.144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.

інновацій, безпосередньо є головними секторами розвитку національної економіки, тому повинні мати належне правове забезпечення та ефективні механізми функціонування.

Відповідно до норм статті 4 Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV¹ (в редакції від 05 серпня 2021 р.) до ринків капіталу відносяться фондовий ринок, ринок деривативних фінансових інструментів та грошовий ринок.

Фондовий ринок (ринок цінних паперів) визначається вказаним Законом як сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо емісії (видачі), обігу, виконання зобов'язань, викупу та обліку цінних паперів (у тому числі деривативних цінних паперів).

Ринок деривативних фінансових інструментів являє собою сукупність учасників ринку деривативних фінансових інструментів та правовідносин між ними, що виникають під час емісії деривативних цінних паперів, укладення деривативних контрактів, вчинення та виконання правочинів щодо деривативних цінних паперів, укладення та виконання договорів про заміну сторони деривативних контрактів, виконання зобов'язань за деривативними фінансовими інструментами.

Грошовий ринок є сукупністю учасників грошового ринку та правовідносин між ними, що виникають під час вчинення правочинів щодо інструментів грошового ринку та валютних цінностей.

Усі наведені ринки охоплюють правовідносини, пов'язані із цінними паперами та фінансовими інструментами.

Результати науково-дослідної та творчої діяльності є інтелектуальним продуктом. Втілений у винаходи, відкриття, наукові звіти, патенти, інноваційні проекти, раціоналізаторські пропозиції інтелектуальний продукт стає товаром на ринку інновацій, що діє у складі інноваційної інфраструктури країни. Ринок інновацій, як і будь-який інший ринок – це економічна система, у рамках якої відбувається узгодження і реалізація економічних інтересів між продавцями і покупцями за допомогою механізму ринкових цін, це узагальнене поняття, що охоплює всі процеси комерціалізації, які виконуються на різних етапах розроблення і впро-

¹ Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 31 Ст. 268. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.

вадження інновацій. Як послідовний ряд ринкових відносин, що виникають у процесі перетворення наукової ідеї, пропозиції спочатку в інноваційний проект, а потім в інноваційний продукт, ринок інновацій складається з трьох частин: ринку об'єктів інтелектуальної власності, ринку інноваційних проектів та ринку готової для споживання інноваційної продукції, товарів, послуг. Він належить до одного зі спеціалізованих видів ринку та характеризується:

- значною різноманітністю товарів;
- більша частина товару підпадає під право інтелектуальної власності;
- має глобальний характер;
- пропозиція переважає над попитом;
- основна мета покупців – отримати певний економічний ефект та конкурентні переваги¹.

Національна економічна стратегія на період до 2030 року, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03 березня 2021 р. № 179² (в редакції від 16 березня 2021 р.) визначає орієнтири, принципи та цінності в економічній політиці, серед яких важливе місце займає розвиток підприємництва та інновацій. Стратегія встановлює

Стратегічний курс економічної політики до 2030 року охоплює 20 основних напрямів, кожен із яких має загальні положення: візія та стратегічні цілі, відповідний аналіз напрямку із висновками, виклики і бар'єри на шляху досягнення стратегічних цілей, стратегічний курс напрямку за визначеними цілями (шляхи досягнення стратегічної цілі та завдання), цільові індикатори – 2030, очікувані результати за напрямом.

Отже, основними напрямками стратегічного курсу економічної політики до 2030 року є:

1. Макроекономічна політика.
2. Верховенство права.
3. Регуляторне середовище.

¹ Князевич А. О. Ринок інновацій у складі інноваційної інфраструктури країни. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2015. № 3. С. 129–139. URL: https://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/mmi2015_3_129_139.pdf.

² Національна економічна стратегія на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>.

4. Управління державною та комунальною власністю.
5. Міжнародна економічна політика і торгівля.
6. Репутація (розвиток репутації).
7. Інвестиційна привабливість.
8. Інформаційно-комунікаційні технології.
9. Агропромисловий сектор та харчова промисловість.
10. Промисловість.
11. Енергетика.
12. Видобувна промисловість.
13. Транспорт та інфраструктура.
14. Креативні індустрії та індустрія гостинності.
15. Сфера послуг.
16. Регіональний розвиток.
17. Підприємництво (розвиток підприємництва).
18. Цифрова економіка.
19. Культурно-ціннісна трансформація України.
20. Якість життя.

Як вбачається із наведеного переліку, окремого напрямку щодо забезпечення інноваційного розвитку стратегія не виділяє.

Так, в рамках напрямку 17: «Підприємництво (розвиток підприємництва)» встановлюються наступні стратегічні цілі:

1. Забезпечення ефективної державної політики з розвитку підприємництва.
2. Стимулювання розвитку підприємницької культури та компетенцій.
3. Створення умов для підвищення рівня доступу підприємств до фінансів.
4. Створення умов для підвищення рівня доступу підприємств до ринків.
5. Стимулювання розвитку інновацій.

Згідно із висновком 4 в рамках вказаного напрямку встановлюється, що незважаючи на високий рівень розвитку, сфера інновацій все ще потребує державної підтримки, головними факторами стримування ефективного розвитку інноваційної діяльності відзначаються відсутність інституційного досвіду щодо захисту прав інтелектуальної власності, слабкорозвинена мережа та кластеризація підприємств.

Разом із цим, основними бар'єрами на шляху досягнення стратегічної цілі 5 «Стимулювання розвитку інновацій» визначені низька інноваційна активність та закрита стартап-екосистема.

Шляхами досягнення стратегічної цілі 5 «Стимулювання розвитку інновацій» є:

1. Розвиток грантових можливостей для інноваторів, при цьому основними завданнями є: забезпечення впровадження інкубаційної та акселераційної підтримки разом із грантовими програмами для мікробізнесу та малого бізнесу; сприяння наданню грантів на навчання, наукові розробки для підтримки кваліфікованої міграції; створення середовища для переміщення іноземних стартапів в українську інноваційну екосистему.

2. Розвиток інноваційної інфраструктури, основними завданнями визначені: створення національної мережі з 24 дієздатних інноваційних бізнес-інкубаторів за стандартами Європейської мережі бізнес-центрів та інноваційних центрів для підтримки доступу до ринків ЄС, розвиток підприємницької екосистеми та складових інноваційної екосистеми (наукові парки, трансфер технологій).

3. Розвиток програм обміну досвідом, основним завданням встановлено: забезпечення створення умов для розвитку програм міжрегіонального та міжнародного обміну інноваційним досвідом за прикладом Erasmus.

Також Національна економічна стратегія на період до 2030 року містить цільові індикатори, за допомогою яких оцінюється досяжність цілей під час стратегічного планування. Так, цільовими індикаторами – 2030 за стратегічною ціллю 5 «Стимулювання розвитку інновацій» визначені наступні:

- 1) розвиток стартапів;
- 2) участь підприємців у процесі обміну досвідом між інноваційними центрами;
- 3) узгодження мережевої роботи існуючих організацій підтримки бізнесу;
- 4) збільшення обсягів венчурного фінансування українських стартапів з 510 млн. доларів США до 5 млрд. доларів США;
- 5) підвищення місця України за Глобальним індексом інновацій.

Втім, очікувані результати відносно цілі 5 «Стимулювання розвитку інновацій» мають загальний характер та обмежуються забезпеченням повноцінного функціонування екосистем для розвитку інновацій.

Крім того, варто підкреслити, що в рамках напряму 3 «Регуляторне середовище», стратегічними цілями якого є: забезпечення прозорого та ефективного регулювання діяльності суб'єктів господарювання і забезпечення прозорого та ефективного регулювання ринкових відносин, в розділі «Аналіз регуляторного середовища: висновки та ключові аспекти» зроблений висновок щодо наявності недостатнього рівню захисту прав інтелектуальної власності, що не дає змоги реалізувати інноваційний потенціал.

Зокрема у напрямі вказаного висновку відзначаються як негативні насамперед фактори щодо низьких рейтингових показників за компонентом «Захист прав інтелектуальної власності» (Global Competitiveness Index 2019); за Міжнародним індексом прав власності (International Property Rights Index 2019) та за даними у Спеціальному звіті 301 Торговельного представництва США.

Одночасно, відмічений позитивний досвід оновлення чинного законодавства у цієї сфері. Так, підтверджується досягнення певного прогресу в реформуванні системи захисту інтелектуальної власності – прийняття деяких нормативно-правових актів: щодо реформи патентного законодавства, вдосконалення правової охорони та захисту торговельних марок, географічних зазначень, промислових зразків; щодо створення національного органу інтелектуальної власності, які мають на меті наближення виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції в частині узгодження вимог законодавства України щодо охорони прав на зазначені об'єкти з законодавством ЄС.

Втім у розділі «Очікувані результати за вищевказаним напрямом» регламентується результат загального значення - підвищення захищеності права інтелектуальної власності, без уточнення досягнення результатів щодо забезпечення належного рівню реалізації інноваційного потенціалу.

Повертаючись до досвіду стратегічного планування, доцільно визначити, що згідно із проектом Стратегії розвитку високотехнологічних

галузей до 2025 року¹, ключовими проблемами сталого інноваційного розвитку економіки відмічаються:

- відсутність динаміки інноваційного розвитку;
- низький рівень розробки та споживання інноваційної продукції;
- відсутність стратегії інноваційних перетворень;
- відсутність моделі державної підтримки та сприяння розвитку галузей з високою додатковою вартістю продукту;
- низький рівень використання механізму державно-приватного партнерства у реалізації інфраструктурних та інноваційних проєктів, зокрема у державній сфері;
- відсутність стратегії залучення інвестицій у високотехнологічні галузі.

Аналогічним чином вищевказаний проєкт відмічає проблеми законодавчого забезпечення, зокрема, встановлено, що в Україні номінально існують майже всі інститути інноваційного розвитку (венчурні фонди, бізнес-інкубатори, центри трансферу технологій, технологічні та наукові парки, технологічні кластери, тощо), проте їх діяльність не відповідає сучасним викликам, втім, законодавство України також потребує вдосконалення на основі кращих світових та європейських практик.

До того ж, як відмічається у науково-аналітичній записці «Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році», забезпечення інноваційного шляху розвитку української економіки вимагає проведення певних змін у підходах щодо залучення альтернативних джерел фінансування науки, запровадження ефективних механізмів пільгового кредитування, дієвих податкових механізмів стимулювання науково-інноваційної діяльності. Зважаючи на дуже обмежену фінансову та інституційну спроможність держави, доцільно наявні ресурси і науковий потенціал зосередити на підтримці досліджень, які є основою інноваційного розвитку країни. Тобто наявна проблематика щодо бюджетного фінансування науки, яке позиціонується як основний інструмент, за допомогою якого здійснюється підтримка діяльності

¹ Проєкт Стратегії розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=c3081991-45fb-47df-abc6-59822e854a99&title=ProektstrategiiRozvitkuVisokotekhnologichnikhGaluzeiDo2025-Roku>.

організацій державного сектору науки, регулюється розвиток пріоритетних напрямів науки й інновацій. Ключовою проблемою фінансової політики держави щодо науки є ефективне витрачання бюджетних коштів на наукові дослідження, які виконуються в державних організаціях. На даний час рівень бюджетного фінансування науки в Україні залишається вкрай низьким, незважаючи на позитивну динаміку останніх років.

Динаміка рейтингів України за чотирма підходами до оцінки спроможності до інновацій за 2014–2020 рр. дозволяє зробити висновок про відсутність активної політики та проривів у підтримці інноваційної діяльності як державою, так і бізнесом. Основою української інноваційної конкурентоспроможності є людський капітал, вища освіта, а також знання й результати наукових досліджень. Однак слабкі державні інституції, несприятливе середовище для ведення інноваційного бізнесу та недружня фінансова система заважають розкриттю підприємницького потенціалу, створюють перешкоди для комерціалізації інновацій та їх впливу на зростання ВВП. Україна залишається протягом останнього десятиліття у групі країн з доходом нижче середнього (за групуванням країн Світовим банком).

Негативний вплив на зменшення результативності інноваційної діяльності спричинили скорочення витрат на дослідження і розробки та, як наслідок, зменшення привабливості дослідницької системи для молодих науковців, низька концентрація дослідників, недостатній рівень розвитку інноваційної інфраструктури, обмеженість інструментів інституційної та фінансової підтримки інноваторів, слабкий захист прав інтелектуальної власності і, відповідно, низькі патентна активність та інтелектуальні активи, погіршення спроможності експортувати товари з високою доданою вартістю, недостатньо висока частка користувачів мережею Інтернет. Сильними сторонами України залишаються: знанняві та технологічні результати, інноваційні зв'язки, людський капітал і дослідження, можливості приваблювання талантів, ринкові та нормативні можливості на ринку праці, інституції, креативність, проникнення високих технологій, навички. Людські ресурси – складова індексів, яка все ще залишається найбільш сильною стороною України¹.

¹ Писаренко Т. В., Куранда Т. К., Кваша Т. К. та ін. Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка. Київ: УкрІНТЕІ,

Крім того, у науково-аналітичній записці «Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році», у розділі «Ефективність науково-інноваційної сфери» розглядається один із важливих показників економічного зростання, який відображає ступінь ефективності використання ресурсів. Зокрема визначається, що одним з найбільш розповсюджених показників впливу науково технічного прогресу на економічний розвиток країн є сукупна факторна продуктивність (СФП). До того ж економічному зростанню можна сприяти або шляхом збільшення затрат праці та капіталу, що використовуються у виробництві, або шляхом підвищення ефективності використання ресурсів, тобто приросту СФП. До основних чинників впливу на СФП у світі відноситься інноваційна діяльність, якій сприяють: міжнародний трансфер знань та технологій; діяльність малих інноваційних швидкозростаючих фірм; моделі організації виробництва товарів і послуг; рівень та динаміка цін на енергію та ресурси; підвищення рівня та якості освіти; кваліфікація робочої сили; інституційна якість інноваційного середовища; зростання обсягів витрат на науку та інновації, особливо бізнес-сектору; збільшення інвестицій у нематеріальні активи; активізація патентної діяльності тощо. У розвинених країнах спостерігається уповільнення темпів зростання продуктивності праці та СФП, яке пояснюють «паузою між радикальними новими цифровими технологіями, які розробляються, та їх включенням у виробничі процеси»; недостатнім попитом; зменшенням технологічного прогресу. Ці темпи у країнах ОЕСР варіювалися у 2019 р. від -3,2 % в Ірландії та -1,9 % у Новій Зеландії до +1,6 % в Ізраїлі та Греції, +1,4 % в Данії та +1,1 в Кореї і Швеції. У 2018–2019 рр. в Україні СФП була найвпливовішим фактором економічного росту (рис. 5.1) і додала 2,0–2,3 в. п. до індексу ВВП (рис. 5.2), що на рівні країн ОЕСР з найбільшими темпами росту СФП і свідчило про ефективність інноваційної діяльності в Україні¹.

Основними факторами, що сприяли зниженню СФП в Україні у 2020 р. стали, насамперед, політичні фактори та криза, викликана пандемією COVID 2019, а саме:

2021. 39 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyi.2020-29.06.2021.pdf>.

¹ Там само.

– уповільнення ділової активності внаслідок виборів Президента та Верховної Ради України у 2019 р., що характерно для України під час всіх президентських виборів;

– зменшення обсягів реалізації промисловими підприємствами високотехнологічного сектору та частки валової доданої вартості в обсязі випуску продукції цього сектору.

Негативний вплив мали також такі чинники:

– спадний характер фінансування наукової діяльності – з 0,55% ВВП у 2015 р. до 0,41% ВВП у 2020 р. СФП, за результатами досліджень ОЕСР¹, напряму залежить від обсягів витрат на науку та інновації відносно ВВП, особливо, витрат бізнес-сектору;

– значна частка передачі результатів наукових досліджень і технологій без оформлення прав інтелектуальної власності, що значно здешевлює результати наукової діяльності².

Враховуючи вищевказане та попередній аналіз основних складників інноваційної активності (визначених у Методиці оцінювання ефективності наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності наукової установи), варто акцентувати увагу на важливості належного оформлення прав інтелектуальної власності на відповідні результати інноваційної діяльності (наукових досліджень і технологій).

Висновки. Провівши систематизацію усіх отриманих результатів, необхідно зауважити, що основною метою визначення ефективності інноваційної діяльності є загальний аналіз ефективності інноваційної діяльності, оцінка доцільності й оптимальних варіантів комерціалізації результатів інноваційної діяльності та реалізації інноваційних проєктів. До того ж, при визначенні ефективності інноваційної діяльності повинні враховуватися особливості провадження інноваційної діяльності, пов'язані із визначенням предмету діяльності, порядку фінансування інноваційної діяльності, процесів комерціалізації результатів такої діяльності та особливості визначення показників результативності інноваційної діяльності на стадії проведення науково-дослідних та дослідно-

¹ Westmore Ben Policy incentives for private innovation and maximising the returns. Ben Westmore. OECD Journal: *Economic Studies*. 2013. Issue. 1. P. 121–158.

² Стан науково-інноваційної діяльності в Україні у 2020 році: науково-аналітична записка. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/nauka/2021/06/23/AZ.nauka.innovatsiyi.2020-29.06.2021.pdf>.

конструкторських робіт, на стадії впровадження інновацій та на стадії провадження інноваційної діяльності у аспекті тривалості процесу розроблення й запровадження інновацій.

Ефективність інноваційного процесу залежить від стану інноваційного потенціалу, основу якого складають фінансові, матеріальні, кадрові, інтелектуальні та інші ресурси. Так, ефективність наукових досліджень розкривається через систему основних показників публікаційної, інноваційної активності і міжнародної інтеграції. Тобто, ефективність наукових досліджень (інноваційної діяльності) визначається через систему показників, серед яких – ефективність використання наявних ресурсів та сукупність відповідних потенціалів (науково-технічний, кадровий, інноваційний потенціал). Тому, особливого значення в умовах необхідності формування показників визначення ефективності інноваційної діяльності набувають питання правових засад розвитку інноваційного потенціалу. Задля забезпечення належного рівню інноваційного потенціалу насамперед потрібно створення ефективної інноваційної інфраструктури, спрямування державної політики на використання інтелектуальних ресурсів і на створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності та удосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційного розвитку економіки. Попри те, що поняття «інноваційний потенціал» є одним із основних понять категорійного апарату дослідження інноваційної діяльності, в сучасній юридичній та економічній літературі та чинному національному законодавстві відсутнє чітке визначення його поняття, структури та відповідних повноважень певних державних органів щодо забезпечення його розвитку, що потребує додаткового нормативного врегулювання.

Отже, правове регулювання інноваційної діяльності повинно мати дієву нормативно-правову базу та ефективні економічні механізми підтримки і стимулювання державою інноваційних процесів.

Разом із цим, різноманітність методів оцінки ефективності інноваційної діяльності свідчить про складність і економічну спрямованість цього питання, що викликає необхідність подальших досліджень правового забезпечення механізму оцінки ефективності інноваційної діяльності.

Враховуючи отримані результати проведеного дослідження, можна резюмувати доцільність проведення подальших досліджень, направлених

на правовий аспект забезпечення оцінки ефективності інноваційної діяльності. Крім того, уявляється доцільним нормативна регламентація загальних показників (критеріїв) та створення науково-обґрунтованої системи визначення ефективності інноваційної діяльності при аспектно-орієнтованому напрямі стосовно порядку визначення ефективності діяльності наукових установ.

3.3. Проблеми оцінки технологічної конкурентоспроможності України в умовах асоціації з ЄС та її вплив на корегування інноваційного процесу

Постановка проблеми. Нині, у високоглобалізованому та конкурентному світі, технологічні зміни та інновації є основою довгострокового економічного зростання будь-якої успішної країни. Як наслідок, розвиток країн, орієнтованих на економічну політику, на основі розвитку науково-технічного та інноваційного середовища, сприятиме їхньому стійкому економічному зростанню та глобальній конкурентоспроможності. Водночас, в умовах глобальної конкуренції на зовнішньому та внутрішньому ринках для провідних країн світу проблема впровадження інноваційних технологій виробництва істотно загострилася. У той же час ядром технологічних змін та інновацій є наукові дослідження та розробки. У цьому контексті країни повинні сформулювати відповідну економічну політику для розвитку наукового, технологічного та інноваційного середовища в суспільстві та економіці, що сприятиме стійкому економічному зростанню та глобальній конкурентоспроможності¹.

Метою дослідження є оцінка рівня технологічної конкурентоспроможності української економіки та визначення найважливіших факторів її подальшого розвитку в умовах нової промислової революції

¹ Sener, S., Saridogan, E. The effects of science-technology-innovation on competitiveness and economic growth. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 2011. № 24. pp. 815–828. URL: <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.09.127>.

та асоціації з ЄС та у безпосередньому зв'язку із інноваційним процесом.

Виклад основного матеріалу. Технологічна конкурентоспроможність є ключовим елементом зростання кожної національної економіки. Неможливо уявити будь-який аспект людської діяльності без технологічних засобів. Крім того, технології відіграють значну роль у формуванні способу життя, роботи та спілкування в сучасному суспільстві. З огляду на таку важливу роль у суспільному житті та бізнесі, результати технологічної спроможності значною мірою визначають якість життя громадян та привабливість економіки країни. До того ж, рівень конкурентоспроможності за технологічною підготовленістю значною мірою визначає загальну конкурентоспроможність національної економіки в глобальному світі¹.

Отже, конкурентоспроможність зараз — це здатність керувати змінами та адаптуватися до них за допомогою інновацій. Досягнення та підтримання конкурентоспроможності вимагає постійного підвищення продуктивності і постійна адаптація до змін економічного середовища².

Слід погодитись, якщо зміни є єдиною постійною константою, економіка, яка може залучати нові ідеї, методи чи продукти швидше за інші, матиме перевагу. Саме тому використання технологічних можливостей та інновацій може прискорити зростання та розвиток будь-якої економіки³.

Згідно з визначенням Європейської Комісії, технологічна конкурентоспроможність — це здатність національної економіки генерувати довгострокове економічне зростання, продуктивність і добробут шляхом технологічного та інноваційного розвитку. Такий розвиток вимагає середовища для інновацій і має такі елементи: високий рівень освіти; ін-

¹ Radivojevic, V., Krstić, B., Stanišić, T. The role of technological readiness in the global competitiveness of Serbian economy. *Facta Universitatis Series: Economics and Organization*. 2018. Vol. 15, № 2. pp. 111-123. URL: <http://casopisi.junis.ni.ac.rs/index.php/FUEconOrg/article/view/3618>.

² European Investment Bank. Restoring EU competitiveness. 2016. URL: http://www.eib.org/attachments/efs/restoring_eu_competitiveness_en.pdf.

³ Global Competitiveness Report 2018. *World Economic Forum*. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.

вестиції в дослідження та розробки; розвинута інноваційна інфраструктура, в тому числі високоякісні науково-дослідні установи, здатні генерувати знання та підтримувати нові технології; широке співробітництво в галузі науково-технічного розвитку між університетами та промисловістю; захист прав інтелектуальної власності, високий рівень конкуренції та доступ до венчурного капіталу та фінансування¹.

Враховуючи запропоновані у рамках даного монографічного дослідження етапи інноваційного процесу (1-й етап – формування інноваційної політики, що передбачає визначення пріоритетних напрямів інноваційного розвитку; 2-й етап – формування ідеї та тестування продукції; 3-й етап – формування стратегії розвитку на ринку; 4-й етап – реалізація продукції), важливо одразу визначити, що розгляд питань оцінки технологічної конкурентоспроможності безпосередньо пов'язаний із вказаними етапами інноваційного процесу, і тому має вплив на його корегування.

Враховуючи вищезазначене, важливо оцінити ризики, пов'язані з ринками капіталу. Так, на діяльність суб'єктів економічних відносин впливають багато факторів (на макро та мікрорівні) з різною інтенсивністю. Це вимагає від компаній обережності щодо ринкового середовища, що швидко змінюється, що незмінно відбивається на конкурентоспроможності².

Дослідження поступово відображають технологічну конкурентоспроможність у вимірюванні внутрішнього потенціалу розвитку економіки країни. На думку К. Момайя, технологічна конкурентоспроможність – це здатність розробляти, передавати, поглинати, виробляти або комерціалізувати технології для підтримки конкурентоспроможності³.

¹ Priede, Q. J., Pereira, E. T. Innovation as a key factor in the international competitiveness of the European Union. *European integration studies*. 2013. № 7. pp. 212-221. URL: <https://www.doi.org/10.5755/j01.eis.0.7.4228>.

² Radukanov, S. Market risk assessment under risk methodology (VaR)-specifications and application. *Socio-Economic Analysis*. 2017. Vol. 9, № 2. pp. 182–194.

³ Momaya, K. International Competitiveness: Evaluation and Enhancement. *New Delhi: Hindustan Publishing*. 2001. 10 p. URL: https://www.researchgate.net/profile/Kirankumar-Momaya/publication/354723156_IITB_SJMSOM_Momaya_Caselet_Context_of_Export_competitiveness_MDI_921pdf/data/6149b2c6a3df59440b9d86d7/IITB-SJMSOM-Momaya-Caselet-Context-of-Export-competitiveness-MDI-921.pdf.

Дж. Фагерберг пов'язував технологічну конкурентоспроможність з інноваційним потенціалом¹. Це також позиція М. Кессіді, Д. О'Браєна, які під технологічною конкурентоспроможністю розуміють інноваційний та адаптивний потенціал економіки². Дж. Хауеллс визначає науково-технічну конкурентоспроможність країни як здатність країни створювати та зберігати конкурентні переваги у створенні, поширенні та застосуванні нових знань шляхом ефективного використання,

На нашу думку, підхід до аналізу конкурентоспроможності економіки з точки зору технологічних можливостей свідчить про те, що конкурентні відмінності між країнами виникають через відмінності в їхніх технологічних можливостях, тобто їх здатності поглинати, адаптувати та ефективно використовувати технології для розвитку, ефективності та продуктивності.

Прогнозується, що до 2030 року всесвітньо відомі інституції та міжнародні галузеві асоціації зможуть розпочати революцію в промисловому виробництві, лише запровадивши, насамперед, високотехнологічні галузі. Хвиля нової промислової революції спричинить зростання нових цифрових промислових технологій, відомих як Industry 4.0, заснованих на таких галузях, як наноматеріали, 3D-друк, гетерогенна інженерія, молекулярна біотехнологія, хмарні обчислення, багатовимірне моделювання, Інтернет речей та штучне виробництво розвідки^{3, 4}.

Експорт високотехнологічної продукції є основним показником технологічної конкурентоспроможності, тобто комерціалізації досліджень і розробок та інновацій на міжнародних ринках. Саме розробка,

¹ Fagerberg, J. International Competitiveness. *The Economic Journal*. 1988. Vol. 98, № 391. pp. 355-374. URL: <https://www.sv.uio.no/tik/InnoWP/wpno001-1988.pdf>.

² Cassidy, M. Ireland's Competitiveness Performance. *Quarterly Bulletin*. 2007. No 2. pp. 93-127. Dublin: Central Bank of Ireland. URL: <https://www.centralbank.ie/docs/default-source/publications/quarterly-bulletins/quarterly-bulletin-signed-articles/ireland's-competitiveness-performance.pdf?sfvrsn=4>.

³ OECD. Enabling the next production revolution: issues paper. OECD (Paris, 26-27 March 2015) URL: [https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/IND\(2015\)2&docLanguage=En](https://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=DSTI/IND(2015)2&docLanguage=En).

⁴ UNIDO. The future of manufacturing: Driving capabilities, enabling investments. Global Agenda Council on the Future of Manufacturing. UNIDO. UNIDO, 2014. URL: http://www3.weforum.org/docs/Media/GAC14/Future_of_Manufacturingggg_Driving_Capabilities.pdf/.

експлуатація та комерціалізація нових технологій є життєво важливими для конкурентоспроможності країни в сучасній економіці. Високотехнологічні продукти є ключовою рушійною силою економічного зростання, продуктивності та добробуту та, як правило, є джерелом високої доданої вартості та добре оплачуваної зайнятості¹. Ця революція пов'язана з проблемою вирівнювання та покращення економічних показників ЄС. Від якості її науково-технічних інновацій залежатиме динаміка майбутнього розвитку Європи. У даному контексті країни-члени ЄС повинні розробити економічну політику для створення науково-технічного та інноваційного середовища, яке сприятиме стійкому економічному зростанню та глобальній конкурентоспроможності. Враховуючи досить неоднозначний стан розвитку високотехнологічної сфери України, проблема оцінки факторів формування технологічної конкурентоспроможності України в умовах нових викликів для держави в процесі розвитку відносин з ЄС.

Вплив технологічних змін та промислових революцій на міжнародну конкурентоспроможність країни є предметом дослідження широкого кола зарубіжних економістів та аналітиків. Крім того, багато відомих вчених пропонують власні методи оцінки технологічної конкурентоспроможності країни залежно від впливу різних факторів макросередовища, а також безпосереднього впливу на конкурентоспроможність обсягів і структури експорту.

М. Портер та інші дослідники при розгляді показників високотехнологічної конкурентоспроможності показали, що Технологічний інститут Джорджії за підтримки Національного наукового фонду завершив десятиліття розробки національних показників високотехнологічної конкурентоспроможності. Результати показують сильну репутацію «4 азіатських тигрів», порівнянню з багатьма країнами Західної Європи. Їх п'ять «6 азіатських дитинчат» відчують швидке зростання у сфері високотехнологічного виробництва та експортних можливостей; чотири тигри більше не ростуть швидко. Також представлені та обговорені моделі для «Великої трійки» (Японія, США, Німеччина), трьох неєвропейських роз-

¹ European Innovation Scoreboard. Official website of the European Commission. European Commission, 2018. URL: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/30281/attachments/1/translations/en/renditions/native>.

винених економік, двох колишніх країн Східного блоку та трьох латиноамериканських країн.

Щоб пояснити ці наслідки, необхідно звернутися до концепції М. Портера про конкурентоспроможність націй. «Єдине змістовне поняття конкурентоспроможності на національному рівні – це продуктивність. (...) Рівень життя нації залежить від спроможності її компанії досягати високого рівня продуктивності — і з часом підвищувати продуктивність»¹.

М. Портер визначає конкурентоспроможність місця як продуктивність, якої можуть досягти компанії, розташовані там. Він використовує це визначення конкурентоспроможності, щоб зрозуміти чинники сталого економічного процвітання в певному місці².

Ганс-Ерік Едсанд, дотримуючись логіки постматеріалістичної теорії цінностей, зростання ВВП на душу населення та рівня освіти в країнах, що розвиваються, свідчить про те, що актуальність включення екологічної свідомості в дослідження країн, що розвиваються, неухильно зростає³.

Слід визначити, що з точки зору створення та впровадження сучасних і прогресивних технологій, інноваційна технологічна конкурентоспроможність економіки розглядається в економічній літературі, в першу чергу, як результат державної політики нагромадження та використання інтелектуального капіталу та впровадження сучасних технологій, що забезпечують зростання продуктивності праці та стійкість технологічних і бізнес-процесів виробництва та підвищення рівня доданої вартості в наукоємних галузях економіки. Однак вказаний підхід недостатньо враховує роль бізнесу, інноваційної інфраструк-

¹ Weresa, M. A. Technological competitiveness of the EU member states in the era of the fourth industrial revolution. *Economics and Business Review*. 2019. №5(19). P. 53. URL: <https://doi.org/10.18559/ebrev.2019.3.4>.

² Ketels, Ch. Michael Porter's Competitiveness Framework – Recent Learnings and New Research Priorities. *Journal of Industry Competition and Trade*. 2006. №6(2). pp. 115–136. URL: https://www.researchgate.net/publication/5151058_Michael_Porter's_Competitiveness_Framework-Recent_Learnings_and_New_Research_Priorities.

³ Edsand, H.-E. Technological Innovation Systems and the wider context: A framework for developing countries. *Technology in Society*. 2019. № 58. pp. 3-19. URL: <https://ideas.repec.org/p/unm/unumer/2016017.html>.

тури, вітчизняних розробок та соціальних наслідків впровадження технологій.

Крім того, сьогодні всі країни повинні враховувати вплив основних факторів нової промислової революції. Найпоширенішою сьогодні концепцією «Індустрія 4.0» була названа в 2011 році німецькими бізнесменами, політиками та вченими, які визначили її як спосіб підвищення конкурентоспроможності німецької обробної промисловості за допомогою посиленої інтеграції «кібер-фізичних систем» (або CPS) у виробничі процеси.

Отже, технології Індустрії 4.0, поєднуючи фактори Smart TEMP (Т (технологія) – розумні технології, Е (environmental) – розумне середовище, М (manufacturing) – розумне виробництво, Р (продукти) – розумні продукти), створюють нові ринки та галузі, сприяють зростанню продуктивності праці, конкурентоспроможності галузей і національних економік^{1 2}.

Але конкурентоспроможність розглядається в рамках промислового розвитку та глобальних викликів^{3,4}, що означає здатність промисловості впроваджувати та використовувати передові технології для конкуренції та вирішення глобальних проблем (скорочення населення, бідність, навколишнє середовище, нова енергія, соціальне забезпечення). Втім, у

¹ Matyushenko, I. Technological Competitiveness of Ukraine under Conditions of a New Industrial Revolution and Development of Convergent Technologies. *The Problems of Economy*. 2016. №1. pp. 108–120. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2016-1_0-pages-108_120.pdf.

² Matyushenko, I., Khaustova, V., Knjazez, S. Institutional support of innovative R&D in the formation of single research area in the EU and Ukraine. *Science and Innovation*. 2017. № 13 (2). URL: <http://dx.doi.org/10.15407/scine13.02.005>.

³ Vasylyts, T., Irtyshcheva, I., Lupak, R., Popadynets, N., Shyshkova, Y., Boiko, Y., Ishchenko, O. Economy's innovative technological competitiveness: Decomposition, methodic of analysis and priorities of public policy. *Management Science Letters*. 2020. №10 (13). p. 3174. https://www.researchgate.net/publication/341620174_Economy%27s_innovative_technological_competitiveness_Decomposition_methodic_of_analysis_and_priorities_of_public_policy.

⁴ Matyushenko, I., Hlibko, S., Petrova, M., Khanova O., Loktionova, M., Trofimchenko, K. (2021). Assessment of technological competitiveness of Ukraine in terms of association with the EU. *Ikonomicheski Izsledvania*, 30(7), pp. 148–176. URL: https://www.iki.bas.bg/Journals/EconomicStudies/2021/2021-7/9_Mariana-Petrova_f-F.pdf.

цьому випадку акцент зміщується з розвитку національної економіки на глобальний соціальний рівень.

Питання покращення економічних показників у країнах ЄС та пошуку ефективної відповіді на сучасні глобальні виклики безпосередньо пов'язане з широким впровадженням цих передових промислових технологій новою промисловою революцією в європейських країнах^{1, 2, 3, 4}.

Багато економістів досліджували конкретні аспекти впливу експортної потужності країни на її конкурентоспроможність на світових ринках. Так, Р. Хаусман і Б. Клінгер⁵ використовували один підхід для оцінки експортного потенціалу для конкурентоспроможності, розглядаючи «товарний простір» світового експорту, вони відзначають, що рівень конкурентоспроможності країни залежить від продовольчого кошика, який вона експортує.

Чим більша частка високотехнологічної продукції країни у світовому експорті, тим вона буде конкурентоспроможною. Цю позицію підтвердив аналіз статистичних даних понад 100 країн. Виходячи з цієї точки зору на експортний потенціал країни впливає рівень доходу країни (а саме ВВП): високотехнологічні товари можуть експортуватися країнами з високим рівнем доходу⁶.

¹ Balcerzak, A. P. Europe 2020 strategy and structural diversity between old and new member states. Application of zero-unitarisation method for dynamic analysis in the years 2004-2013. *Economics & Sociology*. 2015. № 8 (2). URL: <https://doi.org/10.14254/2071-789X.2015/8-2/14>.

² Barca, F., McCann, P., Rodríguez-Pose, A. The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *Journal of Regional Science*. 2012. № 52 (1). URL: <https://doi.org/doi.org/10.1111/j.1467-9787.2011.00756.x>.

³ Becker, S. O., Egger, P. H., von Ehrlich, M. Too much of a good thing? On the growth effects of the EU's regional policy. *European Economic Review*. 2012. № 56 (4). https://www.peio.me/wp-content/uploads/2014/04/Conf4_Becker-Egger-Ehrlich-13.10.2010.pdf.

⁴ Prokopenko, O., Holmberg, V., Omelyanenko, V. Information and communication technologies support for the participation., of universities in innovation, R., networks (comparative study). *Innovative Marketing*. 2018. 14(3). pp. 17–29. [http://dx.doi.org/10.21511/im.14\(3\).2018.03](http://dx.doi.org/10.21511/im.14(3).2018.03).

⁵ Hausmann, R., Klinger, B. Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space. John F. Kennedy School of Government, Harvard University. 2006. URL: <https://growthlab.cid.harvard.edu/files/growthlab/files/128.pdf>.

⁶ Hidalgo, C. A., Hausmann, R. The Building Blocks of Economic Complexity.

Т. Мельник¹ стверджує, що до складових експортного потенціалу належать: потенціал внутрішніх ресурсів (функція техніко-технологічної бази, кваліфікації персоналу, методів управління, фінансів); потенціал цільового зовнішнього ринку; умови доступу до ринку, до яких належать національні (торгова політика країни, система підтримки експортне виробництво) та зовнішні умови (торговий режим країни-експортера). Справді, ці фактори впливають на формування експортного потенціалу. Проте Т. Мельник лише вказує на існування функціональної залежності експортного потенціалу від цих показників, без його подальшої формалізації. Тому практично використовувати підхід неможливо.

Оцінюючи вплив контролюючих органів на зовнішню торгівлю високотехнологічною продукцією в Україні, науковці відзначають можливість використання причинно-наслідкових зв'язків між показниками, що характеризують бізнес-процеси ринку, та державними регуляторними інструментами, які піддаються кількісній оцінці^{2, 3}.

Отже, кожен із зазначених методологічних підходів до оцінки конкурентоспроможності країни з урахуванням експортного потенціалу економіки має свої унікальні особливості, переваги та аналітичні складові.

Вчені та бізнес-аналітики, такі як Х. Кагерманн, С. Росс, К. Шваб досліджували вплив факторів нової промислової революції на технологічну конкурентоспроможність країни. При цьому вони дійшли висновку, що сьогодні, в умовах недостатньої статистики впливу конкретних проривних технологій на економічний розвиток країни, інтегральними ін-

PNAS. 2009. №106(26). pp. 10570-10575. URL: <https://doi.org/10.1073/pnas.0900943106>.

¹ Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. Вип. 1-2. С. 241–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mep_2008_1-2_11.

² Sushchenko, O., Trunina, I. Creation of innovation clusters as a line of enterprise competitiveness improvement in the field of foreign economic activity. *Actual Problems of Economics*. 2016. № 177(3). pp. 191-198. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ap_e_2016_3_25.

³ Koval, V., Duginets, G., Plekhanova, O., Antonov, A., Petrova, M. On the supranational and national level of global value chain management. *Entrepreneurship and Sustainability Issues*. 2019. 6(4), pp. 1922-1937. URL: [https://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4\(27\)](https://doi.org/10.9770/jesi.2019.6.4(27)).

дикаторами залишаються найкращі якісні показники технологічної конкурентоспроможності країни, насамперед такі як глобальна конкурентоспроможність, Індекс Всесвітнього економічного форуму, Глобальний індекс інновацій, світовий рейтинг конкурентоспроможності IMD та інші.

Інша група вчених (América, Zamora-Torres, 2014; Balcerzak, 2015; Becker, et al., 2012; Fagerberg, 1996; Hausmann, Klinger, 2006; Hidalgo, Hausmann, 2009; Bogomazova, 2001, 2003; та ін., 2019; Мельник, 2008; Сущенко та ін., 2016) досліджували вплив торгівлі технологічними товарами на економічне зростання та проводили різноманітні оцінки впливу експортного потенціалу країни на її технологічну конкурентоспроможність.

Синтез і аналіз, поєднання та критичне продумування вищезазначених підходів дають підстави зробити висновок, що інноваційна технологічна конкурентоспроможність є провідним елементом, який формує конкурентні переваги економіки та визначається рівнем розвитку науки і технологій, сектором цифрової економіки, сучасність та ефективність використовуваних технологій, обсяги їх проникнення в систему національної економіки та економічних відносин на всіх рівнях, наявність фінансового та ресурсного забезпечення та ефективність використання результатів інноваційної технологічної діяльності.

Аналіз результатів цих досліджень показав, що такі показники, як співвідношення високотехнологічного експорту до ВВП країни, відношення кількості зайнятих у дослідженнях і розробках до зайнятого населення країни, відношення науково-дослідних розробок витрати (витрати на НДДКР) до ВВП країни, відносні (порівняльні) переваги країни за групами товарів та іншими категоріями корисні для всебічної оцінки експортного потенціалу країни. Ці показники часто використовуються для комплексної оцінки експортного потенціалу країни та визначення порівняльних переваг її експорту.

Крім того, до вищезазначених методологічних підходів слід додати кластерний аналіз та кореляційно-регресійний аналіз, щоб уможливити порівняльний аналіз різних країн.

Таким чином, виникає проблема певного поєднання цих методологічних підходів для встановлення комплексного та відносно простого методологічного підходу до оцінки технологічної конкурентоспромож-

ності країни (як у випадку України); з урахуванням впливу нової промислової революції та асоціації України з ЄС.

Методичний підхід до дослідження технологічної конкурентоспроможності країни, повинен включати чотири етапи:

I. Якісний аналіз чотирьох міжнародних інтегральних показників, а саме:

- Глобальний індекс конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (GCI WEF), включаючи показник технологічної готовності (9-й рівень: технологічна готовність) та індикатор інновацій (12-й рівень: інновації);
- світовий рейтинг конкурентоспроможності IMD (IMD WCR), зокрема, показник інфраструктури;
- IMD World Digital Competitiveness Ranking (IMD WDCR) для оцінки спроможності країни розробляти та впроваджувати цифрові технології;
- Global Innovation Index (GII) для вивчення детальних показників інноваційної діяльності у світі.

II. Для дослідження основних порівняльних переваг високотехнологічної торгівлі України доцільно використати методологію Т. Мельник¹ та проаналізувати такі показники:

відношення експорту високотехнологічних товарів до ВВП країни:

$$QE_{HQ} = \frac{E_{HQ}}{GDP} \times 100\% \quad (1)$$

відношення кількості зайнятих у науково-дослідних розробках до зайнятого населення країни:

$$\frac{R\&D \text{ employees}}{\text{employed population of the country}} \times 100\% \quad (2)$$

відношення витрат на дослідження та розробки (витрати на R&D) до ВВП країни:

$$\frac{R\&D \text{ expenditure}}{GDP \text{ of the country}} \times 100\% \quad (3)$$

¹ Мельник Т. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз. *Міжнародна економічна політика*. 2008. Вип. 1-2. С. 241–271. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2008_1-2_11.

показник відносної або порівняльної переваги країн (i) коефіцієнт порівняльної переваги (CA) країни для даної групи товарів або галузі (j) є показником того, чи має країна відносну перевагу в експорті певної групи товарів, або

$$CA_{ij} = \ln [(Ex_{ij}/Im_{ij}) / (Ex_i/Im_i)] \quad (4)$$

Ex_{ij} , Im_{ij} – експорт та імпорт j-товарів i-країни;

Ex_i , Im_i – експорт та імпорт i-країни.

III. Позиціонування країни в європейському конкурентному середовищі через кластерний аналіз.

IV. Моделювання взаємозв'язку між індексами та факторами технологічної конкурентоспроможності на основі кореляційний та регресійний аналіз.

Кореляційний аналіз використовується для визначення та вивчення зв'язку між досліджуваними показниками та встановлення відносного ступеня залежності показника ефективності від кожного фактору.

Основна мета множинного регресійного аналізу — розглянути зв'язки між залежною змінною та кількома незалежними змінними. Необхідно проаналізувати зв'язок між результуючою змінною та багатьма факторами, а потім визначити фактори, які найбільше впливають на результат. Цей аналіз може передбачити значення кінцевої змінної залежно від значень певних факторів.

Прогнозне лінійне рівняння, яке оцінює модель множинної регресії, яка буде використовуватися (5):

$$Y = a + b_1 \times X_1 + b_2 \times X_2 + b_3 \times X_3 + \dots + b_n \times X_n; \quad (5)$$

Y – залежна змінна, що прогнозується чи пояснюється;

X_1 ; X_2 ; X_3 ; X_n – незалежні змінні, що пояснюють дисперсію в Y ;

«a» константа або значення функції з нульовим значенням усіх факторів;

b_1 ; b_2 ; b_3 ; b_n – коефіцієнти регресії.

R^2 буде використовуватися для опису точності моделі процесу. Якщо значення перевищує 0,7, модель вважається надійною.

У сучасному світі здатність країн перетворювати наявні знання в інновації та ефективно використовувати їх визначає міжнародну конку-

рентоспроможність економік. Тому більшість країн прагнуть відкрити свою національну економіку для іноземних держав та інтегрувати її у світову. У такому масштабі економічне зростання, розвиток країн і створення можливостей для зайнятості пов'язані не лише з їхньою здатністю впроваджувати інновації, а й з їхнім потенціалом експортувати ці інновації, оскільки країни повинні розробляти, виробляти та продавати продукти, які сприяли підвищенню конкурентоспроможності держави. Тому, за вказаною методологією, спочатку необхідно зробити аналіз лідерства країн-лідерів та України в конкурентному середовищі.

Основним індексом, який необхідно розглянути, це індекс глобальної конкурентоспроможності (GCI). Доцільно також визначити п'ять субіндексів GCI, які найбільше впливають на технологічну конкурентоспроможність економік. Це інфраструктура, впровадження ІКТ, динамізм бізнесу та інноваційні можливості. США (2-е місце в GCI, 2019) є світовим лідером, хоча впавши на одну позицію в 2018 році, вони залишаються центром інновацій, займаючи 1-е місце за динамічністю бізнесу та 2-е за інноваційною спроможністю. Канада займає 14 місце в рейтингу GCI. З точки зору технологій та інновацій, показники технологічного впровадження Канади (70,3, 34 місце) та «інноваційні можливості» (74,0, 16 місце) свідчать про те, що вона досить технологічно просунута, але все ще далека від лідерів. Китай займає 28 місце в загальному рейтингу. Китай стрімко нарощує свій інноваційний потенціал (24 місце) і постійно покращує свою технологічну ефективність (26 місце). Варто враховувати, що Китай має дуже високі темпи поширення технологій, але недостатня освіта та навички людського капіталу гальмують розвиток країни (64 місце).

Приблизно однакові високі позиції у рейтингу займають Франція, Великобританія та Німеччина. Це потужні інноваційні центри, які завжди входять у ТОП-10 «Інновацій». Проте їм слід прискорити впровадження ІКТ, оскільки їх темпи наразі недостатні, щоб наздогнати Південну Корею (1 місце) та Японію (3 місце). Ці п'ять країн також мають високорозвинену інфраструктуру (5-11 місця). Німеччина та Велика Британія можуть похвалитися своїми навичками на 5-му та 11-му місцях, а в рейтингах бізнесдинамізму – на 5-му та 9-му відповідно. Україна і Росія посідають відповідно 85 і 43 місця. Росія, на від-

міну від України, має вищий технологічний потенціал (25 місце проти 77) і більшу здатність до інновацій (32 місце проти 60). однак, ці країни щороку покращують свої «технологічні» позиції, покращуючи якість своєї наукової інфраструктури та збільшуючи витрати на НДДКР. За якістю освіти країни займають досить непогані позиції – 54 (РФ) і 44 (Україна), але ця «якість» не зовсім відповідає потребам сучасної економіки. Тому подальше вдосконалення інфраструктури, збільшення інвестицій у науку, посилення співпраці між компаніями, університетами та науковими центрами підвищать конкурентоспроможність країн у майбутньому.

В сучасних умовах потужного розвитку технологій всі країни стикаються з певними проблемами на шляху створення власного ефективного інноваційного механізму економічного розвитку. Можна виділити таку перешкоду, як неналагодженість фінансових механізмів підтримки інноваційних ідей малого та середнього бізнесу. Крім того, сьогодні поступово зростає ступінь інтернаціоналізації НДДКР, а інноваційний механізм розвитку економіки все ще носить національний характер. Оскільки всі країни розвиваються дуже нерівномірно, то необхідно сформулювати інноваційний механізм, який містив би широкий спектр ефективних інструментів.

Результати проведеного дослідження дозволяють розробити блокову систему необхідних заходів, які стануть потужним інноваційним механізмом забезпечення технологічної конкурентоспроможності. На даний час дійсно необхідна розробка цілеспрямованих заходів, які б задовольнили промисловий попит країн; потрібно також розширити сферу незалежного моніторингу та звітності з боку органів державної влади. Вплив пандемії коронавірусу має стати фактором, який змусить країни прискорити процес цифровізації, стимулюватимуть компанії переходити на оцифровані бізнес-процеси та інвестувати в розвиток ІКТ та підвищувати рівень технічних знань і цифрових навичок, тому, слід зазначити, що цифрова трансформація має відбуватися одночасно з розвитком кадрів та законодавчої бази. У міру розвитку технологій зростання економічної продуктивності залежить від здатності фірм і домогосподарств використовувати можливості, які відкривають нові технології. У той же час національне законодавство має йти в ногу з

цифровим світом і передбачати сприятливі правила для цифрових бізнес-моделей (наприклад, електронна комерція, споживча економіка, фінансові технології тощо).

Отже, для активізації інноваційного розвитку та забезпечення технологічної конкурентоспроможності держав необхідно:

- розширення державних інвестицій в дослідження та розробки та заохочення приватного сектору до участі в дослідженнях і розробках, а також поширення існуючих технологій, щоб заохотити нові фірми та збільшити залучення робочої сили на ринках майбутнього;

- створення нових робочих місць, щоб підготувати державу до ширшої економічної трансформації для «ринків завтрашнього дня». Саме фінансування науки та освіти сприяє створенню нових якісних робочих місць. Підраховано, що в країнах ОЕСР створюється п'ять нових робочих місць на кожен 1 мільйон доларів США, інвестований у державні дослідження і розробки, і вдвічі більше, якщо інвестиції спрямовуються на дослідження та розробки через університети;

- підтримання залучення венчурного капіталу або створення спеціальних інноваційних фондів для фінансування бізнесу на ранніх стадіях, оскільки це джерело створення робочих місць, генератор інновацій та поширення технологій;

- сприяння збільшенню інноваційного потенціалу діючих компаній в країні. Уряди повинні зосередити свої зусилля на створенні сприятливого середовища для впровадження екологічно чистих технологій та розробки ефективних, соціально орієнтованих високотехнологічних товарів. Цього можна досягти, наприклад, за допомогою фінансового стимулювання (гранти, інноваційні програми тощо).

На основі отриманих результатів можна виділити такі основні інструменти та підходи до підвищення технологічної конкурентоспроможності України:

Для збільшення потенціалу вітчизняної інноваційної сфери необхідно активно підтримувати існуючі ключові високотехнологічні галузі за рахунок державної фінансової підтримки та нарощувати розвиток науково-дослідних установ.

Необхідно сприяти створенню спільних підприємств з іноземними виробниками для налагодження тісних коопераційних зв'язків між на-

уково-дослідними установами, вітчизняними підприємствами з ТНК та великими інноваційними компаніями для спільних високотехнологічних розробок та створення регіональних інноваційних кластерів. Крім того, доречно розробити детальний план розвитку таких кластерів та заохочувати бізнес до співпраці з державою.

Доцільно формувати спільний освітній і науковий простір, продовжувати створювати наукові центри, розробляти стратегії їх удосконалення та забезпечувати їх достатнім фінансуванням, системно покращувати умови підготовки профільних кадрів.

Необхідно розвивати інноваційну інфраструктуру шляхом створення інформаційних центрів міждержавного характеру, які б відстежували та збирали інформацію з метою стратегічного планування діяльності інноваційних компаній.

Доцільно активно залучати іноземні інвестиції шляхом полегшення доступу на ринок для інвесторів та послаблення державного регулювання, стимулюючи тим самим створення малих підприємств, дочірніх підприємств ТНК, які проводитимуть дослідження та розробки в Україні.

Необхідно розробити фінансовий механізм цільового розподілу коштів між різними видами інноваційної діяльності та комплексної підтримки високотехнологічного експорту шляхом впровадження державних програм, які б стимулювали вітчизняних виробників до розробки та виробництва інноваційної продукції (спрощене оподаткування, ліцензування; співфінансування або компенсація частини витрат на патентування продукції вітчизняних компаній за кордоном, державне страхування контрактів, субсидування участі українських інноваційних компаній у міжнародних конференціях і виставках тощо).

Потрібно нарощувати експорт вітчизняної інноваційної та високотехнологічної продукції на основі багатоетапного підходу, починаючи з реалізації цієї продукції на внутрішньому ринку, а потім на ринку пострадянського простору та сусідніх країн.

Отже, на основі результатів аналізу та загальних рекомендацій та підходів до підвищення технологічної конкурентоспроможності України необхідно розробити конкретний план розвитку Індустрії 4.0 та цифро-

візації української економіки. При цьому, варто відзначити основні існуючі проблеми України, які безпосередньо гальмують цифрову трансформацію країни, щоб визначити пріоритетні напрями розвитку та дати рекомендації щодо їх вирішення.

Таким чином, сьогодні стан розвитку технологій в Україні залишає бажати кращого. Крім того, економічна та політична нестабільність, відсутність конкретного плану розвитку Індустрії 4.0, високий рівень корупції, низька цифрова компетентність населення, проблеми інституційної реформи, наслідки пандемії коронавірусу тощо загалом мають вплив на інноваційний процес, внаслідок чого інноваційний потенціал України є дуже обмеженим. Тому лише злагоджена, конструктивна та системна співпраця влади, бізнесу, експертів та наукових кіл може допомогти Україні подолати всі перешкоди, що стримують розбудову інноваційної економіки і, прискорити її цифровий та технологічний розвиток.

Висновки. Технологічна конкурентоспроможність України визначається порівняльними факторними перевагами щодо якості вищої освіти, наявності наукових кадрів та якості діяльності науково-дослідних установ, але низька державна підтримка, недостатня стабільність та проблеми в інституційному розвитку гальмують інноваційний розвиток, що призводить до зниження інноваційного потенціалу країни та до диспропорцій в інноваційному процесі.

Україна залишається переважно імпортером на світовому ринку високотехнологічної продукції, оскільки її зовнішня торгівля високотехнологічною продукцією характеризується низькою часткою цієї продукції в загальному експорті країни та значним торговельним дефіцитом. Україна має лише невеликі порівняльні переваги на ринках зарубіжних країн у такій високотехнологічній продукції, як літаки, космічні апарати та їх частини.

Крім того, для підвищення рівня технологічної конкурентоспроможності України необхідно також:

а) збільшення як іноземних інвестицій, так і державного фінансування за рахунок покращення інвестиційного клімату країни, збільшення доступності кредитних ресурсів для високотехнологічних підприємств та створення спеціальних програм кредитування;

б) комплексна реформа управління, зниження рівня корупції, відновлення довіри до влади, реформа судової системи, удосконалення нормативно-правових актів та інші інституційні вдосконалення;

в) реформування державної підтримки малого та середнього підприємництва, підтримка технологій на основі формування та розширення регіональних кластерних програм або шляхом «розумної спеціалізації»;

г) впровадження програм обміну технологіями, виробничим досвідом, інтеграція України у світовий науково-технічний інформаційний простір, насамперед у рамках ЄС.

Наукове видання

**Глібко Сергій Васильович
Георгієвський Юрій Валентинович
Розгон Ольга Володимирівна
та інші**

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

Монографія

За редакцією С. В. Глібка, О. В. Розгон

Формат 60×84¹/₁₆. Гарнітура Minion. Обл.-вид. арк. 19,1.

НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України
61002, Харків, вул. Чернишевська, 80
Тел.: (057) 700-06-64
E-mail: ndipzir@gmail.com
Сайт: ndipzir.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 4814 від 17.12.2014 р.